

LITERATŪRA,
KRITIKA,
ESEISTIKA

SPALIS 10

metai

LIETUVOS
RAŠYTOJŲ
SAJUNGOS
MĖNRAŠTIS

2008

TURINYS

LIUDVIKAS JAKIMAVIČIUS. Valstybė kaip nebereikalingų prieglauda	3
VYTAUTAS P. BLOŽĖ. Eilėraščiai	8
MARIJA RAIŽYTĖ-RUTKAUSKIENĖ. Akvariumas. Romano fragmentas	14
JULIUS KELERAS. Eilėraščiai	35
GENOVAITĖ BONČKUTĖ. Šešios fotografijos	40
ASTA SKUJYTĖ. Eilėraščiai	49
MICHAIL ZOŠČENKA. Prieš patekiant saulei. Vertė A. Merkevičiūtė	53
ROBERT ALAN JAMIESON. Eilėraščiai. Vertė R. Ruseckienė	68

SVARSTYMAI

Populiariosios literatūros suvešėjimas. Pokalbyje dalyvavo literatūrologai Solveiga DAUGIRDAITĖ, Loreta JAKONYTĖ, Laimantas JONUŠYS, Jūratė SPRINDYTĖ, Regimantas TAMOŠAITIS	73
--	----

APIE KŪRYBĄ IR SAVE

Kaip jaučiasi dramaturgas, kai jam 75-eri? Prozininkas, dramaturgas Juozas GLINSKIS atsako į poeto Juliaus KELERO klausimus	88
--	----

„METŲ“ ANKETA

Požiūriai. Rimantas VANAGAS, Jonas MIKELINSKAS	101
---	-----

ATSIMINIMAI. DIENORAŠČIAI. LAIŠKAI

LEONAS GINEITIS. „Savęs užteks iki galo...“ Parengė R. Glinskis	111
--	-----

AKIRATIS

DORIS LESSING. Neapmąstytos nuostatos, paliktos komunizmo. Vertė L. Jonušys	128
---	-----

RECENZIJOS, ANOTACIJOS

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ. „Ką čia gali veikti literatūros kritikas?“ (V. Sventicko „Šitas Aidas, šitas Marčėnas“) * ALFREDAS GUŠČIUS. Esantis ir laukiantis (R. Kašausko „Laukimas“) * REGINA ČIČINSKAITĖ. Pokalbis be nedvėtų daugtaškių (V. Daujotytės „Sauganti sąmonė“) * KRISTINA KUČINSKAITĖ. Klaidžiojant po nupigintą Ulro dykumą (K. Jokštaitės „Karta SOS“) * MINDAUGAS PELECKIS. Dvasinių tradicijų žiedlapiai (Anotacijos)	135
--	-----

TĖVYNĖS VARPAI

DALIJA KILIESIENĖ. Apie žmones, kuriems neapsimoka gyventi	151
---	-----

Antrajame viršelyje: **ALDONA DOBROVOLSKIENĖ.** Miestelis. Birutės gatvė, 2008

Trečiajame viršelyje: **PAULIUS JUŠKA.** Ištikimybė, 2008

Pasirašyta spausdinti 2008.IX.29. Tiražas 1250 egz.
Formatas 70x108¹/₁₆ Ofsetas. 10 sp. l.
Kaina 5 Lt.
Spaudė AB „Spauda“, Laisvės pr. 60, 2056 Vilnius.

„Metus“
remia:

S PAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
R E M I M O
F O N D A S

LELIIJŲ KOPETINIS
ELEKTRINIS IR SPAUDOS
REHABILITACIJOS
FONDAS

Valstybė kaip neberekalingų prieglauda

Rašydamas šį rašinį neturiu jokios aiškios vizijos ir numatymo, kaip baigsis rinkimai, kaip išrinktieji susidėlios valdžios postų patsiansus, į kurią pusę ketveriems metams nukryps mūsų valstybės ir kasdienio gyvenimo trajektorijos. Gėda prisipažinti, bet šįkart neįtikėjau, kad šioje „vargo vakarienyje“ mano pilietinės sąmonės likučiai ir veiksmai galėtų ką nors lemti ar pakeisti. Aišku, norėtusi, kad būtų geriau gyventi, kad sumažėtų neteisybės, melo ir skurdo, kad žmogus pasijustų laisvesnis, oresnis ir protingesnis, kad padaugėtų mūsų valstybėje morale, o ne kokia nors prastumta įstatymo pataisa grįsto teisingumo, kad piliečio darbai ir idėjos ką nors lemtų bendrojo gėrio kūryboje. Per pastarąsias kelias „petiletkas“ pamatėme begales situacijų ir siužetų, kurie paprastam piliečiui (yra ir nepaprastų) nedviprasmiškai parodė jo vietą valstybės sąrangoje. Ta sąranga nuo tarybinių laikų ne kažki kiek pasikeitė, o ir ar galėjo pasikeisti, kai jos keitėjai, pertvarkytojai ir perstatytojai buvo ta pati nomenklatūra, tik vietoj antrojo sekretoriaus Nikolajaus Mitkino stoji vietiniai klanai su „savais“ sekretoriais, instruktoriais ir politrukais. Jei netyčia būtų mums nusiųsypsojęs likimas įstoti į ES ir NATO, neabejoju – demokratijos kokybe nesiskirtume nuo Baltarusijos ir, kaip Vincas Mickevičius-Kapsukas prieš 90 metų, galėtume kurti tvarią Litbelo valstybę. Beje, ironijos čia nedaug. Iki Baltarusijos nuo mirusio rėžinio Mielitilčio kaimo (numarinto Ignalinos žemėtvarkos planuose), kuriame vasaroju, iki Baltarusijos – vos šeši kilometrai. Vietinių liksi nesuprastas, jei

pastebės tave perkantį gretimo kaimo parduotuvėlėje „Kento“ pakelį, lietuviškos degtinės butelį, ar kai sužinos, jog važinėji į automobilio baką prisipylęs lietuviško dyzelino. Gūžčios pečiais: „Miesčionis, išlaidūnas, o gal pusprotis? Viską juk galima įsigyti dvigubai pigiau, na ir kas, kad Made in Belarus.“

Kad ir kokių puspročių laikytų, vis dėlto pasišnekėti su miesčioniu jiems magą. Už miško gyvena toks Eugenijus – buvęs apylinkės elektrikas, dabar jau gal penkeri metai pensininkas. Kai per perkūniją dingdavo elektra, pažadėjęs tuoj pat ateiti ir sutvarkyti išmuštus pastotės saugiklius, pasirodydavo tik trečią dieną. Nepuoli priekaištauti (kitą kartą išvis neateis), dar privalai sodinti užstalėn. Tiesiog nereikia net kviesti – pats atsisėda ir laukia, kol pastatysi puslitrį. Kartą, po vienos tokios užstalės, grįždamas namo mišku „po tiesumui“, pametė guminį pusbatį. Teiravosi kitą dieną, ar ne pas mus palikęs, ar miške nematę. Tik po kelių savaičių atrado. Na o po antros stiklinaitės atšyla, prasideda labai rimta kalba: „Prie ruso buvo geriau.“ – „Kas buvo geriau?“ – klausiu. „Benzinas – 7 kapeikos“, – visados toks pirmasis jo argumentas. „Ta jūsų Nepriklausomybė sugriovė mūsų tarybinį ūkį, nieko nebeliko – nei bandų, nei fermų, nei traktorių, nei kombainų nei traktorių, už pieno litrą man dabar moka 30 centų.“ Ir kuo toliau, tuo stipresni ir nesugriaunami jo argumentai. Iš tikro nieko nebeliko. Fermų grebėstai nuplėštais stogais, baigiančiom sugriūti, išsinešiotom plytų sienom, svėrių laukai, kultūrnamiš išdaužytais, lentom užkaltais langais – visai kaip po karo bombardavimų. Jokios investicijos iš Centro ar iš rajono čia neatėjo. Niekas nepasirūpino, kad, suirus vienai infrastruktūrai, būtų sukurta kita, pažangesnė, lankstesnė. Neliko jokios, tik kartą per dieną pravažiuojantis pienevežis, surenkantis pusvelčiui pieną iš prasigėrusių pakelės žmogelių, kurių ūkininkais pavadinti neapsiverčia liežuvis. Mintyse įsivaizduoju, ką jis toliau svarsto: „Kokią naudą turiu iš tos Nepriklausomybės? Buvau visų gerbiamas elektrikas, nei sąjūdietis, nei partietis, jokia nepriklausomybė man nė nesisapnavo, vaikus leidau čia pat į aštuonmetę, kurią uždarė, ramiai galėjau miegoti, nes žinojau, kad rytoj bus kaip vakar. Vagnoriaus „ekonominio stebuklo“ laikais „sudegė“ mano santaupos – 40 tūkstančių rublių, o kas bus rytoj, kai neduokdie vaikai užsimanys važiuoti į Vilnių, į mokslus, kas bus su mumis visais?“ – „Cypsit, oi cypsit jūs miesčionys, driežiukai, su savo Nepriklausomybe, kai uždarys Ignalinos atominę“, – piktdžiugiškai šaiposi iš manęs Eugenijus. Mėginu prisiminti, kaip prieš gerą dešimtmetį mes, inteligentai, susidūrę su panašiais argumentais, mėgindavome aiškinti Nepriklausomybės privalumus: „Mes – nepriklausoma valstybė“ (šiandien tenka suabejoti), „visi lygūs prieš įstatymą“

(ne visi), „rinkos ekonomika, sveika konkurencija, lygios galimybės“ (nieko panašaus – stambaus kapitalo ir monopolijų siutėjimas), „socialinis teisingumas ir solidari pilietinė visuomenė“ (nei vieno, nei kito), „žodžio ir saviraiškos laisvė, cenzūra uždrausta“ (mutavo į dar rafinuotesnę cenzūrą), atviros sienos ir laisvas piliečių judėjimas (va čia tai tikra tiesa – laisvės privalumais pasinaudojo kas trečias ir dėjo į kojas nuo lietuviškos Nepriklausomybės).

Pats sau šiandien įsakinėju: išjunk televizorių, radiją, internetą, jokių būdu nepirk ir neimk į rankas gatvėje dykai dalijamų laikraščių, popierių ir lapelių, geriau į gatvę neik, nes tikrai sutiksi tokį, kuris neišjungė, žiūrėjo, pirko, ėmė ir gavo užkratą. Dabar jo akyse sustingęs nerimas ir kraupios ateities nuojautos. Jis būtinai ims tau ūžti galvą, skleisdamas kankinančius jo užnuodytą sąmonę mitus, kuriais persisotino, bet iš to voverės rato nesugeba ištrūkti. Jis išsigandęs nuolatinių bauginimų apie dar didesnius kainų šuolius, energetinę priklausomybę nuo vieno neprognozuojamo tiekėjo, pasaulinę finansų krizę, naują šaltąjį karą ir didėjančią III pasaulinio grėsmę. Stop. Ką reiškia visas šis bauginančių nuojautų ir vaizdinių rinkinys? Jis, be abejo, kažki kam turėtų būti naudingas. Jei šios grėsmės būtų neišvengiamos, slenkančios ant mūsų kaip koks ledynas ar tiksliai apskaičiuotas susidūrimas su artėjančia milžiniška kometa, tie, kurie paskaičiavo ir turi tikrų žinių, visomis išgalėmis stengtųsi jas nuo visuomenės nuslėpti, kad žmogaus nevarytų į paniką, siaubą, depresiją ir neviltį. Elgiamasi priešingai. Tai taktika įvairaus plauko strategų, kurie gerai išmano, kaip manipuluoti įbauginta žmonių sąmone, kad visuomenė mūru stotų už jai pačiai nenaudingus sprendimus. Sunkias moralines pagirias ilgus metus dar turės kentėti Rusijos žmonės dėl agresijos Gruzijoje, mūsų vaikai nepasakys mums ačiū, kad atidavėme energetikos ūkį į miklių prekių, monopolistų rankas. Valdžiažmogiams eskaluojant esamas ir menamas grėsmes ir pseudoidėjas, užhipnotizuota visuomenė nė nepajuto, kad tuo pat metu plaukuota ranka įlindo į jos ir valstybės kišenę.

Anądien Vilniuje beldžiasi į mano duris kaimynė su chalatėliu ir šlepetėmis. Užeina į kambarį lyg tarp kitko pasišnekėti apie tvarką kieme, sulaužytus vartus, sprogstančias namo sienas, vandenį, kliokiantį pro kiaurus čerpių stogus. Sakau, – galiu parašyti prašymą ar pareiškimą miesto savivaldybei, o kitu sakiniu griau nu jos iliuzijas, kad niekas nuo to nepasikeis, neatvažiuos geras dėdė su naujomis čerpėmis, neatskris malūnsparnis ir nedalys vaikams nemokamai „eskimo“ ledų. Trainiojuosi apie savo kompiuterį, leis-

6

damas suprasti, kad mūsų pokalbis baigtas, tačiau ji stovi tarpdury ir net neketina išeiti. Pasakoja apie mirusius namo gyventojus, kaip jie gyvenę anksčiau, kaip laikas ir nauji santykiai suardė kiemo bendruomenėlę ir kad dabar jau nebelikę su kuo pasišnekėti. Tiesą pasakius, ir aš vos ne dešimtmetį buvau svetimkūnis, vengė manęs, kol nepasidariau kiemo raštininku, mat namo gyventojai puslenkiai, baltarusiai, žodžiu, nedideli lietuvių kalbos žinovai. Visi skrupulingai renka savo popierius – raštus, sutartis, kvitus, notarų pažymas, mano – keisis laikai, žiūrėk, ir prireiks. Atneša, dėsto savo problemas ir sako: „Parašyk“, – kartais į teismą, kartais į Savivaldybę ar net į patį Seimą. Kartais ir parašau. Kaimynė su šlepėtimis stovi tarpdury ir suprantu, kad ji neketina išeiti, kad dar turi kažį kokių svarbių klausimų. Po pauzės klausia: „Tu protingas žmogus, rašai į laikraščius, pasakyk mums, ką dabar rinkti? Ko tik nerinkom, visi apgavo.“ – „Taip, iš tikro nėra kaip pasirinkti, kai visi labai geri, visi susirūpinę paprastu žmogumi, visi nori padėti. O, kiek daug gerų žmonių atsiranda Lietuvoje prieš rinkimus. Pridygsta kaip grybų. Šiemet net 1600 geresnių ir kilnesnių vienas už kitą altuistų“, – ironizuoju. Kaimynė net nešypteli. Ji, kaip ir tas Mieli-tilčio Eugenijus, iš tos pačios neberekalingos, užmirštos, atlikusios Lietuvos, nesvarbu, kad gyvena ir skursta Vilniuje, vis viena lygiai „taip toli nuo didžiojo kunigaikščio“, – kaip viename eilėraštyje parašęs Vytautas Bložė:

*Kiek pavažiavus, vienas tarė:
– Bėk... Tik palik kailinius. Kad nereikėtų lopyti.
Kojos klimpo į sniegą.
Išsižiojęs rijo burna šimtmečiais kvepiantį orą.
Vyrai iš rogių paleido keletą šuvių.*

*Žmogus bebėgdamas susirietė.
Paėjo dar keletą žingsnių.
Suklupo. Nuleido galvą.
„Kaipgi šitaip?“*

„Taip toli nuo didžiojo kunigaikščio.“

(„Žemės gėlės“, p. 20)

O ir mes patys, žmogeliukai, kuriems pernai buvo suteiktas „garbingas“ meno kūrėjų statusas, ar skiriamės kuo nors socialinėje valstybės piramidėje nuo Eugenijaus ar mano kaimynės? Kaip buvome, taip ir likome pačioje papėdėje. Visi gerai prisimename, ką

apie kultūrą šnekėdavo premjeras ir prezidentas Algirdas Mykolas Brazauskas. Jis kartodavo: „Pastatysim ekonomiką ant kojų, tada pasirūpinsim ir kultūra. Ekonomika iki infliacijos šuolių augo neįtikėtinai sparčiai, bet kultūrai ir toje sferoje dirbantiems „patriotams-idiotams“ pragyventi darėsi vis sunkiau ir sunkiau. Pirmiesiems kantrybė trūko mokytojams. Ir iš tos pačios „pažadukų“ valdžios kaip iš gausybės rago pasipylė kaltinimai egoizmu, prasidėjo teismai, destruktivus profsajungų skaldymas, grasinimai, mokytojų ir direktorių priešinimas, bet mokytojai laimėjo. Kultūrininkai to niekaip neįstengtų padaryti. Ir ne todėl, kad neturi sukūrę vieningos profsajungos, bet todėl, kad jie gali streikuoti kiek nori, mirti badu, tačiau niekam nuo to galva neskaudės, mat ten, Olimpe, yra įsivaizduojama, kad valstybė ramiausiai gali gyventi ir be tų irzlių kultūrininkų. Na dėl akių ir šventos ramybės įkūrė kelis šleivus kreivus, nuolatos tuščius arba pustuščius fondus, neva kultūrai ir kultūros sklaidai remti. „Gerieji“ dėdės ir tetos, biudžeto raikytojai, patrupina į tuos fondus juokingai menkų trupinėlių, nubyrėjusių į pastalę po didelių puotų ir didžiųjų pyrago raikymų. Kultūros sistema ir politika nuo sovietinių laikų iš esmės nepasikeitė nė per nago juodymą. Jokių sisteminių ar struktūrinių permainų per ištisus dvidešimt metų šioje srityje nevyko. Kultūra kaip buvo, taip ir liko išlaikytinė, priklausoma tik nuo kokio nors ministerijos sekretoriaus ar ministro užgaidų, meilių – nemeilių, draugelių ir pažinčių rato, fiktyvių konkursų ar parinktų fiktyvių anoniminių ekspertų valios. Klampynių klampynė.

Mano viena pažįstama dailininkė prieš kelerius metus numojo ranka į visas tas valstybines institucijas, neva sukurtas rūpintis kultūra, profesionaliuoju menu. „Tas projektų rašymas, atsakymų laukimas – visiškas šnipštas, nervų gadinimas ir tuščias laiko gaišimas, – nusprendė ji ir nusipirko didelį šunį. – Dabar turiu dirbtuvėse du šildytuvus: „buržuiką“ ir šunį, su kuriuo miegu po viena antklode. Ir man visai nebesvarbu, kils ar kris šilumos kainos, šilta ar šalta bus žiema, nes jokiais „šiluminiais vamzdžiais“ nesu prijungta prie valdžios katilinių, kaip prijungta didžioji dauguma mūsų valstybinės prieglaudos gyventojų.“ Štai kokia optimistinė pabaiga. Pirkim visi po šunį.

VYTAUTAS P. BLOŽĖ

Kalbėsiu nutildamas

*kad likčiau tik tuo, ką pasakiau
potekstėm ir mįslėm, kad likčiau gyvas
kuo neatsivėriau (neišdrįsdamas) ir ko neužčiuopsi raidėse ir
pajautose, kylančiose iš po-
smų
prikąstose lūpose, ko niekas-niekur-niekad
nebeišgirs, man – nutylant:
ar, sakyk, turiu teisę?*

*naktinio paukščio šešėlis neatstodamas
lydi klykaudamas mus, klaidžiojančius
pasiklystančius tarp pušų ir pusnyų, tarp šešėlių*

*jaučiu jį, girdžiu jį būtent tuo, kuo rašymais
neišsakaiu, ką nutylėjau, nes jie ne šio pasaulio: paklausyk
manęs*

aš dabar tau kalbėsiu nutildamas

Prie liūtų duobės

*nešu savo kryžių, po tiltų kaukolių gairėm
bet čia sliuogiama (po lietaus) dirvos paviršium*

*sveiki sliekai! išsiropštę iš dvokiančios dvasios
(seniau daktarai iš kvapo pažindavo, kuo žmogus serga)*

*kuo sergam? tikrai, kuo sergam? dausų ilgesiu?
kuo sergam, kuo negaluojam nakčia prie
atviro balkono? šianakt vėtra, žvangina stiklus balkone
kur ant padėklo – dvi širdys, o – sapne – mes prie liūtų
duobės*

*ne ne, ne princesės pirštinaitė, tarsi netyčia iškritusi iš jos
rankų
į liūtų duobę. Princesė meldžia, prašo pakelt jai pirštinaitę
ne ne, čia ne garsioji baladė. Tik mano kaklajuostė, kurios
niekad nenešiodavau
saugodamas atsisveikinimui, juoda kaklaskarė, skirta
pagrabo apdarui*

*klausyk širdies, ji ilgisi, klausyk paukščių
klausyk (palapinėse) valiūkautojų, klausyk viesulo užesio
liko tik dvi dienos (iki spektaklio finalo), dvi dienos (iki
liūtų duobės): pempių kiaušinėliai rasti*

ankstyvam lizde, o jis – plikas arimas

Kurią sapnuoju kas naktį

*netiki manim? gerai, tada tylėsiu
slėpsiu netiesą, bet ir tiesos nesakysiu
aguonos žiemą – tuščiavidurės, išbyrėjo grūdėliai
bet ir pasisėjo (jeigu gyvas, pieno puta)*

*aguonų pienas, baigiant pasninką: vaikų ir mergaičių
žaidimai – lydyt vašką, kurs varva ir stingsta, regi?
atpažįsti
dvi mūsų galvas? tvorų žiogrių glėbys – pora ar liška? iš
kurios pusės
šunelių amsėjimas? piršliai piršleliai? aploja mus*

*tai širdžių tvinksniai, ne ne – katutės
toli toli, girdi? prie žvakutės, kur miršta
našlaitėlė, gležna gėlytė, nimfetė, ją mylėjau
kartojau ir kartojau: sudie. Paskutinįsyk*

*tariau sudie. Kūčių vakarą. Ir ji mirė
baltą Kalėdų naktį, kad prisikeltų*

*Dievo suvokimu, Jo regėjimu, išsilaisvinimu
iš metų ciklo, girnapusės džeržgesio, pakopų įvijų*

*kad dingtelėtų: saulė! ji grįžta, saulė
kurią sapnuoju kas naktį*

Smala

*eina mergaitė plentu, eina plentu
sulytos jos kasos, šlapi plaukai
suka į kapines, užsižiūrėjusi
į mėnulį*

*kur veda šis kelias? šis asfaltas?
kur – pro kryžkeles? pro grakščias kelio
nelyginant skruostų – duobutes? lietus nuplovė blakstienų jos
tušą, jos vardas – nebenuspėjamas*

*lieka tik žvakės, tik žilos kapinių žvakės, tebedegančios
nuo Vėlinių, nuo senovinių, kai atnešdavo vėlėms maisto,
alkaniems mirusiems
kurie – dar prisimenam – su visa šeima už stalo – į šviesą,
švieson
bėk, deganti peteliške, mergaitė, tavo meilė – mirtis tavo,
tavo meilė – gimimas kito*

*lieka tik varnos virš bažnyčių (nebe prie plento), nyksta ir jos
nebėr arklių mėšlo ant greitkelių
tik strazdanota bitelė – nuo vieno žiedo prie kito –
per visą jos krūtinių pavasarį*

*su mirusiais nesiginčijama, su kurčiais irgi ne
su stebukladariais nesiaiškinama, kaip daromi stebuklai
stebuklas, šaudant į pakelės kopytėlę, įvyko, sribams, įvyko
kai atšokus nuo Dievo kūno kulka nukovė vieną iš tų, kurie
šaudė*

*dvylikos trylikos metų mergaitė, gal keturiolikos: ant suoloelio
prie kapo
užmirštą (paliktą) jos rankinuką – nusinešė varna į lizdą sau
dalijo cigaretes alkaniems varpinės varniukams
nes nebebuvo arklių mėšlo ant plento, nei jų pristovėtose –
kaip per prancūzmetį – katedrose*

*tiktai jis, jos berniukas, jos mylimasis
 ieškodamas ko nors stipresnio, įmetė pagalėlį į skruzdėlyną,
 pagalėlį
 drožtą, baltą kaip jos apykaklaitė, o kai skruzdės
 apšlapino jį, tą pagalėlį
 išsigriebė ir čiulpė, pagalėlį, stebėdamas, kaip jos dirba*

*kaip juda tas mažas pasaulis, žiemą užmiegantis
 požemių karalystė (ginklai, karų ir kautynių vėliavos)
 bet parvežė iš kapinių jos palaikus ir palaidojo devintame
 aukšte (žiūrėt žemyn galva)*

*ji niekur nebeina, jokiais plentais
 toks dabar jos pasaulis – kaip tos varnos ir tų varniukų
 kapinėse prie plento
 kur liko jos cigaretės rankinuke*

*tik aš prabėgom paliečiau ją
 ir ji atsiduso ir užsimerkė į sieną, kuria varvėjo smala*

Su vėtros nuplėštais lapais rankoje

*neįmanau, kaip pamiršt tuos, kurių kruvinos plunksnos
 biro iš pašautų krūtinių, iš – aukštų – padangių
 ir verpetu vėl kilo: į audros debes, į
 gūdžią naktį, kur tik skausmas, tik skausmas: skausmas*

*dėl viso to, kas atsitiko
 dėl viso to, kas atsitiks dar: vardan to
 nuplakta širdis tebeplaka, tik impulsus
 siunčia ant balto popieriaus, bet pati vargiai visa tu*

*betiki: tais kadugiais ir erškėčiais
 kaip toj šventoj ikonoj, pavogtoj iš cerkvės ir parduotoj
 atsitiktiniam praeiviui, kur žiemos atostogų studentai
 gurkšnoja už savo jaunystę*

*dega žibintai
 gęsta saulėlydžiai
 kokia egzocivilizacija čia, tokia ten:
 mano delnai jaučia civilizaciją šią be pirštinių*

*glostant svetimo kūdikio – berniuko – galvą
 kuriam aš (savo gimimo dienos proga) padovanojau
 suomišką peilį*

*kad niekad jis nepersipjautų sau (kaip kad
aš) gyslų, bet kad – pakirstų liepsną*

*kurioj degam (išlikdami šalti kaip akmenys), liepsną
kurioj mirštam, bet išliekam gyvi
kad mirtume, mirtume – kasdien iš naujo, iš naujo
prisikeldami: su vėtros nuplėštais lapais rankose*

Supratimas

*naktis, žiburiai ir žvaigždės, aukštai ir toli, o čia –
išpildo asfalto duobė (šalia geležinkelio), vėstanti masė,
aptverta tvorele
bus liejamos mirtys: lėks keliais, traiškomos padangų,
pirmyn-pirmyn
pirmyn-laikas-pirmyn-padangė*

*vienas girtas žmogus
dainuodamas panosėje kažką, peršoka pasipainiojusią po
kojom tvorelę ir žengia per stingstančio asfalto duobę
pluta lūžta, ima klimpti kojos: mynimas, mynimas, mynimas
o paskui ir pagalbos šauksmas: į žvaigždes, į tamsią naktį,
toli nuo geležinkelio, nuo stoties*

*pamažu gilyn ir gilyn
asfaltas jį siurbia
jis jau išblaivējo ir supranta, kas įvyko
ir kuo visa tai baigsis*

*jau užkimęs, ir vis dar šaukia
jau Grįžulo Ratai atvirto, jau Šienpjoviai blėsta
aušta, ligi krūtinės jau, asfaltas vėsta
jau nebegali šaukti, jau ligi kaklo, kojos pasiekia dugną,
galva virš asfalto, vos vos alsuoja*

*tada šuo
šuo sustoja ant duobės krašto, pamato žmogaus galvą
viršum asfalto duobės ir ima loti
loja neatsitraukdamas, Švenčionėlių stotyje, pakrašty, prie
kraštinės linijos į nežinią, kur tiesiami plentai per
pačią draustinio širdį
šuo loja*

rytą kareiviai, jauni vyrai, ateina iškrauti vagonų

*švinta, loja šuo, ko jis loja tenai toli, antrinių linijų pakrašty?
ką jis ten rado?*

*ir vienas kareivis nueina pasižiūrėti
ir mato: žmogaus galva viršum asfalto duobės, ir nuveja
šunį*

*paskui dvi lentos, storos, per duobę, vyrai sustoja ant jos,
susirenka žiūrovų minia, įvykis, prasideda
traukimas aukštyn, atgal, į šviesą, iš naktibrokštų
bet jau dvigubai lėčiau, asfaltas atvėsęs, greičiau negu
nutruks galva, negalima
valandų valandas, iš lėto, kyla žmogus iš moderniškios
akivaros*

*paskui jau lig pusės, jau ima kalbėti, žmonių minia, giminės
ir artimieji, kareiviai
traukia toliau, jau pasiekia kelnes, nupjauna diržą
ir ištraukia: nuogom kojom, nuogais organais, žmogų jau
gyvą*

žmogų dar gyvą, jau blaivą

*ir tik šuo, nuvarytas, išgąsdintas, žiūri iš tolo
žiūri iš tolo, kaip išauga žmogus
iš galvos vėl pavirsta jis rankom, pilvu ir kojom
kurios vėl spardys jį, girtos vėl peršoks tvorelę
kad įklimptų vėl į
kad įklimptų vėl į
ak į save į save mes įklimpome amžiams*

*amžiams: mūsų niekas nebeišgelbės
nei kareiviai, nei šunes
rašau tai apie tave ir save, tikras žmogau
kuriam taip buvo nutikę ir kuris gal skaitai šias eilutes
bet man taip yra jau:
mano galva viršum visko
ir apačioj aš nuogas
žmogus: toks koks gimiau*

ir randa mane šuo ir ištraukia kareiviai

MARIJA RAIŽYTĖ- RUTKAUSKIENĖ

Akvariumas

Ramas atsišliejo į malkų rietuvę, nuo jos dvelktelejo šiluma. Beržiniai pagaliai tarsi alsavo – jų kraujagyslėmis sruvo švelni gyvastis.

Virš galvos siūbavo brezento gabalas ir bolavo aptrupėjusios plytų nosys.

Prie šulinio atsitūpė katė ir ėmė laižytis; medinis suolelis, įbridęs į rūgštynių lysvę, žvilgėjo nuo rasos; spindulys nučiuožė ruda lenta ir įsmigo į serbentų krūmą.

Keliuko viduriu senis mynė dviratį. Ratai sukosi juodose dulkėse, įrėžta brydė tįso ir atrodė, kad senis tempia sunkią grandinę. Ant vairo šokčiojo, barškėjo kibiras, lyg būtų norėjęs į dulkes šviežią žolę iškratyti.

Ramas įtraukė salstelėjusio ir drėgno pievų kvapo.

Atėjo per anksti: kai pabeldė į langą, Pivorius neatsiliepė. Truktelėjo už durų rankenos – jos buvo užrakintos, ne kabliu iš vidaus užkabintos, vadinasi, senio nebuvo namie. Ramas jo laukė jau gerą pusvalandį.

Pagaliau senis įriedėjo į savo kiemą; nuslydo nuo dviračio sėdynės ir dairėsi, kur pastatyti kibirą su byrančiomis per kraštus kiaulpienėmis.

– Ankstyvas.

– Ankstyvas, – atsiliepė Ramas ir kilstelėjo petį, kad garuojanti malkų šiluma pasiektų jo sprandą ir pamalonintų visą kūną.

– *Kralikams* pusryčius parvežiau. Dar saulei gerai nepakilus nuvažiavau į užmiestį, už geležinkelio, ten tokie aukšti kuokštai auga, žolė tokia tamsi, beveik juoda. Pievos nuo seno ten riebiai patręštos, nenualintos.

– Tai vis dar laikai?

Marija Raižytė-Rutkauskienė 1974–1979 m. Vilniaus universitete studijavo lituanistikos mokslus. Nuo 1982 m. – Marijampolės kolegijos lektorė. Pirmoji autorės knyga – romanas „Žolė visados kelyje“ (1994 m. išleido Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla). 1993 m. laimėjo fondo „Į laisvę“ premiją. Spausdinau ištrauką iš rašomo romano „Giedotojai renkasi gatvėje“.

– Liko septyni. Vakar vienas užvertė kojas... Gal buvo čia tokia susirietusi moterytė užsukusi?

– Nemačiau.

– Palikau jai kilogramą veršienos. Sakė, anksti pasiimti ateisianti. Lauke palauksi ar į vidų įleisti?

– Lauke pabūsiu, – atsakė Ramas.

– Aš tuoj susiruošiu.

– Neskubėk... Gal kokių drapanų ir man surasi?

Pivorius dūrė pirštu suolo link:

– Ten turėtų būti brezentinė prijuostė. O marškiniai, žiūrėk, ant virvės, ties vynuogėmis. Aras mašiną remontavo, tai užmetė ir paliko...

Ant kibiro kėpsojo juodas brezento gabalas.

Ramas žinojo, ką dengia dėmėta prijuostė, – veršelių galvas, kad išsvartėtų kraujas. Pivorius jas padėdavo ant lentos arba ant žolės, bet nakčiai įmesdavo į kibirą.

Žalsvos musės tingiai ropinėjo ant juodų dėmių. Ramas iškėlė ranką, su grabaliojo lengvą pliauską ir sviedė – prijuostė išsiskleidė ir nučiuožė į sumindytą žolę, sotūs vabzdžiai nukrito į pasuolę, bet ropštis iš kruvinų takožolių ir rūgštynių neskubėjo.

Ramas atsisegiojo languotus, Gabrielės kažkokia proga dovanotus marškinius, išpešiojo juos iš džinsinių kelnių ir tyliai uždainavo:

– *Bus gardžios šaltienukės, bus gardžios šaltienukės.*

„Šaltienukę“ Pivorius švilpudavo per savaitę tris kartus ar dar dažniau – priklausydavo nuo to, kiek veršelių pasisekdavo iš kaimiečių nupirkti. Dabar ir Ramas dainelę mokėjo.

Jis žvilgtelėjo į savo batus, odinius, galbūt iš veršenos.

Odas Pivorius parduodavo supirkėjams, kurių atbarškėdavo į jo kiemą senais automobiliais. Du storuliai susikimšdavo druska ištrintas odas į maišus ir vingiuotu melsvu asfaltu išsiveždavo į didmiestį.

Ne, batų jis nenusiaus. Seniems jo kaliošams jau niekas negali pakenkti.

Ramas, pasiruošęs darbui, atsidrėbė ant suolo, ištiesė visu ilgiu kojas ir atsišliejo į saulę įšilusią atkaltę. Saulė spigino į akis, bet neįkyriai – jos spinduliai skverbėsi pro vienintelės Pivoriaus kriaušės šakas, blykčiojo tarp tankių lapų.

Šiauriau, lygumoje, tebedryksojo rūko juosta; ji kirto asfaltą ir gaubstė lėtai važiuojantį raudoną vilkiką.

– Viena, dvi, trys, keturios... aštuonios, – suskaičiavo Ramas. – Aštuonios apynaujės daužtos mašinukės iš Vokietijos...

Jis švilptelėjo ir užsimerkė: kaip seniai bebuvau nusidanginęs už tų tirštų rūkų... Vėl atplėšė vokus. Jo žvilgsnis pasivijo vilkiką, persiūbavusį geležinkelio pervažą ir nulėkusį šiaurės kryptimi.

Ir jie laimingai gyveno, kol neaplankė jų mirtis...

Taip baigdavosi arabų pasakos, kurias jam skaitydavo krikštamotė...

Ramas įkvėpdavo jos drabužių dvelksmo; alyvomis kvėpėdavo jos plaukai, ypač nuogos rankos virš alkūnių. Kartą jis nučiuupo jos kvėpiančią muilo gabalėlį ir uostė tol, kol pasidarė šleikštu... Jauna moteris, pamačiusi ant slenksčio tupintį vaikį, imdavo nuo palangės knygą, atsisdavo šalia ir paklausdavo:

– Kokios pasakos norėtum – ilgos ar baisios?

Jis visada atsakydavo:

– Baisios.

Ar jis tikrai norėdavo baisios? Ne, norėdavo laimingos, bet negalėjo gi pasirodyti esąs geltonsnapis.

Pivorius vis dar neišlindo iš namo.

Ramas turi daug laiko ir senio gali laukti ilgai, iki vakaro; ką tik į begalę spindulių ištiško saulė, kuri ritosi jam iš paskos, kai ėjo per tuščią miestą į Pivorius namus; dabar saulė per marškinius švelniai šildė jo krūtinę, tik po brezentine prijuoste buvo vėsu kaip rūsy. Ramas jos dar neužsirišo – prijuostė garantkščiuojasi iki blauzdų, o susiraitęs jos kraštas duria į šlaunį.

Geležinkelio pylimu eina dvi žmogystos. Jos išlindo iš krūmų ir dabar traukia kuo toliau nuo miesto gyventojų daržų; ten jau prisibuvo – vos pavėlka spalvotus plastikinius krepšius; valkatos neskuba, į valias turi laiko.

Ramas galėtų lažintis, kad jų kišenės pilnos valgomų ir nevalgomų daiktų. Yra gal net ir iš Pivorius kiemo, tik vargu ar senis iškart pasiges, kad trūksta kalto ar vinių saujos.

Iškentę šaltą žiemą ir jie sulaukė savo rojaus: gūžes suka ankstyvieji kopūstai, kaip paauglės sustorėjo morkos, svogūnų laiškuose knibžda kirmėlaitės – visiems atėjo sotumo metas.

Garaže sumūkė lyg iš šulinio.

Vakar veršelis pasitaikė itin ramus, nesimuistė, prigludo prie kelių ir net nesukrutėjo. Ramas jautė jo šilumą, uodė šviežio pieno ir prakaito tvaiką. Cementas po kojomis sušlapo, pasidarė slidus ir Ramas suklypo ant kairio kelio. Pivorius vos peiliu negrybštelėjo jam per alkūnę.

– Laikyk, – sušvokštė senis, ir Ramas stipriai suspaudė besikilnojančius veršelio šonus, truktelėjo jo pasturgalį prie savęs; stovėjo išsižergęs, nepatogiai, dešinė koja, įtempta kaip virvė, pamažėle slydo gličiu ir raudonu taku, pranykstančiu po lentomis.

Kažin kodėl jis tyli, šitas gyvulys? Kodėl nebliuona, nesimuisto, nebando ištrūkti? Argi kiaulė laikoma protinga tik todėl, kad apie savo galą visam pasauliui praneša kraupiai žviegdama?

Pavakare, kai sėdėjo aludėje „Pas Antaną“, šie klausimai tebekirbėjo Ramo galvoje, jis juos uždavė savo bičiuliui, bet Ramentas nebuvo linkęs į apmąstymus.

Atsakymų Ramas ir nesitikėjo, šiaip sau jo paklausė.

– Žiūrėk, – parodė gelsvu išsikleipusiu smilium Ramentas, – kokios gražios panos. Kaip iš Rafaelo paveikslo. Juk žinai jį, tą dailininką, a? Rafajelo, Rafajeeeloo...

Jie sėdėjo ant eglinių rinkių tarsi medkirčiai miško aikštelėje prie spragsinčio laužo.

Ramas atsisuko, kad pamatytų, kas dedasi prie baro, užsižiūrėjo į didžiulius akvariumus.

Žuvys, susispietusios į būrį, baksnojo nosimis stiklą, kraipė uodegas; žolės, lenkiamos oro burbuliukų, srūvančių iš akvariumų kampų, braukė per jų pelekus.

Ramas pasisuko šonu – išvydo alaus spalvos plaukus, siūbuojančias anapus stiklo kartu su akvariumo augalais, ir profilių atšvaitus, tarp kurių kaip kokiam tinkle nardė žuvys.

– Šita man gražiausia. Žiūrėk, kokia blizganti, vikri...

– O ana, raudona?.. Jos uodega kaip vėduoklė, permatoma... – Ramas kalbėjo apie žuvis, bet galvoje turėjo mergaites, sėdinčias už gretimo stalo.

Po paraliais, jos iš tiesų gražios. Kaip miško nimfos. Dabar jis matė jų akis ir įdegusias rankas, patiestas ant rudo stalo.

Ramas seniai žino, kad nėra negražių mergaičių; kai nugyveni daugiau kaip pusę amžiaus, daug kas ima atrodyti kitaip negu jaunystėje.

Jos gurkšnojo serbentų vyną. Ramas girdėjo, kaip padavėjas joms siūlė būtent „Anykščių vyno“. Mergaičių šūksniai, kikenimas, šnabždesys ir vos girdima muzika skleidė džiugesį, ir Ramas atsigavo, kaip atsigaua palaistytas vysti pradėjęs augalas.

– Nieko nesuprantu, nieko, – murmėjo jis ir nusišluostė drėgnus akių vokus; ašaros ištryško nejučiomis, be priežasties, niekas jų nepastebėjo, net pats Ramas nesuprato, kodėl nei iš šio, nei iš to susijaudino.

Jie ištuštino po tris mažus bokalus.

– Ramai, nešam kailį!

Šaukė Ramentas, bet Ramui pasirodė, kad prie jo ausies skalija Pivorius kiemsargis. Išvydo išsišiepusį Ramento veidą ir iki brūkšnio susiaurėjusias akis; bičiulis kvatojo tol, kol ėmė žagsėti, tada juoko proveržį pakeitė keiksmų virtinė.

– Nieko nebus, reikia užplėšti cigaretę, – pasakė apsiraminęs Ramentas.

– Nėr kur skubėti... Čia smagu ir daug vietos, yra kur nugarą atremti...

Kitoje jų stalo pusėje ką tik atsisėdo du vyrai. Ramas nepastebėjo, kada jie įėjo, nors durys varstėsi prieš pat jo akis.

– Aš – tolimųjų reisų vairuotojas.

Ramas spustelėjo kietą ir tvirtą vyro delną.

– Keliautojas ir filosofas, – šypojojosi studentiškos išvaizdos šviesiaplaukis; iš permestos per petį kuprinės kyšojo badmintono raketės rankena. – Bet turiu ir vardą. Esu Erichas. Užsimaniau pakeliauti po pasaulį. Zigmundas sutiko pervežti per Lenkiją ir Vokietiją, toliau – bus matyti. Nors magistro diplomą kišenėje, esu bedarbis. Gera proga po Vakarus pasitrankyti.

– Noriu sočiai pavalgyti, – įsiterpė Zigmundas, – laukia ilga kelionė: vargo valandos muitinėje, laviravimas slidžiais Lenkijos keliais.

Vyrai užsisakė po vištienos kepsnį.

– Norėčiau nusitrenkti į Prancūziją, paskui – į Portugaliją; moku ir prancūziškai, ir portugališkai, tiesa, ne ypač gerai, bet tikiuosi patobulėti.

Ramas ir Ramentas klausėsi tylėdami. Ištuštintuose bokaluose glebo baltos putos.

– Kaip aš norėčiau atsidurti kur nors Vakaruose ir išbandyti alaus skonį vokiškoje ar ispaniškoje smuklėje, – išsprūdo Ramentui.

– O kas gi trukdo? Sėdam ir lekiam...

Atrodė, Erichas rimtai siūlo.

Ramentas pakėlė koją, ranka ją prilaikė, tačiau tuoju atgniaužė į kelių audinį įsikibusius pirštus. Koją trinktelėjo į grindų lentą.

– Girdi, kaip dunda? Medis atsimušė į medį. Esu luošys visam gyvenimui...

– Keliauti kiek sunkiau, bet vis tiek įmanoma... Matau akvariumus. Gerai prižiūrimi, išmanau tokius dalykus.

Vyrai sužiuro į dvi stiklines dėžes. Akvariumų galus prie lango dengė vešlūs dideli lapai – buvo trys egzotiškų augalų vazonai; šilta ir drėgna vieta jiems tiko.

– Pasėdėti prie akvariumo su žuvimis – puikus poilsis, – pasakė Erichas. – Vanduo ir deguonis išvalo smegenis, jos ima guviau dirbti, kyta naujų idėjų...

Ramas sukľuso. Jis buvo tik šiek tiek apšvaigęs nuo alaus ir šilto aludės oro.

Kadaise ir jis turėjo akvariumą, tik kiek mažesnį, gerokai mažesnį negu šie...

– Malonėkit bokalą alaus! – šūktelėjo Erichas padavėjai. – Nesiruošiau gerti, bet čia taip tvanku... Šiandien oras kaip paskutinis vasaros bučkis.

– Visas rugpjūčio galas kaip paskutinis mergaitės bučinukas, – pridėjo Ramentas.

Vyrai nusijuokė. Mergaičių aludėje jau nebebuvo; bet jų paleisti žvilgsnių žaibai juos dar varstė, bent Ramui taip atrodė.

Erichas Ramui patiko: jaunas, šnekus, ištroškęs nuotykių, bet ne plevėsa – toks žino, ko gyvenime nori. Ramas galėtų juo pasitikėti.

– Kaip gražiai nardo kardžuvės... – džiaugėsi Erichas. – Ir aš kažkada auginau žuvytes. Buvau aistringas profesoriaus Kazlausko laidų klausytojas. Bet pradėjau studijuoti ir akvariumus apleidau. Tačiau žuvelių stebėjimas man padėjo parašyti esė „Individo ir visuomenės konfliktas“. Jų elgesys skatino mano mąstymą. Aš netgi užčiuopiau tą k a ž k a. Prisimenu, ieškojau svaraus žodžio ar frazės gyvenimo margumynui nusakyti, suspausti tą nematomą k a ž k a kaip lapus saujoje – gal kas nors paaiškės. Ir paaiškėjo: kuo geriau pažinau gyvenimą, tuo labiau neapleido mintis, kad visi, kurie, atrodo, netvarkingai gyvuoja, turi kietą stuburą. Bet netikėti garsai, spalvų, jutimų, minčių blyksniai trukdė atrasti siūlo galą; aš vis atsidurdavau kelio pradžioje. Tai siutino ir sekino. Buvo tikra velniava. Vos nekuoktelėjau...

Šitas vaikinai kalba gryną tiesą, pagalvojo Ramas. Juk ir jis buvo tai patyręs, tik jeigu ir užsimanytų išsipasakoti, nežinotų nuo ko pradėti.

– Esu didelis plepys, – kvatojo Erichas. – Po pusvalandžio jūs mane išmesumėte iš savo draugijos. Turiu tokios patirties... Žmonės mėgsta labiau šnekėti, negu kitų klausytis...

Ramentas bokale teliūskavo alaus likučius ir gėrėjosi šokinėjančiomis putomis.

Per Ramo kaktą sruvo prakaitas; jo veidas atrodė baltas ir žvilgėjo kaip plieno lakštas.

– Karšta ir trūksta oro. Matyt, prieš lietų. Bet jis bus trumpas ir šiltas, – pasakė Zigmundas.

– Kabinoje ant mūsų neužkris nė vienas lašas.

– Bet kai atdari langai, važiuoti smagiau.

Vyrai sukirto po kepsnį, atsisveikino ir išėjo. Pro praviras duris Ramas matė, kaip Zigmundas užšoka ant vilkiko rato ir atlapoja dureles. Erichas stovėjo aikštelės vidury ir rausėsi kuprinėje.

– Dar po bokalą? Mažą?..

Ramas papurtė galvą. Jis vėl žvilgtelėjo į stovėjimo aikštelę – ji buvo tuščia.

Netrukus Ramas ir Ramentas pakilo.

Tarpdury jie tarėsi, į kurią pusę eiti.

– Aš klibinkščiuosiu pas žmoną, – išdidžiai pasakė Ramentas.

– Tu jos neturi, – atkirto Ramas.

– Tai tu nieko neturi, – Ramentas atrodė išsižeidęs ir piktas. – Įsidėmėk visiems laikams: Alius Kiras, ne Ramentas, o Alius Kiras, turi ir žmoną, ir dukterį...

Į pavakarę oras vėso, tačiau nuo grindinio plūdo kaitri šiluma.

– Į Beržų gatvę? – paklausė Ramentas.

Ramas papurtė galvą.

– Tai kur?

Ramentas vis dar stovėjo prie aludės durų.

– Su jomis, – atsakė Ramas.

Moterys artėjo prie jų ir jau buvo vos už kelių žingsnių. Ramas pasitraukė į šaligatvio kraštą, kad neužstotų joms kelio.

– Ėjo ir nuėjo, – išsišiepė Ramentas.

– Pažiūrėk, kaip siūbuoja jų klubai... Ne eina, o ant žirgų šoka.

– Žinai, ką aš tau pasakysiu: neapsimesk kažin kuo, – seilės pro Ramento tarpdantį čiurkštelėjo į patį gatvės vidurį.

Bet žvilgsniu aš galiu jas lydėti nors iki Paryžiaus, pagalvojo Ramas. Ir iš tiesų sekė moteris iki naujos batų parduotuvės; ties ja gatvė išsišakojo: viena pasuko pro parką, kita – bažnyčios link.

Nukrito keli lašai. Zigmundas atspėjo, dingtelėjo Ramui. Bet lietaus jis nebijo. Nei saulės. Nei vėjo. Nei liūtis. Nieko.

Ramento gatvėje nebesimatė. Ramas nenusiminė.

Žinojo, kur eis.

Veikiai jis atsidūrė Upės gatvelėje; sėdėjo ant suolo po gyvatvore, iš tolo žiūrėjo į pažįstamą rausvą stogą.

Šiame name jis turi nedidelį butą, bet dabar jį yra užleidęs tolimam gimnainiui, studentui. Iš antro aukšto matyti visa gatvelė, tiksliau – akligatvis, nes grindinys leidžiasi pakalne tiesiai į upę.

Namukai, susiglaudę vienas prie kito, buvo apšepę ir dulkėti.

Čia dažnai įsisukdavo vėjas. Jis atlėkdavo per lygumas iš vakarų, perkrisdavo upę ir sukuriu sukdavosi ant atsilupusių čerpių. Ypač jis drumsdavo ramybę žiemos naktimis: braškėdavo sienojai, trunkydavosi langinės, girgždėdavo kiemų tvoros ir vartai.

Jis dar puikiai atsimena gatvelės gyventojus.

Gali tik numanyti, kad baltagalvė trumpoku chalatu senutė čia jau nebešvysčioja gėlėta prijuoste. Senutė kantriai purendavo šiltą svogūnų lysvę, lyg būtų aukso smilčių ieškojusi. Priešais Ramo langus boluodavo storos ir banguotos jos šlaunys.

O kur dabar paauglys, kuris nuo aušros iki saulės laidos lindėdavo po „Jawa“ ir atsuktuvu krapštydavo variklį? Kartais vaikui pavykdavo jį užvesti; tada atsilapodavo langai, durys, kiemelių vartai ir keliolika raukšlėtų kumščių mosuodavo vaikėzui.

Aukščiausiam gatvelės name buvo įsikūrusi garbaus amžiaus pora. Jie niekada nevaikščiodavo po vieną – gatvelėje pasirodydavo tik abu ir už parankių susikabinę. Buvo kalbama, kad jų giminaičiai gyvena Amerikoje ir retkarčiais atsiunčia jiems siuntinių. Ko gero, jie ir į gatvę išeidavo pademonstruoti atsiųstų drabužių.

Štai ir pažįstamas alyvų krūmas, tik dabar dar labiau nusiaubtas. Šunys po jo šakomis žymėdavo teritoriją, o girtuokliai viešai nusilengvindavo ir traukdavo prie upės arba į miestą.

Ramas užvertė galvą, kad pamatytų namo stogą: raudonas kaminas labiau negu kada nors anksčiau prašėsi remonto – iš šonų stirksėjo aptrupėję plytgaliai; čerpių, dėl kurių jis čia ir atėjo, mažai kur bebuvo likę.

Gal aš tada per daug dykinėjau?

Gali būti, kad... bet vis dėlto – ne...

Kai aš sėdėdavau balkone, mano žvilgsnį traukte traukdavo tas prakeiktas stogas.

Įsivaizduokit: penkerių metų vaikas trisdešimtmečio veidu žiūri pro geležinius virbus ir kamuoja save klausimais: kas, kodėl, kaip?

Vyresniųjų klausti gėda, bet ir ką protinga jie atsakys?

Kažkas buvo man atsitikę.

Pasidariau dvilypis, nepatiklus.

Norėjau būti tvirtas, bet jaučiausi silpnas kaip sliekas, kurį gali kas panorėjęs sutrypti.

Ir viskas dėl čerpių. Prakeiktų čerpių.

Kartą sau pasakiau: „Užlipsiu ir nuspardysiu čerpes į varnalėšas. Baigsis visos nesąmonės.“ Bet neužlipau. Neišdrįsau. Vengdavau į čerpes ir pažiūrėti, bet kur ten...

Pačios akys į jas nukrypdavo ir spoksodavo tol, kol čerpės atsistodavo ir imdavo šokti. Lyg gyvos būtų.

Tai truko dvi savaites.

Niekam apie savo patyrimus nepasakojau, net Gabrielei nė žodeliu neprasitariau. Pažinojau moteris, ypač ją: išpūtus akis išsišieps – štai ir visa paguoda...

Tačiau išgelbėjo mane kaip tik Gabrielė.

Tą šeštadienį mes lankėmės turguje.

– Gal reikia akvariumo? Labai pigiai parduosiu.

Siūlė pusamžis kaimietis.

Dėbtelėjau į metalinį karkasą.

– Kad per didelis, – pasakiau.

– Penkiasdešimties litrų. Iš nerūdijančio metalo.

– Perkam, vis šiokia tokia pramoga namuose.

Gabrielė suplojo delnais, net nemaniau, kad akvariumas ją galėtų šitaip pradžiuginti.

– Leonas dykai padarytų, – atkalbinėjau. – Esam šnekėję.

– Bet kada? O čia jau gatavas.

Nusileidau. Negaileėjau tų keliolikos rublių, bet jaučiau vidinį pasipriešinimą.

Grįžom akvariumu nešini.

Tada ir prasidėjo...

Oi kaip aš mėgau tysoti ant kilimo ir stebėti tą stiklinę dėžę!

Bet mane domino ne kardžuvių reakcija ar slapukų šamų tūnojimas po akmenimis – aš suvokiau, kad septyniolikos žuvelių gyvastis priklauso tik nuo manęs.

Pavirtau tingiu žiopsotoju; aš mėgavausi, kaip žuvis puola įmestas ler-

vas, kaip griebia *kombikormo* trupinius, kaip, žaisdamos meilės žaidimus, baksnojasi uodegomis. O kartais jos imdavo viena kitą ryti.

Bandžiau spėlioti, ar mano vergės taip pat kaip ir aš maldauja aukštesnės jėgos, kad gelbėtų jas nuo alkio, oro trūkumo, per šalto ar per karšto vandens.

Vos man pritūpus prie stiklo, jos susiburdavo į krūvą ir, burbulus pro pražiotas žiaunas leisdamos, kažką man sakydavo.

Jaučiausi esąs reikalingas ir galingas.

Bet ar tikrai taip buvo?

Šiandien manau, jog žmogus, nesuvokiantis, kodėl jo miegamajame stovi akvariumas, yra kvalesnis už pačias žuvis.

Iš tiesų ramybe kurį laiką mėgavausi. Kompresoriaus išmetami deguonies burbuliukai tryško kaip mažas fontanas tarp aštrių akmenų. Vilnijo žolių lapai. Ant jų smailių viršūnių suposi sraigės.

Deja, pamažu prie akvariumo pripratau, kaip priprantama prie kiekvieno nuolatos matomo daikto. Man jau buvo neįdomu, kaip teliūskuoja vanduo ar vilnija žolės.

Kuo ilgiau stovėdavau prie stiklinės dėžės, tuo dažniau į galvą dingtelėdavo, kad aš esu toks pat akvariumo gyvis kaip sraigės ar kardžuvės. Didelio nematomo akvariumo gyvis...

Sočios žuvys jusdavosi laimingos ir galbūt net laisvos.

Kamuojamos alkio, baksnodavo snukučiais stiklą; pritrūkusios oro, kildavo į paviršių.

Ir tada ateidavau aš.

Kaip koks visagalys įberdavau maisto, pakeisdavau vandenį, šypsodavau, kad žuvytės nesijaustų vienišos.

Tačiau mintis, kad esu tik šių silpnų gyvių tarnas, mane supurtė kaip elektros srovė.

Tąnakt aš prasivarčiau lovoje: pagalvė atrodė per kieta, apklotas – šiurkštus ir drėgnas.

Gabrielė kaip visada tyliai ir ritmingai šnopavo. Mane erzino jos minkštas tarsi katės murkimas.

Atsikėliau.

Išėjau į balkoną. Užsidegiau cigaretę.

Žiūrėjau į pakalnėje blizgančią upę. Gėrėjausi šviesia ir šilta naktimi, jos ramybe. Prie vandens krutėjo du šešėliai. Sekiau jų judesius, ritmingus ir vis greitėjančius, girdėjau slopinamą šnopavimą.

Surūčiau dvi cigaretes. Šešėliai tebesiūbavo.

„Esi begėdis, mėgaujiesi svetima laime“, – tariau sau, bet nepajėgiau atplėšti akių nuo regimo vaizdo.

Šešėliai ėmė tįsti ir virto žmonėmis.

Du jaunuoliai – vaikinai ir mergina – užlipo ant gluosnio šakos ir įmerkė kojas į vandenį.

Mačiau jų tamsias nugaras.

Staiga sukrutėjo gluosnio viršūnė – jaunuoliai susikabino už rankų ir susuko:

– Neriam!

Ir smigo į upę.

Žiūrėjau į tyškančius purslus. Tik tada, kai jaunuolių galvos susiliejo su kitoje upės pusėje tvyrančia tamsa, grįžau į miegamąjį.

Mane vėrė liūdesys. Gabrielė sugrabaliojo mano ranką ir pasikišo po krūtine. Ji miegojo.

Nenorėjau jokio artumo. Atsargiai ištraukiau šaltus pirštus iš karštos jos saujos.

Praleidau niūrią naktį. Neką geriau miegojau ir kitas naktis.

– Ar tai dėl to, kad netekai darbo? – paklausė Gabrielė.

– Turbūt, – sumurmėjau.

Aš ir pats gerai nežinojau, kas mane pakeitė: darbo netekimas ar keistos mintys. Svečiams neberodžiau, kaip vešliai mūsų akvariume auga žolės, kokios vislios sraigės. Nebesipuikavau, jog esu rūpestingas akvariumo šeimininkas, kuris samteliu susemia mažutėlytes žuvytes ir iškrato į stiklainį, kad jų nesurytų didžiosios...

Nebijojau prisipažinti, kad esu beveik pamišęs. Vieną rytą Gabrielė pasakė:

– Išeinu.

Ji vylėsi, jog prašysiu pasilikti. Bet aš tylėjau.

Gabrielė rinkosi daiktus ir verkė.

Likau vienas.

Šlitinédavau miesto sode ir paupiu. Viskas man kėlė tuštumos jausmą. Vis dėlto bijojau galutinai palūžti. Ir likimas manęs pasigailėjo: numetė gelbėjimosi ratą – žemiškus malonumus be įsipareigojimų. Jeigu tiek, tebūnie tiek; įsikirtau į juos kaip skęstantysis plūduru. Ramybės ieškojau aludėse, paguodai – atsitiktinių pažinčių. O tokių netrūko. Pinigų užsidirbdavau įvairiais būdais, bet dažniausiai supirkdamas ir parduodamas metalą.

Man jų reikėjo tik alui ir moterims.

Taip aš ieškojau ramybės.

Pykau, kad nesu piemuo, kaip Abelis, ar žemdirbys, kaip Kainas.

Ūkininko gyvenimas sunkus, užtat nelieka laiko tuščioms mintims; metų laikai nurodinėja darbus ir žemdirbys vos spėja suktis.

Priėjau išvadą, kad veiklos imamasi ne dėl šalčio ar iš alkio, bet todėl, kad sielos neėstų negeros mintys... Nors nebuvau dėl nieko tikras, dėl nieko...

Ar aš vis dar bijojau mane persekiojančio vyz d ž i o, kurį kartą išvydau akvariumo kampe?

Bijojau.

Aš vis dar bėgau nuo jo.

Na o kaip akvariumas?

Nustojau jį prižiūrėti tuojau po to; vanduo pažaliavo, žuvis išdvėse ir aš be jokio gailėsčio išpyliau jas pro langą.

Išsižiojo medinio namo durys, jose pagaliau pasirodė Pivorius.

Senis atsistojo ant slenksčio ir atsisuko į dulkėtą kelią.

– Gražus rytas. Ir vakar buvo gražus.

Dešinėj rankoj jis laikė peilį smaigaliu į viršų. Saulės geltonis blyksėjo baltomis liepsnelėmis.

– Tavo kiemsargį greitai papjaus valkatos – toks storas, nupenėtas, – Ramas mostelėjo į seną šunį.

– Visą vasarą gauna šilto veršelių kraujo, šviežios mėsos ir kaulų. Prižiūrėtas.

Šuo, padėjęs snukį ant ištiestų letenų, gulėjo prie būdos, juos akylai stebėjo.

– Valkatos daug ką gali. Tik nepadėk daikto į vietą – nerasi.

Senis išsilenkė suvešėjusios vynuogės šakos ir sustojo prie garažo sienos.

Atrakino vartus. Viena jų pusę atlapojo plačiai, iki metalinių strypų, prilakančių vynuogių šakas.

Garaže geltonavo automobilis. Iš bagažinės kyšojo tušti maišai.

– Seniena dar rieda?

– Dar...

– Veršiams ir avims geresnio ir nereikia.

– Nereikia. Žiūrėk, kokį užtikau. Matyt, jau paskutinį, todėl tokį gražų.

Pivorius ranka mostelėjo, kad Ramas arčiau prieitų. Margas veršelis stovėjo pačiame garažo gale, kur tvyrojo prieblanda ir vėsa.

Jie virve surišo veršeliui kojas ir parvertė gyvulį garažo tarpdury ant cemento. Vakarykštes pjovimo žymes Pivorius buvo pabarstęs pelenais ir sušlavęs juos po vynuoge.

– Velnias, kaip aš nemėgstu šito darbo... – iškošė Ramas.

– Ar norėsi veršienos?

– Ne...

– Už darbą sumokėsiu gal ryt, gal poryt. Ir už vakar dieną.

– Gerai. Užėisiu.

– Vargu ar tavo pagalba bebus reikalinga. Vasara baigiasi, baigiasi ir mano bizniukas.

Šnervėmis užuodė rytą.

Vakar taip ir nepavyko išnykti kaip dūmui.

O šiandien?

Kažkur už horizonto, tik vaizduotei pažįstamuose toliuose, pulsavo raudonas ugnies srautas, jų spinduliai krito ant miegančiųjų sušiauštų plaukų ir į šonus atmestų rankų – ragino atsibusti ir keltis.

Ten, kur šėlsta cunamiai ir štormai, kur keroja egzotiški duonmedžiai, bambukai ir granatmedžiai, kur brūzgynuose šnara šikšnosparniai, kaip ir kiekvieną rytą tekėjo saulė ir Ramas pajuto ją visu suglebusiu kūnu.

Jis pasikelia ant alkūnių, žvilgteli pro langą (pliko medžio šakose blyksi išsiilgtasis rudens šviesulys) ir nusišypso: iš tiesų laikas žadinti berniuką ir vykti į kitą pasaulį. Į naują žemyną. Prie karališkojo sosto...

Akimirksnį jis mato save, purviną ir dulkėtą, klūpantį prie auksu spindinčio altoriaus...

Iš tamsaus pašamonės šulinio veržiasi nuodėmingoji praeitis, jo kalinė, kuri norėjo ištrūkti ir tąkart, kai jis išvydo tą sulytą jauną moterį su gelėmis, bet šįryt kalinė buvo ypač nekantri, veržli kaip lava, kaip sūkurys, kaip pakilusios dulkės, ieškančios kur nusėsti; tarsi pašamonėj būtų kažkas sprogę...

Jeigu į mano smegeninę, lyg į kokią šachtą, nusileistų ekspedicija ir gerokai pastuksentų joje plaktukais bei kūjais, argi pačiame dugne neaptiktų sarkofago, aplieto sustingusiu švinu? Kas gali pasakyti, ką laiko suspaudęs

žilstančiais plaukais apžėlęs kiaušas – tas amžinų įgeidžių, norų, slopinamų instinktų, paslapčių, svajonių ir, deja, tik retsykais išmintingų minčių sąnašynas?

Tik Ramui žinoti...

Kažkas spustelėjo elektros jungiklį, ir akių vokai pajuto šviesą, stipresnę už spalio saulę... Jis tingėjo atsimerkti. Pamanė, jog neprotinga lyginti šešiasdešimties vatų dulkėtą spingsulę ir kunkuliuojančią lavą. Iš popieriaus šnaresio buvo aišku, kad kažkas ieško kokio nors daikčiuko, reikalingo rytiniam tualetui.

Įkyrūs garsai Ramą suerzino: lyg katė gremžtų nagais per nuogą nugarą. Pasidariau jautrus ir nekantrus...

Tai dėl sumanymo, kurį ruošiuos pagaliau įvykdyti.

Bet verstis per galvą, paskubomis daryti tai, ką nusprendė, nenorėjo, – reikia gerai pasirengti. Net jeigu... viskas veltui, nesustos... Bet... tegul mano mintys kratosi to „veltui“ ar „kada nors“. Tik – iki, iki to. O kas bus paskui, ne nuo jo priklauso...

Ir vėl bildėjo laiptai.

Ramas susiraukė, nors dar taip neseniai jis būtų pasukęs galvą ir smalsiai laukęs, ką išvys, bet dabar pašaliniai jam trukdė.

Girgžtelėjo durų vyriai, pašoko garsą „am“ išleidusi rankena. Ramas prišpaudė ausį prie čiuzinio: tegul ankstyvieji svečiai palieka jį nors minutę be savo dėmesio! Kažkoks Deilas Karnegis, mokęs, kaip susikurti ramybę ir gyventi visavertį gyvenimą, į jo smegeninę buvo įrašęs: svarbiausia nesižvalgyti į tai, kas guli miglotame tolyje, bet daryti tai, ką dabar reikia. Vadinasi, tinkamiausias būdas pasirengti rytdienai – kuo geriau atlikti šiandienos darbus...

Girdit? Nuo šios akimirkos dirbsiu tik šios dienos darbus. Ir man nusišpaut, kad tas Karnegis, atrodo, neištvėrė ir gyvenimą baigė savižudybe...

O Vijoklis argi neskaitė: „Kiekvienai dienai užtenka savo vargo“?

Liucy, ar tik ne tu įkišai į užantį tuos sutrintus lapus, mokančius, kaip gyventi?

Jie turbūt ir šiandien tebeguli ant drėgnos palangės... Kad ir kokios tiesos lapuose buvo surašytos, jos nepasiekė mano sielos.

Dabar galiu pasakyti, Liucy: dar nebuvo atėjęs laikas, ir ne tu kalta, kad taip susiklostė.

Ramas atsimerkė. Ne iš smalsumo, bet iš įpročio.

Prieangyje stovėjo dviese: vyras ir moteris. Jie šypsojosi.

Jis nusuko akis. Ištemptos lūpos, raukšlės surauktos, kad būtų gilesnės. Tai prašytojų grimasos.

Ankstyvieji svečiai atsibeldė ne šiaip, turėjo kažkokį tikslą, tai rodė jų laikysena.

Atvykėliai Ramui pasirodė matyti. Turbūt čia atėję ne pirmą kartą.

Bet jam tas pats. Jie vis tiek bejėgiai sutrukdyti jam įvykdyti planą. Galima sakyti, Ramo čia jau kaip ir nėra. Tik kūnas ant kieto čiuzinio lyg rąstigalis tyso.

– Šlovė Jėzui Kristui! Aleliuja!

Moteris ir vyras vienu atodūsiu ištarė „aleliuja“.

Vakar juos aplankė vienuolė Regina – atnešė pintinėje maisto. Užvakar – dvi moteriškės iš „Carito“. Jis nesidomėjo, koku reikalu, galbūt paliko vaistų ar dar ko nors.

– Aleliuja!

Keturios skvarbios akys taikėsi pačiupti jo žvilgsnį.

Negi kambaryje – tik Ramas ir berniukas?

Nutaisęs nepatenkintą veidą atsisuko: kiek daug nelaimėlių, bet dar daugiau norinčiųjų jų sielų!

Vyras ir moteris nedelsė:

– Esate šėtono naguose. Argi ne jis išvijo jus iš namų, atėmė mylimus žmones, darbą? Įsuko į pragaištingą aistrų verpetą?.. Bet mes galime jus išgelbėti. Jėzus nepalieka nelaimėje savo vaikų, eikite su juo. Jėzus Kristuuus!..

Vyras ir moteris šnekėjo kaip aktoriai ištreniruotais balsais.

– Bažnyčia, į kurią kviečiame pavargusias sielas, – gyvoji bažnyčia. Jums tereikia atgimti ir būsite amžinai laimingi...

– Patirsite palaimą, rasite pasitenkinimą ir gyvenimo prasmę. Ryžkitės – atgimkite.

– Mūsų pamaldos vyksta kino teatre kiekvieną vakarą, devynioliktą valandą. Šeštadieniais – vienuoliktą.

Ramas nebuvo vienintelis, kuris jų klausėsi.

Keli vyrai susivėlusiais plaukais spoksojo į naujo tikėjimo misionierius.

Visus išbudino jų „aleliuja“.

Tik berniukas dar miegojo.

Ramento medinė koja bilsnojo į nutrintą grindų lentą; jo protezas, iškištas iš po nešvaraus apkloto, švytavo kaip laikrodžio švytuoklė.

Niekas nė žodeliu nepertraukė vyro ir moters, tačiau ir dėmesio į juos nekreipė.

Ramentas tebestukseno dirbtine pėda.

Dunkst dunkst dunkst.

Tyla.

Dunkst dunkst dunkst.

Tyla.

Dunkst dunkst dunkst.

Ramas nusikvatojo. Jis išgirdo, ką Ramento koja šneka: dink! dink! dink!

Ir tu, seni, kartais būni teišus, norėjo pasakyti.

Vyras ir moteris nesumišo. Tikslą turinčiųjų neišmuši iš kelio.

Ramas apsvirtė ant pilvo, pakreipė galvą ir ant dėžės krašto pamatė raukšlėtą celofaną, į kurį buvo suvyniotos gėlės.

Raudoni ir balti žiedai atrodė kaip ką tik nuskinti, ant lapų blizgėjo vandens lašeliai.

Po krūtinės lašta pasklido šiluma, Ramas pasijuto taip, tarsi būtų pavaišintas saldžia arbata, kurios atnešė mielos rankos. Žinoma, būtų laimingesnis, jeigu dar kartą išvystų aną moterį. Bet ji su Eldžiu išėjo. Tiksliau – Eldis išsekė paskui ją. Bėgte išbėgo. Ir kodėl gi ne? Kodėl gi ne?.. Coliukė kurmių žeminėje.

Ramas dar prisimena pasaką apie Coliukę, kurią mokytoja Brigita skaitė išsižiojusiems antros klasės pypliams.

Šiltą pavasario dieną pamokos vyko lauke. Jis stovėjo atsirėmęs į mokyklos pastato kampą ir klausėsi. Nei mokiniai, nei Brigita jo nematė, Ramas nenorėjo trukdyti, laukė pertraukos, kad galėtų linksmai šuktelti: „O štai ir aš!“

Jis stengėsi atsiminti, kas išgelbėjo Coliukę iš šykštaus kurmio nagų: kregždės, laukiniai karveliai? Tikrai ne karveliai, jie tingūs ir prastos atminties...

– Jis sako: „Prašykite ir gausite. Belskite, ir bus atidaryta...“

Ak, jie vis dar čia... Moters rudi bateliai iki čiurnų suvarstyti raišteliais, o vyro kelnų klešnės apdribusios ir aptaškytos purvu. Smailios misionierių batų nosys spoksojo į Ramą.

Pražergtos vyro ir moters kojos atrodė lyg akmeninės... Kažkur girdėjo: įdomių akmeninių sodų gausu Skandinavijoje... Būtų įdomu pamatyti...

Ar jie – iš ten?..

Neee, šie iš gyvosios bažnyčios...

Ramas neturi žalio supratimo, kuo gyvoji bažnyčia skiriasi nuo negyvosios. Sekmadieniais jis dūlina palei baltą bažnyčios tvorą, nelaukta elgeta tapusiam Staskai retsykiais numeta kokį pinigėlį, tačiau į bažnyčią niekada neužina. Vis dėlto jis jaučia skirtumą tarp minios, srūvančios iš bažnyčios į gatvę, ir prekeivių, įsitaisiusių šventoriuje. Ramas nemėgsta ir prekyvietės, stumdosi tarp pirkėjų tik bėdos prispirtas. Jis bodisi bet kokia spūstimi: joje esi priverstas stumdytis alkūnėmis, malti liežuvium, tuščiai eikvoti jėgas.

Vyras ir moteris vis dar nesirengė apleisti jų pastogės.

Jie buvo įžūlus ir kantrūs, neturėjo jokios gėdos, apsimetė, jog negirdi, kad vargetos kosti, į grindis beldžia, keikiasi... Ir kilniausius, ir juodžiausius darbus nudirba drąsūs ir įžūlus. Ši porelė nuo saulėtekio vykdė įsisąmonintą priesaiką: belsk, ir bus atidaryta.

Berniukas į rytą buvo neramus: šūkčiojo, kalbėjo per miegus. Ramas išsigando: gal susirgo? Tačiau kakta nebuvo karšta. Jis nenorėjo, kad vaikas per anksti atsikeltų – tegul dar pamiega.

– Ateikite į gyvojo Dievo bažnyčią ir atgimsite iš naujo...

Argi jie rengiasi čia pamokslauti visą dieną? Negi patys tiki, jog atsidarys vartai ir paklydusios avelės subėgs į naująjį gardą?

Ramui pasirodė, kad moteris per smalsiai į jį dėbčioja. Negi jie galėtų būti pažįstami?..

Jis apsvirtė ant šono ir nusisuko į sieną. Jautė, kad vis labiau užvaldo įsiūtis; tramdė jį sukandęs dantis, tačiau deginantis karštis veržėsi iš krūtinės ir dusino. Man aiškios jūsų užmačios! Jūs norite nupirkti mūsų sielas, pasisavinti tai, kas jums nepriklauso. Jūs sėlinat prie mūsų sielų taip atkakliai ir kantriai, tarsi būtumėt dykumų žvėrys, ieškantys vandens gyslos.

Kodėl apskritai toji siela turėtų tau, nukritkelni, rūpėti? O kaip tu, karin-goji moteriške, žadi prie jos prisibrauti? Argi ne taip: štai dar viena plevėsuoja kaip perdžiūvęs skuduras, išvėdintas keturių vėjų! Štai ir antra mėtosi po kojomis kaip išsunkta citrina?..

– Aleliuja!

– Eikit švilpt nuo mano galvos! – sukosėjo Ramas.

– Aleliuja!

Ramas užsimerkė.

Juk dar nepamiršau, kaip džiugina širdį vidurdienio rasa, kaip ji tviska ant gyvatvorės lapų; kokia aukšta yra dangaus mėlynė. Gali pasiusti iš malonumo! Ei tu, vaicine suglamžytomis kelnėmis ir kreivomis blauzdomis! Atsiminiau: juk mačiau tave vasarą po medžiu šuns, neturinčio šeimnininko, akimis. Spėliojau: gal tavo vienintelė sugulė su geriausiu tavo *biču*, gal sugundė ją draugelis? Ir tave, kad nepradėtum staugti, pakvietė šokti ant gatvės grindinio. Į neplautų džinsų rieves sėdo dulkės, slyščiojo nudėvėti sandalų padai ant nugaludintos cemento plokštės, kuri blizgėjo kaip veidrodis; tu, kad nepaslystum, žiūrėjai po savo kojomis, matei save švarų ir tyrą; tai buvo tik tavo atspindys, spoksantis iš mindomo veidrodžio, bet norėjai manyti, kad realybė ten, o ne čia, kur pūva po medžiais surikiuoti suoliukai, ant kurių ramstosi smalsūs, prakaituoti spoksotojai...

Iš kažkur atsiranda Staska ir vaiposi kaip beždžionė, paskui numoja sudžiūvusia plaštaka ir nusvyruoja į pavėsį; bet ir jis kartkartėm baltomis pasižiūri, kaip siaučia ir dūksta gyvoji bažnyčia; visų šokančiųjų veidai iškreipti šypsenu; jie liečia vieni kitus pirštais ir viepiasi... Gerai... ypač tau... Dabar tu kvieti kitus šokti. Gal ne tu, gal jau esi kas nors kitas lenktomis kaip bumerangai kojomis... Už tą alpulį vidurdienį iš tavęs bus daug pareikalauta, visko – iš karto. Toks nelaimėlis kaip tu – lengviausias jų grobis. Girdėjau, jie tave įtikinėjo, kad gausi su kaupu: ramybę, galią, o Dieve, netgi meilę... Taip, jie be tavęs silpni, tu jiems reikalingesnis. Įsidėk į makaulę: nėra jokių geradarių, yra tik pasinaudojantieji ir imantieji. Mokykis iš katės. Vienišas išsilaižyk savo žaizdas, kad prašalaitis jų neužkrėstų prievartos bacilomis.

Ramas juto nenumaldomą norą protestuoti. Jis įsiuto kaip jautis, jo sprandas įraudo, akyse sužibo žiežirbos.

Berņukas miegojo, be to, jis dar per mažas.

Žinau, ką sakau. Buvau užkibęs ant tvirto spiningo ir pažadėjau sumokėti pačią didžiausią kainą, iki šiol ją moku. Todėl tau kaip koks filosofas sakau: vaicine, pasikliauk dangumi ir žvaigždėmis, nes jos iš nieko niekada nieko nereikalauja. Pakūkčiok užvertęs galvą, pastūgauk, kad skausmas išstrūktų iš krūtinės ir šautų kaip petarda į tolimą žvaigždžių švytėjimą. Ne aš sugalvojau šiuos gražius žodžius, bet jie teigia tiesą, patikrintą gyvenimo. Ir dar pasakysiu: nieko neįsimylėk labiau už Dievą, kad nė senatvėj, jeigu tau bus lemta jos sulaukti, sielos neskaudėtų. Vienišos sielos skausmas – nepakeliamas...

Tada jis ir išvydo paauglį, mindžikuojantį ant optikos parduotuvės laiptų; suprato: tuojau atbėgs mergaitė. Ir tikrai – ji po dviejų minučių atskubėjo. Ramas nepaaiškinamu būdu pajuto erdvę, kuri suveda du žmones, besiveržiančius į laimę; žinojo, ta mergaitė dar visai neseniai galvojo, kuo apsirengti, kad mylimajam padarytų gerą įspūdį; vaikinukas, ją išvydęs, neišmanė, kaip mylimąją pasitikti – ar stovėti, ar šokti per du laiptelius žemyn ir paduoti jai ranką.

Toliau Ramas nebežiūrėjo.

Sušnarėjo popierius – moteris ir vyras dalijo laikraščius.

– Atnešime jų kas antrą savaitę.

Kai moteris ir vyras išėjo, Ramas atsisėdo.

– Gera uoslė, – sumurmėjo. – Žino, kur avių ieškoti. Na ne, jie manęs nenupirks.

Žvilgtelėjo į berniuką: šis buvo atsibudęs, bet gulėjo dar užsimerkęs. Ramas nusišypsojo.

– Kažin kaip lauke? – prakalbo Ramentas. – Gal šilčiau? Naktį lietus pylė, net šniokštė.

Ramentas atklibinkščiavo prie Ramo lovos galvūgalio. Buvo apsiavęs baltais, apsivilkęs storą nutįsusį megztinį.

– Įjungsiu radiją. Gal pasakys, kokį orą žada...

„Tęsiame „Žinias“.

– Pataikei.

– Žinios įdomiau negu oras. Oro nepakeisi. Tiek jis mums ir rūpi.

„Sulaikytas kontrabandinis krovinyš. Keleivio bagaže rasta šešiolika butelių spirito „Royal“. Kitas „Žinias“ klausykite dešimtą valandą.“

– Ir viskas? Per vėlai įjungiau šitą barškala. „Royal“... Gerai būtų sušilti, – sukikeno Ramentas.

„O dabar komentuosime naują pensijų įstatymą.“

Ramentas nubloškė į šoną geltoną laikraštį, kurį buvo pradėjęs lyginti ant kelio, ir nutaisė susirūpinusį veidą.

– Kodėl taip suklausai? Juk gauni invalidumo pensiją.

– Gaunu! Tai kas, kad gaunu... Kelis litus. Ką su jais veikti? Pats žinai... Net alui ir „Primai“ neužtenka.

– Manai, pridės?

– Kodėl turėčiau nemanyti?

Pridėti nežadėjo, ir Ramentas liovėsi klausęsis, kažin kelintą kartą ėmė pasakoti apie nelaimingiausią savo gyvenimo įvykį:

– Kojos netekau lentpjūvėj. Dar geltonsnapis buvau... Ir pasitaikyk tu man! „Družba“ slystelėjo eglės žieve – skersai blauzdos... Velniai rautų...

Ramas klausėsi rūškanas. Galėtų užčiaupti tarškantį Ramentą, bet per daug gerai jį pažįsta: įskaudins – tylės iki vakaro, kitą dieną vienas klibinkščiuos nuošalesnėmis gatvelėmis...

– Jeigu ne šita mano vargeta... – nesiliovė dūsauti Ramentas. – Jeigu ne ši nelaimėlė kojytė, jūs tikrai manęs čia neregėtumėte – sėdėčiau kokioje nors mazdoje ir tikrai ne smirdinčią „Primą“ traukčiau...

Gal ir tiesą sako? Jeigu ne luošumas, gal tikrai jis gyventų kitaip... Bet Ramas suirzo ir dėl kitko: girdi, tu, Ramai, sveikas, stiprus, nepasenęs, o kiurksai trečias mėnuo smirdinčioj skylėj kaip koks paskutinis nevykėlis!

– Sakai, kitaip gyventum?

– O kaipgi! Girdėjai, kokius angarus mano tėviškėje pastatė vyrukai iš Kauno? Dvidešimt vilkšunių ir dobermanų saugo kailinius žvėrelius. Ir mišką baigia išpjauti. Susirgo miškas, kirminai graužia medžius, gaila žiūrėti, kaip aukštos eglės virsta pjuvenų krūvomis... Na sveikuoles į Vokietiją išveža... Ir jauni, ir seni uždirba. Manai, aš, jei koja būtų sveika, neuždirbčiau?

– Bet žinai ir tai, kad nė lašo ant snapo.

– Teisybė: nė lašo gėrimo, kuriuo prieš mūsų romėnai girdydavo savo kareivius. O Napoleonas, sako, karius prieš atakas raugintais kopūstais šerdavęs. Kad drąsūs būtų. Mat kaip!

– Bet, Aliau, tu ir dabar gali kitaip gyventi. Jeigu tik panorėtum...

– Oras keisis! Atsiminei mano vardą?! – Ramentas džiūgavo kaip šuo, pašauktas šeimininko kartu eiti. – Nepamiršai, o vis „Ramentai“, „Ramentai“... Bet jaučiu, kad tikrasis vardas man ir nebetinka, tarsi kitą žmogų juo vadintų... Motina tikrai nenutuokė, kad Alius būsiu tik iki dvidešimt aštuoneerių... Po tos nelaimės visi ir perkrikštijo... Jeigu galėčiau būti Alius! Jeigu galėčiau...

Ramas subruzdavo, nenorėjo klausyti, ką tauškia Ramentas. Draugužį ir vėl užplūdo skystablauzdžio jausmai, savęs gaila. Tai dėl to, kad jokio darbo nenusitveria. Vis laukia dienos, kai gaus pensiją. Taryt švariai nusiskuta, persivelka drabužius ir paryčiais iškaukši į paštą. Paskui kurį laiką švyti, jaučiasi oriai, lygus tarp lygių. Tačiau dienos bėga, pinigai tirpsta, kol galų gale kišenėje vėl tik keli skatikai skimbčioja.

Ramento veidas darosi vis piktesnis ir pilkesnis, ilgoka kumptelėjusi nosis ištįsta, žiaunos nukara; jis burbuliuoja sau po nosimi, taškosi seilėmis...

– Žinai, laikas skustis ir kiek apsivalyti, – staiga sukrunta. – Tikrasis vardas suteikė sveikatos, prikėlė jaunystę. Visada apsiseilėju, kai mane pašaukia tikruoju vardu. Akyse tarsi prašvinta. Norisi gyventi ir gyventi. Ir dabar taip: pasakei, ir...

– Tu nesi nelaimingas. Ir moterį turi.

Ramas norėjo, kad bičiulis kuo ilgiau pabūtų geros nuotaikos, nes puikiai jį pažinojo: tuoj apsiniauks, pasipils keiksmas, klius, kam reikia ir kam nereikia...

– Ir ko tau kiurksoti šitoj dvokiančioj irštvoj, kur net žiurkės nenori veistis? Turi butą, žmoną, dukterį... Gauni pensiją, kad ir nedidelę... Aplankyk savo moteris. Ievai šokolado nupirk, dukteriai – bulvių traškučių...

Ramentas spoksojo į įsismaginusį Ramą prasižiojęs, iškišęs geltonus dantis ir spėliojo: kas čia tam Ramui pasidarė? Kodėl taip susirūpino šeima? Šaiposi ar tiesą šneka?

– Kalbi, lyg kokį tikslą turėtum, net nežinau, ką galvoti... Aš iš tiesų, kai neužmingu, dažnai pamąstau, kad gerai būtų vieną dieną pasibelsti į Ievutės duris. Bet toli dar ta diena... Pensija dar toli...

– Tik kelios ilgos dienos ir naktys iki mėnesio vidurio...

Ramas ir pats nesuprato, kodėl panūdo Ramentą į šeimą sugražinti, pas tą žiežulą. Juk ne kartą jau bandė, vis veltui, nepriima Ievutė savo vaikino.

– Išgėrusio Ievutė neįsileis, o blaiiviam nueiti drąsos neužtenka... Ir kur tie skutimosi peiliukai? Dar pilna dėžutė buvo... Ei, vaike! Gal tu matei?

Berniukas negirdėjo, kad jį šaukia. Jis lėtai vaikštinėjo po patalpą, stabtelėdavo prie kokio nors jį sudominusio daikto. Užsižiūrėjo į palangę, apkrautą įvairiomis smulkmenomis.

– Vaike!

Šis atsigrėžė ir įsmeigė apvalias akis į Ramentą.

– Vaike, klausiu, kur skutimosi peiliukai?

Berniukas truktelėjo žemyn megztninį, virš apykaklės pasimatė rudi sportiniai marškinėliai.

Rankoje jis laikė įvairiaspalvių sagų vėrinį.

– Paieškok. Matai, kad man sunku...

Berniukas greitai surado dėžutę – joje bebuvo vienas peiliukas.

– Žinai, Ramai, gyva bėda tas gyvenimas. Gauni pinigų, ir jų kaipmat nėra. O kiek dar skolų! Iki šiolei net piniginės neturiu. Ir kam ji man? Bereikalingas svoris ir masalas vagims.

Šįkart Ramentas skutosi atidžiau negu kitais kartais. Veidrodėlyje, įspraustame tarp stiklainių, judėjo du rausvi apvalūs skruostai. Jie, išmuilinti ir nugremžti, glotnūs, sublizgo kaip mergaitės. Nuo nosies iki lūpų kampučių vinguriavo dvi gilios raukšlės. Jų nepaslėpsi. Ir kam? Patempęs dešinio skruosto raumenis, sudėjęs lūpas lyg ketintų švilpti, nubraukė nuo smakro baltas muilo putas.

– Atsimeni, kai mes gėrėm „Royal“? Deginantį spiritą? Jo tada buvo pilnos komercinės. Tuomet tu dar žigulius turėjai ir metalais prekiauti tau dar sekėsi... Atsimeni, apie ką tada šnekėjom? Tai va. Tu sakei: „Royal“ – labai stiprus; iš pradžių kūną tik sušildo, paskui ima kaisti viduriai, iš jų karštis muša į smegenis kaip saulė.“ Kaip saulė! Sugalvok tu man: kaip saulė! Ar atsimeni, Ramai? A?

Ramas papurtė galvą.

– O aš atsimenu. Ir dar tu pasakei: „Galvok apie vasarą. Visi galvokit apie vasarą, karštą smėlį ir degančius padus...“ Ir sumanyk tu man! „Galvokit apie perkūniją, garuojančius akmenis...“ Neatsimeni? Tai tavo atmintis nieko verta. Cha cha cha! Perkūnija, karšti akmenys... O gal toji Liucė sugalvojo? Kur ji dabar? Cha cha cha...

Ramentas įsilinksmino; nusiskutęs, įraudusiais švariais skruostais jis tapo panašus į mongolą su rankoje iškeltu ginklu – skutimosi peiliuku. Paskui išvertė abi kelnių kišenes, išsitraukė cigarečių pakelį, nupūtė nuo jo tabako dulkes.

Ramas pats turėjo dar beveik pilną cigarečių pakelį – odine striuke vyriškis išeidamas jį paliko.

Ramas ištraukė vieną cigaretę ir atkišo Ramentui. Šis pavoliojo ją tarp pirštų ir spragtelėjo žiebtuvėliu.

Berniukas sustojo ir nemirksėdamas spoksojo į raudoną pakelį ir geltoną ugnies liežuvėlį.

– Iš kur, iš kur tokios?

– Taigi sakiau. Paliko...

– Tas verslininkas? Nepavydžiu nei jam, nei kitam, panašiam į jį. Kaip gerai, kad mes niekur neįklimpom, nieko nenužudėm, Ramai. Tai – svarbiausia... Nieko nenudobėm...

– Gerai, kad ne...

– O kur ta gražuolė?

– Kokia gražuolė?

– Nesakyk, kad nematei... Juk moterys tau visada rūpėjo... Ta, su gėlėm.

Ramas nusikvatojo:

– Net ir smirdžius nori pauostyti rožę! Manai, atsineš čiužinį ir atsiguls šalia tavęs...

– Ko siunti? Sakyk, ar Liucy tikrai ištekėjo už vokiečio?

– Ar aš žinau? – burbtelėjo Ramas.

Ramentas daugiau neklausinėjo. Tylomis plėšė jau antrą cigaretę, stiklinėmis akimis žiūrėdamas į palubėje plevėsuojantį voratinklį.

Ramas užuodė švelnų ir šiltą aromatą. Kvėpėjo gėlių žiedlapiai, žali lapai,

cigarečių dėmai. Ramento klausimai, pažįstami vardai užkrėtė prisiminimais. Jis vis dar turėjo laiko, be to, žinojo, kad, rengiantis žengti į priekį, naudinga keletą žingsnių atgal grįžti.

Jis gali grįžti. Ir tai nieko nekainuoja.

Liucy stovi ant cementinių laiptų viršaus (pirštų galiukai sukišti į džinsų kišenes) ir tyliai niūniuoja. Jos liemuo siūbuoja į šonus. Ji žiūri į tolą virš karvinių stogų kitoje gatvės pusėje ir negirdi nei jo žingsnių, nei sujudintų alyvų šlamesio.

Ramas sumano ją netikėtai užklupti. Prisėlina ir apkabina šlaunis. Liucy išsisuka iš jo glėbio ir strykteli ant karštos žolės.

– Ak, tai tu... Išgąsdinai, – sako ji. – Šiandien nė nosies iš namų nebuvau iškišusi. Tik dabar išėjau. Laukiau, kol atvės.

– Ir aš nenoriu bastytis po saulės kepinamą miestą. Jis beveik tuščias.

Liucy plaukuose žybčioja geltoni spinduliukai. Ramas dairosi – ieško šaltinio, kuris spinduliais apipila jos galvą. Saulė jau beveik vakaruose, leidžiasi už upės. Pamato pravertą langą ir supranta: saulės šviesą atspindi stiklas.

– Bet gal traukiam prie vandens? – siūlo Liucy.

– Galim...

– Kambariuose tvanku, žinai – jie pietų pusėje... Aš tuoj...

– Gal turi ko nors atsigerti? Labai šalto...

– Šaldytuve...

– Rasiu...

Jis įeina į virtuvę, iš šaldytuvo išsiima vandens butelį.

Liucy stovi už stiklinių durų, suknelė pasverta ant rankos.

Jis geria ir nenuleidžia nuo Liucy akių. Kai ant kilimo nuslysta jos džinsai ir Liucy neskubėdama ruošiasi įlįsti į gėlėtą suknelę, Ramas pastato ant stalo butelį ir stumteli duris; apglėbia Liucy liemenį, prisiglaudžia prie karštos nugaros; šlapios jo lūpos vėsina jos karštą kaklą. Jis apkabina ją taip, kad matytų, kaip juokiasi jos akys, o skruostuose gilėja linksmos duobutės.

– Dabar? – klausia ji.

– Dabar... – sušnabžda Ramas. – Tuoju pat...

Nepaleisdamas iš glėbio Liucy, sėdasi ant kilimo.

– Tavo skruostas kaip...

– Grįžau rytą... nespėjau... skubėjau...

Juos pažadino baltas žaibo atšvaitas ant sienos ir kurtinantis drioksmas. Atrodė, namas skyla perpus ir garma į prarają. Pro pravirą langą užtelėjo lietaus šuoras. Palangės skarda blizgėjo kaip sidabras ir skambėjo lyg fortijonas.

Ramas, pasikišęs po galva plaštakas, skaičiavo žaibus. Šviesos blyksniai lyžčiojo kambario sienas, nuo trankaus griaustinio ant stalo šokčiojo taurės su vyno likučiais.

– Gamta siunta, – pasakė jis.

– Pagaliau žolė atsigers iki soties. Buvau pradedanti jos gailėtis: gelto ir gelto...

Liucy kalbėjo taip, tarsi dar miegotų, – dusliu ir tyliu balsu.

– Užmerktomis akimis matau, kaip į sudžiūvusio tako plyšius veržiasi

vanduo. Pagirdo ir žolę, ir kiekvieną išsižiojusį varniuką. Vanduo siunta. Jis beveik du mėnesius buvo įkalintas už grotų ir dabar keršija.

– Ar čia žodžiai iš tavo naujo vaidmens? Kalbi kaip...

– Ne. Tik sakinį „Vanduo siunta“ pasiskolinau iš dramos studijos repertuaro.

Audros debesis nužė į rytus, bet dangaus pakraštį toje pusėje dar ilgai varstė balti žaibų zigagai.

Kai paskutinis žaibas be trenksmo apšvietė jų veidus, Liucy ir Ramo akys susitiko.

– Sausra mane tiesiog iškankino. Jauti, kaip kvepia dulkėmis? – paklausė Liucy ir, įsikniaubusi į Ramo petį, užsnūdo.

Jis neužmigo.

Dabar, kai nušniokstė liūtis, o Liucy miegodama burkavo kaip balandė, jis galėjo ramiai prisiminti kelionę.

Pasienį pervaziavo be kliūčių. Negalėjo būti kitaip. Iš tolo buvo matyti, kad automobilis nepakrautas.

Naktį važiuoti visada sunkiau. Ypač nelengva trinksėti duobėtu vieškeliu per mišką, kur apskritai žmogus retai teužklysta.

Drugeliai, uodai, musės atsitrenkia į priekinį stiklą ir ištykšta. Vabzdžių dar pagausėjo, kai pasuko į šunkelį. Tikriausiai jis padarė kvailystę... Dėl penkiasdešimties kilogramų vario... Bet susikaupė ir lėtai judėjo į priekį. Žibintų šviesos plėšė iš tamsos medžių kamienus, tarsi kuprotus senius, krūmų šakas ir aukštus žolės stagarus.

Staiga Ramą apakino geltona pulsuojanti pašvaistė, sutviskusi priekyje, ten, kur jis lėtai važiavo.

Užuodė dūmus.

Suprato: pakliuvo į gaisrą. Nusikeikė.

Ugnies blyksniai šokčiojo kairėje šunkelio pusėje. Oranžinės liepsnos lindo į miško gilumą.

Ramas sulėtino greitį iki trisdešimties. Liepsna kol kas nepasiekė keliuko, kuriuo šliaužė automobilis. Greičiau važiuoti buvo pavojinga – radiatoriuje galėjo užvirti vanduo. Ramas užstūmė lango stiklą, nes akys nuo dūmų ėmė ašaroti.

Sproginėjo sausos šakos, rėkė paukštis. Pašvaistės jau šliaužė iš abiejų automobilio pusių.

Ramas padidino greitį. Automobilis kriokė, bet vairuotojo klausė. Šviesos pasidarė daugiau nei tamsos. Atrodė, kad aušta rytas ir tuoj išlįs saulė.

Žiūrėjo tik į priekį, į juodą tunelį tarp šokančių ilgų ugnies liežuvių. Jeigu kelias būtų lygus ir platus...

Sunerimo: liepsnos jau lindo po ratais; vairavo automobilį pačiu šunkelio pakraščiu, tačiau nebuvo tikras, kad ugnies liežuvėliai nelyžčioja automobilio apačios. Žolės stagarus liepsna nusvilindavo akimirksniu; ugnis rado daug lieptų, kuriais siūbuodama persiropšdavo ten, kur jai patiko.

Ramą išmušė prakaitas. Iš šlapių delnų slydo vairas. Pavargo keiktis. Dar kartą spustelėjo pedalą – greitis šoktelėjo iki šešiasdešimties. Žiguliai subildėjo, atrodė, jog nugarmės į prarają. Ramas sumažino greitį iki penkiasdešimties keturiasdešimties, tačiau ratai vis tiek klimpo į šunkelio smėlį.

Greitai miškas ėmė retėti, liepsnos, lėtai slinkusios keliu, pasiliko Ramui

už nugaros. Tačiau ratai, įklimpę į smėlį, ėmė suktis vietoje. To dar betrūko! Ramas išlipo. Apėjo apie automobilį, žvilgtelėjo po apačia, ten niekas nedegė.

Priekyje juodavo naktis.

Ramas atsipūtė. Marškinių rankove nubraukė nuo veido prakaitą.

Ugnis pasitraukė.

Pavažiavo dar gal du kilometrus. Išlipo. Perbrido kelkraščio paparčius ir susirado jauną eglaitę. Pašvietė po ja žiebtuvėliu: kuprinė tebebūsojo. Ramas paėmė ją už rankenų ir parvilko į automobilį.

Kai privažiavo pasienio punktą, buvo gilus vidurnaktis.

– Seičas*... – ištarė pareigūnas.

Jis nė nežvilgtelėjo į žigulių vidų.

Kai Ramas įsuko pro kiemo vartus, tuojau priėjo lenkas.

– Penkiasdešimt *kilu*, – pasakė Ramas.

Vyras tylėdamas atidarė kuprinę, apžiūrėjo metalo gabalą, atskaičiavo dolerių, įkėlė kuprinę į savo automobilį ir išburzgė iš kiemo.

Ramas švilpaudamas įsigrūdavo banknotus į kišenę.

Netoliese sukinėjosi berniukas. Jis nuobodžiavo. Su Pivoriumi Ramas susitiks tik po pietų. Vadinasi, kažin ar šiandien jis iškeliaus iš miesto.

– Gal einam į?.. – pasiūlė Ramentas.

– Kur? – paklausė Ramas.

– Kur, kur – lyg nežinotum.

– Niekaip negaliu, net jei ir norėčiau, – pažvelgdamas į berniuką pasakė Ramas.

– Nesuprantu, kodėl jis ne pas Miglę? Tegul ji rūpinasi.

Ramas nutylėjo. Ramentas teisus, bet ne visai... Jo žodžiai „gal einam“ – reiškia „einam į smuklę“. Kone kasdien Ramas girdėjo: „į smuklę“, „į smuklę“...

Smilkiniuose dilgsėjo. Kraujas tankiai pulsavo gyslomis, tarsi būtų bėgęs ilgą kelią, galvoje kalė: einam, einam, einam...

Jis eis.

Eis.

Eis tvirtai apsisprendęs. Neišsiduodamas, neišsiplepėdamas. Susikaupęs. Užtrenkęs mintyse sumanymą kaip į seifą. Jis ryšis. Niekas nesulaikys. Strėlė, paleista į taikinį, negrižta. Ramas brausis kaip toji liepsna, lyg užtvanką išgraužęs vanduo.

Liūtis mieste jau apsėmusi gatves ir gėlynus. Užpilti pirmieji parduotuvių aukštai; automobiliai plaukia kaip gondolos, moterys, iškėlusios virš galvų šlapias basutes ir rankines, brenda basos. Jos aikčioja ir šaukia: lietus pila ir pila...

Ramo žiguliai plaukia gatvės viduriu kaip karkvabalis, salone žviegia muzika; jis uždaro langą, kad nepritikštų ant sėdynių... Lietus žliaugia stiklais, nematyti kelio; visur vien purvinas vanduo, panašus į atogrąžų upės nepermatomą tėkmę. Oranžinis vanduo užlieja jo akis, paskui – ryškiai geltonas, dar vėliau – raudonas.

* Tuojau (*rus.*).

Jie, saugodami ginklus ir šovinius, perbrido ryžių lauką; sunkūs batai, pilni vandens, bet nėra laiko sustoti ir išpilti.

Jie skuba paskui karininką be antpečių; jie visi – be antpečių, tik vilki kareiviškom uniformom ir nešasi šautuvus. Jie negali pavėluoti nė sekundės.

– Čia.

Stogai šiaudiniai, rudi, išdžiovinti kaitros ir suplakti liūčių.

Aplinkui – spengianti tyla, būsena – niūri.

Prie murzinos namo sienos susivėlusią galvą sukioja senis ir tuojau dingsta.

Kiemo gale suplasnoja moteris; ji ne bėga, bet, mažutė ir smulki, skrenda kaip išgąsdinta višta.

Jis girdi trumpą karininko įsakymą; ant gaiduko užsliuogia Ramo pirštai, bet jo nespusteli. Tyčia uždelsia.

Stiprus driokstelėjimas užtrenkia ausų būgnelius.

Oranžinė liepsna plūsteli aukštyn, apsivynioja apie suskilusius lauko padargus, vaisių pintines; praryja šiaudų kūlius ir saulėje džiūstančias kruvinas paklodes.

Ugnies kamuoliai šoka mirties šokį.

Ramo kakta aprasojusi. Jis apsidairo – kurgi esąs?

Ačiū Dievui, ačiū Dievui, tai tik...

Megztinio rankove perbraukia kaktą..

Jis būtinai susiras Miglę. Juk negalima pavogti iš motinos vaiko. Vakar jos nerado. Ir kaimynai negalėjo pasakyti, kur ji. Bet jie žino, jog Karolis – su Ramu. Miglė juo pasitiki, – tačiau, jei tik šaus į galvą, – ims rėkti, kad jis pavogė berniuką. Ramas beveik numano, kur ją rasti, tačiau nenori ieškoti, tegul rūpinasi pati, jeigu dar turi motinystės instinktą. Veikiausiai ir dabar ji, parietusi kojas, sėdi ant kilimo ir rūko.

Miglė rūko brangias cigaretes, jos kvepia kvapais tų kraštų, kuriuose ji niekada nebuvo ne tik todėl, kad savo vaikui ne visada turi už ką nupirkti pigiausio šokolado „Princas“, bet ir todėl, jog nėra Žemės rutulyje tokios vietos, kurioje augtų raudonoji gėlėlė.

Yra tik spiritas „Royal“, „Anykščių vynas“, vokiškas alus skardinėse ir varomoji frazė: „Einam į smuklę... Einam į smuklę...“

Ramentas už rankovės jį tempia, bet Ramas neina, nė nesiklauso, ką jis šneka. Ir taip žino jo norus, kaip šachmatininkas priešininko ėjimus...

Girdi, kaip šaligatviu stuksi Ramento koja; ji kala lyg smilkiniuose kraujas: tuk tuk tuk...

Ir vėl: tuk tuk... Kaip širdis. Tokiu ritmu, kokį iščiose girdi kūdikis. Gyvybės ir mirties ritmu.

JULIUS KELERAS

35

kol atsivers jūra

*turiu dar laiko, kol atsivers jūra,
kol kažkas atrakinęs mano duris
nebeatsiprašys,*

*kol dulkių sluoksnis virš knygų
bus storesnis už kamuolinį debesį,
ir nieko nebeatsiminsiu*

*turiu dar laiko,
kol du lašai lenktyniaus lange,
ir nė vienas nebus pirmasis*

žemutiniam Pavilny. traukinių stebėjimas

*bėgių sandūrom leidžias vanduo, tai lietus
renkas poilsio vietą, ten, kur jo nepasiektų*

*aušra nei bet koks atokus siluetas
geležinkelių sankryžoj, ten, kur mes
gulėm pavargę ant žemės*

*kur mes klausėm kaip traukinį gena
atsilikusių vėjų banda*

kenotafas vaikystei

*vaikystės rajonuose švinta, aušra čia
nėra netikėta, kur basos kojos
prisimena žemuogių gėdą, užspaustą
tarpupirščiuos, paupio zonas, pelkes,
neerotiškas statybių aikšteles
su storalūpėm kranininkėm,
dulkių debesis ir balas,
godžiai geriančiomis karvelius*

*vaikystės rajonuose vis dar suka
ratus tas nuogas, nematomas
angelas, tiksliau – angelė, dailiai
supintom septintokės kasytėm,
kurias kasmet vis permuša
lapkričio lietus ir atmintinai
išmoktas, pasikartojantis vėjas*

*vaikystės rajonuose mes žaidžiam
„herbą ar skaičių“, priverstinių darbų
katorgose kalam formules
ir linksniuotes, ieškom išeičių
iš painių vaikystės koridorių,
kurie ima ir pasibaigia
kaip kažkieno kito kvėpavimas*

iš tamsos. tunelis

*tai krūties išlinkimas, briaunos
paslaptis, prarasto miesto
detalė, pagaliau išvydusi šviesą*

*vėl sugrįžta naktis, kurioje
atsišvies du dulkėti keleiviai
užmigę prieš pat paskutinę stotelę*

vos prašvitus. sausis

37

*sniegas pavargsta būt baltas
ir tepas lėtai – tyčia, kaip vaikas,
panoręs bandyti purvo spalvas
ant švarių marškinėlių*

*ir veidrody jau ne save pamatai –
kitą, kurį kažkodėl dar vienas
rytas atsargiai prikėlė*

rytas. prie lango. muziejuje

*ar tu esi drugelis, ar balandis,
šešėlį metantis, taip kraujas spindi,
lašėdamas tolyn, ir vario indą
muziejuje paliečia Arlekinas*

*tačiau tuo tarpu jis ir pats
negyvas, jis tik žaidėjas,
kraujas jo neklauso, jis svetimasis,
ir todėl neklausiu, ką jis čia daro*

*ir tegul sau plaukia tas garlaivis
ramiai per ramią upę, kol
kraujas laša, siekdamas nebūti,
o Arlekinas skendintis žaidimuos*

*dar žavi minią, kol šiek tiek,
truputį užkliudo indą, jis
sušvinta, išgąsdina balandį ant
palangės, drugelis kyla*

*ir visiems užtenka šio ryto:
amen, duok man,
duok man
savo ranką*

saujos, sugniaužusios vasarą

*poezijos knygos turi būti
mažos ir plonos,*

*kad jose tilptų tik vienas
gyvas drugelis*

*viena svetima ašara, vienas
vaikystės triračio šuolis,
atsiplėšiant nuo kalno, vienas
neatplėštas žvilgsnis*

*palengva slystant tavo
suknelei, koks nors keistas
rytmetis, filmas, kurio
nežiūrėjom dviese*

*fikuso siluetas iš anų dienų,
ano, turbūt nesamo laiko,
šešėlių tvirtovės, atspindžių
ir aidų okeano, ir, žinoma,*

saujos, sugniaužusios vasarą

grįžtantis naktį

*laiptinėj taip tamsu,
kad širdies nebelieka,
lipant laiptais*

*tie, kurie nieko nelaukia,
čia yra laukiami, tie,
kuriems nebereikia žvaigždynų*

*bičiuli, esi patekęs į spąstus –
tarp ten ir čia, tarp
dabar ir niekur*

*nekalbėk, čia balsas
nieko nereiškia,
čia tylos poligonai*

*rankų, sudėtų maldai,
čia niekas nemato,
netgi katės, jos eina žemyn*

*jeigu tau pasirodys,
kad jau užlipai,
patariu grįžti*

eilutė. miestas

39

*pasilenk prie eilutės, kol jos nenuplovė lietus,
kol lietus nenuplovė Antakalnio kedrų, o vynas
liko laukti tos šventės, kurioj jau mūsų nebus –
ten suspės tiktai tiltai, albumai, smėlynai*

*pamiršai, kad kasdienis medus tampa įpročiu,
svorio jėga pasitraukia toliau, į pirštams nematomą tylą –
ir brėkšta atsibudusio veidas, jam tenka kitas
dangus, ir kita pabaiga niekad niekada nenutyla*

*ką paliksi? ką meilės žaidimuos atras kitas
kūnas? šešėliais vos pridengtas miestas? eilutėje
liekantis laikas sustabdys jį akimirksniui, kol kitas
vaikas peršoks upelį ir jų vasara baigsis staiga*

*pasilenk prie eilutės, kol jos neužstojo dangus,
kol dangus neužėjo ir laukas neskendi šešėly,
kol dar atviras langas, ir dar nelyja lietus,
pasilenk prie eilutės ir matysi, kaip lėlės*

*užmiega laimingos mergaičių skreitus
ir drugelis praranda pusiausvyrą, lenkdamas
miestą, o toliau, gerokai toliau kregždės
piešinį gyvą virš marių nubraižo*

*ar dar reikia sakyti? pasilenk
ir tave susapnuos tavo miestas
tarp upių, tavo Rexus –
tavęs nepažįstantis laikas*

GENOVAITĖ BONČKUTĖ

Šešios fotografijos

Bijau iš esmės

Pastarąjį kartą bijojau pirmadienio rytą. Buvau darbe, staiga jaučiu – kabau tarp dangaus ir žemės, nebeaišku, kas bus, gal tuoj nutiks kažkas nepataisomo. Spaudžia krūtinę, joje kažkas dreba, sunku kvėpuoti, akis aptraukė tamsus rūkas. Tyliu, niekam nesakau, stengiuosi save suimt į nagą, prisišliet prie žmonių, atsibusti.

Baisu dėl pinigų. Kai laikraštį paskaitau apie didėjančias būsto paskolas, man pasidaro bloga. Per žinias TV ekrane – išgąsdinti ekonomikos ekspertų veidai. Nedarbo lygis auga, kainos kils, palūkanos kils, mokesčiai didės.

Įsivaizduoju: pasiimu paskolą, valgau tik kruopas, butų kainos krinta, prarandu darbą, mus (t. y. butą) parduoda iš varžytinių, aš lieku gatvėje su paskola arba – dar blogiau – grįžtu pas buvusį vyrą. Baisiausia – debilų komentarai, savo aplinkoje tokių debilų nesu sutikusi. Manau, jie naudojami internetu – taigi yra raštingi, įgudę vartotojai? Bet kartais įsiuntu: „Ir kodėl jūs, būdami tokie *durni*, taip gerai jaučiatės?“ Tada baimė trumpam praeina.

Dažnai girdžiu mamos balsą: „Tu jau nesitikėk jokio vyro šiame gyvenime, nes kas tave ims su vaiku, o jei ir ims, tai to vaiko nemylės ir visaip uis!“ Gal ir tikrai to vyro nebus? Aš bijau vyrų kalbinti – kad neatstumtų, nepasijuoktų, kitiems nepapasakotų. O sesuo mamai antrina: taip, taip, visi vyrai vienodi! Graudenas, mėgaujasi kančia ir jos prasme. „Kaip sunku buvo, kai dėl vaikų paaukojau karjerą, figūrą, gyvenimą. Vaikai – tai bausmė, gyvenimo gadinimas, bet privalai gimdyti, moteris privalo pasiaukoti.“ Laimė, jog spėjau vaiką anksčiau pagimdyti, dabar nebeišdrįščiau. Bet labai baugina abortų klausimas, juk gali taip nutikti, kad kunigai ateis į valdžią, uždraus

abortus, po to ir kontraceptikus kaip Airijoj, net sterilizacijos nebus galima pasidaryti ir bus prievolė vaikus gimdyti!

Bet gal aš dėl visko kalta? Kad išsiskyriau? Vyras mane provokuodavo, aš siusdavau! Uošviai koneveikė, mama guodė: „Jie privalo tavęs nekęsti, nes tu jų marti, su manimi dar blogiau elgėsi!“ Ir darbe aš bijau – kad tik nelikčiau kalčiausia. Gal mane vos vos pakenčia, bet va – pagaili ir laiko? Kartais sunkią užduotį duoda kitam. Galvoju – manim nebepasitiki... Įsivaizduoju: visi pakils pareigose, o aš ir liksiu ant žemiausio laiptelio. Visas blogis susikaups į vieną vietą.

O galiausiai ateis diena, kai aš neturėsiu pinigų jau niekam, todėl privalau nusipirkti skalbiamųjų miltelių ir kruopų bent trejiems metams, šventai! Kai ateis ta diena, bent bus kuo *triusikus* išsiplauti. Jeigu mėsos neįpirksiu, tai kruopų jau turėsiu: kad tik komunaliniams mokesčiams uždirbčiau, buto iš varžytinių neparduotų. Nepažįstu nė vieno, kurio butą būtų pardavę iš varžytinių, bet ką gali žinoti...

Mano seneliui vaidenosi karas ir badas. Jis prikaupė visko tiek, kad iki lovos nueiti tik mažas tarpelis bebuvo likęs. Jis kaupė kondensuotą pieną, džiovėsius, visur įsiveisė žiurkės. Ir aš tokia. Pažiūrėjau, kiek turiu drabužių – nesunešiosiu per dešimtmetį! Prieš skyrybas klaikiai pirkau namų apyvokos reikmenis, papuošalus, drabužius, ypač nebrangius, krūvom. Galvojau: dabar turiu pinigų, imsiu ir nusipirksiu, kitą dieną galiu nebeturėti.

Gal jau reikia kaupti ir pinigus? Būna, žmonės miega ant prasmirdusio čiužinio, nieko neturi, o čiužiny – pinigai. Dar tarybiniais laikais kaime gyveno tokia boba, valgydavo visokius kiauliškus šutinius, patalynės neskaldavo, nes pinigą kainuoja, o turėjo sukaupti tūkstančius. Ir vieną dieną tuos tūkstančius pavogė, nes kažkam pasipasakojo turinti. Atvažiavo žiguliukas, išlipo vyras ir moteris ir ištraukė iš po paklodžių visus pinigus.

Juodai dienai reikia gerai pasiruošti. Įgysiu antrą aukštąjį, tas mokslas man neįdomus, bet vis tiek šiokia tokia garantija. Arba vokiečių kalba. Man, temokančiai vieną anglų kalbą, nesaugu, man vaidenasi, kad visi po penkias kalbas moka, kaip dainas dainuoja. Nepaliauju stebėtis, jog mano sesuo paprastame darbe gerai jaučiasi, trečio vaiko laukiasi, niekur nesimoko. Nebijo, kad pinigų pritrūks, kontraceptikų nebus.

Ką galvoju, žmonėms nesakau, jie mane laiko laimės kūdikiu – nauja mašina, naujas butas, geras atlyginimas. Kažkur skaičiau, kad žmonės, kurie bijojo 2000-ųjų pasaulio pabaigos, sulindo į urvą ir vis dar neišlenda. Aš juos suprantu.

– Reikėtų žmonėms burtis į draugijas pagal baimės rūšį: tie, kurie bijo abortų uždraudimo; tie, kurie bijo klimato atšilimo; tie, kurie bijo finansinio kracho ir kt. Jie galėtų susirinkti ir vienas kitą bauginti: „O tu žinai? Ne, tu dar nežinai, o ten...“

– Belieka tik kontraceptikų dešimčiai metų nusipirkti.

– Jau užsirašiau pas gydytoją.

Nuostabu, neįtikėtina, puiku

Aš jau trečią kartą ateinu. Pirmą kartą atėjau dviem valandom anksčiau ir jūsų nesulaukiau, antrą kartą atėjau diena anksčiau. Neprimatau, atsise-

dau prie kabineto, išsinekęjau su viena moteriške ir staiga supratau, kad sėdžiu prie okulisto kabineto. Pagalvojau: Dieve, negi aš tokia nevykusi, sutrikusi moteris?

Man kilo mintis aplankyti psichologą. Pas psichiatrus aš seniai gydausi, maniakinė-depresinė psichozė, vargstu rudenį ir pavasarį. Dabar depresija užėina jau ir žiemą, ir vasarą. Gydytojai sako: sūpynės, kritimai ir pakilimai – tai savotiškai žavu. Bet aš nejaučiu žavesio, kai kamuoja vien problemos, tragedijos, kai negali bendrauti, skaityti. Mano vyras tą ligą išstudijavo, mes jau penkiasdešimt metų kartu. Jis puikiausias žmogus, beje, žentas ir anūkai taip pat tiesiog neįtikėtini, visi nuostabūs, esame labai draugiška šeima.

Depresija man – tikras siaubas. Aš labai organizuota, bendrauju su dailininkais, režisieriais, operatoriais, jie atvažiuoja iš Maskvos, Peterburgo ir renkasi mano bute. Audringas, intensyvus, įdomus, įvairiapusis gyvenimas, bet va staiga užėina depresija ir mane apima pasaulinis liūdesys. Jei per TV pamatau, kad skriaudžia žmogų, aš einu į šalį ašarodama, o kiek dar pralieju ašarų dėl kataklizmų, potvynių – man vis atrodo, kad už visas nelaimes asmeniškai atsakau.

Šiaip jau gyvenau visavertį ir turiningą gyvenimą. Man paskambina iš Tagankos ir sako: O lia, ryt premjera, atskrisk. Mano sesuo gyvena Maskvoj, gabi, talentinga, jos vyras – žymiausias Maskvos urologas – labai geras, mielas, žavus, neįtikėtinais protingas žmogus. Aš vakare – į lėktuvą, rytą jau Maskvoj, kitą rytą – vėl darbe. Ir tai buvo savaime suprantama, tarsi be manęs spektaklis būtų neįvykęs. Ir Lietuvoje režisieriai vertino mano nuomonę. Aš jiems sakau: juk yra kritikų, o jie atsako: žinai, tavo ypatinga uoslė. Įdomus gyvenimas. Anūkė nuostabi, duktė gera, vyras puikus, žentas mylimas. Pamečiau mintį.

Aš dirbau oro uoste bilietų kasų vedėja. Atskrisdavo iš TSRS, atėidavo pas mane teatralai, dailininkai, kosmonautai. Su daug kuo susirašinėjau, pamenu, vienas režisierius man rašė: „Jei yra pasauly tokių žmonių kaip jūs, gyventi verta.“ Taigi daug įdomių žmonių sutikdavau, o dabar aš negaliu bendrauti.

Gydytojas pasakė, jog vaistus reikės gerti *iki galo*, nepasakė tiesiai – iki mirties. Aš mėgstu skaityti mokslinius straipsnius, vyras dažnai klausia: „Na ką šiandien pasakė amerikiečių mokslininkai?“ Pasakė, kad ilgalaikis antidepressantų vartojimas savaime gali sukelti depresiją. Aš gi juos nuo penkiolikos metų geriu, o dabar man septyniasdešimt šešeri. Penkis kartus žudžiausi, nežinia kodėl, paskutinį kartą – prieš dešimt metų, kai užėjo liūdesys, niūrumas nesuprantamas. Lietuvos vyriausiasis psichiatras mane labai mylėjo. Jis sakydavo: „Manija, depresija – kaip sloga, palyginus su šizofrenija, bet kaip tik depresijos metu žmonės dažniausiai nusižudo.“

Kai nuotaika pagerėja, man viskas rankose degte dega, dirbu kelis darbus iš karto, bet kai užpuola depresija – galiu tik gulėti ir žiūrėti į vieną tašką. Tuomet aš netikiu, kad nuotaika pagerės, o kai pagerėja – netikiu, jog vėl apims depresija.

Dabar keista mano nuotaika. Ryte manęs geriau nekalbinti, galiu iš viso neatsakyti arba pasakyti ką nors bjauraus, bet vakare – šitiek energijos! Kartais įžeidžiu vyrą, paskui atsiprašinėju. Mums gi mažai gyventi beliko,

kad vienas kitą įžeidinėtume, jis labai geras ir malonus žmogus – be galo, be galo. Kaip man pasisekė, jog už tokio vyro ištekėjau, jokių problemų nekyla. Jis taktiškas, švelnus. Niekur manęs vienos neišleidžia, kad man kas nors neatsitiktų. Jei aš valandai prapuolu, jis jau panikuoja, bijo mane prarasti, aš taip pat bijau – jam buvo insultas, – bet kartais jį skaudinu ne savo valia, man iš vidaus kažkas tarsi veržte išsiveržia. Nieko, jau tiek nugyvenau, mažai man beliko kentėti. Aš nenorėčiau jums atsibosti. Ačiū jums! Aš labai laiminga, kad su jumis susipažinau, jūs maloni, simpatiška ir žavi.

Plagiatorius

– *Kam pasiėmei tuos lapus?*

– *Aš niekada nemokėjau laisvai pasakoti, geriau paskaitysiu.*

Galbūt tai atrodys kaip kliedesiai. Į padėtį, kurioje atsidūriau,ėjau daug metų. Depresija – nebloga liga, nes išryškina trūkumus, į kuriuos nesirgdamas nekreipi dėmesio. Liga prasidėjo, kai neįvykdžiau darbe užduočių. Aš jau metus dirbu, bet užduotys mane galėjo parklupdyti jau pirmą mėnesį – nebūčiau žinojęs, ką daryti.

Aš čia rašau, kad pusę metų buvo neblogai, važiuodavau į darbą išsišiepęs, viskas sekėsi, gyriausi, kiek uždirbu. Mano vadovai susidarė nuomonę, jog aš viską išmanau, ir davė man sunkią užduotį, ji ir parodė, kad kiek besistengčiau, kai kurių dalykų nesuprantu iki galo.

Jaučiu, esu ne toks kaip daugelis ir net nelaikau savęs normaliu žmogumi. Kodėl – tuoj papasakosiu. Pirmiausia – neturiu nė vieno draugo. Aš nežinau, kaip kalbėtis – nesugalvoju, nei ką pasakyti, nei ką atsakyti, galvoje tiesiog tuštuma. *Ką aš čia dar rašiau?* Niekada nedraugavau su mergina. Jei nueinu į klubą, merginų nekalbinu, nežinočiau, ką joms sakyti. Neseniai nuėjau į sporto klubą – nė ten nežinojau, ką sakyti. Aš turiu apgalvoti, ką šnekėsiu telefonu, ir užsirašau, ką sakysiu. Studijų metais mačiau dar porą tokių atsiskyrusių žmonių. Nors šiaip aš įpratęs būti vienas, tik per šventes nemalonu. Nekūriau stipresnių ryšių, nes nebuvo garantijos dėl ateities, visada galėjau sužlugti, kaip dabar sužlugau.

Kita didelė problema – tuštuma viduje. Maniau, jog aš visą gyvenimą praleidau stengdamasis gerai mokytis, bet dabar atrodo, kad tie metai nieko verti. Mokaisi, vargsti ir galiausiai supranti: ši profesija – ne tau! Mokykloje mokiausi tik dešimtukai. Mokslai ėmė ryti vis daugiau laiko. Kiek valandų dvyliktokas turi skirti namų darbams? Aš skirdavau visą laiką, pietus mama padėdavo ant rašomojo stalo, per TV pažiūrėdavau tik žinių laidas.

Man pavyko apsimesti, jog esu protingas, nors mokytis buvo labai sunku. Nuo aštuntos klasės vis sunkiau išmokdavau naujus anglų kalbos žodžius, atrodė, kad nuolat reikia kartoti senus, nes ir juos jau pamiršau. Kūrybinės užduotys man buvo tikra kankynė, net pradinėse klasėse buvo sunku parašyti rašinėlių. Sunkiausia man buvo matyti, kaip kiti lengvai rašo. Savo žodžiais aš nieko nemokėjau papasakoti. Kai universitete reikėdavo ruošti sesijai, aš kaldavau tekstus mintinai nuo ryto iki vakaro.

Mane pribaižė bakalaurinis darbas, dėl to aš nebestojau į magistrantūrą. Papasakosiu, kas atsitiko, bet jei jūs nueisite į universitetą ir pasakysite,

galite man gyvenimą sugadinti, tai nežinau, ar man pasakoti. Bakalaurinio darbo negali vien nurašyti, turi būti kokia nors tavo mintis, šioks toks tavo tyrimas. Tai ką aš pats parašiau? Tik išvadas. Visa kita pasisavinta, sulipdyta. Dėstytojas būtų supratęs – tikrai būtų pasakęs: „Plagiatas!“ Bet dabar visi į studentus žiūri pro pirštus. Rašydamas bakalaurinį pajutau savo galimybių ribas, jų nė dabar neperžengiu. O gyvenime viskas šimtą kartų sudėtingiau negu universitete.

Kompiuterininko darbas galbūt ne man. Bet dirbti paprastą darbą man būtų labai skaudu. Jaučiausi pralaimėjęs. Aš mokiausi ne dėl diplomo, dėl žinių. Bet... Man ir dabar gėda klasiokams į akis pažiūrėti – buvau geriausias mokinys, tačiau nebepajėgiu studijuoti magistrantūroj. Tai kam tiek vargau? Kad apsimesčiau protingu? Man vis sunkiau išmokti naujų dalykų, o ir seni pasimiršta. Tai, ką studijavau, jau beveik užmiršau, matyt, dėl to, jog per daug mintinai mokiausi.

Jaučiu, viduje plečiasi tuštuma. Studijų metais netobulėjau, nes neturėdamas draugų (*čia įdomiai rašau*) negalėjau atsidurti įvairiose socialinėse situacijose. Ar yra koks nors būdas tuštumai pamatuoti? Būtų gerai, kad būtų toks aparatas – pakiši galvą, ir tuštumos lygis nustatytas, pamatuota, ar tinki savo darbui. Tuštuma panaši į fizinę ligą ir plečiasi lėtai, bet kaip suprasti, ar tai yra normalu? Aš pateiksiu tuštumos požymius: savitgalį visai negaliu atsipalaiduoti, nes vis galvoju, kad kai kurių dalykų nemoku, reikia vis kartoti, gilintis, pvz., negaliu sau pasakyti: „Aš tą programavimo kalbą jau išmokau.“ Treti metai vis mažiau matau filmų, klausau muzikos, perskaitau knygų.

Darbe apima būsena: sėdžiu, girdžiu, kaip kiti spausdina klaviatūra, o aš negaliu parašyti net pirmo sakinio, jaučiuosi kaip beždžionė, kuri sėdi ir nieko nesukuria. *Čia aš rašau*, kad protingų žmonių yra ne tik tiksluosiuose moksluose, bet ir apskritai gyvenime. Aš nesu toks. Noriu būti paprastas žmogus, kuris turi automobilį, žmoną, vaikų, keletą draugų ir, nebijodamas prarasti darbo, gali ramiai užmigti. Aš net buvau užsirašęs: tokie žmonės kaip aš yra kandidatai į *bomžus*.

Kokių temų jūs labiausiai nemėgstat?

Vieną kartą per TV pamačiau Mauricijaus salą. Ji man pasirodė tikras rojus žemėje. Įsivaizduoju: susitaupau pinigų, apmoku kelionę dar ir kokiai nors Barbei – lialei, mudu nuskrendam, keliaujam, mylimės kiek tik norim. Paskui grįžtu namo – ant stalo guli tabletė. Jūs suprantat kokia. Viso gero.

Jums nemalonu? Aš juk klausiau, kokios temos jums nepatinka.

Instrumentai, dviratis ir gyvenimo prasmė

Visiems visko reikia, visi visko nori, aš jiems reikalingesnis, negu jie man. Klientai dabar visiški *pridurkai* – žmonės sugyvulėjo, gyvuliai sužmogėjo. Nesąmonė... Vienas muzikantas paskambino dėl violončelės ir sako: „Susibraizė, laką nuskutau iki grunto, dabar kliba kaklelis.“ Priduria: „Aš pats moku taisyti“, daro spaudimą, net neklauso, ką kalbu, nebeaišku, ar jis man skambina, ar aš jam, ir staiga sako: „Kaip čia sutvarkyti? Garsas nesvarbu.“

Oho! Iš muzikanto lūpų pirmą kartą girdžiu. Sūnus groja, – garsas nesvarbu. Visiškas beprotnamis. Geriau kėdes remontuosiu, *kebeni mat!*

Kokie šuoliai! Jiems akademijoje apie instrumentus nedėsto, ateina pas mane, klausia, aš jiems pusę tiesos pasakau, kitas meistras – vėl pusę. Bet va: visi vyrai išmano apie politiką, visi muzikantai – apie instrumentus. Kaip tai suvokti? Vienas meistras sako: neremontuok, tu jiems, velniop! Jei ateina žmogus, mėšlą mala, negros tas instrumentas, mano energija mėšle negyvens, nieko neišeis. Ir iš viso neaišku, ar *energetiką* taisau, ar instrumentus. Na ir *pridurkai*. Jei tu muzikantas, tai grok, grok, tavo reikalas groti, mano – instrumentus remontuoti. Vienas muzikantas bandė pažįstamos smuiką remontuoti – iš dviejų šimtų metų senumo smuiko padarė kinišką, be tembro, be nieko. Sudrumstė man protą, nueisiu ir prisilaksiu!

Prisireнку iš *pridurkų* visokio mėšlo. Pavyzdžiui, žmogus kalba vienaip, bet yra kitoks. Kai įsijauti – tiesiog iš proto kraustykis. O kai geriu, dar daugiau to mėšlo prisireнку. Kartais pajauti, koks kitas žmogus išbalansuotas – kaip zombis. Ar jį kas neteisingai užprogramavo, ar jį kas valdo? Dviratis – gerai, išbarstai visą mėšlą. Kai gydžiausi, daug važinėjau dviračiu. Šiandien į Širvintas ir atgal. Rytoj į Ukmergę ir atgal. Poryt – už Ukmergės ir atgal. Grįžti kaip naujas, visos čakros atsidiariusios, į viską žvelgi kaip naujagimis. Sakau – važiuojam, Tolikai, į Rygą, ten gerų likerių yra. Bet dabar baisu, *pridurkai* visur pavojingi.

Klausi, kokie tikslai? Noriu kiekvieną minutę gyventi prasmingai. Tarkim, gyvena menininkas, suserga kokia nors liga nuo to meno, o kitas žmogelis gyvena paprastai, vaikus ant kojų pastato. Tai dialektiniu požiūriu kuris vertesnis? Ar tas, kuris nori greito rezultato? Rutina *užknisa*, o garbė *neužknisa*?

Prasmė – ne prasmė... Gal nuo sovietmečio taip pasilikę – kad nebūtų gėda dėl nuogyvento gyvenimo? Galų gale – kaip reikia, taip ir bus, tavęs niekas neklaus. Autoritetai iš viso stabdo asmenybės vystymąsi. Noras būti su stipriaisiais. Mano kaimynai cituoja laikraštį, cituoja TV, sakau: „Pala pala, o jūs ką manot?“ Tai argi visą gyvenimą mokysiesi? Tėvelis nieko neįdėjo? Žydus tėvai ir kaimynai laimina. Jei ko sieki, reikia daug žmonių, kurie būtų tau geranoriški. Prezidentas renka savo komandą, žmogus, atėjęs į butą, nori jį apsislaptinti reikiama baldais. Pertvarkydamas butą, tvarkai energetiką. Kodėl padedi daiktą ten, o ne ten? Ar pats žinai?

Kaip man elgtis, kad gyvenčiau gerai? O niekaip. Ko man išmokti reiktų, kad būčiau nenugalimas? O nieko. Yra geras karys, yra ir dar geresnis. Vyks ta gyvenimas, ar tu jį aprėpi? Reikia būti laisvam, meditatyviai nusiteikusiam, *neužknistam* žmonių. Tarkim, tau yra *cherovai*. Bet va išgėrei, pasikalbėjai su kitu žmogumi, ir vietoj *cherovai* jau visai *gavno*.

Vienam net su liga lengviau susikalbėti. Kai pradeda lįsti gydytojai, ima patarinėti, tau pasidaro visai blogai. Juk taip norisi: pirštą pajudini – ir gerai. O jei ir gerai, ar to gana? Labiau išsivystę žmonės aukščiau skrenda, žemiau krenta, *prostyje obivateli* tenori pavalgyti, turėti darbą, su viršininku nesusipykti. Į Vasaros gatvę ateina tik valingi žmonės, tinginys nesugebės savęs tiek išsekinti.

Klausi, kaip suliesėjau? Skačiau Bregą, Šeltoną. Po to galvojau – gal pačiam save pasekti? Kaip mane veikia kava? Kiek bulvių galiu valgyti? Šalia

žmonių daug ko nepajusi, triukšmas užkemša protą. Gydomo sistemos apskaičiuotos tinginių, kurie tingi į save įsigilinti. Tai gal ir žmoną man kas nors turi parinkti? Viską gali valgyti, gerti. Arbata koncentruoja mintį. Kava didina energiją, bet ta energija *šūdinoka*. Taurė raudono vyno gerai, tik per mažai. Bet jei vyno per daug, geriau jau visai būtum negėręs. Degtinė ramina nervus, užmarinuoja, tampa bukas kaip *tapké*, tarsi gerai, bet kai reikia *superpojūčių* – nieko nebesupranti.

Mes gyvename keisdami besikeičiančių aplinkybių pasaulyje. Ką gaudyti? Nieko. Jei žmogui blogai, pirmiausia reikia klausti: kaip priėjai iki tokio gyvenimo? Žiūri – dviratis ar instrumentas nuvarytas. Reikia išsiaiškinti, kaip jį eksploatavo, kad toks mėšlas teliko. O jeigu žmogus *šūdinai* galvoja, tai *šūdinai* ir groja, ir gyvena. Turėjau tokį laikiną darbą – kaimuose keičiau dujų skaitiklius. Paprasti žmonės mane greitai *subalansavo*. Tikslo ieškojimas? Žiūrėk: kėdė, gitara, peleninė. Tai gal imam ir išjungiam tą fantaziją?

Kai kurių dalykų neišgėręs nesuprasi. Gali labai prireikti ko nors keisto. Tarkime, žmogus merdi, staiga užsigeidžia, pavyzdžiui, banano, ir jei jam jį duos, jis gali ir išgyventi, nes vėl atgytų cheminę grandinę. Apskritai tam, kad gyvenime daug nuveiktum, nereikia daug sveikatos. Reikia mokėti išsikrauti ir turėti tą giluminį pyktį: ak, mane *zajabali*, atsigausiu, tai aš jums parodysiu! Dėl to pykčio žmogus, net išgėręs ar užhipnotizuotas, savo laikosi. Bet geriausia dviračiu keliauti – važiuojam toli, pasiimam kalvadoso, pakeičiui *apsiforminam*, *papizdim pro vsio*, grįžtam blaivūs, kaip angelai.

Kad suprastum, kuo jie džiaugiasi, iš tiesų turi išprotėti

Skaičiau apie *šizikus*, lyg ir man viskas tinka. Nėra akių kontakto, nemo-ka bendrauti su žmonėmis, nesupranta, nevartoja mandagybių. Skaičiau iki dviejų nakties, žaidžiau iki penkių, kėliausi ketvirtą dienos. Kai noriu nustoti galvoti, pradėdau žaisti ir išsijungiu. Kiti gal sportuoja. Kai nieko gero nelaukia, nesinori keltis, guli ir snauda, keliesi, kai jau nebegali gulėti. Sapnai tampa beveik reguliuojami, gali pasidaryti gerus sapnus. Vengiu šeimos. Kai būnu namie vienas, man palengvėja.

Sūnus – visiška mano priešingybė. Kadangi tėvas buvo susmirdęs hipis, jis yra normalus, pozityvus ir tvarkingas. Kita vertus – man ką nors suprasti patinka, o jam mokymasis yra visiškas mėšlas. Aš irgi būčiau socialus, jeigu turėčiau galimybių. Apie *šizikus* rašo, neva jie labai šnekūs, gali nereaguoti į klausytoją, bet kad klausytojo nėra! Buvo vienas klientas, skambindavo nežinia ko, pasirodo, gėjus, kartą visą naktį pliurpėm, bet jis nesidomi tuo, kas man įdomu. Su žmona retkarčiais pašnekam, bet aš jai neįdomus. Tik vienas draugas žavisi mano protu. Nors jis man irgi neįdomus, bet ateina į mano namus ir iškepa man kiaušininės, užtepa sumuštinį.

Dabar atradau knygas. Aš net atsimenu atradimo momentą – tai įvyko ten, koridoriuje. Aš suvokiau: manęs iš esmės nėra, yra tik hormonai ir socialinė programa, už virvučių tampoma lėlė. Pvz., seksualinis potraukis – jėga, kuri nuo manęs nepriklauso. Arba: dirbu, dirbu, nusiperku daiktų, bet jų vartojimas malonumų man nesuteikia. Nebent kur nors nukeliaučiau, bet svarbiau, su kuo keliauji – jei gera kompanija, gali nors ir į sąvartyną eiti.

Kaip sulaužyti stereotipus? „Laba diena. Kaip šeima, kaip vaikai? Ačiū, gerai.“ Sakau, ką galvoju, provokuoju – jokios reakcijos. Mane žmonės išnau-doja. Su manim patenkina savo poreikius, o aš – ne. Jie nešneka, kas man įdomu. Žiūriu – žmogus su kauke. Bandau nuplėšti kaukę, bet ji nenusi-plėšia! Kad suprastum, kuo jie džiaugiasi, iš tiesų turi išprotėti! Todėl aš ir vengiu žmonių, anglų kalbą išmokau iš knygų, kaip rašoma, taip ir tariau, klientai, kuriems verčiau tekstus, – pasibaisėję.

O kaip man gydytis? Kuo esi keistesnis, tuo sunkiau suprasti. Pvz., ar psi-choterapeutas svarstys su manimi egzistencialistų mintį, kad pasirinkimas vienos iš dviejų šieno kupetų yra savižudybė? Sakykim, psichoterapeutas manęs nesupranta, bet žino, ką daryti, – ir jis tai daro mechaniškai? Dažnai patiriu transą. Vieną kartą, dar bendrabuty, gulėjau lovoje, žiūrėjau į len-tyną, kur buvo padėti lašiniai, kiti maisto produktai – staiga jie man pa-sirodė tokie neapsakomai gražūs, jog mane apėmė ekstazė. Kitą kartą Hel-sinkyje, muziejuje, žiūrėjau į tokį paveikslą: dvi moterys sėdi sode ar veran-doje. Paveikslas buvo toks realus, kad atrodė, jog moterys lipa iš rėmų. Pa-veikslas buvo realesnis už muziejaus pastatą. Ar psichoterapeutas tai suprastų? O gal pasveikęs aš to niekada nebepatirsiu?

Žmona dabar jogė, labai išitraukė, ir įdomiausia – ji atranda, kad aš jau seniai gyvenu kaip meditacijoje. Bet tarp mūsų jau viskas baigta, ji laukia, kad aš išsigrūščiau. Šiaip jau aš daug uždirbu ir nepersidirbdamas, tik su klientais reikia elgtis maloniai, aš negaliu pasakyti: eikit jūs velniop, man depresija. Dabar į naujus klientus iš viso nereaguoju, prisiskambinti man negalima, telefonas net nežinau kur voliojasi. Iš pradžių, kol kalbos nemokė-jau, versti buvo įdomu, bet tai, už ką geriausiai moka, yra neįdomiausia.

Romantinių santykių nenoriu, nors teoriškai suvokiu, kad juose gali būti gero, iš tikrųjų jais visais nusivyliau. Veiks hormonai, vėl grįši į chemiją. Jausmų rodymas dabar man šlykštus, emocijos – tai tik fiziologija. Žmogus, kuris neslepia jausmų, elgiasi kaip viešai tuštindamasis. Gal dėl to sukles-tėjo kultūros, kur jausmai slepiami, pvz., britų. Kultūra yra mokėjimas su-valdyti jausmus. Kai žmogus moka valdyti jausmus, jis gali racionaliai juos panaudoti.

Bet iš tiesų bendravimas – bjaurus dalykas, visur – vaidmenys, jau nuo vieno metų jų išmoksti. Turi būti geras tėvas. Tai yra programa, kurią pri-imi. Kai atlieki tėvo vaidmenį, jauti pasitenkinimą, nes turi jį jausti. Arba turi jausti pasitenkinimą dėl statuso ir pinigų. Norisi išeiti į dykrą ir tapti šventuoju atsiskyrėliu.

Aš sugalvojau teoriją: beždžionių bendruomenėje būdavo vadas, kuriam priklausydavo daugelis patelių, bet būdavo ir atstumtųjų patinų; taigi tie patinai išmoko pasitenkinti patys – masturbotis; po to jie galėdavo filoso-fuoti – taip ir atsirado civilizacija. Kai išsilieju, tampu ramus ir normalus žmogus, galiu kažką kurti. Stotyse šalia tualetų, motinos ir vaiko kambarių galėtų įtaisyti ir masturbacijos kambarius.

Apsidžiaugiau, kai radau man tinkamą *šizikų* grupę – mes esame tokie, mūsų daug, tuo visada gali pasiteisinti. Skaičiau, kad psichoterapija *pakelia šeimos problemas į aukštesnį lygį*. Ką – jei mes su žmona mušėmės, tai dabar vienas kito teorijas į šuns dienas dėsime? Šeima iš viso atgyveno. Kiti pikti-nasi, sako: ką – jau ir homoseksualai gali tuoktis, vadinasi, greitai leisime

sudaryti šeimas su gyvūnais ir daiktais? Bet juk istorija juda į priekį, pvz., anksčiau buvo luomai, dabar – nebėra. Žmonės turėtų pasirašyti sutartį, po kelerių metų ją pratęsti, gal ko atsisakyti, derėtis. Dabar irgi pasirašoma sutartis – šeimos kodeksas, bet į jį gilinamasi tik tada, kai reikia skirtis. Nekas ta šeima. Juk iš tiesų norisi, kad tave suprastų, bet pašnekėti nėra su kuo.

Krištolinis vaikas

Dabar fiziškai jaučiu didelę baimę dėl vaiko – manau, kad jam kažkas negerai. Vedžiau vaiką pas gydytojus, vežiau į Kauną, niekas negali pasakyti, kas jam yra. Pažiūrėti, ar nėra smegenyse kokio auglio, – nedrąsu.

Jis visą laiką atrodo įsitempęs, vaikšto atsargiai, lyg pagaliukais, dėl to aš, matyt, kalta. Aš bijau, aš jį stebiu kaip vanagas, aš jį nagrinėju, jis negali laisvai kvėpuoti. Man paprastos poliklinikos neužteko, vedžiau į privačią, įtariau, kad gydytojai gal neteisūs, klausau jų ir netikiu. Vaiko labai norėjom, mes jau seniai vedę, namai sukurti, apstatyti, vaikas labai lauktas, gal per daug.

Man ima atrodyti, kad jis į mane nežiūri. Svetimaj aplinkoj vaikas kuo nors užsiima ir mane ignoruoja. Jam reikia kitų žmonių, vaikų – manęs nereikia. Gal tai ankstyva autizmo forma? Man, kuriai vaikas yra viskas, labai sunku tai matyti, juk namie jis visą laiką prie manęs prilipęs. Kalbinu vaiką, laukiu jo šypsenos ir ne visada sulaukiu. Jaučiu, tarsi akmuo gulėtų ant širdies.

Kai žaidžia su kitais, jis kitoks, vaikiškas, o šalia manęs – liūdnas suaugęs. Šiaip labai jautrus, nuostabus vaikas, kaip krištolinis. Jis mėgsta glaustytis, gal prisiliesdamas perima iš manęs visą tą baisybę, kurią jaučiu. Man gaila vaiko. Bijau, kad aš nebūčiau padariusi blogos įtakos jo jausmų raidai. Juk aš jam negalėjau suteikti šilumos – stengiausi jį per daug teisingai auklėti.

Aš noriu būti pati geriausia mama, neleidžiu žiūrėti televizoriaus – kenkia akims, vis galvoju, ar jam duoti valgyt, ar įbrukt knygą paskaityti, ar su juo pažaisti. Man atrodo, jog aš kiekvieną akimirką turiu jam padėti. Kai išeinam į lauką, man labai skauda širdį, jei vaikas nepadaro ko nors, ką bendraamžiai padaro. Jis šneka mažiau negu kiti, tik pagalius tampo, akmenis nešioja. Kitos mamos, matyt, galvoja, kad jis nenormalus.

Namie jaučiuosi labai vieniša. Su vyru mes dabar nebe tokie artimi. Mano vyras – fizikas, „nėra apdovanotas bendravimo dovana“. Kai skambina man, tik porą minučių gali pakalbėti. Vyras irgi priprato pirma vaiką matyt, aš jį taip pripratinau, mes gyvenam pagal vaiko režimą ir miegam visi vienoj lovoj.

Iki šiol nenorėjau iš namų išlįsti. Pas mamą važiuoti liūdna, labai tėčio trūksta, nuo jo mirties praėjo tik metai ir kelios savaitės. Visą šilumą vaikystėje gavau iš tėčio. Mama labai keistas žmogus. Kiek atsimenu, vis gąsdindavo mus, kad mirs. Aš bijodavau. Iš pradžių man tarsi nebuvo taip sunku, dabar jau aišku, jog tėvo niekur nėra ir tikrai nebebus. Užsakau už tėtį mišias, bet to nepakanka, širdis vis tiek nerimsta. Kai tėtis mirė, atrodė, kad tą trūkumą vaikas užpildė. Visiems sakydavau, jog vaikas padeda užsimiršti, net neverkiu. Į vaiką žiūriu ir matau tėtį – va tėčio rankos, tėčio kojos.

ASTA SKUJYTĖ

49

Portretai

I

*Laiko nubroz dintas veidas
sugeba tik stebėti
savarankiškai veikia
tik valgant ar kalbant
su šventaisiais
per vienintelį laidininką
rožančių
Liko tik nublukęs Jėzus
ir nespelvota Marija
Draugai ir kaimynai
pasislėpė granite
ir šaukia raidėm
iš amžinyjų
memento mori bastijonų
Dreba pirštai
glostantys stiklinį karoliuką
nes nežino siela
kada grįš namo
Ir matys Jėzų ir Mariją
Spalvotai*

III

*Knygos buvo jo svaigalai
Jo aukščiausias dvasinės palaimos taškas
Jo alfa ir omega
Vadovės patarėjos meilužės
Draugės gundytojos ir ganytojos
Jam nereikėjo žmonių
Troško tik gerti į save
Įspaustą žodį
Skaitant įpūsti jam gyvybę
Ir svaigo nuo stipraus celiuliozės vyno*

*Kai kiti ėjo mokslus
Gatvės universitetuose
Skaičiuodami randus veide ir širdyje
Ir tyliai pavydėdami
Tam knygoholikui
Kuris vėliau tapo šizofreniku
Nes kaimynai taip nusprendė
Po jo dialogo su knyga*

IV

*Buitis palaidojo
jos siekius ir mintis
po nikeliuotais ir cinkuotais puodais
po neskaltom
jos žmogaus kojine
ir jų meilės vaisiaus išaugtais drabužiais
Lentynose dulka
jaunyste kliedintys niekučiai
Ir nuotraukos su pavogtu laiku
kurio atrodo
niekada nebuvo
Nors siela reikalauja peno
ir prašo gelbėt
nuo emocinio bado
Sadistinių polinkių neturinti šeimninė
savo vidų užkemša
prekybos centro akcijų lankstinukais*

Tam, kuris yra, bet jo nereikia

*Tu toks vaikiškas
ir dėmesio trokštantis.
Ir nervinantis mano jautrius,
pasaulį dėliojančius pirštus.
Susirink savo žaislus
ir nesipainiok po kojomis!
Ir išėik.
Nebarstyk duonos trupinių,
kad vieną dieną grįžtum –
mano paukščiai
kelių atgal
vis tiek nules...*

*Kalbėk monologu.
 Kaip Hamletas. Kaip Abelis
 ar Kainas.
 Iš Bairono arba Šekspyro dramų.
 Vis tiek tavęs aš negirdžiu.
 Tarp salėjų čežančių
 saldinių popierių
 ištirpsta ir vaidinimo didingos scenos.
 Buitis tik pasilieka.
 Tik rutina ir tyli prievarta gyventi.
 Ir vietoj kaukolės
 suspaudi rankoj
 platus, aštrų peilį nuo virtuvės stalo.
 Būti ar nebūti?
 Romantika kasdieniniam fone.
 Hamletas su Abeliu
 ir Kainu –
 tik paprasti virėjai,
 jie sprendžia klausimus
 gyvenimo virtuvėj.*

Metalas

*Rūdžių kvapas
 toks pat kaip kraujo.
 Dėl to ir nemėgstu
 metalinių turėklų
 metalinių rankenų,
 metalinių žmonių,
 kuriems beldžiant į galvą
 skamba apačia,
 Jie neturi kraujo,
 nors jį ir užuodi.
 Metaliniai žmonės
 myli metalinius pinigus
 (nes jie vėliau tampa popieriniais),
 o metaliniai vyrai
 graibsto plieno moteris.
 Kraujas nebeturi reikšmės.
 Vis tiek
 viskas viskas
 baigia surūdyti...*

Virš mano lango

Credo

*Tikiu pasaka
apie stiklinį kalną.
Namą
su paukščiška koja.
Tikiu istorijomis
apie dvasias,
kurios pelkėse
pražysta ugnelėmis.
Žinau, kad kažkur
po piliakalniu
miega kariai
su žalvario
voratinkliais veiduose.
Abejoju, ar kažkur
esi tu.
Praeinantis kaip
piligrimai debesys.
Nuplaunamas kaip
dulkės nuo batų...*

*Sūpynės iš mėnesienos kasų.
Dangiška upė, skalaujanti kojas.
Sidabrine šviesa švytintis veidas.
Rankos.
Šypsenos nuotrupa.
Gerklėj numiršta rauda.
Klausimų nekyla.
Seku paskui Šeimininką
iki pat savo dienų pabaigos.
O manęs laukia
sidabrinės sūpynės iš
mėnesienos kasų.
Manęs laukia
šypsenos fragmente
ištirpusi dangiškoji upė.
Aš grįšiu.
Tikrai.
Kai Šeimininkas pasakys,
kad šįvakar
mano eilė
plauti Jo kojas.*

MICHAİL ZOŠČENKA

53

Prieš patekant saulei

Iš rusų k. vertė AUSTĖJA MERKEVIČIŪTĖ

Ižanga

Šią knygą sumaniau labai seniai. Iškart po to, kai išleidau apysaką „Sugražinta jaunystė“.

Beveik dešimtmetį rinkau medžiagą naujai knygai ir lūkuriavau ramaus meto, kad galėčiau sėsti prie darbo kabineto tyloje.

Tačiau to neatsitiko.

Priešingai. Vokiečių bombos dusyk krito visai šalia mano medžiagos knygai. Kalkės ir plytos *nusėjo* portfeli, kuriame buvo mano rankraščiai. Liepsnos liežuviai buvo belaižą juos. Stebiuosi, kaip jie galėjo išlikti.

Surinkta medžiaga kartu su manimi skrido per vokiečių fronto liniją iš apsupto Leningrado.

Pasiemiau dvidešimt storų sąsiuvinų. Kad mažiau svertų, nuplėšiau kolenkorinius viršelius. Vis dėlto jie svėrė apie aštuonis iš tų dvylikos kilogramų bagažo, kurį priėmė į lėktuvą. Buvo akimirku, kai tiesiog sielvartavau paėmęs šį šlamštą, o ne šiltas apatines kelnes ir dar porą aulinių.

Tačiau meilė literatūrai triumfavo. Susitaikiau su nelaiminga lemtimi. Juodame nučiurusiame portfelyje atsivežiau rankraščius į Vidurinę Aziją, iš nuo šiol pagarbintą Alma Atą.

Ištisus metus svarbiomis Didžiojo Tėvynės karo dienomis čia rašiau scenarijus įvairiomis temomis.

Atsivežtą medžiagą laikiau medinėje kušetėje, ant kurios miegojau. Kartais kilstelėdavau kušetės viršų. Ten, ant fanerinio dugno, ilsėjosi dvidešimt mano sąsiuvinų kartu su džiūvėsių maišu, kurį pasiruošiau leningradiškių įpročiu.

Michailas Zoščenka (1894–1958) – įžymus rusų prozininkas, dramaturgas, vertėjas. Apysaką „Prieš patekant saulei“ rašė Antrojo pasaulinio karo metais Alma Atoje, kūriniui taikė psichoanalizės metodą. 1946 m. susilaukė griežto valdžios pasmerkimo, VKP(b) CK nutarime rašoma: „Vargiai mūsų literatūroje rasime ką bjauresnio už tą moralę, kurią skelbia Zoščenka apysakoje „Prieš patekant saulei“, vaizduodamas žmones ir save kaip šlykščius geidulingus žvėris, neturinčius nei gėdos, nei sąžinės.“

Vartydavau šiuos sąsiuvinius labai apgailėstaudamas, kad neatėjo metas imtis darbo, kuris dabar atrodė toks nereikalingas, toks tolimas karui, patrankų griausmui ir sviedinių švilpimui.

– Nieko, – tardavau pats sau, – šio darbo imsiuosi, kai tik baigsis karas.

Vėl sudėdavau sąsiuvinius ant kušetės dugno. Atsigulęs ant jos mėgindavau skaičiuoti, kada galėtų baigtis karas. Išeidavo, kad nelabai greitai. Tačiau kada – šito nustatinėti nesiryždavau.

Bet kodėl gi dabar ne metas imtis šio darbo? – kartą pagalvojau. Juk mano medžiaga kalba apie žmogaus proto triumfą, apie mokslą, apie sąmonės pažangą! Mano darbas neigia fašizmo „filosofiją“, pagal ją sąmonė atneša žmonėms begalę nelaimių ir žmogaus laimė – grįžti prie barbariškumo, laukiniškumo, atsisakyti civilizacijos.

Juk paskaityti apie tai dabar daug įdomiau nei kada nors ateityje.

1942-ųjų rugpjūtį pasidėjau rankraščius ant stalo ir nelaukdamas karo pabaigos ėmiausi darbo.

Esu nelaimingas – ir nežinau kodėl

*O varge! Slapstyti nuo saulės šviesos
ieškoti palaimos belangėj
spingsulės šviesoj...*

Kai prisimenu savo jaunystę, stebiuosi, kiek daug ten būta sielvarto, be-reikalingo nerimo ir ilgesio.

Nuostabiausi jaunystės metai nuspalvinti juodai.

Vaikystėje nieko panašaus nepatyrčiau.

Tačiau jau pirmuosius jaunuolio žingsnius užtemdė tas keistas ilgesys, kurio negaliu su niekuo palyginti.

Veržiausi prie žmonių, mane džiugino gyvenimas, ieškojau draugų, meilės, laimingų susitikimų... Tačiau visa tai neguodė. Viskas krisdavo iš mano rankų. Melancholija persekiojo kiekviename žingsnyje.

Buvau nelaimingas nežinodamas kodėl.

Tačiau buvau aštuoniolikmetis ir radau paaiškinimą.

„Pasaulis siaubingas, – pagalvojau. – Žmonės niekingi. Jų poelgiai komiški. Nesu šios bandos avinas.“

Virš rašomojo stalo pasikabinau Sofoklio ketureilį:

*Aukščiausia dovana – negimti,
jei jau dienos šviesą išvydai –
o, tuo pačiu keliu greičiau grįžk
į gimtąsias nebūties įsčias.*

Aišku, žinojau, kad pasitaiko ir kitoks požiūris – džiaugsmingas, net entuziastingas. Tačiau negerbiau žmonių, sugebančių šokti į taktą grubiai ir niekingai gyvenimo muzikai. Tokie žmonės prilygdavo laukiniams ir gyvūnams.

Visa, ką aplink mačiau, stiprino mano požiūrį.

Poetai rašė liūdnius eilėraščius ir didžiavosi savuoju ilgesiu.

„Atėjo širdgėla, mano valdovė, žiloji mano ponia“, – bambėjau eilutes, kurių autoriaus nepamenu.

Mano mylimi filosofai pagarbiai kalbėjo apie melancholiją. „Melancholikams būdingas pakylėtumo jausmas“, – rašė Kantas. O Aristotelis manė, kad „melancholiška sielos sankloda talkina giliai minčiai ir lydi genijų“.

Tačiau ne tik poetai ir filosofai pamėtėdavo malkų į mano rusenantį laužą. Keista, bet anais laikais liūdesys buvo laikomas mąstančio žmogaus požymiu. Aplinkiniai gerbė mąšlius, melancholiškus ir tarsi net kiek nutolusius nuo pasaulio žmones¹.

Trumpai tariant, pradėjau manyti, kad pesimistinis požiūris į gyvenimą – vienintelis natūralus požiūris mąstančio, subtilaus žmogaus, gimusio dvarininkų aplinkoje, kurioje ir aš buvau gimęs.

Vadinasi, melancholija – mano normali būseną, o ilgesys ir šioks toks pasibjaurėjimas gyvenimu – mano proto savybė. Beje, matyt, ne tik mano proto. Tikriausiai kiekvieno proto, kiekvienos sąmonės, besistengiančios pranokti gyvūno sąmonę.

Jei taip, labai liūdna. Tačiau veikiausiai kaip tik taip. Gamtoje nugali grubūs audiniai. Triumfuoja grubūs jausmai, primityvios mintys. Visa, kas pernelyg subtilu, – žūsta.

Taip galvojau sulaukęs aštuoniolikos metų. Neslėpsiu, taip galvojau ir kur kas vėliau.

Tačiau aš klydau. Ir esu laimingas galėdamas papasakoti apie tą siaubingą klaidą.

Anuomet ta klaida man vos nekainavo gyvybės.

Norėjau mirti, nes kitos išeities nemačiau.

1914 metų rudenį prasidėjo pasaulinis karas ir aš, metęs universitetą, išėjau į armiją, kad fronte garbingai numirčiau už savo šalį, už tėvynę.

Tačiau fronte bemaž nustojau jausti ilgesį. Jis kildavo retsykais. Bet greitai praeidavo. Per karą pirmąsyk pasijutau bemaž laimingas.

Pagalvojau: kodėl taip? Pamaniau, kad čia sutikau puikių bičiulių ir todėl nustojau niūroti. Tai buvo logiška.

Tarnavau Kaukazo grenadierų divizijos Mingrelų pulke. Labai draugiškai sugyvenome. Ir kareiviai, ir karininkai. Beje, galbūt man tada taip atrodė.

Devyniolikos metų jau buvau poručikas.

Dvidešimties – apdovanotas penkiais ordiniais ir pristatytas kapitono laipsniui gauti.

Tai anaip tol nereiškia, kad buvau didvyris. Tiesiog dvejus metus išbuvau fronte.

Dalyvavau daugelyje kautynių, buvau sužeistas, apnuodytas dujomis. Sunegalavo širdis. Vis dėlto mano džiugi būseną bemaž nedingdavo.

Kai prasidėjo revoliucija, grįžau į Petrogradą.

Visiškai nesilgėjau praeities. Priešingai, norėjau išvysti naują Rusiją, ne tokią liūdną, kokią pažinojau. Norėjau, kad aplink mane būtų linksmi, klesintys žmonės, ne tokie kaip aš pats, – linkę į melancholiją ir liūdesį.

¹ Neseniai vartydamas V. Briusovo „Dienoraštį“ aptikau tokias eilutes: „Jarušenka geras. Mielas žmogus. Svetimas gyvenimui...“

Jokių vadinamųjų „socialinių skirtumų“ nejaučiau. Vis dėlto kaip ir anksčiau pradėjau jausti ilgesį.

Mėginau keisti miestus ir profesijas. Norėjau pasprukti nuo to siaubingo ilgesio. Jaučiau, kad jis mane pražudys.

Išvažiavau į Archangelską. Paskui prie Ledinuotojo vandenyno – į Mezenę. Vėliau grįžau į Petrogradą. Išvažiavau į Novgorodą, Pskovą. Paskui į Smolensko guberniją, į Kasno miestą. Vėl grįžau į Petrogradą...

Melancholija sekė mano pėdomis.

Per trejus metus pakeičiau dvylika miestų ir dešimt profesijų.

Buvau milicininku, sąskaitininku, batsiuviu, paukštininkystės instruktoriumi, pasienio apsaugos telefonininku, kriminalinės paieškos agentu, teismo sekretoriumi, raštvedžiu.

Tai buvo ne tvirtas žygiavimas per gyvenimą, o sutrikimas.

Pusmetį vėl praleidau fronte, Raudonojoje armijoje, – prie Narvos ir Jamburgo.

Tačiau širdžiai pakenkė dujos, todėl turėjau galvoti apie naują profesiją.

1921 metais pradėjau rašyti apsakymus.

Kai tapau rašytoju, mano gyvenimas smarkiai pasikeitė. Tačiau melancholija išliko. Beje, ji užgriūdavo vis dažniau.

Tad kreipiausi į gydytojus. Be melancholijos, kažkas buvo širdžiai, kažkas skrandžiui ir kažkas kepenims.

Gydytojai energingai ėmėsi mane gydyti.

Tris mano ligas jie gydė piliulėmis ir vandeniu. Iš esmės vandeniu – iš išorės ir vidaus.

O melancholiją nusprendė išvaryti kombinuotu smūgiu – iškart iš visų keturių pusių, iš flangų, užnugario ir kaktomuša – kelionėmis, maudynėmis jūroje, Šarko dušais ir pramogomis, tokiomis reikalingomis man jaunam.

Dusyk per metus pradėjau važinėti į kurortus – į Jaltą, Kislovodską, Sočį ir kitas palaimingas vietas.

Sočyje susipažinau su vyriškiu, kurio ilgesys pranoko maniškį. Mažiausiai dusyk per metus jį ištraukdavo iš kilpos, į kurią jis įlisdavo kankinamas ilgesio be priežasties.

Kuo pagarbiausiai pradėjau kalbėtis su šiuo vyriškiu. Tariausi išgirsias išmintį, žinių perkrautą protą ir išvysias graudų šypsnį genijaus, turinčio ištverti mūsų dūlioje žemėje.

Nepamačiau nieko panašaus.

Tai buvo paprastas žmogus, neišprusęs, net be išsilavinimo *šešėlio*. Per visą gyvenimą perskaitęs ne daugiau kaip dvi knygas. Jį domino tik pinigai, valgis ir bobos.

Prieš mane buvo visiškai eilinis žmogus su savo niekingomis mintimis ir bukais norais.

Aš net ne išsyk supratau, kad taip yra. Iš pradžių pasirodė, kad kambarys prirūkytas ar krinta barometro stulpelis – audros ženklas. Kažkodėl blogai jaučiausi kalbėdamas su juo. Paskui matau – tiesiog kvailys. Tiesiog bukalvis, su kuriuo neįmanoma kalbėti ilgiau trijų minučių.

Mano filosofinė sistema suaižėjo. Supratau, kad aukšta sąmonė niekuo dėta. Tačiau kas gi? Nežinojau.

Be galo nuolankiai atsidaviau į gydytojų rankas.

Per dvejus metus prarijau pustonį miltelių ir piliulių.

Nesipriešindamas gėriau visokią bjaurastį, nuo kurios mane vimdydavo. Leidausi badomas, šviečiamas, sodinamas į vonias.

Tačiau gydymas nebuvo sėkmingas. Netrukus pažįstami nustojo atpažinti mane gatvėje. Beprotiškai sulysau. Buvau tarsi oda aptrauktas skeletas. Nuolat baisiai šalau. Rankos drebėjo. O mano odos geltonis stubino net gydytojus. Jie ėmė įtarti, jog mano hipochondrija tokio laipsnio, kad procedūros bejėgės. Reikia hipnozės ir klinikos.

Vienam gydytojui pavyko mane užmigdyti. Užmigdęs jis ėmė įteiginėti, kad veltui niūriu ir liūdžiu, kad pasaulyje viskas puiku ir nėra priežasčių graužtis.

Dvi dienas jaučiausi žvalesnis, paskui pasidarė daug blogiau nei anksčiau. Bemaž nebeišeidavau iš namų. Kiekviena nauja diena man buvo lažas.

*Diena ateidavo ir praeidavo,
Metai ėjo – jų neskaičiavau,
Atrodė, praradau atminti
Apie permainas žemėje...*

Dusdamas nuo širdies priepuolių ir kepenų skausmų, vos šliauždavau gatve.

Nustojau važinėti į kurortus. Tiksliau, nuvažiuodavau ten ir dvi tris dienas prasikankinęs, apimtas dar didesnio ilgesio, grįždavau namo.

Tada griebiausi knygų. Buvau jaunas rašytojas. Vos dvidešimt septynerių metų. Natūralu, kad griebiausi savo didžiųjų draugų – rašytojų, muzikantų... Norėjau sužinoti, ar jiems nebuvo ko nors panašaus. Ar jie nejautė panašaus ilgesio. O jei jautė, kokios priežastys, jų manymu, tą ilgesį sukeldavo. Kaip jie elgėsi, kad jo nebūtų.

Pradėjau užsirašinėti viską, kas siejosi su melancholija. Užsirašinėjau be ypatingos apskaitos ir motyvų. Tačiau stengiausi rinktis tai, kas buvo žmogui būdinga, kas kartodavosi jo gyvenime, neatrodė esąs atsitiktinumas, aki-mirkos fantazija, blyksnis.

Šie išrašai kelerius metus mane stubino.

„...Išeinu iš namų, slenku gatve, liūdžiu ir vėl grįžtu namo. Kam? Kad toliau niūrėčiau.“ (*Chopin, Laiškai, 1830 m.*)

„Nežinojau, kur dėtis iš ilgesio. Nežinojau, iš kur jis atsiranda...“ (*Gogolis – motinai, 1837 m.*)

„Mane užgriūva tokie melancholijos priepuoliai, kad baiminuosi, jog pulsiu jūron. Mano balandėli! Labai šleikštu...“ (*Nekrasovas – Turgenevui, 1857 m.*)

„Man taip bloga, taip baisiai beviltiškai bloga ir kūnui, ir sielai, kad negaliu gyventi...“ (*Edgaras Poe – Anai, 1848 m.*)

„Jaučiu tokį dvasios prisilėgtumą, kokio anksčiau nejausdavau. Veltui grūmiausi su šia melancholija. Esu nelaimingas ir nežinau, kodėl...“ (*Edgaras Poe – Kennedy, 1835 m.*)

„Dvidešimt kartų per dieną pagalvoju apie pistoletą. Tada kiek palengvėja...“ (*Nekrasovas – Turgenevui, 1857 m.*)

„Man viskas bjauru. Regis, su malonumu pasikarčiau, – tik puikybe trukdo...“ (*Flaubert'as, 1853 m.*)

„Gyvenu bjauriai, jaučiuosi siaubingai. Kasryt keliuosi su mintimi: ar ne geriau būtų nusišauti...“ (*Saltykovas-Ščedrin*as – *Pantelejevui*, 1886 m.)

„Be to, prisidėjo toks ilgesys, kurio negaliu aprašyti. Tikrai nežinojau, kur dėtis, į ką atsiremti...“ (*Gogolis* – *Pogodinui*, 1840 m.)

„Viskas pasaulyje taip šlykštu, taip nepakeliama... Nuobodu gyventi, kalbėti, rašyti...“ (*L. Andrejevas*, „*Dienoraštis*“, 1919 m.)

„Jaučiuosi pavargęs, taip nusikamavęs, kad bemaž raudu nuo ryto iki vakaro... Erzina draugų veidai... Kasdieniai pokalbiai, miegas toje pačioje lovoje, mano paties balsas, veidas, jo atspindys veidrodyje...“ (*Maupassant*, „*Po saule*“, 1881 m.)

„Pasikarti arba nuskęsti man atrodė tarsi koks vaistas ir palengvėjimas“.
(*Gogolis* – *Pletniouvi*, 1846 m.)

„Aš pavargau, pavargau visapusiškai, nukamavo mane žmonės ir norai. Išėiti kur nors į dykumą arba užmigti „paskutiniu miegu“...“ (*V. Briusovas*, „*Dienoraštis*“, 1898 m.)

„Slepiu virvę, kad vakare likęs vienas nepasikarčiau ant skersinio savo kambaryje. Jau nesinešu į medžioklę šautuvo, kad nepasiduočiau pagundai nusišauti... Regis, mano gyvenimas tebuvo kvailas farsas.“ („*Tiesa apie mano tėvą*“, *L. N. Tolstojus* – *L. L. Tolstajai*, 1878 m.)

Visą sąsiuvinį užpildžiau panašiais išrašais. Jie mane nustebino, net sukrėtė. Juk nesirinkau tokių žmonių, kuriuos ką tik būtų aplankiusi nelaimė, bėda, mirtis. Rinkausi pasikartojančias būsenas. Citavau žmones, kurių daugelis patys sakėsi nesuprantą, iš kur ši būsena.

Buvau sukrėstas, suglumęs. Kokia ta kančia, kurią žmonės linkę kęsti? Iš kur ji atsiranda? Ir kaip, kokiomis priemonėmis su ja kovoti?

Gal ši kančia atsiranda dėl nesutvarkyto gyvenimo, socialinių nuoskaudų, pasaulinių klausimų? Gal tai sukuria dirvą tokiam ilgesiui?

Taip, tai tiesa. Tačiau prisiminiau Černyševskio žodžius: „Ne nuo pasaulinių klausimų žmonės nusiskandina, nusišauna, išsikrausto iš proto.“

Šie žodžiai mane dar labiau sutrikdė.

Negalėjau sugalvoti sprendimo. Nesupratau.

Gal vis dėlto (vėl pagalvojau) – tai tas pasaulinis sielvartas, kurį žmonės linkę kęsti dėl savo aukštos sąmonės?

Ne! Greta šių išvardytų didžiųjų žmonių pamačiau kitus, ne mažiau didžius, kurie neįtūtė tokio ilgesio, nors irgi buvo aukštos sąmonės. Negana to, pastarųjų žmonių buvo daug daugiau.

Vakare, skirtame Chopinui, atliko jo Antrąjį koncertą fortepijonui ir orkestrui.

Sėdėjau paskutinėje eilėje nuvargęs, nusikamavęs.

Tačiau Antrasis koncertas nuginė mano melancholiją. Galingi, didvyriški garsai užpildė salę.

Džiaugsmas, kova, nepaprasta jėga ir net triumfas skambėjo trečioje koncerto dalyje.

Iš kur ši didžiulė jėga silpno žmogaus, genialaus muzikanto, kurio liūdną gyvenimą dabar taip puikiai žinojau? – pagalvojau. Iš kur toks džiaugsmas, toks džiūgavimas? Vadinasi, visa tai jame buvo? Tik sukaustyta? Kieno?

Tada prisiminiau savo apsakymus, kurie priversdavo žmones juoktis. Pagalvojau apie juoką, kuris buvo mano knygose ir kurio nebuvo mano širdyje.

Neslėpsiu, išsigandau, kai netikėtai šovė mintis atrasti priežastį, kodėl sukaustytos mano jėgos ir kodėl man taip nelinksma gyvenime; kodėl būna tokių kaip aš žmonių, linkusių į melancholiją ir ilgesį be priežasties.

1926 metų rudenį prisiverčiau išvažiuoti į Jaltą. Prisiverčiau išbūti ten keturias savaites.

Dešimt dienų pragulėjau viešbučio kambaryje. Paskui pradėjau išeidinėti pasivaikščioti. Laipiodavau po kalnus. O kartais valandų valandas sėdėdavau jūros pakrantėje džiaugdama, kad man geriau, kad man beveik gera.

Per tą mėnesį labai pasitaisiau. Siela nurimo, netgi pralinksėjo.

Norėdamas dar labiau sustiprinti sveikatą, ryžausi pratęsti poilsį. Nusipirkau bilietą į garlaivį, kad pasiekčiau Batumį. Iš Batumio norėjau tiesioginiu traukiniu važiuoti į Maskvą.

Įsikūriau vienvietėje kajutėje. Nuostabiai nusiteikęs išvažiavau iš Jaltos.

Jūra buvo tyli, nejudri. Visą dieną prasėdėjau denyje grožėdamasis Krymo krantais ir jūra, kurią taip mėgau ir dėl kurios paprastai atvažiuodavau į Jaltą.

Rytą, vos prašvitus, vėl buvau denyje.

Brėško nuostabus rytas.

Sėdėjau šezlonge mėgaudamasis puikia būsena. Mintys buvo kuo puikiausios, net linksmos. Galvojau apie būsimą kelionę, apie Maskvą, apie draugus, kuriuos ten sutiksiu. Apie tai, kad mano ilgesys jau praeityje. Tegul jis lieka paslaptis, tik tegul nesugrižta.

Buvo ankstyvas rytas. Mąsliai žvelgiau į lengvus vandens ratilus, saulės blyksnius, žuvėdras, kurios bjauriai klykdamos tūpė ant vandens.

Staiga akimirksniu pasijutau blogai. Tai buvo ne tik ilgesys. Tai buvo jaudulys, baugulys, bemaž baimė. Vos pajėgiau pakilti iš šezlongo. Vos pasiekiau kajutę. Dvi valandas gulėjau lovoje nejudėdamas. Vėl kilo toks ilgesys, kokio iki tol nebuvau patyręs.

Bandžiau su juo grumtis. Išėjau į denį. Ėmiau klausytis žmonių pokalbių. Norėjau prasiblaškyti. Tačiau man nesisekė.

Paaikėjo, jog negaliu ir neturiu toliau tęsti savo kelionės.

Vos sulaukiau Tuapsės. Išlipau į krantą, kad po kelių dienų tęsčiau kelionę.

Mane purtė nervinis jaudulys.

Tramvajumi pasiekiau viešbutį. Ten nugriuvau išsekęs.

Valios pastangomis po savaitės prisiverčiau susirošti į kelionę.

Kelias mane prablaškė. Pasijutau gerėliau. Siaubingas ilgesys dingo.

Kelias buvo tolimas, tad pradėjau galvoti apie nelemtą ligą, kuri sugeba praeiti taip pat greitai, kaip ir prasidėti. Kodėl? Dėl kokių priežasčių?

Ar apskritai be priežasties?

Atrodo, jokių priežasčių nebuvo. Matyt, tiesiog „silpni nervai“, perdėtas „jautrumas“. Matyt, tai įprasta ir švytuoja mane kaip laikrodžio švytuoklę.

Pradėjau galvoti: ar aš gimiau toks silpnas ir jautrus, ar mano gyvenime atsitiko kažkas, kas pakenkė mano nervams, susargdino juos, pavertė mane nelaiminga dulkele, genama ir blaškoma bet kokio vėjo?

Staiga man pasirodė, kad negalėjau gimti toks nelaimingas, toks bejėgis. Galėjau gimti silpnas, strazdanotas, vienarankis, vienakis, be ausies. Tačiau argi gali gimti tam, kad niūrėtum be jokios priežasties – tik dėl to, kad

pasaulis atrodo niekingas! Juk nesu iš Marso. Esu savosios Žemės sūnus. Kaip kiekvienas gyvis turėčiau jausti džiugesį, kad esu. Jausti laimę, jei viskas gerai. Ir grumtis, jei blogai. Tačiau niūrėti? Jei net vabzdys, kuriam duotos vos kelios gyvenimo valandos, džiūgauja saulėkaitoje. Ne, negalėjau būti toks išsigimėlis.

Staiga aiškiai supratau, jog nelaimių priežastis slypi mano gyvenime. Be abejonės, kažkas atsitiko, įvyko kažkas, kas mane taip slegiamai paveikė.

Tačiau kas? Ir kada? Kaip atsiminti tą nelaimingąjį įvykį? Kaip rasti savo ilgesio priežastį?

Tada pamaniau: reikia prisiminti savo gyvenimą. Ir karštligiškai bandžiau tai padaryti. Tačiau išsyk supratau, kad nieko nepėšiu, jei tų prisiminimų kaip nors nesusisteminsiu.

Nebūtina prisiminti viską, pagalvojau. Pakanka prisiminti tik stipriausius, ryškiausius įvykius. Pakanka prisiminti tai, kas kėlė sielos jaudulį. Tik čia gali slypėti atsakymas.

Pradėjau analizuoti ryškiausius paveikslus, išlikusius atmintyje. Pamačiau, kad atmintis išsaugojo juos nepaprastai tiksliai. Išsaugojo smulkmenas, detales, spalvą, net kvapą.

Sielos jaudulys kaip magnio blyksnis nušvietė tai, kas įvyko. Tai buvo akimirksnio nuotrauka, išlikusios mano smegenyse.

Nepaprastai susijaudinęs pradėjau tirti šias nuotraukas. Ir pamačiau, kad jos mane jaudina labiau nei noras surasti savo nelaimių priežastis.

Nukritę lapai

Taigi nusprendžiau prisiminti visą gyvenimą, kad atrasčiau savo nelaimių priežastis.

Nusprendžiau atrasti tą įvykį ar aibę įvykių, kurie mane slegiamai paveikė ir pavertė nelaiminga dulkele, kurią nuneša menkiausias vėjo pūstelėjimas.

Nusprendžiau prisiminti tik ryškiausias savo gyvenimo scenas, mane didžiai sujaudinusias.

Tačiau nebūtina prisiminti vaikystės metų, pagalvojau. Argi berniukštis gali patirti ypatingų sielos jaudulių? Pamanyk, didingi reikalai! Pametė tris kapeikas. Vaikai primušė. Kelnes susiplėšė. Kojūkus pavogė. Mokytojas parašė kuolą... Štai jums visi vaikystės sukrėtimai. Geriau prisiminsiu, pamaniau, sąmoningo gyvenimo scenas. Juolab sunegalavau ne vaikystės metais, bet jau suaugęs. Pradėsiu nuo šešiolikos metų, pagalvojau.

Ir ėmiau prisiminti ryškiausias scenas pradedant šešioliktais metais.

1912–1915

Aš užsiėmęs

Kiemas. Žaidžiu futbolą. Man jau nusibodo, bet tebežaidžiu vogčiomis žvilgčiodamas į antro aukšto langą. Širdį spaudžia ilgesys.

Ten gyvena Tata T. Ji suaugusi. Jai – dvidešimt treji. Jos vyras senas. Jam

keturiasdešimt metų. Ir mes, gimnazistai, visada šaipomės iš jo, kai jis, kiek pakumpęs, grįžta iš tarnybos.

Štai langas atsiveria. Ražydamosi ir žiovaudama Tata T. pasitaiso šukuoseną.

Pamačiusi mane ji nusišypso.

Ak, ji labai graži. Panaši į jauną tigrę iš zoologijos sodo – tokios pat ryškios, spindinčios, akinančios spalvos. Aš bemaž negaliu į ją pažvelgti.

Šypsodamosi Tata T. man sako:

– Mišenka, užeikite valandėlei.

Mano širdis daužosi iš laimės, bet nepakeldamas akių atsakau:

– Juk matote, aš užsiėmęs. Žaidžiu futbolą.

– Tai laikykite kepurę. Aš jums šį tą numesiu.

Atkišu gimnazisto kepurę. Tata T. meta į ją ryšulėlį, perrištą kaspinėliu. Tai – šokoladas.

Slepiu šokoladą kišenėje ir žaidžiu toliau.

Namie suvalgau šokoladą. Kaspinėlių, minutėlę palaikęs prie skruosto, slepiu stalčiuje.

Laiškas

Valgomasis. Rudi apmušalai. Apverstos piramidės formos krištolinė druskinė.

Už stalo – seserys ir mama.

Užtrukau gimnazijoje, pavėlavau, ir jos pradėjo pietauti be manęs.

Susižvalgydamos seserys tyliai juokiasi.

Sėdu į savo vietą. Prie mano įrankių – laiškas.

Ilgas alyvų spalvos vokas. Nepaprastai iškvėpintas.

Drebančiomis rankomis atplėšiu voką. Išimu dar labiau kvepiantį lapelį. Lapelis taip kvepia, kad seserys nesivaldydamos prunkščia iš juoko.

Prisimerkęs skaitau. Raidės šokinėja man prieš akis.

„O, kokia aš laiminga, kad susipažinau su jumis...“ – įsimenu vieną frazę ir mintyse ją kartuju.

Susiduriu su besijuokiančiomis mamos akimis.

– Nuo ko? – klausia ji.

– Nuo Nadios, – sausai, kone piktai atsakau.

Seserys visai pašėlsta.

– Nesuprantu, – sako vyresnioji, – gyventi viename name, matytis kasdien ir dar rašyti laiškus. Juokinga. Kvaila.

Rūsčiai žiūriu į seserį. Tylėdamas ryju sriubą ir valgau duoną, persisunkusią kvėpalų kvapu.

Pasimatymas

Peterburgas. Kamenoostrovsko prospektas. Paminklas „Saugojančiajam“. Du jūreiviai prie atviro *kingstono*. Bronzinis vanduo liejasi į triumfą.

Neatsitraukdamas žiūriu į bronzinius jūreivius ir bronzinį vandenį. Man patinka šitas paminklas.

Man patinka žiūrėti į šią tragišką laivo paskandinimo sceną.

Šalia manęs ant suolo gimnazistė Nadia V. Mums abiem po šešiolika metų.

Nadia sako:

– Apskritai nereikėjo man jūsų įsimylėti. Visos mergaitės mane atkalbinėjo...

– Bet kodėl? – klausiu atsitraukdamas nuo paminklo.

– Todėl, kad man visada patikdavo linksmi, sąmojingi vyrai... O jūs galite pusvalandį ir daugiau sėdėti tylėdamas.

Atsakau:

– Nemanau, kad oru kalbėti žodžius, kuriuos iki manęs sakė dešimtys tūkstančių žmonių.

– Tokiu atveju, – sako Nadia, – turite mane pabučiuoti.

Apsidairęs sakau:

– Čia mus gali pamatyti.

– Tai eime į kiną.

Einame į kiną ir ten dvi valandas bučiuojamės.

Atitinka originalą

Išeinu iš gimnazijos ir sutinku realistą Seriožą K. Tai – baltapūkis, aukštas, liūdnas jaunuolis.

Nervingai kramtydamas lūpas jis man sako:

– Vakar galutinai išsiskyriau su Valka P. Įsivaizduok, ji pareikalavo grąžinti visus laiškus.

– Reikia grąžinti, – sakau.

– Žinoma, laiškus aš grąžinsiu, – sako Serioža, – bet noriu paprašyti tavęs vienos paslaugos. Man reikia, kad tu patvirtintum šias kopijas...

– Kam? – klausiu.

– Na maža kas, – sako Serioža, – paskui ji dar sugalvos sakyti, kad apskritai manęs nemylėjo... O jei bus patvirtintos kopijos...

Prieiname Seriožos namus. Serioža – gaisrininkų skyriaus *brandmeisterio* sūnus. Todėl man įdomu pas jį užėiti.

Serioža deda ant stalo tris laiškus ir tris jau perrašytas kopijas.

Nenoriu pasirašyti kopijų, bet Serioža spaudžia. Jis sako:

– Mes jau suaugę. Vaikystės metai praėjo... Labai prašau tave pasirašyti.

Neskaitęs rašau ant kiekvieno kopijos lapelio: „Atitinka originalą.“ Ir pasirašau pavarde.

Atsidėkodamas Serioža vedasi mane į kiemą ir rodo man gaisrininkų kopėčias ir žarnas, džiūstančias saulėkaitoje.

Velykų rytas

Skubu į rytmečio mišias. Apsitempęs gimnazisto munduru, stoviu prieš veidrodį. Kairėje rankoje – baltos odinės pirštinės. Dešine ranka taisau nuostabų sklaidymą.

Ne itin patenkintas savo išvaizda. Per daug jaunas.
 Šešiolikos metų galėčiau atrodyti vyresnis.
 Atsainiai užsimekęs ant pečių milinę, išeinu į laiptinę.
 Laiptais aukštyn lipa Tata T.
 Šiandien ji ypač daili, apsilvikus trumpa kailine liemene, rankose – mova.
 – Argi neinate į cerkvę? – paklausiu.
 – Ne, mes sutinkame namie, – sako ji šypsodamasi. Ir priėjusi arčiau priduria: – Kristus prisikėlė!.. Mišenka...
 – Dar ne dvylika, – burbu.
 Apkabinusi kaklą rankomis, Tata T. bučiuoja mane.
 Tai ne trys Velykų bučiniai. Tai vienas bučinys, trunkantis minutę. Pradedu suvokti, kad tai ne krikščioniškas bučinys.
 Iš pradžių juntu džiaugsmą, paskui nuostabą, galiausiai juokiuosi.
 – Ko juokiatės? – klausia ji.
 – Nežinojau, kad žmonės taip bučiuojasi.
 – Ne žmonės, – sako ji, – o vyrai ir moterys, kvaileli!
 Ji glosto ranka man veidą ir bučiuoja akis. Paskui, išgirdusi laiptų aikštelėje trinktelint duris, skubiai lipa aukštyn – graži ir paslaptinga, kaip tik tokia, kokią norėčiau visada mylėti.

Negrįšiu namo

Važiuojam į Novajos kaimą. Mūsų dešimt. Visi labai susijaudinę. Mūsų bičiulis Vaska T. metė gimnaziją, išėjo iš namų ir dabar gyvena savarankiškai kažkur palei upelę Čiornaja.

Jis išėjo iš aštuntos gimnazijos klasės. Net nesulaukė baigiamųjų egzaminų. Vadinasi, jam į viską nusispjaut.

Slapta žavimės Vaskos poelgiu.

Medinis namas. Papuvę netvirtai laiptai.

Lipame iki pat pastogės, įeinam į Vaskos kambarį.

Ant geležinės lovos sėdi Vaska. Marškinių apykaklė atsegta. Ant stalo butelis degtinės, duona ir dešra. Greta Vaskos – liesutė mergina, devyniolikos metų.

– Jis pas ją išėjo, – kažkas man šnabžda.

Žvelgiu į šią liesutę merginą. Akys paraudusios, užverktos. Ji baimingai žvilgčioja į mus.

Vaska valiūkiškai išpilsto degtinę į stiklines.

Nusileidžiu į sodą. Sode – pagyvenusi dama. Vaskos mama.

Grūmodama aukštyn kumščiu, motušė spigiai šaukia, jos šūksnių tylėdamas klausosi kažkokios tetulės.

– Tai ji kalta, ta mergiotė! – šaukia motušė. – Jei ne ji, Vasia niekada nebūtų išėjęs iš namų.

Lange pasirodo Vaska.

– Eikite pagaliau, motušė, – sako jis. – Kėpsot čia ištisas dienas. Tik sumaištį keliate... Eikite, eikite. Pasakiau, namo negrįšiu.

Gailiai prikandusi lūpą motušė prisėda ant laiptelio.

Kankynė

Guliu ant operacinio stalo. Po manim – balta šalta klijuotė. Priešais – didžiulis langas. Už lango – ryškus mėlynas dangus.

Prarijau sublimato kristalą. Laikiau šį kristalą fotografijai. Dabar man plaus skrandį.

Gydytojas baltu chalatu nejudėdamas stovi prie stalo.

Sesutė paduoda jam ilgą guminį vamzdelį. Paskui paima stiklinį ąsotį ir pripila į jį vandens. Bjaurėdamasis stebiu šią procedūrą. Kam jie mane kankina! Geriau tiesiog numirčiau. Bent jau baigtųsi visos mano nuoskaudos ir apmaudas.

Gavau vienetą už rašinėlių rusų kalba. Negana to, po rašinėliu raudonu rašalu užrašas: „Niekai.“ Tiesa, rašinėlis Turgenevo tema – „Liza Kalitina“. Kas ji man?.. Ne, to neįmanoma išgyventi.

Gydytojas įbruka į gerklę guminę žarną. Vis giliau ir giliau lenda ta šlykšti ruda žarna. Sesutė pakelia vandens ąsotį. Vanduo teka į mane. Dūstu. Ranguosi gydytojo rankų gniaužtuose. Dejuodamas mojuoju ranka, maldauju baigti kankynę.

– Ramiau, ramiau, jaunuoli, – sako gydytojas. – Kaipgi jums ne gėda... Tokia silpnybė... Dėl niekų.

Vanduo trykšta iš manęs kaip iš fontano.

Universitete

Prie vartų – policijos karininkas. Reikalauja, kad pateikčiau ne tik bilietą, bet ir studento pažymėjimą. Išsitraukiu dokumentus.

– Praeikite, – sako jis.

Kieme – kareiviai ir policininkai su šautuvais.

Šiandien – Tolstojaus mirties metinės.

Einu universiteto koridoriumi. Triukšmas, sumaištis, pagyvėjimas.

Koridoriumi lėtai žengia mokomosios apygardos kuratorius Pruščenka. Aukštas, stambus, raudonskruostis. Ant baltos krūtinėlės po *vicmunduru* – maži briliantiniai segtukai.

Aplink kuratorių – gyva studentų užkarda; tai akademinės korporacijos studentai, „dabitos“. Susiėmę už rankų, jie apsupo kuratorių ir saugo jį nuo galimų ekscesų. Komanduoja ir labiausiai nerimsta kažkoks ilgšis, spuoguo-tas studentas, apsivilkęs munduru, su špaga prie šono.

Aplink pragariškas triukšmas. Kažkas šaukia: „Gatvėmis vedžiojo dramb-lį!“ Pokštai. Juokas.

Kuratorius lėtai eina pirmyn. Gyva užkarda pagarbiai kartu slenka.

Išnyra kažkoks studentas. Mažo ūgio. Negražus. Tačiau veidas nuostabiai protingas, energingas.

Priėjęs prie užkardos jis sustoja. Nenorom sustoja ir užkarda su kurato-riumi.

Pakėlęs ranką, studentas visus nutildo.

Pritilus triukšmui studentas šaukia pabrėždamas kiekvieną žodį:

– U nas v Rossiji dve napasti: vnizu – vlast' t'my, vverchu – t'ma vlasti

(Mūsų Rusijoje dvi negandos (rykštės): žemai – tamsybių valdžia, viršuj – valdžios tamsybė).

Plojimų audra. Kvatojimas.

Ilgšis studentas efektingai griebiasi špagos rankenos. Kuratorius pavargęs burba: „Nereikia, palikite...“

Studentas su špaga kažkam sako: „Sužinokite šito *chamo* pavardę...“

Ar vertėjo kartis

Pasikorė studentas Miška F. Paliko raštelį: „Nieko nekaltinti. Priežastis – nelaiminga meilė.“

Truputį pažinojau Mišką. Nekaip sudėtas. Irzlus. Nesiskutęs. Nelabai protingas.

Beje, studentai gerai su juo sutarė – jis buvo lengvabūdis, kompanijos žmogus.

Iš pagarbos jo tragedijai nutarėme išgerti už mirusįjį.

Susirinkome Mažojo prospekto aludėje.

Iš pradžių sudainavome „Greitos kaip bangos gyvenimo dienos“. Paskui ėmėme dalytis prisiminimais apie bičiulį. Tačiau niekas negalėjo prisiminti ko nors ypatingo.

Tada kažkas prisiminė, kaip Miša F. suvalgė kelias porcijas per pietus universiteto valgykloje. Visi ėmė juoktis. Pradėjo prisiminti visokias smulkmenas ir niekus iš Mišos gyvenimo. Kilo neįtikimas kvatojimas.

Springdamas iš juoko vienas studentas pasakė:

– Kartą susiruošėme į balių. Užėjau pas Mišką. Jis nenorėjo plautis rankų. Skubėjo. Sukišo pirštus į pudrinę ir nubalino pajuodusias panages.

Juoko pliūpsnis.

Kažkas pasakė:

– Dabar aišku, kodėl jo meilė buvo nelaiminga.

Pasijuokę vėl uždainavome „Greitos kaip bangos...“ Vienas studentas vis atsistodavo ir ranka pabrėžtinai diriguodavo, kai traukdavom žodžius: „Numirsi – palaidos, tarsi ir negyvenai...“

Paskui dainavome „Gaudeamus“, „Vakaro varpai“ ir „Dirlim bom bom“.

Vardinės

Vakaras. Einu namo. Man labai liūdna.

– Studenčiuk! – girdžiu kažkieno balsą.

Priešais – moteris. Ji pasidažiusi ir pasipudravusi. Po skrybėle su plunksna matau paprastą veidą išsišovusiais skruostais ir storas lūpas.

Prisimerkęs noriu nueiti, bet moteris kalba sutrikusiai šypsodamasi:

– Šiandien mano vardadienis... Užeikite į svečius – arbatos išgerti.

Veblenu:

– Atleiskite... Neturiu laiko...

– Aš einu su visais, kurie mane pakviečia, – sako moteris. – Tačiau šian-

dien nusprendžiau atšvęsti savo vardadienį... Nusprendžiau ką nors pati pakviesti. Prašau, neatsisakykite...

Kylame tamsiais laiptais, tarp kačių. Įeinam į mažutį kambarėlį.

Ant stalo – virdulys, uogienė ir riestainiai.

Tylėdami geriame arbatą. Nežinau, ką sakyti. Mano tylėjimas ją trikdo.

– Argi Jūs nieko neturite – draugų, artimųjų?

– Ne, – sako ji, – aš atvykėlė, iš Rostovo.

Išgėręs arbatą apsivelku paltą ruošdamasis išeiti.

– Nejaugi jums taip nepatinku, kad net nenorite pasilikti? – sako ji.

Man linksma ir juokinga. Nejaučiu pasibjaurėjimo. Bučiuoju atsisveikindamas jos storas lūpas. Ji manęs klausia:

– Užeisi dar kartelį?

Išeinu į laiptinę. Gal įsidėmėti butą? Tamsoje skaičiuoju, kiek laiptelių iki jos durų. Tačiau susipainioju. Gal brūkštelėti degtuką – pažiūrėti į buto numerį. Ne, neverta. Daugiau neateisiu.

Pasiūlymas

Einu per vagonus. Rankose – žnyplikės geležinkelio bilietams pramušti.

Mano žnyplikės išmuša pusmėnulį.

Prabangią geležinkelio atšaką „Kislovodskas – Mineraliniai vandenys“ vasarą aptarnauja studentai. Todėl aš dabar čia, Kaukaze. Atvažiavau uždarbiauti.

Kislovodskas. Išlipu ant platformos. Prie stoties durų – milžinas žandaras, ant jo krūtinės – medaliai. Sustingęs kaip monumentas.

Mandagiai lankstydamasis ir šypsodamasis prieina kasininkas.

– Kolega, – sako jis (nors jis ne studentas), – pora žodelių... Kitą kartą nepramuškite bilietų, o gražinkite juos man...

Jis taria šiuos žodžius ramiai, šypsodamasis, tarsi kalbėtų apie orą.

Sutrikęs veblenu:

– Kam?.. Kad Jūs... darsyk parduotumėte?

– Na taip... Jau susitariau beveik su visais jūsiškiais... Pelnas perpus...

– Niekšas!.. Meluojate!.. – burbu. – Su visais?

Kasininkas gūžteli pečiais.

– Na ne su visais, – sako jis, – bet... su daugeliu... kas jus taip stebina?

Visi taip daro... Argi galėčiau išgyventi už trisdešimt šešis rublius... Net ne laikau to nusikaltimu. Mus verčia taip elgtis...

Staigiai pasisukęs nueinu. Kasininkas pasiveja:

– Kolega, – sako jis, – jei nenorite, nereikia, aš neverčiu... Tik nesumanykite kam nors prasitarti. Pirma, niekas nepatikės. Antra, įrodyti neįmanoma. Trečia, pagarsėsite kaip melagis, intrigantas...

Lėtai žingsniuojau link namų... Pila lietus...

Aš nustebęs labiau nei kada nors anksčiau gyvenime.

Elvyra

Minutkos stotelė. Mano kambarys tylus, langai į sodą.

Mano laimė ir tylą trunka neilgai. Į kaimyninį kambarį įsikrausto cirko artistė Elvyra, atvykusi iš Penzos. Pagal pasą ji – Nastia Gorochova.

Tai galinga moteris, bemaž beraštė.

Penzoje ji užmezgė trumpą romaną su generolu. Dabar generolas su žmona atvažiuo „rūgščių vandenu“. Elvyra atvažiuo iš paskos, nežinia, ko tikėdamasi.

Visos Elvyros mintys nuo ryto iki išnaktų sukasi apie vargšą generolą.

Rodydama rankas, kurios po cirko kupolu išlaikydavo tris vyrus, Elvyra man sako:

– Ramiai galėčiau jį užmušti. Ir negaučiau daugiau aštuonerių metų... Kaip manote?

– Tiesą pasakius, ko jūs iš jo norite? – klausiu.

– Kaip – ko? – stebisi Elvyra. – Atvažiauvau čia tik dėl jo. Gyvenu beveik mėnesį ir kaip kvaiša už viską pati moku. Noriu, kad jis bent iš padorumo apmokėtų man kelionę pirmyn ir atgal. Noriu jam apie tai parašyti.

Elvyra neraštinga, todėl šį laišką rašau aš. Rašau su įkvėpimu. Mano ranką vedžioja viltis, kad, gavusi pinigų, Elvyra išvažiuos į Penzą.

Neprisimenu, ką parašiau. Tik prisimenu, kai perskaičiau jai tą laišką, Elvyra pasakė: „Taip, tai moters sielos klyksmas... Aš jį būtinai užmušiu, jei dabar jis man nieko neatsiųs.“

Mano laiškas susuko generolui vidurius. Per pasiuntinį jis atsiuntė jai penkis šimtus rublių. Anais laikais tai buvo didžiuliai, net milžiniški pinigai.

Elvyra buvo priblokšta.

– Turint tiek pinigų, – pasakė ji, – būtų tiesiog kvaila išvažiuoti iš Kislovodsko.

Ji pasiliko. Pasiliko galvodama, kad tik aš esu jos turto priežastis.

Dabar ji bemaž neišeidavo iš mano kambario.

Laimė, netrukus prasidėjo pasaulinis karas. Aš išvažiauvau.

ROBERT ALAN JAMIESON

Iš Šetlando škotų tarmės ir anglų k. vertė RASA RUSECKIENĖ

Atpažinimas**Užukalvė**

*Užtikau savo paties propro-
proproproprosenelį,
tebegyvenantį valstiečio viensėdy
užu kalvos, už
kaimo ribų, kur niekas nūnai neužklysta.*

*Toks senas buvo, perlinkęs pusiau,
bet vis tiek šypsojos bedante burna
ir juokė, mažasis piktas*, paskui prakalbo.*

*Tai skambėjo lyg olandų
ar farerų kalba – nesupratau nė žodžio.
Bet pasirausęs atminty
prisiminiau Vagalando** posmą. Ir tariau jam:
– Kur keliauji, tėve?*

*Nebuvo jaunas, bet kai prabilo,
toks atrodė. Jo akys
nušvito, žinojau, jog
mane atpažino.*

Gerai pažinojo.

* Piktai (lot. *Picti* „išsidažę“, angl. *Picts*) – tautų sąjunga Centrinėje ir Šiaurės Škotijoje nuo romėnų laikų iki X a.

** Vagalandas (Tomas Aleksandras Robertsonas, 1903–1973) – Šetlando poetas.

Robertas Alanas Jamiesonas (Robertas Alanas Džeimisonas, g. 1958) – škotų poetas, gimė ir užaugo Šetlando salose, rašo Šetlando škotų tarme. Išleido romanų, pjesių, poezijos, esė, sukūrė libretą simfoninei kantatai „Už tolimosios jūros“ („Beyond the Far Haaf“). Poezijos rinkiniuose „Šiaurės Atlanto srovė“ („Nort Atlantik Drift“, 2007), „Šetlando atsakas: kai kurie atsakymai kalbų klausimu“ („Ansin t'Sjaetlin: some responses to language question“, 2007) aprašo vaikystės ir jaunystės patirtis Šetlande, šio salyno gyventojų papročius, svarsto mažos tautos ir tarmės nykimo bei išlikimo problemas.

Mažėjimas

69

Sveiki atvykę į Liaudies muziejų

*Mažutis ūkelis,
duodantis mažutį derlių
mažoms avelėms
ir mažyčiams poniams.*

*Žiū, mažyčiai Šetlando galvijai,
maža katelė tįsodama kasos.*

*Mažutė trobeliūkštė
mažiems žmogeliams,
tariantiems mažyčius žodelius,
svarstantiems menkučius reikalus*

tokius kaip

– Ar užteks maisto vaikams pamaitinti?

arba

– Ar manai, kad geriau pradėti viską iš naujo Kanadoje?

Izoliacionizmas

Paskutinis parapijoje, mokėjęs nornų* kalbą

*Gyveno nuošaliame slėnyje,
ilgas varginantis ėjimas nuo kelio ar kaimo.
Ropšdavosi per uolas,
kopdavo į aukštumas dėl juoko,
grobdavo jaunikius iš lizdų,
meškeriodavo salos įlankose,*

*nekenė maisto, kuriam
stigo jūros skonio.*

*Paskui vieną dieną pastebėjo, jog baigęs druska,
nusprendė irtis į parduotuvę.
Nė vieno ten nepažino, nė vieno matyto veido,*

* XIX a. išnykusi šiaurės germanų kalba, kuria kalbėta Šetlande, Orknėjuose ir Škotijos Keitneso pusiasalyje.

*visi užsieniniais drabužiais
ir šneka škotų greitakalbe,
kurios nebuvo gyvenime girdėjęs.*

*Grižo namo ir ten liko –
niekas, tik paukščiai dabar jį tesuprato.*

*Niekas, tik paukščiai ir gėlės
dabar beturėjo tikruosius vardus.*

Atsisakymas

Piloto namuose

*Ant jo didelio stalo
visada gausu valgio.*

*Ir jis džiaugiasi,
jei kas užaina
išgerti kavos,*

*o gal vakarop
ankstyvos vakarienės.*

*Nori, kad apsakytum, kas vyksta.
Jo namuos daug įvairiausių pramogų,
ir jis laimingas, kai kas užsuka.*

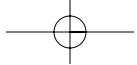
*Bet prieš valgant,
prieš sėdant į vietą,
prieš paduodamas lėkštę*

*tau parodys praustuvę –
– Ar nusiplausi tą purvą nuo rankų?*

Konservatizmas

Sustabarėjimas

*Taupiai naudok tą mažmožį, kurį turi –
nežinia, kas laukia priešaky
(ir užvožė dangtį).*

*Dar turim mažučiukę tarmę –
nieko nekeisk –
nereikia persistengti
(ir užkišo kamštį).*

*Taupiai naudok, taupiai naudok –
nieko nekeisk –
liks truputis rytdienai
(atidėjo į šalį).*

*Tenkinkis mažu, tenkinkis mažu –
nieko nekeisk –
užteks to, ką turi
(ir paseno).*

*Dar turim savo tarmę –
negalim numatyti, kas laukia priešaky
(neberekalinga).*

Transcendentalizmas

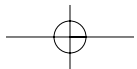
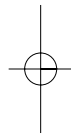
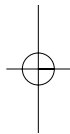
Ateitis analizuoja senosios kalbos pelenus šiek tiek senamadžio, tarmiškai rašančio poeto draugijoje

*Diskutuojam apie kalbą, ar ne?
Sakai, vieną moki gerai,
kitas dvi ar tris supranti.
Bet tau dar reikia šitų atgyvenų?
Nesuvokiu, kodėl – žiū,
tai tik daugybė keistų žodžių
įvardyti laivų dalims ir avių žarnoms.*

*Tad apmąstyk tai, įsigilink,
manau, gali ją sau turėti, nors
kai kas iš mūsų džiaugiasi palikę
šiaudinius stogus ir nagines,
šaltinių vandenį ir atmatų krūvas.*

*Bet, jeigu nori, pasiimk tai –
štai, šitą margą krūvą pelenų.
Dabar tvirtai laikyk ją,
ji tavo delne, tavo ranka vienintelė.
Krestelsi, ir viskas subyrės.*

*Imki šią kalbą, dovaną tau,
nešk ją į Ronos kalvos viršų.
Paleiski vėjais. Kai kas nubyrės.
Sudygs plyšiuose, prie klegančių upokšnių.*

Populiariosios literatūros suvešėjimas

Pokalbyje dalyvavo literatūrologai **Solveiga DAUGIRDAITĖ**,
Loreta JAKONYTĖ, **Laimantas JONUŠYS**, **Jūratė SPRIN-**
DYTĖ, **Regimantas TAMOŠAITIS**

Regimantas Tamošaitis. Mūsų pasaulis kasdien atrodo vis ryškesnis, įvairresnis, prabangesnis. Kartu jame galima pajusti pakrikimo, emocinio išsiderinimo ar net beprotystės ženklų. Dalykai, kurie buvo aiškūs, reikalauja naujos interpretacijos, kitokio įvardijimo. Štai populiariosios kultūros sfera: kad ir kiek apie ją kalbama, ji niekaip nesidaro skaidresnė ir aiškesnė. Mūsų kalbos realybės nepasiekia. Bet vis dėlto mėginkime bent sau šį tą išsiaiškinti, bandykime pakalbėti apie populiariąją literatūrą, apie visas tas spalvingas knygas, kurias niekieno neverčiami skaito daugelis mūsų piliečių. Manęs nepaliauja stebinti štai toks dalykas: nors esu lyg ir didelis knygos meno gerbėjas, prisiekęs skaitytojas nuo vaikystės, bet tų populiarių romanų skaitymas man grynas vargas! Kartais tik dėl profesinės pareigos prisiversdamas perskaitau vieną kitą, kad žinočiau, kas tai yra. O štai mūsų liaudis, dažniausiai neturinti jokių literatūrinių sentimentų, jokios filologinės dresūros, ryja tą knygų masę lyg niekur nieko. Ir nori vis daugiau! Ir moka pinigų už tas knygas, ko aš, tarkim, labai nemėgstu daryti, geriau jau lieku neskaitęs. Kodėl taip? Žinau, kad ir jums populiariųjų ar pramoginių knygų skaitymas yra nykus reikalas, gal taip pat profesinė pareiga. Todėl tos kilnios knygų skaitymo bei jų aiškinimo pareigos pašaukti čia ir susirinkome, kad aptartume perkamiausios literatūros masyvą kaip svarbų kultūrinį ir literatūrinį fenomeną. Kadangi toks reiškinyz egzistuoja, mes jį turime laikyti natūraliu, būtinu, tad lieka jį tik racionaliai aptarti, įvardyti ir apibrėžti.

Pramoginė literatūra neabejotinai yra visos mūsų kultūros dalis, kurios negalime ignoruoti. Žmonėms reikia atsipalaiduoti, patenkinti savo svajones, pasinerti į juslinių projekcijų pasaulį, nes daugelio piliečių gyvenimas, nepaisant mūsų vartotojiško pasaulio blizgesio, yra skurdokas. Kuo prabangesnis išorinis gyvenimo fasadas, tuo labiau nususus individualios sąmonės sfera. Žmonėms reikia emocijų, pramogų – kaip ir duonos kasdieninės. Psichiką taip pat reikia papenėti. Tačiau man sunku atsisakyti išankstinės menkinamosios nuostatos, niekinančio požiūrio į pramoginę literatūrą. Dažniausiai ji būna lėkšta, banali,

paviršutiniška, nors gali pasitaikyti išimčių. Bet jų kažkodėl nepasitaiko. Man reikia visokių estetinių kriterijų, meniškumo. Mane sugadino knygų skaitymas ir filologo profesija. Taip pat pagarba menui, mąstymui, asmenybės idėjai. Ir juk visi mes, kai tik prabylame apie šitas perkamiausias knygas, negalime nuslėpti savo skeptiškumo. Galbūt išmokome tokią literatūrą tyliai toleruoti, bet viduje išlieka keistas apmaudas bei nuostaba: kodėl daugelis žmonių yra tokie riboti? Kodėl jie tenkinasi tuo, kas yra banalu, lėkšta, kas sąmonę ne ugdo, bet ją bukina?

Manau, daug ką suprasti padėtų teorinis bei konstruktyvus populiariosios literatūros apmąstymas. Dar kartą pabrėžiu, kad sveika visuomenė turi teisę turėti pramoginės literatūros. Bet problema yra tokia: ir populiarioji literatūra turi būti gera, parašyta profesionaliai, pagal geriausius žanro kriterijus. Ir jos nevalyvas neturi užgožti tikrojo, išliekančio meno kūrinį. Dabar situacija primena parazitinius Sosnovskio barščius: kuo skurdesnė ir apleistesnė aplinka, tuo labiau tie baisuokliai iškeruoja. Svarbu ir tai, kad mums trūksta ne elitinės kūrybos, bet tiesiog gerų pramoginių knygų. Patrauklių, jaudinančių romanų, intriguojančių nuotykių knygų, įtraukiančių detektyvų ir pan. Vietoj viso to yra kažkoks chaosas, kuriame daugybė laisvalaikio rašančiųjų ieško saviraiškos, nori išbandyti ir parodyti save. Šiandien juk viskas leista, viskas galima. Neturėdami tikram autoriui būtinos asmenybės brandos, rašinėtojai pretenzingai taikosi į literatūros aukštumas, kartais savo rašinius dekoruodami populiariomis filosofijos ar psichologijos idėjomis, bet iš to nieko gera neišeina. Įdomių pramoginių knygų nėra, užtat gausu ambicijų. Man atrodo, kad mūsų žmonės tuos mūsų lietuviškus populiariusius autorius skaito tiesiog todėl, jog nemoka kitų kalbų. Perka lietuviškas knygeles todėl, kad patys šneka lietuviškai. Bet ir tai, kas išverčiama – visi tie „aukso fondai“ ir vienadieniai „bestseleriai“, – yra šlamšto masė, kur geri dalykai tiesiog pasimeta. Taip pat ir mūsų autorių – esama tokių, kurie kažką parašo gerai, bet ar kas nors padeda visa tai atrasti, suprasti? Ar mūsų liaudžiai kas nors suteikia kokius nors orientyrus? Ar kas nors padeda paprastam žmogui nusipirkti gerą knygą? Štai apie visa tai ir reikėtų pasikalbėti – be paniekos, be išankstinių nuostatų.

Kita vertus, mums visiems aišku, kad ir pripažinti rašytojai vis dažniau rašo niekalą ir dar reikalauja už tai pagarbos. Šiandien ir kūrėjai pataikauja masėms, kurios perka jų produkciją. Juk ir menininkai nori normaliai gyventi, tai labai žmogiška. Kas čia bloga, jei koks poetas sugalvoja kalambūrą kokiai produkcijai reklamuoti. Blogiau, jei tą kalambūrą jis laiko poezija... Kuo daugiau materialios gerovės, tuo mažiau lieka meno. Nors man tokia situacija net patinka: žmonės yra laisvi, pasaulis – įvairus, o gyvenimas yra žmogaus išbandymas. Taip ir turi būti. Niekas tavęs neprieivartauja, gali rinktis, ką tik nori. Štai sovietiniais laikais veidmainiška moralė popso netoleravo, privalėjome skaityti tik rimtas knygas. Nelabai tada jas vertinome, ieškojome dar gilesnių, visokių uždraustų vertybių. Nors tų gerų knygų tuomet tikrai buvo daug, bet ar toks prievartinis gėris yra geras dalykas? Nemanau taip. Na, nebent mokykloje – į nesubrendusią sąmonę vertybes reikia sugrūsti beveik per jėgą. O dabar, jei nori mėgautis banalybėmis – mėgaukis. Nori melstis kultūros stabams – melskis. Kai vertybės nebedraudžiamos, daugeliui jos ir neįdomios, bet jeigu jau kažkas jas renkasi, vadinasi, jos kažkam jau yra tikros. Jau gali kažką už kažką gerbti. Elitas visuomenėje visada išlieka, joje visuomet yra stiprios dvasios žmonių. Taip pat visada yra ir liaudis su savo pomėgiais bei malonumais. Normalios visuomenės proporcijos pasižymi asimetrija: gerų dalykų yra mažai, ir jie labai vertingi, nors kartais beveik nematomi, o cirko renginiai būna ryškūs, vieši bei rėkšmingi.

Taigi pamėginkime apibrėžti sąvokas, paskui galbūt išdrįsime įvardyti ir konkrečius autorius. Juk turime ne tik populiariosios literatūros knygy, bet ir jų kūrėjų.

Jūratė Sprindytė. Man atrodo, kad pati sąvoka – populiarioji literatūra – yra labai vykusi.

Solveiga Daugirdaitė. Bet Lietuvių literatūros enciklopedijoje šios sąvokos nerastume. Nei populiariosios literatūros, nei grafomanijos sąvokų ten nėra. Tai liudija, kad dar prieš maždaug dešimt metų, kai ji buvo rašoma, ją rengęs literatūros mokslo elitas tokias sąvokas laikė nereikalingomis. Vadinasi, susiduriame su reiškiniu, kuriam įvardyti bei aptarti neturime adekvačių sąvokų. Ir Regimanto kalboje išvelgiau lyg ginčą su savimi: tarytum jis nenorėtų pripažinti populiariosios literatūros, bet kartu jaustų poreikį ją teoriškai įprasminti. Iš tiesų mums nereikia nieko išradinėti, pakaktų atsiversti vieną kitą literatūros terminų žodyną užsienio kalba, kur aiškiai apibrėžiama, kas tai yra. Populiarioji literatūra dažnai susiaurinama iki populiariojo romano ir šiuo plačiu terminu apibūdinami kūriniai, skirti plačiai auditorijai. Šis terminas dažnai pejoratyvinis, t. y. menkinamasis, nes sugestiuoja, jog ta auditorija yra vidutinio, dažnai ir žemesnio išprusimo, o populiariosios literatūros kūriniai nėra didelės literatūrinės vertės. Populiarusis romanas turi daug žanrinių atmainų: bestseleris, istorinis ir nuotykių, jausmų romanas, trileris ir t. t. Kai kuriuose žodynuose populiarioji literatūra tiesmukai vadinama paraliteratūra. Manau, tokie apibrėžimai yra aiškūs, mums tereikia juos pritaikyti. Daug svarbesnė man atrodo kita problema – kas yra grafomanija? Terminus privalome vartoti preciziškai, bet tarptautinių žodžių žodynas labai aiškiai pasako, kad grafomanija yra psichologijos mokslo terminas, reiškiantis liguistą potraukį rašyti. Ar literatūros mokslininkų, kritikų darbas yra svaidytis psichologijos, psichiatrijos diagnozėmis? Tai primena užgaulų jaunimo žargoną, kuriame įmanomas kreipinys „debile“... Todėl manau, jog literatūrologų pokalbiuose šis terminas turėtų išnykti kaip nekorektiškas, įžeidžiantis ir netikslus. Jis nusako sąmonės būseną, žmogaus ligą, o ne literatūros kokybę. Kita vertus, galbūt daugelis rašytojų neišvengiamai yra grafomanai? Kaip negalintys gyventi be rašymo? Mano jaunystės laikais „tikri rašytojai“ mėgdavo „jauniesiems rašytojams“ cituoti Rainerio Maria Rilke's laiško jaunam poetui frazę: prisipažinkite sau, jog mirtumėte, jeigu negalėtumėte rašyti... Kitaip sakant, „tikras“ rašytojas ir turėjo būti grafomanas. Juokingiausia, kaip dabar matau, kad tie priesaikų reikalautojai, patys nieko nerašydami, né nemanė mirti, nemirė, kai tik laisvoje Lietuvoje atrado pelningesnių užsiėmimų galimybių. Kita vertus, Vytautas Kubilius yra sakęs esąs grafomanas: turįs rašyti. Netikslus grafomano, grafomanijos termino vartojimas atėjo dar iš sovietinės epochos. Pagal tuomet gyvą romantinę nuostatą buvo galvojama, kad tas, kuris rašo kentėdamas, kuria tikrą meną, o tas, kuris rašo jausdamas malonumą, yra „grafomanas“, t. y. nieko gero negali sukurti. Tokia skirtis tarp rašymo iš kančios ir dėl malonumo jau senokai nyksta. Bet terminų painiava išlieka, tad gal vertėtų pamąstyti apie mėgėjišką literatūrą nesistengiant iš karto jos paniekinti grafomanijos etikete, neprimetant žmonėms diagnozių.

Laimantas Jonušys. Bet, sakydami *grafomanija*, galvoje turime paprastesnį dalyką...

S. D. Taip, mes kalbame apie prastą, mėgėjišką literatūrą. Taip ir sakykime.

R. T. Tai jau kaip ir kūrybos vertinimas, ne vien patologijos atpažinimas. Grafomaną atpažįstu iš to, kad rašymu jis siekia aukštinti save, rašymas jam yra savimeilės apraiška, ir jam būtinas jo puikybės patvirtinantis adresatas. Grafo-

manui būtina, kad jį skaitytų ir pripažintų, nes jo parašytas tekstas iš tiesų yra jis pats, jo egocentriška savastis. Rašymas tokiu atveju yra kompensacinis mechanizmas, nes rašymu liguistas asmuo dangsto savo psichinį neįgalumą, slepia nevisavertiškumą. Panašiai kaip psichiatrinių ligoninių pacientai, kurie kiekvienu savo žodžiu ir veiksniu bando normaliems žmonėms įrodyti savo sveikumą. Todėl su grafomanu net nebandyk kalbėtis apie jo rašymo kokybę, nes jam tai bus pirmiausia jo asmens vertinimo klausimas. Teko su tuo susidurti, baisu ir liguista. O tikra literatūra, priešingai: pakyla virš asmens, išeina už individualaus kūrėjo ribų, nors būtinai išsaugo asmenybės ženklą – kaip stilių, kaip meniškumo ypatybę. Grafomanų rašiniai asmenybės ženklo neturi, nes tokie rašantieji nėra pasiekę asmenybės lygmens. Bet kokio meniškumo pagrindas – asmenybės pagrindai, be jų nieko nėra. Grafomanai yra tiesiog rašantieji individai, pretenduojantys būti asmenybėmis. Savitaigai bei kitų įtikinėjimui jie pasitelkia kultūrinę priemonę – rašymą. Malonumą rašydami jaučia todėl, kad savo tekste mato tik save, mėgaujasi tik savimi (geras rašytojas gali patirti rašymo malonumą dėl kitokių priežasčių: kad išsilaisvina iš savęs, pakyla virš savo paties ribų, – kūryba jam yra laisvė nuo savęs). Tai kaip nesubrendėlių ar nevykėlių masturbacija, iš kurios nebūna jokių vaisių. Grafomano santykis su visuomene – nepagrįsta pretenzija, todėl ir visuomenės požiūris į juos adekvatus – ironija.

Beje, grafomanijos terminą kai kurie įtarūs rašantieji patys sau priskiria. Antai viename susitikime viena moterėlė ilgai rypavo, skundėsi man, kad jeigu jau ji grafomanė, tai neturinti teisės rašyti? Ką aš žinau? Taip jos nevodinau, net nebuvau skaitęs jos tekstų, tik žinojau, kad jie buvo skirti autorės gimtųjų vietų žmonėms. Kažkokie prisiminimai, apmąstymai apie gyvenimą. Ir kas čia bloga? Tokia literatūra turi teisę egzistuoti, ji gali būti net vertinga, bet vyresni žmonės tebemažsto sovietmečio stereotipais: jeigu jie nėra Lietuvos rašytojų sąjungos nariai, tai mes būtinai juos laikome grafomanais. Nesąmonė! Man kaip tik įdomūs literatūros paribiai, neįpareigotas ir nekonvencionalus rašymas.

L. Jon. Trumpai: grafomanija vadinu kompulsyvų poreikį rašyti neturint tam talento. Lietuvoje didžiausia grafomanijos problema yra susijusi su poezija. Jei kalbam apie tai, kaip atskirti poplitteratūrą nuo rimtosios, galima bandyti apibrėžti ir viena, ir kita. Mano požiūriu, poplitteratūra yra efektingai parašyta lėkšta literatūra. Ji privalo pateikti kokius nors efektus, kuriais patrauktų skaitytojų mases. O lėkšta reiškia – tiesiog plokščia. Tai vienmatė literatūra, kuri neturi gelmės, neturi potekstės. Toks paaiškinimas būtų pakankamas, bet viskas yra kur kas sudėtingiau, kadangi nuo vulgariausios iki aukščiausios literatūros egzistuoja daug sluoksnių. Ypač sunku atskirti ir įvertinti vidurinius sluoksnius. Tarkim, Milano Kunderos, kuris neabejotinai priskirtinas rimtajai literatūrai, romanuose kokios nors gelmės ar potekstės lyg ir nėra, nes viskas egzistuoja paviršiuje, viskas tarsi aiškiai pasakyta, nepaslėpta. Bet gelmę jo ir kitų panašiams tekstams gal suteikia kitokie dalykai – tam tikra distancija, kurios išraiškos dažna priemonė būna ironija. Rašytojas tarytum atsistoja atokiau nuo savo teksto, nesutampa su juo. Bet ir šis kriterijus nėra visiškai tinkamas, pavyzdžiui, toks rašytojas Frédéricas Beigbederis, kurį visgi priskirčiau prie poplitteratūros, taip pat nestokoja nei ironijos, nei distancijos. Panašius autorius, matyt, reikėtų priskirti populiariajai literatūrai, bet kartu turėtume numanyti aukštesnį populiariosios literatūros lygį.

R. T. Yra autorių, kurie rašo tarsi lengvai, bet jie turi stilių. Populiariosios literatūros autoriai tuo ir pasižymi, kad stiliaus neturi, nes neturi ir to asmenybės matmens. Jų visos knygos vienodos, – lyg dešrelės, išleistos iš vienos mės-

malės. Juk stilius ir yra asmuo, asmenybė. Tai gyvas žmogaus veidas, *eidosas*, pavidalas. Visa kita – homologiška masė, individų sanakaupa. Panašu į vabalų telkinius, kur visi individai vienodi. Savaiame suprantama, yra masinis skaitytojas, yra ir masių rašytojai. Daugiausia, ko gali išmokti populiariosios literatūros kūrėjas, yra elementarūs žanro reikalavimai. Bet elitinė literatūra nebūtinai turi prislėgti žmogų savo rimtumu. Ji kartais taip pat gali užburti mases, kaip anas stebuklingas fleitininkas – žiurkes. Menininkas yra magas. Tarkim, Kurtas Vonnegutas. Visi jį žino, visi lengvai skaito, jis yra nepaprastai populiarus. *Bet populiarus autorius – tai dar ne populiaroji literatūra*. K. Vonneguto stilių gali atpažinti iš kelių sakinių. Kiekviename sakinyje gyva kūrėjo dvasia. Tikro meno magija – autorius savo tekste išlieka amžiams gyvas. O primityvaus rašančiojo sakiniai negyvi jau *ab ovo*, iš pradžios. Nes suteikti gyvybės žodžiui geba tik menininkas, tik galios turinti asmenybė. Visa kita – impotencija ir pretenzija. Ir dar makulatūra. Bet žmonėms juk reikia ir vienkartinio vartojimo knygų – kaip priedo prie laikraščių, žurnalų ir televizoriaus, kaip tualetinio popieriaus, kuris irgi gali būti gražus. Popsinę knygą gali nusipirkti prekybos centre kartu su kitomis kasdienio vartojimo prekėmis ir suvartoti ją kad ir tą patį vakarą. Atkreipiu dėmesį: tai tikrai vienkartinio vartojimo knygos, antrą kartą jų „nebevartosi“, nebeskaitysi. Nebent būsi visiškai pamiršęs, ką ten skaitei. O pamiršti tokias knygas labai lengva, nes jose nėra ką įsiminti. Todėl visko pasitaiko, kiti tokias knygas skaito ir po kelis kartus. Ypač į senatvę. Bet tai jau vartojimo fiziologija, juslinių poreikių patenkinimas. Populiarioji literatūra muša į du esminius instinktus, į *eros* ir *tanathos*. Žmoguje jie visuomet gyvi, net labiausiai išsilavinusieji dažnai paklūsta jų balsui. Žmonėms reikia pasakojimų apie meilę ir kovą. Gyvybės tęsimo ir kovos su priešais pasakos – jos amžiais masino ir masina minias. Iš tikrųjų populiarioji literatūra eksploatuoja pasakų schemas, tai gyvybės instinkto stiprinimas ir gyvenimo pamokos. Todėl populiariosios literatūros nedera atsainiai vertinti, ji reikalinga tiek pat, kiek ir tautosaka. O populiariosios literatūros jėga – tai jos elementarumas, jos mito elementų ir pasakos schemų paprastumas. Kai tos schemas būna komplikotos, jau kalbame apie rimtąją literatūrą. Nors dažnai ir tas rimtumas būna tariamas, kai autoriai schemas dirbtinai supainioja, suvelia. Kai jie pretenduoja į *prasmę*. Bet principas aiškus: populiarioji literatūra, kaip ir visų tautų pasakos, moko žmogų gyventi, teikia jam vaizdingas egzistencines pamokas, o rimtoji literatūra tiesiog klausia apie gyvenimą. Populiarioji literatūra, kaip pasakos ir religija, žvelgia į gyvenimą iš dieviškosios pozicijos ir turi visus atsakymus (todėl ir herojai sudievinami, yra beveik nemirtingi arba primena šventuosius); rimtoji literatūra į gyvenimą žvelgia iš žmogaus pozicijų ir gali tik klausti. Beje, kaip ir autentiška, nedogmatiška filosofija. Taigi *popsas* primeta žinojimą, o *elitas* jį inicijuoja, žadina paties žmogaus dvasią, atveria jo sąmonę. Todėl ir nemėgstame popso ne tik kaip primityviųjų meno, bet ir kaip masių prievartos laisvai sąmonei bei kūrybingai asmenybei. Iš čia ir kyla toks nuolatinis mūsų nepasitenkinimas kaip dvasinės savisaugos pastanga. Lyg ir pripažįstame popsui pilietines teises, bet kartu jį niekiname, nes saugome kultūros hierarchinę struktūrą, nes jaučiame banalybės agresiją. Kultūra visada prisodrinta įtampos tarp „genialiųjų mažumos“ ir masių. Jeigu jos nebūtų, jeigu laimėtų viena ar kita pusė, kultūra pasibaigtų ir visuomenė žlugtų.

Beje, meniškumas – tai ne vien potekstė, metafizinė ar kokia kita. Tai gali būti ir naratyvinis teksto lygmuo, skaitytoją įtraukiantis pasakojimas, taip pat istorija kaip gyvenimo metafora ir pan. Bet esminis kriterijus: autorius turi būti

asmenybė, kitaip archetipų arsenalo jis nepavers savastimi ir tekstui nesuteiks magiškos galios bei prasmės universalumo.

L. Jon. Iš tikrųjų čia labai taikliai paminėtas K. Vonnegutas. Faktas, jog autorius lengvai skaitomas ir populiarus, dar nereiškia, kad jis rašo populiariają literatūrą. Kaip sakoma: jei dviem skaitytojams patinka tas pats autorius, tai nereiškia, kad patinka dėl tų pačių priežasčių. Daug populiarių autorių iš tiesų turi savo stilių, o tipiškam populiariosios literatūros skaitytojui svarbu ne stilius, bet faktas. Dar sakytume – veiksmas. Jam įdomiausia, kas vyksta. Todėl vienam skaitytojui knyga patiks dėl įdomaus veiksmo, kitam – dėl stiliaus unikalumo.

J. S. Kol kas jūs kalbate apie „aukštojo pilotažo“ populiariają literatūrą. Norėčiau prisiminti knygas, kurios rikiuojasi nuo tiesiog populiarių iki tiesiog grafomaniškų. Deja, Lietuvoje situacija tokia, kad kaip tik žemesnės kategorijos knygos yra perkamiausios, skaitomiausios. Tai kelia nerimą. Remiuosi dviejų apskričių bibliotekų duomenimis, ten prie Irenos Buivydaitei romanų yra užsirašiusios skaitytojų eilės. Elena de Strozzi pagal LATGA-A duomenis 2005 m. buvo labiausiai Lietuvoje skaitoma autorė. Važiuodama į šį pokalbį sugalvojau tokį populiariosios literatūros apibūdinimą – tai literatūra, kuri nekelia jokių klausimų, bet žino visus atsakymus.

R. T. Ir netiesiogiai visus mus moko, kaip reikia gyventi. Kaip turime mylėti, juoktis, verkti...

J. S. Bet žmonėms kažkodėl to labai reikia. Jiems gal lengviau gyventi pagal gerai žinomas taisykles, ir mūsų aptariamoji literatūra tas taisykles dosniai išplatina. Popliteratūra turi tendenciją atitikti normas, prisitaikyti prie kanono. Tik asmenybių rašoma literatūra tarytum išsilaisvina – ji pakyla virš normų, pažeidžia kanonus ir tampa unikaliais kūriniais. Tikri menininkai sukuria kažką nauja, savita, jų pradmuo – unikalumas, o populiariosios literatūros knygos yra tiesiog tobulas elementarios normos atitikimas. Popliteratūra patvirtina ir įtvirtina vienus ar kitus gyvenimo stereotipus. Stereotipo terminą pirmąkart pavartojo amerikiečių žurnalistas Walteris Lippmannas knygoje „Visuomenės nuomonė“ (1922) – taigi XX a. trečias dešimtmetis jau susidomėjęs technologijų plėtra ir masine gamyba. Ir Lietuvoje populiarioji literatūra atsirado trečiame dešimtmetyje. Stereotipai gerokai paprastesni nei realybė, jie perduodami, multiplikuojami, jie unifikuoti ir labai gajūs. Viešpatauja kasdienė sąmonė, vadinamasis sveikas protas su savo banalybėmis ir klišėmis. Vis iš naujo žaidžiama pagal tą pačią schemą, bet skaitytojams kažkodėl nenusibosta! Jiems patinka atpažinti klišes ir įspėti veiksmo „ėjimus“. Tai teikia saugumo jausmą: gyvenimas tvarkingas, taisyklingas, žmonės yra pažinūs, jų elgesys numatomas. Čia veikia kartotės principas, suteikiantis kasdienei būčiai stabilumo. Rituališkumo. Pasaulis atrodo patikimas, ne koks neurotiškai padrikas ar keliantis siaubą. Kiekviename kūrinyje kartojasi techninių priemonių repertuaras: likiminiai sutapimai, tikėjimas lemtim, lūkesčių išsipildymai, ryškūs gėrio ir blogio kontrastai, „geriečiai“ ir „blogiečiai“ poliarizuoti, bloguosius visada ištinka pelnyta bausmė, gėris visada laimi, meilė viską nugali, „išrišami“ visi pasakojimo mazgai, euforiškai triumfuoja teisingumas. Žmonėms visa tai neabejotinai patrauklu, ypač dabartiniame stresų ir nerimo kupiname pasaulyje.

R. T. Taigi populiarioji literatūra yra savotiškas stabilizuojantis veiksnys? Sakiau, kad ji funkcionali, negalima į ją spjaudyti...

J. S. Taip, ji nuskausmina visuomenę.

R. T. Bet man ji kažkodėl nepadeda. Man nuo jos bloga. Gal aš nepriklausau visuomenei? Šiaip visa literatūra nuo seniausių laikų yra dviejų žanrų: komedi-

ja ir tragedija. Komedijos turi laimingą pabaigą, tragedijos – nekokią. Komedijos yra skirtos silpniems žmonėms paguosti, moko prisitaikyti prie pasaulio tvarkos, o tragedija – jau brandžių ir stiprių žmonių literatūra, žmonių, kurie drįsta matyti gyvenimo tiesą ir kurti savo likimą. Komiškasis žmogus paklūsta likimui (ir visiems stereotipams), tragiškasis – sukyla prieš likimą, nes jaučia savo vertę. Ir, žinoma, pralaimi. Liūdna, bet tokia jau gyvenimo tiesa. Kaip ir faktas, kad visi žmonės miršta, kurią komedijos stengiasi paslėpti. Populiariojoje literatūroje miršta tik „blogiečiai“, o gerieji gauna pinigų, nuotaką, susilaukia šlovės ir „gyvena ilgai ir laimingai“. Kartais autorius paaukvoja kokį nors atpirkimo ožį, bet svarbiausiems herojams viskas būna gerai. Natūralu, jog tokią literatūrą užmaršties ieškantis skaitytojas geidžia skaityti vėl ir vėl. Komedijas, arba populiariąją literatūrą, galima tęsti be galo, mat jos herojai yra nemirtingi kaip pusdieviai. O iš tragedijos serialo jau nebepadarysi. Kaip sakoma, *finita la commedia*. Anot vieno Jerome'o Davido Salingerio epigrafo, dailidė nukrito nuo stogo ir šiandien jau nebepietaus. Tragedija visada uždaro pasakojimą, tai užbaigtas mitas. Mirštančio, bet neprisikeliančio dievo mitas. Tragedijos herojus mirdamas išlieka gyvas tik kaip išaukštinta dramatiška idėja. Komedijoje idėja paaukojama gero gyvenimo reikalui. Todėl joje nėra nei idėjų, nei idealų, tik žemiškosios tvarkos teigimas. Taigi vietoj idėjų vertikalės ir metafizinės potekstės turime stereotipų plokštumas.

J. S. Jaunystėje mes, tyčiodamiesi iš tokio lygmens literatūros, cituodavome poeto Davydo Samoilovo žodžius: „Любовь завершается браком, и свет торжествует над мраком“¹. Tokia ir yra populiariosios literatūros formulė.

Loreta Jakonytė. Juk tai pasakų formulė. Universali visų šalių tautosakoje.

R. T. Šiaip komedijos yra skirtos menkiems žmonėms išjuokti. Yra kažkoks ryšys tarp šio žanro ir populiariosios literatūros. Todėl popso dramos mums ir atrodo juokingos, nors patiems jų kūrėjams – ne. Kaip ir sakiau: populiarioji literatūra yra pasakos suaugusiems. Tiksliau: knygos nesubrendėliams. Mums jos nepatinka, nes mes jau esame nugyvenę tą amžiaus tarpsnį, esame pasenę. Bet nesubrendėliams – smagu.

J. S. Štai Pelenės pasakos archetipas moterų populiariojoje literatūroje – tiesiog topinis, nemirtingas. Vieni popatoriai kritikuoja mafiją, kiti šlovina meilę, net nežinia, kurių daugiau.

R. T. Paskutinis Pelenės variantas, kurį skaičiau, – Dalios Jazukevičiūtės „Dviejų mėnulių baras“.

J. S. Tai dar ne pats blogiausias variantas.

R. T. Tikrai kad ne. Man net pavyko šį tą prasmingo pasakyti apie šitą knygą. Žinoma, apdairiai laikiausi kultūrinių archetipų lygmenyje ir nutylėjau potekstės, kaip semantinio informatyvumo, problemą. Potekstės ar kokio metafizinio lygmens ten nerasta, todėl jau antrą kartą tos knygos neskaityčiau, aš ją jau „suvartojau“. Be to, Pelenės archetipas man ne prie širdies.

J. S. Ką tik skaičiau I. Buivydaitės ir E. de Strozzi pasakas. Tos pačios Pelenės istorijos keliomis variacijomis.

R. T. Žmonėms reikia pasakų, negalima smerkti. Bet tokie tekstai iškrinta iš kritinio vertinimo lauko, tad jie – jau kaip ir nebe literatūra? Lieka tik žanrinio grynumo bei pasakojimo technikos kriterijai. Kitaip tariant, klausimas, ar šie tekstai yra unifikuoti, ar jie atitinka standartus. O jų visų prasmė panaši. Visi jie skelbia gėrio ir teisingumo idėją, stiprina tikėjimą, kad visiems geriems žmo-

¹ Meilė baigiasi vestuvėmis, ir šviesa įveikia tamsą.

nėms yra pažadėta laimė. Ypač nelaimingoms pelenėms. Tokia šios kultūros psichoterapinė funkcija. Ją veiksmingiausiai eksploatuoja Holivudas, nes kapitalizmo nustekentiems žmonėms reikia jausmų atgaivos, kad galėtų dar daugiau dirbti. Grįžai vakare po alinančių darbų, gavai iš TV juslingumo dozę (moterims pakutena eroso, vyrams – kovotojo instinktą) ir gali ramiai užmigti, tarytum būtum visavertis žmogus, toks niekam nežinomas herojus ar neatrasta princesė. Iliuzijos padeda gyventi, jos yra būtinas gyvybės instinkto elementas. Žmonės jas išsigalvoja ne iš tuščio reikalo.

Neatsitiktinai populiariosios literatūros įkvėpimo šaltinis ir paralelinė sfera yra pramogų, žiniasklaidos, televizijos pasaulis. Iš ten ateina visos temos, siužetai, stiliaus fasonai. Popso kūrėjai savo gyvenimo patirtis ne išryškina kaip unikalias, bet jas tuoj pat sukiša į visiems atpažįstamas schemas. Save jie tarsi pritaiko unifikuotam skoniui. Tarsi paruošia save kaip standartinę prekę. Kad pirkėjas nenusteptų, knygoje rastų tai, kas jam jau yra žinoma, ką jis gali atpažinti, suprasti ir dar kartą pasitvirtinti savo gyvenimo teisingumo jausmą. Rimta literatūra žmogų keičia, populiarioji – jį migdo, skatina dvasinio sotumo bei ramybės jausmą. Apskritai komercinis vartotojiškas pasaulis suvirškina žmogaus egzistenciją, paverčia ją unifikuota preke. Net geriausi autoriai, patekę į šio voratinklio pinkles, pradeda rašyti niekalą, skirtą masėms. Žinoma, ne už dyką. Kaip internete kažkas atsiliepė apie vieną žymų muzikantą: „1980 metais Carlos Santana mirė dėl pinigų.“ Taikliai pasakyta. Atseit, kai prasidėjo komercija, baigėsi menas. Vadinasi, bet kuris kūrėjas, kai tik jo kūrybą ima valdyti masių reikšmė ir pinigai, miršta. Bet negalima skųstis: svarbiausia yra laisvė, žmogaus teisė pasirinkti. Ir nieko negalima teisti, nes sugrįžtume į moralinės diktatūros laikus, kokie buvo sovietmečiu. Bet aš, kaip laisvas žmogus, galiu bent laisvai šaipytis. Savo ironija aš ginu savo laisvę, saugausi nuo nužmogėjimo šiame reklamos ir prekybos pasaulyje. Mat žmogaus laisvei aktualizuoti reikia išbandymo sąlygų, reikia laisvo pasirinkimo galimybių. Dievas sukūrė laisvų galimybių pasaulį, šėtoniškas komunizmas bandė tas dvasios augimo galimybes panaikinti, prievarta sukurti šventųjų (ar moralistų) visuomenę. Man labai patinka, kad dabar viskas galima, visko yra.

L. Jak. Gerai, kad „Metai“ surengė tokį pokalbį, jo poreikis seniai pribrendo. Be kelių straipsnių, šiuolaikinė lietuvių populiarioji literatūra vis dar nėra rimčiau analizuota, nors klesti porą dešimtmečių.

J. S. Kaip atskaitos tašką radau 1995 metus – pakomentuosiu vėliau.

L. Jak. Neturime nužymėję ir savo populiariosios literatūros istorijos, nesame įpratę prie jos teorinių, metodinių nagrinėjimo įrankių (jau senokai sukurtų ir tikslinamų kitų kraštų literatūros moksle). Vien mūsų diskusijos aspektų įvairovė liudija, kokios daugialypės šio reiškinių formos, neapibrėžtos ir nuolat kintančios ribos, prieštaringi jo atpažinimo ir vertinimo kriterijai. Viena vertus, iš pirmų knygos puslapių paprastai lengvai perprantame „statistinio“ popteksto rašymo techniką (formules, schemas ir t. t.), jo kultūrinį statusą neretai identifikuojame pagal vartojimo mastą (pardavimų skaičių, rodantį tiek komercinį, tiek simbolinį pasisekimą – Regimanto žodžiais tariant – „liaudyje“). Kita vertus, vartojimo požymis į popliteratūros teritoriją įtraukia labai įvairius kūrinius, nebūtinai atitinkančius jos vyraujančią rašymo būdą (klasikinis pavyzdys – Williamas Shakespeare’as laikomas „aukštosios“ literatūros autoriumi, bet sėkmingai išnaudojamas ir popkultūroje). Man nepriimtinas apriorinis kokybinis skirstymas, ypač tas, kuris veda į samprotavimus apie „nepakankamą“ skaitytojų dalies sąmonę ir panašius menkinančius epitetus. Kokybinis vertinimas įmanus ir

pagrįstas kalbant tik apie konkrečius tekstus, bet ne apie patį reiškinį. Kūrinio priklausymas kokiam nors tipui, žanrui, stiliui nieko aiškaus nesako apie jo kokybę. Neutraliau vartojama sąvoka galbūt padėtų geriau suvokti populiariąją literatūrą kaip tiesiog kitokio pobūdžio kultūrą, sinchroniškai egzistuojančią greta tos, kurią vadiname „rimtąja“, atkreipti dėmesį į jos ekonominius ir politinius funkcionavimo aspektus.

R. T. Galėtume diagnozuoti pagal tai, kokius malonumo centrus literatūra „kutena“: juslinius ar dvasinius, ar tas patiriamas malonumas yra inertiškas, ar jis kyla iš žmogaus dvasinio bei intelektualinio prabudimo. Po kai kurių malonumų individai tiesiog užmiega, o prabudę jau nieko neprisimena ir lieka tokie patys, kokie buvę. Juk kartais po malonumų būna bloga ar net šleikštu. Kaip rašė Erichas Frommas, gyvuliai po kergimosi būna liūdni, nors reikalą pradeda smagiai... Manau, tikrieji malonumai, kaip ir dvasiniai dalykai, yra išliekantys bei augantys, o jusliniai – laikini, kartotiniai, kaip ir visa, kas susiję su kūnu bei vartotojišku gyvenimu. Juslinis malonumas – tai konvulsiška kova su jo antrąja puse – nuoboduliu, beprasmybe, tuštumos jausmu. Vartodamas masinės kultūros reiškinius, pavyzdžiui, žiūrėdamas kokius veiksmo filmus, vėliau turiu įdėti daug pastangų, kad „užlopyčiau“ manyje atsivėrusią dvasinę tuštumą. Nors iš pradžių, kai juos „vartuju“, būna lyg ir smagu. O štai kai gilinuosi į kokį rimtą kūrinį, turiu lyg ir prisiversti, jis reikalauja pastangų, bet jo teikiamas malonumas ir kažkokia nauda yra nenykstantys dalykai. Apskritai rimtoji kultūra reikalauja intensyvios sąmonės veiklos, lyg ir meditacijos, o populiariosios produktai skirti tinginiams, kurie sugeba tik ryti tai, ko jau nebereikia virškinti, kas jau suvirškinta. Populiarioji kultūra – taip pat absoliučios inercijos sfera, ji sutraukia visus, neturinčius savo nuomonės, skonio, valios.

L. Jak. Taigi būčiau linkusi netaikyti populiariajai literatūrai vertybinio aspekto, laikyti ją tiesiog kitokio tipo kultūra, kuri sinchroniškai egzistuoja greta rimtosios ar aukštosios kultūros. Jei populiariosios literatūros sąvoką vartotume neutraliau, galbūt geriau suvoktume patį reiškinį. Ir toliau galėtume kalbėti apie tai, kiek populiarioji literatūra funkcionuoja kaip politika, kiek ją paveikia leidyba, komercija, kiek ji agresyvi. Juk tai ir ekonominis kultūros aspektas.

J. S. Negatyvus požiūris susiformavo inertiškai per binarines opozicijas. Būdavo elitinė, atseit rimtoji literatūra, o tai, kas šalia jos, sulaukdavo menkinančių epitetų (laisvalaikio, periferinė, skaitalas). Nuo tarpukario paplito žodis „geltonoji“ literatūra, sinonimiška, neką malonesnė sąvoka „bulvarinė“. Tuoj pat susibėga kiti epitetai: pigi, sekli, lengva, lėkšta, taki, banali, paviršutiniška, triviali, tuščiaieigė... Gal būtų racionaliau nebesišvaistyti tokiais vertinimais, o populiariąją literatūrą laikyti tiesiog horizontaliojo lygmens kultūros reiškiniumi. Jeigu liksime įsikibę žeminančių epitetų, populiariosios literatūros masyvą vėl išstumsime iš teorinių refleksijų srities. Popliteratūrą reiktų analizuoti ne kaip priešpriešą, bet kaip šalia stovintį kultūros bei literatūros reiškinį. Tai neginčijamai *paprastas*, bet ne visada *prastas* produktas.

R. T. Nė vienas mūsų rašytojas nenorės „stovėti šalia“. Daugelis, masių pastangomis, braunasi į vidurį, taikosi į lentynų centrą. Ir kartu su skaitytojų dauguma juokiasi iš mūsų, spjaudo ant mūsų profesionalumo, apsiskaitymo ir prisiskaitymo. Visgi manau, kad pats principas teisingas: įveikdami savo apriorines nuostatas ir visą „profesinį sugedimą“, turime įvertinti ir populiarias knygas, taikyti joms adekvačius kriterijus. Mums pirmiausia rūpėtų žanro grynumas (kaip priešprieša elitinės literatūros stilistiniam unikalumui). Kita vertus, vertikalų „medžio“ principą pakeitę horizontaliu „vijokliu“, susidurtume su esteti-

niu reliatyvizmu, patektume į chaosą ir tada jau pakliūtume į masinės kultūros hegemonijos gniaužtus. Kažkaip reiktų išsaugoti ir elitinės kultūros sampratą. Ji nėra gulsčia, jos nepaguldysi šalia parduodamos ar pasiduodančios kultūros. Iš to ydingo rato nepavyksta ištrūkti. Nei paritus, nei pastačius tą populiariąją literatūrą – niekaip negerai. O problema tokia: tai dviejų kultūrinių pasaulių literatūra ir tarp jų jokio susikalbėjimo nebus. Nei jiems rūpi, ką mes čia svarstome, nei mes juos įsileidžiame į savo namus. Esame vieni kitiems svetimi, ir dabar visa tai aiškinamės tik patys sau, be jokios didaktinės intencijos.

J. S. Kartais susiduriu su paradoksaliu požiūriu. Tarkim, žmonės, remdamiesi naujausiomis poststruktūralistinėmis teorijomis, kritikuoja esamą literatūros kanoną (centrą). Ir skelbia: kokie svarbūs yra marginalūs, paraliteratūriniai reiškiniai, kaip juos būtina tyrinėti.

R. T. Mane jau seniai traukė literatūrinės patologijos. Daug metų norėjau patyrinėti „Kalvio Ignoto teisybę“ – iš kokių mitinių šaltinių bei socialinių sferų ateina tokios rašliavos? Žinoma, marginalijas ne tik reikia, bet ir sveika tyrinėti. Kad ir televizijos reklamas, jų poveikį žmogaus sąmonei, – tai tiesiog būtina. Bet reiškinio tyrinėjimas nereiškia jo apologijos. Gamtininkas tyrinėja varlę ne iš didelės meilės varliagyvių padermei. Varlės yra mūsų realaus pasaulio dalis, kaip ir populiarioji literatūra – mūsų kultūros elementas, kuris vienu metu yra ir periferinis, ir centrinis (toks jo paradoksas). Todėl ir mes populiariosios literatūros tyrinėjimą turėtume adekvačiai suprasti. Labai racionaliai – ir didaktiniu, ir metodologiniu požiūriu – populiariąją literatūrą tyrinėti buvo pradėjęs Giedrius Viliūnas. Apibrėžė sąvokas, klasifikavo. Ruošėsi parengti kurso programą. Tiesiog reikėtų tęsti jo darbą.

J. S. Bet kai pasiūlai – tyrinėkim, visi ima kratytis: ar aš neturiu ko skaityti, ar aš neturiu ką veikti?.. G. Viliūnas tikrai rimtai ėmėsi darbo, buvo gera pradžia. Kolegos mane triuškina tokiais argumentais: jei rimti muzikologai netyrinėja estradinių dainų, kodėl mes turime analizuoti šituos beviltiškus tekstus?

R. T. Tokie teiginiai parodo konservatyvias praėjusio amžiaus nuostatas. Visi reiškiniai yra tyrinėtini – kaip mūsų sąmonės, kultūrinės aplinkos dalis. Tai pasaulis, kuriame gyvename realiai.

J. S. Reiktų imtis sociologinių ar mentaliteto studijų, o ne laikytis įsišaknijusio estetinio vertybinio požiūrio.

R. T. Mūsų diskusijai trūksta filosofo ir psichologo, todėl, kalbant apie daugumos skonį, mums tenka tik stebėtis ir aikčioti. Ta populiarioji kultūra atrodo kaip didelis karavanas, o mes esame tarytum... Bet man labiau imponuoja eiklūs arabiški žirgai ir kilmingi jų raiteliai, bet ne karavano gabenamos prekės. Na, tai tokia metafora.

L. Jon. Yra ir toks apibūdinimas – pramoginė literatūra. Pramogų reikia visiems. Bet pramogos gali būti kokybiškos ir gali būti vulgarios.

J. S. Ir abu terminai gali gyvuoti. Aš manau, kad populiarioji literatūra – platesnis terminas. Juk pramoginė literatūra – tai nuotykių knygos, detektyvai, trileriai, visokie smagūs skaitiniai. O populiarioji literatūra aprėpia kiek daugiau. Tenka susidurti su tekstais, kuriuose randi visko: ir religijos, ir patriotinių temų, Sausio 13-osios ir tremties epizodų, įvairiausių neva „rimtųjų“ objektų. Bet kai rašoma standartizuotais primityviais štapais, galima kalbėti tik apie populiariąją literatūrą. Pramogos iš tokios literatūros tikrai mažai. Todėl populiariosios literatūros terminas, kurį įvedė G. Viliūnas, yra tinkamiausias, plačiausiai aprėpiantis.

L. Jak. Visos minimos sąvokos – bulvarinė, pramoginė ir t. t. – yra populiariosios literatūros tipai. Jų konfigūracijos literatūrologijoje ganėtinais teorizuotos

ir tyrinėtos, tik Lietuvoje dar neskiriame reikiamo dėmesio. Problema kyla bandant reiškinius apibendrinti, bet, paėmus konkrečius tekstus, iš karto atsiranda ir konkrečios sąvokos.

R. T. Jūratė gerai konstatavo, kad rimtoji literatūra klausia, o populiarioji – į viską atsako, kaip ir religija. Ji primeta žmogui gyvenimo standartus, todėl yra savaip autoritariška ir net agresyvi. Ji pateikia žmogui susiaurintą pasaulio vaizdą, ignoruoja visas žmogiškosios egzistencijos subtilybes. Tai – plokštumų literatūra.

J. S. Daugelis šios literatūros personažų yra tik socialiniai vaidmenys ir funkcijos, tai nėra gyvi žmonės. Ne tik detektyvuose (seklys–auka–nusikaltėlis), bet ir meilės romanuose: neištikima žmona, apgautas vyras, aistringas meilužis, pamestas ar sukeistas vaikas.

R. T. Klasikinės komedijos tipiniai personažai. Bet tokias knygas kaip nuobodžią komediją skaitome tik mes, o daugeliui visa tai – labai rimta, net ašaras išspaudžia. Šitos komedijos daug kam išspaudžia ašaras!

S. D. Jei taip, pirmieji sovietinės literatūros dešimtmečiai yra popliteratūros amžius.

R. T. Tai jau kitas reiškiny: tada buvo prievartinė kultūra ir prievartinis menas. Nors ir „visaliaudiškas“, bet mažai jame buvo pramogos, skaitymo malonumo. Tai ne precedentas, bet nenormalumas.

J. S. Tačiau sovietmečiu visgi buvo daug popliteratūros.

S. D. Knygoje apie Joną Lankutį išspausdintas simptomiškas Vytauto Sirijos Giros laiškas Jonui Lankučiu, kuriame jis išreiškė didelį pasipiktinimą, jog jį kai kurie mokslininkai – tarp jų ir V. Kubilius – priskyre prie „pramoginių autorių“. Rašytojas reikalavo, kad J. Lankutis, kaip autoritetingas mokslininkas, tai paneigtų *ex cathedra*, nes jam negarbė atsidurti vienoj gretoj su tokiais rašytojais kaip Alexandre'as Dumas (tėvas) ar juo labiau Justas Pilyponis².

J. S. Tačiau mūsų sąmonėje Vytautas Sirijos Gira toks ir išliko – kaip populiariosios literatūros autorius. Kaip geros kokybės kūrinių autorius.

S. D. Bet jam pačiam toks vertinimas buvo tiesiog įžeidimas.

J. S. Mat tuo metu populiarioji literatūra neturėjo tokio statuso, kokį turi dabar.

S. D. Kita vertus, ką reiškia sąvoka „liaudies rašytojas“?

J. S. Na, dabar sovietmečio ideologijų gal neanalizuosime.

R. T. Reiškė tik socialinę kilmę, pabrėžė klasinę priklausomybę, ir nieko daugiau. Su hedonistine populiariosios literatūros funkcija – nieko bendra. Jeigu liaudies, vadinasi, masių tribūnas, kolektyvinis dorovės bei teisingumo balsas, istorijos liudytojas ir pan.

S. D. Vis tiek tai buvo titulas, kuris tiesiog sugestijavo, kad tai – populiarius rašytojas.

L. Jak. Sovietmečio kultūros morfologija ypač sudėtinga – viena vertus, oficialioji politika skatino literatūrą tapti „populiaria“, kita vertus, itin neigiamai apibūdindavo užsienio „buržuazinę“ popliteratūrą, kuri taip pat orientavosi į plačią auditoriją. Sykiu tas metas liudija, kaip istoriškai mainosi artimų sąvokų turiniai – antai 1948 m. Petro Cvirkos prozos rinkinys buvo išleistas serijoje

² M. Burokas: „Dėl šitos pavardės rašymo buvo kilę neaiškumų (Piliponis ar Pilyponis?), nes knygos dažnai būdavo pasirašytos skirtingomis pavardės formomis. Tačiau giminių suteiktas duomenimis (Nemunas. – 1988. – Nr. 6), vis dėlto reiktų rašyti Piliponis.“ Žr.: B u r o k a s M. XX a. trečiojo ketvirtojo dešimtmečio populiarioji proza. http://www.literatura.lt/TXT/37_1/burokas.htm

„Pigioji biblioteka“. Šiandieninių koncepcijų veidrody ir Jono Avyžiaus romanas „Chameleono spalvos“ atrodo tipiška popularioji literatūra.

J. S. Taip, Loretos suintriguota ir aš atsiverčiau tą aštuntojo dešimtmečio *bestsellerį*, perskaičiau trisdešimt puslapių ir nustėrau – gryna popliteratūra. O juk buvo laikoma rimta kūryba, kiek susilaukė diskusijų!.. Sovietmečiu buvo ir aiškesnės populariosios literatūros kūrėjų: Vytautas Misevičius, Anielius Markevičius, Juozas Požėra, Jonas Mačiukevičius.

R. T. Jie visgi šiek tiek įpinti į politinį kontekstą, per juos galime prarasti šiandienos objektą, apie kurį pakalbėti čia susirinkome. Gal kas paaiškintų, kodėl sovietmečiu populariosios literatūros sąvoka buvo taip neigiamai vertinama, nors rašytojus skatino rašyti masėms?

S. D. Bene bus kalta įžymioji Lenino frazė apie dvi kultūras buržuazinėje kultūroje – buržuazinę ir demokratinę? Tarybinėje visuomenėje tokio dualizmo negalėjo būti, menas turėjo būti suprantamas liaudžiai, pastangos turėjo būti abipusės: rašytojai privalėjo stengtis „priartėti prie liaudies“, liaudis – „pakilti iki tikrojo meno“. O jeigu menas tapdavo pernelyg rafinuotas, būdavo imamasi represijų, dažnai pasinaudojant pasipiktinusių „liaudies balsu“. Liaudies rašytojo statusas yra tam tikras šio reiškinio raktas: kūriniai turėjo būti nesudėtingi ir lengvai transliuojami plačiosioms masėms. Kitaip tariant, didelė tarybinės literatūros dalis, bent toji, kuriai valdžia rodė akivaizdų palankumą, bet ne tik toleravo (nes paskutiniaisiais dešimtmečiais toleravo ir daug tikrai rafinuoto meno), iš tikrųjų ir yra popularioji literatūra. Bet pats terminas vartotas tik menkinant ją ir siejant su „išsigimusiaisiais Vakaraais“. Dabartinė painiava ir nesusipratimai kyla iš to sovietinio reiškinio nevardinimo tikraisiais vardais.

Dabar madas diktuoja kitos jėgos. Gaila, kad mūsų pokalbyje nedalyvauja nė vienas didžiųjų leidyklų redaktorių. Galėjo kas nors dalyvauti iš tų, kurie leidžia E. de Strozzii ar I. Buivydaitės knygas.

J. S. Jas leidžia „Alma littera“.

S. D. Manau, kad tokios leidyklos turi savo komercinių ir kitų kriterijų. Tačiau kebliausia yra tai, jog dabar į viešumą išeina tik tokie atsiliepimai apie šias knygas, kokius užsako leidėjai. Ir mes patys – literatūros kritikai – rimčiausiais veidais einame pristatinėti D. Jazukevičiūtės. Iki šiol vis nėra rimtos nepriklausomos kritikos. Kita vertus, dažnas kritikas nėra pasirengęs profesionaliai kalbėti apie populariają literatūrą. Rasa Drazdauskienė – bene vienintelė išimtis.

L. Jak. Jeigu pripažįstame, kad tokio tipo kultūra turi teisę egzistuoti, tai kūrinius vertinti irgi reikia pagal jų vidinę logiką. D. Jazukevičiūtė toje terpėje...

J. S. Visai neblogai atrodo.

S. D. Tačiau E. de Strozzii savo romanų Lietuvos rašytojų sąjungoje nepristatinėja.

J. S. D. Jazukevičiūtė ramiai gali savo romanus pristatinėti Rašytojų sąjungoje, jos lygis jai leidžia tai daryti, nebūkime tokie kritiški.

L. Jon. Tai, matyt, ir yra populariosios literatūros aukštesnis sluoksnis. Jos knygoje yra tokių blykstelėjimų, kurie tekstui suteikia vertės. Na, „Anarchistės išpažinties“ kaip romano labai išskydusi struktūra, tuos pasakojimus apie gyvenimą net romanu sunku pavadinti, bet... Ko pasigendame lietuvių populariojoje literatūroje? Gerų siužetų, pasižyminčių įtampa, gyvu pasakojimu, įtraukiančių skaitytoją. Istorijų, kuriose nebūtų nieko nereikalingo.

J. S. Jau yra ir tokių knygų.

L. Jon. Pavyzdžiui?

J. S. Jono Banio „Vaiduoklis stiklainyje“ („Alma littera“, 2006) – trileris, kurį

perskaičiau vienu ypu. Įtraukia nuotykių pilnas energingas pasakojimas, veikia atpažįstamas personažas – žymus istorikas, jo studentė provincijoje pakliūva į originalaus kriminalo pinkles. Kūrinio vertę pakelia sveikos ironijos dozė, autorius nesusitapatina su pasakojama istorija ir nesusireikšmina. Jauti, kad jis visa tai daro gerai išmanydamas žaidimo taisykles ir kad jam tai smagu. J. Banio romaną susiradau todėl, jog užkabino reklaminis triukas, neva ši knyga parašyta mobiliuoju telefonu. Tai, žinoma, tik masalas, bet juk reklama tuo ir maitinasi. O populiariosios literatūros iškilimo riba – 1995 m., ir ne tik dėl to, kad tuomet kartu debiutavo E. de Strozzi ir I. Buivydaitė, Robertas Kundrotas ir Algimantas Lyva (ryškiausias popliteratūros pranašas Edmundas Malūkas rinkoje pasirodė ankstėliau – 1992 m.). Svarbiau kas kita: apie 1992–1995 metus ima stiprėti komercinės leidyklos. Dar 1991 m. vyksta leidyklų krizė, po metų dvejų jos atkunta ir prasideda visas šis gamybinis procesas, populiariosios literatūros proveržis, tapęs pelningiausia leidybos pramonės šaka (greta vadovėlių). Dabartinę tokios prozos gausą itin paskatino rinkodaros mechanizmų įsigalėjimas, kryptingas leidyklų darbas ir nerašyta leidėjų nuostata – „skaitytojas visada teisus“. Ypač rinkodaros menas suklesti nuo 2000-ųjų, tad procesas strimgalviais išibėgėja ir mus užplūsta kontroversiškų knygų lavina, kurios įspūdi dar didina tiražai ir nuolat kartojami to paties produkto leidimai. „Eridanas“ publikuoja fantastinę literatūrą, „Magilė“ spausdina Daivą Vaitkevičiūtę, „Rosma“ – Edviną Kalėdą, Kundrotas ir Lyva su „Pasvirusiu pasauliu“ susiję rašytojai ir pan. Devynis romanus parašė Vytenis Rožukas, E. de Strozzi publikavo dvylika romanų, I. Buivydaitė – aštuonis ir t. t. Abi – gan brandaus amžiaus prozininkės, teigiančios, kad joms rašymas – pabėgimas nuo tikrovės. Buvo liūdna, nuobodu ir tuščia, tad ėmė ir pradėjo rašyti. „Ir rašo. Be jokio talento, bet argi tai bėda?“ – pasakotojos vardu ant savo romano „O šventasis naivume!“ viršelio manifestuoja „Vagos“ debutantė Rasa Velijevaitė.

R. T. Tai ir gerai, aš to net neironizuoju. Mane glumina tik skaitančiųjų masės ir stebina komersantų apskrumas. O kad moterys rašo ir kad jos taip pagerino savo ir dvasinį, ir materialų gyvenimą – tik džiaugtis reikia. Tai geriausia išeitis iš gyvenimo vargo, iš nykybės – geresnės nesugalvosi. Beje, man patiko ir D. Vaitkevičiūtės „Moterys meluoja geriau“. Intriguojantis dinamiškas pasakojimas, tikroviški kontekstai. Gali pasirodyti, kad mano vertinimai prieštaringi, bet aš tik keičiu požiūrio pozicijas. Man smagu, kai žmogui pasiseka ir jis sulaukia dėmesio, net sėkmės. Ir kartu nelinksma, kad Lietuvoje triumfuoja tik populiarioji literatūra. Čia matau pelno siekiantį tarpininką, prekybininką, kuris autorių tarsi nusavina, investuoja į jo vardą pinigais, o paskui jau šienauja pelną. Žiūriu į tų knygų viršelius ir matau tik réksmingą reklamą. Matau ryškias spalvas ir gundančius pavidalus, kurie taikosi į mano erotinį instinktą ir kartu į mano piniginę. Knygų apipavidalinimas beveik nesiskiria nuo „glicco“ žurnalų viršelių. Vidutiniški autoriai dirbtinai sureikšminami, o visuomenėje ugdomas vidutiniškas ar net prastas skaitytojo skonis. Nelieta balanso, nes atramos netenka elitinė kultūra. Kita vertus, rimtų reikšmingų kūrinų taip pat neturime, vienos nuobodybės arba įmantrybės, prisidengusios postmodernizmo vardu. Nors ir tas jau visai nebemadingas.

L. Jon. Pabėgimas nuo tikrovės buvo būdingas ir daugeliui aukščiausio lygio rašytojų. Įdomu, kaip Marcelio Prousto personažas kalba apie gerumą, moralinį prakilnumą, kurį jo mama iš senelės išmoko vertinti labiau už viską gyvenime. Ir priduria: „Tik daug vėliau aš įtikinau ją, kad nereikia to labiau už viską vertinti knygose.“ Toks ir yra rimtosios literatūros požymis: ji išlaiko distanciją nuo

viso to, ką vadiname gyvenimo normomis. Net jei melodramose pabėgama nuo gyvenimo, jose įkūnijama ne literatūrinė fantazija, bet labai gyvenimiška svajonė apie laimę. Galima sakyti, netgi buitinė svajonė. 2007 m. pasirodė du labai jaunų autorių romanai. Aistės Vilkaitės „Nojus ir Ema“ atitinka visus popliterateatūros kriterijus, padarytas gan neprastai. Tai lyg ir meilės romanas, bet į jį dar įpinta magija, mistika. Viskas suauga į vieną svajonę, kuri komplikuoja, bet gyvenimiška. Antras romanas – Vaidos Blažytės „Ieškojimai“. Jis mane iš pradžių trikdė, glumino, kol jį siejau su gyvenimiškom normom, su viskuo, kas mums įprasta, ir knygoje bandžiau pamatyti tik tokio normalaus gyvenimo paralelę. Tačiau pažvelgusi kitaip, romane pamačiau tai, kas būdinga menui – vaizduotės kuriama fantazija. Nors ir nesiryžčiau to romano labai ryžtingai ginti, bet jis yra įdomus žingsnis į rimtąją literatūrą, kurios jau tikrai nesupainiosi su popsu.

J. S. Na, tarkim, E. de Strozzi irgi turi istorinių, „baltiškų“ pretenzijų ar svajonių. Romanuose „Galindijos princesė“, „Lansanijos princas“ matyti noras operuoti lyg ir istorinėmis patriotinėmis kategorijomis derinant jas su jausmingom fantazijom. Nerandu žodžių pasakyti, kaip tai beviltiška.

L. Jak. Šie autoriai žino, kokia turi būti herojinė literatūra ir gal bando ją imituoti.

J. S. Sakyčiau, veikia redukuoti, jie smarkiai viską supaprastina. Imitacija jau reikštų kur kas aukštesnės literatūros lygmenį.

L. Jak. Todėl tai tenka vertinti kaip pretenzijas, apie kurias kalbėjo Regimantas.

R. T. Pretenzijos elementai labiausiai ir erzina. Kažkoks susireikšminimas, pasipūtimas. Tai ir trukdo adekvačiai vertinti populiariosios literatūros kūrinius. Jei būtų rašoma tiesiog smagiai, įdomiai ar jausmingai, pagal kanonines tokios literatūros formas – puiku. Bet ne, autoriai dar nori būti iškilnesni už kitus, kilnesni, tauresni. Bieka tik žingsnis iki grafomaniško puikybės tenkinimo. Nenuoširdu, melaginga, kartu – infantiška. Kartais galvoju, kad tikra kūryba – tai visgi kažkoks savęs atsižadėjimo veiksmas, kuris įmanomas tik brandžiai asmenybei. Visa kita – saviraiška, narcisizmas, infantilumas. Tokia kūryba pasmerкта užmarščiai. Postsovietinėje lietuvių literatūroje atsirado keistos žirkles: populiariųjų knygelių autoriai ėmė pretenduoti į filosofines tiesas ir gretintis prie elitinės literatūros, o rimtieji mūsų kūrėjai ėmė taikytis prie masių skonio, pataikauti neišlavintam skaitytojui, į savo kūrinius įtraukdami populiariosios literatūros masalus: sensaciją, sensualizmą, erotinius padažus ir visa kita. Nebeliko grynų produktų. Man ir R. Gavelis, ir J. Ivanauskaitė kartais smarkiai padvelkia popsu. Taip atsitinka, kai žmogus pradeda rašyti nebe sau, bet leidykloms ir vartotojams. Kai kyla baimė dėl savo gaminamos produkcijos realizavimo. Arba kai jau rašoma tiesiog iš inercijos, tarytum dirbant kokį buitinių darbą. Man rašytojas ir poetas nereikia profesijos. Šitie žodžiai man atrodo liguisti, nesveiki, megalomaniški. Ypač nemalonu, kai žmogus ima save vadinti poetu arba filosofu. Tokių specialybių nėra, tai tik nomenklatūriniai nesusipratimai, tik sąmonės būsenos, kurias, beje, kartais gali patirti kiekvienas jautrios sąmonės žmogus. Tik dėl parašytų knygų kai kada vieną kitą įvardijame iškiliais poeto ar filosofo epitetais, bet tokiaime įvardijime slypi ironija. Kai tie žmonės pasiima į ranką ne plunksną, bet šaukštą ar atlieka kitus elementarius gyvenimo reikalus, juose nebematau jokio poeto ar filosofo. Tačiau tos etiketės yra tarsi masalas, kuris stipriai traukia rašančiuosius savimylas. Čia aš, matyt, per aštriai pasakiau. Bet tai, kad išlaisvėjusioje visuomenėje vidutinybėms atsiranda visos sąlygos susireikšminti, faktas. Neliko ir Rašytojų sąjungos narystės

reikšmės. Seniau masinį žmogų baugindavo svarbūs pavadinimai, jis tiesiog ne-drįsdavo būti RS nariu.

J. S. Taip, dabar masėms priklausymas institucijai turi neigiamą reikšmę. Labiau vertinami „iš gatvės atėję“ rašantieji. Jie neva yra laisvesni, originalesni, arčiau paprasto žmogaus. Bravūriški, reklamuojantys patys save.

L. Jon. Dar yra ir mada. Šiuo metu, vadinamojoje postmodernizmo epochoje, ryškus kai kurių masinės literatūros aspektų susilieėjimas su rimtosios literatūros formomis. Kita vertus, tai jau buvo būdinga nuo antikos laikų. Kas, tarkim, yra Sigitas Parulskis? Jo romanai patrauklūs, lengvai skaitomi, bet negalėtume sakyti, kad tai yra popliteratūra. Klesti mada rašyti efektingai, smūgiuojant skaitytojui į sąmonę, kartu stengiantis išlaikyti aukštosios literatūros matmenis. Bet man buvo gražu, kai pasirodė visiškai nuo tos mados atitolęs Valdo Papievio romanai „Vienos vasaros emigrantai“, parašytas lygiai tokiu pat stiliumi, kaip autorius rašė dar sovietmečiu. Galima sakyti, šis autorius visiškai atsilikęs, nepaiso mados, bet tai – labai gražu. Kita vertus, nesinorėtų, kad visa gera literatūra būtų panašiai rašoma, tarytum retrostiliumi. Šiandien pagrindinė mūsų literatūros ypatybė – nepaprasta jos įvairovė, kokios mūsų literatūros istorijoje dar niekada nebuvo.

R. T. Taip, ir tuo reikia tik džiaugtis, kaip ir visomis gyvenimo galimybėmis, laisvėmis. Ir, matyt, reikėtų baigti pokalbį pageidavimu, kad šita įvairovė augtų ir kokybiškai. Kad konkurencinėje kovoje subręstų ir gera populiarioji literatūra su tipologine bei žanrine įvairove. Kad emocijų išsiilgęs vartotojas gautų gerą produkciją. Ir kad greta šitos pramogų kultūros tyliai ramiai subręstų ir prasmingesni, išliekantys laike tekstai, skirti mūsų dvasiai. Aš, deja, kol kas mūsų kultūroje nematau nei smagių pramogų, nei kokių nors dvasios aukštumų. Gal tai mano asmeninė problema, bet mane vis labiau traukia mūsų klasika. Man gera pasėdėti su Žemaite, pajuokauti su Vaižgantu, susirasti dar vieną kitą dvasios protėvį. O pramogos?.. Pramogų Europoje ir taip yra labai daug, visą gyvenimą šiandien mums nori pateikti kaip pramogą, kaip nesibaigiančią šventę. Už kurią, beje, reikia mokėti. Arba ugdyti dvasios imunitetą.

J. S. Kaip apie mūsų socialines struktūras rašė Arūnas Sverdiolas, mes visi gyvenome (ir tebegyvename) lyg korio akutėse, nesusisiekdami vieni su kitais, nežinodami vieni kitų vertybių. Kas skaito populiariosios literatūros knygas, tas nepažįsta elitinių autorių, ir atvirkščiai. Gal jau turėtume būti universalesni ir pakantesni? Gal jau išrėpliokim iš tų savo akučių? Ir skaitytojais, ir rašytojais, ir literatūros kritikais?

R. T. Man atrodo, kad, į Lietuvą įsiveržus kapitalizmui ir suklestėjus komercijai, Lietuvoje smarkiai išaugo vartotojiška visuomenės dalis, sustiprėjo miesčioniškas jos sluoksnius, kaip ir naujoji mūsų buržuazija. Žodžiu, biurgerių luomas. O kartu su juo – ir atitinkama kultūra. Pramogų industrija, masiniam vartotojui skirtos pramogos. Koks mūsų kapitalizmas, kokia bendroji šiuolaikinės Lietuvos kultūra, tokios ir pramogos, tokia ir masėms skirta literatūra. Ji nei bloga, nei gera, ji tiesiog masinė, tiesiog populiarai. Ji yra tokia, kokia yra, ir tik tokia gali būti. Ir čia mes susirinkome ne sielvartauti dėl jos kokybės ar cypauti dėl pertekliaus, bet susirūpinti savo refleksijomis. Rašytojai kaip moka, taip rašo, kai kuriems visai gerai sekasi, o mes apie jų knygas kalbėtis dar tik mokomės. Mes ilgai gyvenome pernelyg rimtai, lyg žmonės, neturėję vaikystės, lyg uždraudę sau paprastus gyvenimo malonumus. Na ir kas iš to?

Parengė **REGIMANTAS TAMOŠAITIS**

Kaip jaučiasi dramaturgas, kai jam 75-eri?

Prozininkas, dramaturgas Juozas GLINSKIS atsako į poeto Juliaus KELERO klausimus

– 1967 m. debiutavote novelių knyga „Verdenės“. Kada pradėjote rašyti? Kokie Jūsų įkvėpimo šaltiniai?

Kai niekam netinki, vis kam nors tinki.

– Per tuos pirmuosius trisdešimt ketverius gyvenimo metus taip šito ir nesužinojau. Daiktų pasaulis neviliojo. Mažai su kuo bendravau, draugų neturėjau. Vengiau būrio, džiaugiaus ištrūkęs iš susirinkimų ar pobūvių. Materialinė gervė nerūpėjo, nieko nepasistačiau, turto nesukaupiau, pedagogo karjeroj nė per laiptelį nepalypėjau. Nesugebėjimas „pritapti prie kolektyvo“ stūmė į nuošalę. Pirmą ryškų spyrį gavau Pasvalio vidurinės mokyklos abiturijoje. Likus dviem savaitėms iki brandos atestato egzaminų (1950), „už chuliganizmą ir chuliganišku veiksmų organizavimą“ (įrašas išduotame pažymėjime), „už reakcingą nusistatymą prieš komjaunimo organizaciją kaip politiškai nesubrendęs“ (įrašas neviešintame pedagogų tarybos protokole), elgesio pažymį sumažinus iki trejeto, šešiolikmetis vaikėzas faktiškai šalinamas, kaip seniau sakydavo, su vilko bilietu. Iš tikrųjų taip buvau nubaustas už tikrai bjaurų individualisto charakterį. Gyvenau savo galva, neprašinėju patarimų, niekinau pripažintus autoritetus, priešgyniauvau, žodžiu, buvau tikrai įžūlus taip stropiai statomo socializmo rūmo griovėjas (tais metais nė vienas iš klasės nestojo į komjaunimą). Brandos egzaminus išsilaikiau po dvejų metų emigravęs į Biržus. Daug nesukdamas galvos, kur pratęsti mokslus, įstojau į Šiaulių mokytojų instituto neakivaizdinį skyrių ir tapau Šventosios septynmetės (Kretingos r.) pradinukų mokytoju. Bet, atitarnavus tarybinėj armijoj, kompetentingi rajono organai nusprendė į savo valdas nebeįsileisti. Buvau išprašytas ir iš Vilniaus rajono. Pasitikėjimą įgijau baigęs pedagoginį institutą – buvau paskirtas į vakarinę Pravieniškių pataisos darbų kolonijos mokyklą. Tiesiai sakant – į kalėjimą.

Parengiamojo etapo varteliai užsidarė. Išsinuomojau pamiškėj pirtį, apsigyvenau, laiko per akis, pamokos tik vakarais, tad ir pradėjo visokios mintys lankyti.

Koks buvau ir kuo tapau?

Ogi toks – smalsus, bailus, atžarus peliukas šlakuotu snukeliu. Buvau.

Dabar, tai yra tada, trisdešimt ketvirtuosius įpusėjęs, – rūstus, užgrūdintas žiurkinas, galintis nusigrauzti į spąstus patekusią koją.

Nuo ko tokie pakitimai prasidėjo? Įtariu, kad nuo nieko. Kad niekada niekas niekaip neprasideda. Kad procesas, visas, ištisai jau esti užprogramuotas su pradžia ir pabaiga. Tuo pačiu metu, kai turi prasidėti, viskas jau esti pasibaigęs. Iš Letos ūkų išnyra mažas *homunkulas* su karsteliu po pažasčia. Kad tas karstelis būtų panaudotas, mažylis turi atitinkamai gyventi bei elgtis. Kūryba ir nainkinimas sustoja šalia arba bent žengia pirmyn ar atgal tokiu tempu, kad finišą pasiektų jau didelis, protingas, išsivystęs *munkulas* dideliame, jo proto galias atitinkančiame karste, ir viskas prasidėtų iš naujo. Tokie dalykai be valios pastangų neįvyksta. Be Aukščiausiojo valios – galbūt, bet be paties individo – ne. Nes individas tai tikrai neaprepiamas ir nenusakomas kazusas: jo motina yra Visata, o tėvas – Vezuvijus. O tai toks dualizmas, kuris dviejų vienovėje sukuria reikalingą įtampos lauką, laiduojantį normalų, su iškrovomis ir štiliais gimimą–išėjimą, ir priešingai.

Nežinau, ar ant kryžiaus merdėjantis gimstantis Kristus sprendė *šizišką* pasirinkimo problemą. Apaštalų liudijimu, jis akiai vykdė Tėvo valią. Nežinau, ar išdavikišku pabučiavimu įsiamžinęs Judas turėjo galimybę pasielgti kitaip, negu pasielgė. Pagaliau nesu įsitikinęs, kad vadinamoji šventoji istorija išvis nėra „išrinktosios tautos“, sugebėjusios pasinaudoti bankrutuojančios pagonybės niša, genialios kūrybos vaisius. Galiu kai ką tikresnio pasakyti tik apie tą į kampą įspėstą peliūkštį, kuriam ganėtinai pasisekė – jam buvo leista pasirinkti: ar iš baimės darai į kelytes ir esi laisvas smirdėti, ar taip baisiai neišsigąsti – kelytės lieka švarios, bet tavo laisvė pakimba ant plauko. Peliūkštis pasirinko... PIŠI... – tėviškai šnibždėjo į ausį prie iš sąsiuvinio išplėsto lapelio palinkusiam berniūkščiui rūkalais prasmirdęs totoriškos išvaizdos majoras. PIŠI... Ir tu įgysi galią, kokios iki šiol neturėjai, su tavim bus visa sistemos sargija, kandžiosies, ir už tai nebūsi baudžiamas, ne taip labai svarbu, ką tu čia pasižadi, ką išduodi, svarbu, kad tie, kurie tau užkabino chuligano etiketę, bus įveikti, bus priversti atšaukti savo protokolą, majorui tas – vieni niekai, drebėkit, bailūs niekšeliai!.. PIŠI... Ir berniūkštis rašė... Pasišiaušęs, prakaito išpiltas, šnupuodamas, šnirpščiodamas... Jis aiškiai žinojo, kad nedarys to, ką pasižada daryti, jis nešnipinės, nepranešinės apie banditus, užsimaskavusius liaudies priešus, tačiau rašė, nes, kaip jis manė, šis velniui užrašomos sielos paktas buvo vienintelė reali galimybė įveikti bailių mokytojų, partorgų ir sekretorių komšutvę. Pats tokio rašymo faktas jam nebuvo itin nemalonus. Majoro diktuojami rusiški sakiniai net teikė kažkokio pasididžiavimo. Daug nemalonesnis buvo snarglys, kuris atkakliai tįso iš nosies, tarsi siekdamas akivaizdžiai parodyti, koks esi šlykštukas... Snarglys buvo tiesiog nepaveikiamas. Ir staiga jis prapuolė, išnyko lyg dūmas – PAD-PIŠIS, išgirdo berniūkštis. Paskutinį kartą šliurptelėjęs, jis išvedžiojo savo parvardę, majoras paėmė pasirašytą lapelį, įsidėjo į planšetę, pasakė MALADEC ir, palikdamas jį vieną, pridūrė: ESLI ŠTO, JA TEBIA NAIDU.

Jeigu tave suspardė, nekaltink spardančiojo, žinok, kad pirma tu pats save susispardei. Klasės draugai laikė brandos egzaminus, mano reikalai niekam nerūpėjo, sutikti gatvėje pedagogai žvelgė kaip į tuščią vietą. Atestatas nuplaukė, majoras nepasirodė, pergalės ir keršto planai žlugo. Jaučiaus apgautas, tiesa, per daug dėl to nesupykau, nes pats ketinau taip pasielgti. Čekistai labiau patyrę, tad nieko nuostabaus, kad mokinukas buvo išmuilintas ir suvyniotas. Bet ir tokios būsenos jis sugebėjo pasispardyti – jis anuliuavo sandėrį. Tiesa, mintyse, tiesa, nebegaliojantį, bet vis tiek pasijuto tarsi šūdo krūvą iš širdies išmėžęs.

Čekistai to negalėjo žinoti, jiems paprasčiausiai atrodė, kad jų „agentas“ užrieta nosį ir jeigu per tą nosį atitinkamai užplosi, viskas sueis į normalias vėzes, tad įjungė spardymo mašiną – prasidėjo keliolika metų trukusi prevencijų odisėja.

Procedūros, pritaikytos šias eilutes rašančiam, paveikė ne visai taip, kaip sistemos sraigta ir sraigteliai buvo numatę: atsitiko nelaukta – sistema nesuveikė, ji atsijungė, savaimė. Tokio rezultato nesitikėjo nei sistema, nei pats kaltininkas. O atsitiko štai kas (tą supratau tik trisdešimt ketvirtais gyvenimo metais) – neklystantieji sistemos guru padarė lemtingą klaidą: jie panaudojo spardymo technologijas prieš pilietį, kuris pats save buvo jau taip susispardeš, kad sveikos vietos nebeturėjo nei kūne, nei sieloje. Silpnesnių smūgių jis nė nebejuto, o stipresni net pranašumo džiaugsmą teikė, dar keli smūgiai į jautrią vietą – ir tas pilietis drąsiai būtų galėjęs pasakyti: jūs – mano atgaiva ir stiprybė! Akivaizdi pretenzija į sadomazochisto statusą? Tikrai taip.

Atrodo, kad dažnai ponu Dievu vadinama Gamta, tam mažvaikiui įteikdama vyriškumo regalijas, visai rimtai suklydo. Nors gimė jis po Svarstyklių ženklų, iš tikrųjų buvo Mergelės pabučiuotas vaikinys. Priešingai horoskopų rekomendacijoms, jis net nedrįsdavo įsivaizduoti, kad kas liestų jo erogenines zonas, o tai atsitikus, ilgai svaigdavo virtualioje prisiminimų erdvėje. Prikergti vyriškumo atributai jį pavertė neaiškios kilmės mišrūnu, kurio charakterio ir prasmės nei jis pats, nei vienaip ar kitaip su juo bendravę subjektai nebūtų sugebėję nuskaidyti. Pamatiniais prasmių paieškos žodžiais tapo GĖDA ir BAIMĖ. Dvi sesės dvynės. Gėda dėl to, kad kažką turėjai padaryti kaip vyras, bet iš baimės nepadarei, nes jauteis kaip moteris. Gėda dėl tokių dalykų, dėl kurių vyriškis jokios baimės nejaučia, o moteriškė – netgi labai, arba atvirkščiai. (Gal ir gerai, kad taip. Gal kaip tik tokia būseną vėliau buvo išieities taškas įsijaučiant į kuriamus vyrų ir moterų personažus.) GĖDA ir BAIMĖ. Ir ne tik vyro ir moters santykių srityje. GĖDA ir BAIMĖ. Amžinasis tandemas. Be išimčių. Visur. Įvairiausiai variantais. Jis suprato, kad šie jausmai kartina jo gyvenimą, stumia jį į vienašalę, izoliuoja, bet atsiskaidyti jų neįstengė. Netgi nenorėjo: jis jautė malonumą apsimetinėti, slapstytis, vaizduoti tvirtą, savarankišką, netgi brutalų, nesigėdintį savo nuogybės ir netikusių darbų, ir tuo pat metu virpėti nuo minties, kad būsi atskleistas, demaskuotas, ištemptas, nurengtas, apšviestas, išjuoktas. Jis gėdijosi savęs, jis bijojo pasaulio. Jis nemylėjo žmonių, jų nekentė, nes šie du jausmai kaip tik dėl jų, žmonių, artimų ir tolimų, labiausiai artimų, buvo tapę prakeikimo ženklu. Tačiau jį gelbėjo tas pats kančios, savidraskos saldumo pojūtis, iš kurio vėliau formuosis kūrybinės buvimo prasmės. Sadomazochizmas kaip asmenybės bruožas realizuosis atskleidžiant personažus. Bet tuomet jis apie tai nė nenučiuokė. Tiesiog fiziškai jausdamas vis sunkėjančias kūno ir sielos grandines, praradęs vaikystę jaustą Dievo buvimą, toks menkas žemės genijų, o dar menkesnis dangaus žvaigždžių akivaizdoj, jis klaidžiojo pamiškėm, kniaubėsi veidu į žemę, krūpčiojo, kėlėsi, kaip į katorgą ėjo į tarnybą, bandė įsimylėti, išsipašakoti, kartais pasisėkdavo, rašė iki sentimentalumo šleikštų, vėliau sudegintą dienoraštį, analogiškus laiškus ir eiles, niekam jo nereikėjo, nieko jis nenorėjo, slogios naktys, savigrauža, sunki virškinimo trakto liga ir nuolatinis nerimas. Normalus nerimas, šizofreniškas, su mintimis apie savižudybę. Vėliau jos bus realizuotos personažų veiksmuose. Viskas. Taškas. Ir išvada: vadinamoji realybė, kurioje knaisiojasi daiktai apsiwertusi liaudis, yra tik fikcija, apgaulingas regėjimas, nes tikra realybė negali būti tai, kas turi tik tariamą vertę, kas trukdo, verčia veltui eikvoti laiką, žlugdo mintį, iš ko kyla nesutarimai, žiaurybės, banditiški planai ir veiksmai. Aš niekada neturėjau daug daiktų. Lova, stalas, kėdė, kele-

tas būtinų drabužių, radiola „Estonija“, plokštelės, dulkstančių knygų lentyna, vėliau rašomoji mašinėlė – štai ir viskas. Persikraustant man nereikėjo samdytis sunkvežimio. Pradėdamas trisdešimt penktuosius gyvenimo metus jau gana aiškiai suvokiau, kad svarbiausias dalykas, tikroji realybė yra tai, dėl ko tikrai verta gyventi, kuo iš tikrųjų gyveni, kas verčia giliau alsuoti, tvirčiau plakti širdį, tikroji realybė – tai pasaulis be daiktų, pasaulis, reiškiamas mintimis, žodniais vaizdais, neregimų, tačiau tikresnių už regimus žmonių pasaulis. Kur jo ištakos, nežinau, esu įsitikinęs, kad tai nėra vaikščiojančių, valgančių, miegančių pavidalų veiklos analogija. Tikriausiai jokių ištakų ir nėra, yra Platono suformuluotas visuotinis esamumas, kuris atsiskleidžia paneigiant formalųjį AŠ, atsisakant tokio savęs, koku tave mato daiktija, daiktų pasaulis, koku iki tol, jo akimis žiūrėdamas, ir pats save laikei. GĖDA ir BAIMĖ, maitinusios vergišką savidraskos psichologiją, prarado triuškinančią galią. Neteko galios ir brutalusis pasaulis. Pro šalį lekia nuodingos apkalbų, šmeižto, grasinimų strėlės. Tave saugo nepramušama tavo minčių lauko piramidė, kurioje viešpatauja UOLUMAS ir GARBĖ.

Tik dabar parašęs pamačiau, koks didingas žodis UOLUMAS. Nemėgstu didingų dalykų, man jie asocijuojasi su *ydngais*, bet šiuo atveju sunku nesizavėti. Apie jo semantinę giminystę su UOLA nieko negaliu pasakyti, tačiau grafinis vaizdas labai primena uolą, netgi visą uolų grandinę. Itin iškalbingi UOLUMO sąryšiai su analogiškos prasmės moralinėmis sąvokomis. Pasidomėjus kelių Europos kalbų atitikmenimis, paaiškėjo, kad artimiausi, pvz., *Herzlichkeit* (vok.), *heartiness* (angl.), *fanatisme* (pranc.), *accurato* (it.) ir kt., „gražinus“ juos atvirkštiniu vertimu, išvystume be galo ilgą asociacijų sąrašą. Širdingumas, nuoširdumas, atsidėjimas, apsilvalymas, sveikata, reiklumas, tvirtumas, linksmumas, tiesumas, fanatizmas, pakilimas, patosas, užsidegimas, įnikimas, žavėjimasis etc. Dėmesingas, aiškus, apibrėžtas, atidus, detalus, doras, garbingas, deramas, sveikas, gražus, gilus, grynas, dailus, individualus, glaustas, griežtas, išsamus, skrupulingas, subtilus, stiprus, stropus, ištikimas, jautrus, kruopštus, tikslus, teisingas, pagrįstas, nuodugnus, atsargus, neužterštas, nevirtotas, patikimas, prasmingas, rūpestingas, techniškai švarus, taupus, įdėmus etc. Visos šios sąvokos tarnauja UOLUMUI. Šį žodį pagal prasmę tikrai galima kildinti iš žodžio UOLA. Tvirtas, tiesus, nepalenkiamas, jis sergsti daugybę kitų žodžių nuo lengvabūdiško parsidavėliškumo ir iškrypimo. Ne visada tai pasiseka. Yra ir tokie posakiai: *uolus ant mergų*, *uolus ant edimo*, *koks to velnio uolumas!* Galima ir uoliai tarnauti – korporacijoms, interesams, okupantui. Gelbsti GARBĖ. *Ehre* (vok.), *honor* (ang.), *célébrité* (pranc.), *gloria* (it.) etc. – tvirti, kompromisų nepripažįstantys žodžiai. GARBĖ neleidžia uoliai tarnauti; veidmainystė ir kelia klupsčiavimas – jos antipodai. GARBĖ nelaipsniuojama, ji neturi pakaitalų, ji arba yra, arba nėra. GARBĖS ir UOLUMO duetas – nepakeičiamas kūrybingos asmenybės sargas ir palydovas.

– Neseniai Liūnė Sutema viename interviu yra sakiusi: „Eilėraščius gimdau, kad galėčiau gyventi ir kvėpuoti.“ O kaip drama? Ar ji irgi yra terapinė priemonė, galbūt kai kuriais atvejais išvaduojanti iš psichiatro paslaugų? Tai – malonumas, pareiga, išsūkis?

Keršiju, vadinasi, gyvenu.

– Keršyti yra žema, užtat kaip saldu... Dar saldžiau, kai keršijant ir uždraustas vaisius nuskinamas. Bet tai operetės žanro prerogatyva. Mus dominantis

kruvinių dramų žanras kerštą traktuoja kaip egzistencinę būtinybę. Per paskutinį XX a. Rusijos ir Čėčėnijos–Ičkerijos karų dešimtmetį panašiomis temomis „Lietuvos aide“ paskelbiau apie du šimtus publikacijų. Dominuojantis šių karų bruožas – kerštas. Be gailės keršija čėčėnai už išžudytus artimuosius; už draugų žūtį keršija rusų kareiviai. Jaučiu simpatijų čėčėnams: jie elgiasi kaip bitės. Laikau dvylika šeimų. Jei, nepaisydamas bičių nuotaikos, brausies į avilį, grobsi jų atsargas, žodžiu, elgsies kaip meška prie uokso, būsi sugeltas. Sargybinės mirs, bet nepaleis. Genties apsauga, jos klestėjimas svarbiau už individo gyvybę. Sako, lietuviai ir čėčėnai turi esminių panašumų, visų pirma, vertinant laisvę. Gali būti: ir mus, ir juos auklėjo ta pati Rusijos meška. Čėčėniją baudė visi be išimties Rusijos carai. Motina Rusija ilgiems dešimtmečiams priglaudė Lietuvą valdant žaviajai imperatorei Jekaterinai II. Trauka buvo abipusė. Vienijo degtinė ir seksas. Istorikas Zigmantas Kiaupa, rašydamas apie XVIII a. Respubliką Žečpospolitos padalijimų išvakarėse, ypač pabrėžė besaikį girtuokliavimą. Nė vienas svečias, jei dar pastovėjo ant kojų, negalėjo palikti šeimininko namų, sako Z. K. Seimelio uždarymas dažniausiai būdavo atšvenčiamas masinėmis kelių dienų išgertuvėmis. Kitą rytą po seimelio uždarymo miestelio patvoriuose ir palėpėse būdavę pilna tysančių pusgirčių bajorų. Tiesa, sekso problemų istorikas negvildena. Galbūt ši problema Žečpospolitos bajorams jau nebebuvo aktuali, tačiau ryšys tarp girtuokliavimo ir sekso nuo seno žinomas. *Gde vodka, tam i razurat*. Imperatorė Jekaterina veikė abiem lygiais. Monopolizavusi degtinės gamybą, ji leido Lietuvos aukštuomenei varyti degtinę savo reikmėms. Dvyrų degtindarių produktas pasiekė tokios aukštos kokybės, kad prancūziški konjakai turėjo trauktis iš rinkos. Karūnuotieji kitų valstybių asmenys, iškiliausie svečiai laikė garbe iš imperatorės gauti Lietuvoj pagamintos degtinės statinaitę. Sumani, išsilavinusi, valdinga Prūsijos generolo duktė, prie Rusijos prijungusi Krymą, Šiaurės Kaukazo, Vakarų Ukrainos, Gudijos, Lietuvos žemes, vien formalumais neapsiribojo. „Po I Lietuvos ir Lenkijos valstybės padalijimo imperatorė Jekaterina II, susirašinėjusi su Volteru, klausė filosofo, ką reikėtų daryti, kad nukariautos tautos būtų visiškai pavergtos ir asimiliuotos? Pirmiausia reikia tas tautas demoralizuoti, – šaltakraujiškai švietė imperatorę Volteras“ (citata iš Gedimino Zemlicko straipsnio, pristatančio prof. Kęstučio Makariūno mintis, pasakytas Lietuvos mokslininkų kongrese „Lietuvos mokslas ir studijos tūkstantmečių sandūroje“). Po paskutinio Žečpospolitos padalijimo, Jekaterinai laimiant, girtuokliavimas, ta savanoriška, anot Hipokrato, beprotystė, galutinai užvaldė visus gyventojų sluoksnius. Ši visas XVIII a. moteris pranokusi politikė buvo nė kiek neprastesnė ir meilės reikaluose: jausmais, karjeros ir aukso grandinėmis ji sugebėjo prie savo daug mačiusios lovos prirakinti iškiliausius, seksualiausius imperijos vyrus. Tad galima kai ką ir atleisti...

Pirmosios atgarsio sulaukusios (tiesa, už geležinės uždangos) pjesės rašymas ir parašymas sutapo su Tarybų Sąjungos vadovo, TSKP generalinio sekretoriaus Leonido Iljičiaus Brežnevo, stagnacijos epocha. Tai – antiutopija „Pasivaikščiojimas mėnesienoje“, Jono Jurašo pastangomis slapta išgabenta į Vakarus ir pastatyta Niujorko *New City* teatre 1978 m. Anonimo slapyvardžiu. Vienas veiklus Tarybų Lietuvos ryšių su emigrantais entuziastas (pavardė, rodos, iš P. raišės), laisvai už jūrų ten ir atgal lakstęs, po premjeros sugrįžęs rašytojų susirinkime paskelbė, jog ta pjesė – Amerikos lietuvių dramaturgo Algirdo Landsbergio. Ne protestavau. Sėdėjau, klausiau ir ausimis karpiau. Kam reikia, tas, be abejo, ir apie tikrąjį autorių buvo informuotas. Čia, tarp rašytojų, tokių neatsirado – nesutikau nė vieno žvilgsnio. Brežnevizmo laikais rašytojai laikėsi visai neblo-

gai. Tai buvo tikrai privilegijuotas visuomenės sluoksniu. Visi, net patys liesiausi, neturintys partinių knygūčių, ką nors gaudavo. Rašytojų sąjunga buvo gana demokratiška ir dirbti netrukdė. Tik reikėjo pernelyg neiškišti galvos, per plačiai neišsižioti, rodyti pagarbą storesniems ir galėjai rašyti ką nori, kaip nori ir kiek nori. Žinoma, į stalčių... Taip ir „Pasivaikščiėjimas...“ atsirado. 1968–1969 metais. Triūsiant Pravieniškių kolonijoje. Prahos pavasarį. Brežnevinei kanonadai dundant.

Atlikau tiesiog pranašišką dramaturginę triuką... Jau tuo metu vadovaujančio TSKP elito, mano antiutopijos herojų, amžiaus vidurkis artėjo prie pensinio. Pridėjęs dar bent po dvidešimt, senukus apgyvendinau specpensione. Nukaršę, kretantys, jie bastėsi po pensiono parką, o mėnesienos naktimis atbusdavo jų degradavę protai: vaizdavosi esą geležiniai feliksai, džugašviliai, iljičiai, sašos etc., kažkam komandavo, kažką gaudė, kankino, teisė, viens kitam vykdė nuosprendžius. Virė ir jausmų pasaulis: mėnesienos paveikti, tarėsi esą donžuanai, katiušos, homo- ar biseksualai... Pataikiau, kaip sakoma, į dešimtuką. Sovietų valstybės kracho išvakarėse šio grotesko siužetas pasitvirtino: netgi TV ekranuose galėjome stebėti keistai besielgiančius ir viens po kito amžinybėn keliaujančius TSKP senolius. Už tokį „paskvilį“ (mėgstamas partinių funkcionierių žodis) galėjo gerokai atsirūgti. 1967 m. „topornais“ metodais dirbusį KGB šefą V. Semičasną pakeitė „subtilusis“ žydas Jurijus Andropovas. Už sovietų santvarką šmeižiančius „paskvilus“, kuriuos išspausdino Vakarai, kalinio balandą nuo 1966 m. srėbė rusų rašytojai Julijus Danielis ir Andrejus Siniavskis. Nuo 1962 m. kalėjime ir psichiatrinėse su neilgomis pertraukomis leido dienas „paskvilus“ rašęs Vladimiras Bukovskis. J. Andropovui vadovaujant, represijos ir teismai ypač suaktyvėjo. 1965 m. buvo įkalinta dvidešimt asmenų, o aštuntą dešimtmetį suimti ir nuteisti disidentai jau skaičiuoti šimtais. Pradėta juos tremti iš TSRS. Be „oficialių“ disidentų (Aleksandras Ginzburgas, Eduardas Kuznecovas ir kt.), buvo ištremiti ir sovietinei valdžiai neįtikę asmenys, būsiami Nobelio premijos laureatai Aleksandras Solženicynas, Josifas Brodskis.

Tokiomis aplinkybėmis tupėti meškos pašonėje ir rodyti jai grimasas buvo gana rizikinga. Bet meška, kad ir akivaizdžiai senstanti, sunkiai beišriaumojanti, atšipusiais nagais ir dantimis, yra meška, – į tokį glėbį pakliuvęs neapsidžiaugsi. Užtat koks saldus baimės malonumas. Esti baimė, kuri išspaudžia siusiuką, esti baimė, kuri geležiniu kumščiu apgniaučia širdį. Man šie pasakymai netiko. Mano baimę iš esmės pakeitė keršto jausmas. Visomis proto ir nuojautų galiomis skverbčiau į sumarazmėjusių ypatų pašamonės labirintus, leidau atsiskleisti, parodyti visą nešvankumą; ne iš baimės virpėjo širdis, bet iš didelio malonumo, kad galiu, kad valdau; iš marazmo – orgazmas.

Daug sykių keiktai ir prakeiktai rafinuotajai ištivirkėlei Jekaterinai kerštauti nebūtų kilęs ūpas. Ir už ką? Degradavusi bajorija, nusilėbavę dvarininkai, tamsūs kaip ir jų dūminių pirklių dūmai baudžiauninkai šaukte šaukėsi svetimųjų valdžios. Ir visai natūralu, kad juos pamalonino priglobdama didi kaimynė, nors ir pasileidėlė, bet švanki, gyvybinga, versli. O *brežnevščinos* menkystoms negalėjau atleisti... Ir keršijau. Bent vaizduotėje. Tiesa, vėliau pavirsiančioje scenine realybe. Už tai, kad jie privertė mus iki žemės lankstyti, liaupsinti juos, veidmainiauti. Nusavinę žemę ir garbę, mūsų kaimą jie pavertė mechanizuota baudžiava, miestą – bedvasių planų vykdytoju. Mes, didžiavęsi savo pilėnais, žalgiriais, dariais ir girėnais, tapome Kafkos vabalais, Gogolio bašmačkinais, mykoliukais...

– Norėčiau pasmalsauti apie įtakas. Vakarų rašytojai yra linkę jas at-

virai pripažinti (tarkim, Haroldas Pinteris teigė, jog jam poveikį darė Franco Kafkos ir Samuelio Beketo kūryba). Ar Jūs, vienas svarbiausių moderniosios lietuvių dramos autorių, galėtumėte patvirtinti, jog buvotė veikiamas vieno ar kito prozininko, dramaturgo?

Matyt, pasenau – sceninis seksas manęs nejaudina.

– Įtakos... Ar jos apskritai įmanomos? Skaitomiausi mūsų kartos Vakarų autoriai buvo E. Hemingvėjus, E. M. Remarkas, Dž. Selindžeris, D. Keruakas, V. Folkneris, G. G. Markesas. Iš nenaudojamų (būdavo ir tokie!) bibliotekų fondų ištraukdavome XX a. pradžios rusiškų F. Kafkos, M. Prusto, Dž. Džoiso vertimų, ten pat suradau ir atradau psichiatrą Z. Freudą, filosofus F. Nyčę, A. Šopenhauerį, A. Bergsoną. Persiskaitinėjom didžiuosius rusus: A. Puškiną, L. Tolstojų, F. Dostojevskį, A. Čechovą. Skaitėm A. Solženicyną, Č. Aitmatovą. Atmintinai mokiaus A. Bloko, S. Jesenino, V. Majakovskio eiles. Kartais pavykdavo sumedžioti A. Achmatovą, M. Cvetajevą, O. Mandelštamą. Kaip literatūros mokytojas turėjau būti susipažinęs su pasauline klasika ir perskaitęs visus lietuvius nuo K. Donelaičio, V. Mykolaičio-Putino iki J. Baltušio ir A. Guzevičiaus. Kas kokią įtaką padarė, šiandien neatrinks. Tuo labiau, kad nesu iš tų žmonių, kurie kuo nors labai žavėtusi. Tiesa, vaikystėj nepaleisdavau iš rankų V. Haufo pasakų, o vienintelė tikrai sumaišiusi jausmus knyga buvo H. R. Hagardo „Rytų perlas“. Žinoma, ne dėl šios knygos meninės vertės. Be abejo, giliai įsismelkė Z. Freudo psichoanalizės lekcijos. Manau, kaip tik iš čia – sąmoningai keliose pjesėse įvairuojantis Tėvo kompleksas. Kaip tik šiuo aspektu man pasirodė artimas Juozas Grušas. Keliskart skaityta šio autoriaus pjesė „Meilė, džiazas ir velnias“ transformavosi į „Kingo“ sumanymą. Su kitais mūsų kolegomis, nei vyresniais, nei jaunesniais, kokios nors profesinės giminystės nejaučiu. Šiuo metu į padanges keliamas vadinamasis postmodernas. Išgyventas etapas: „postmodernistas“ buvau brėždamas pirmuosius pradedančiojo eskizus. Kai nežinota, nei ką nori pasakyti, nei galvota, kaip pasakysi. Tada atrodė, kad svarbiausia kalbėti taip, kaip iki tol niekas kitas nekalbėjo. Tai daryti buvo nesunku, nes turėjau prastą atmintį. Tiesa, iš tų eskizų vėliau išsirutuliojo aiškiai apibrėžto žanro pjesės. Pagaliau ne forma diktuoja turinį, o turinys reikalauja vienokios ar kitokios formos. Šiek tiek pavydžiu dramaturgams, kurie sugeba visas savo pjeses parašyti tarsi viena tonacija, į visuotinumą drabužių meistriškai įvilkdami iš pirmo žvilgsnio neįžiūrimas asmenišką dramą. Tokį kodą galėtume pritaikyti Judžino O' Nilo, Antono Čechovo ar Augusto Strindbergo pjesėms. Nesugebu taip. O gal nenoriu. Nors suprantu: didieji dramaturgai – irgi žmonės. Gal kiek lakesnės vaizduotės, reiklesni ir kompleksuotesni. Ne vienas turi ar turėjęs problemų dėl stiklelio, fizinės ar psichinės sveikatos. Negaliu produktyviai dirbti susinervinęs, sirgdamas ar neblaivus. Gana griežtai laikaus tam tikrų nusistatytų taisyklių. Neišgyventi dėl smulkmenų (o kas yra ne smulkmenos?), nesigrauzti dėl nepataisomų klaidų (ar yra ir pataisomų?), nesisieloti dėl nuo manęs nepriklausančių dalykų (ar ir tokių yra?), pagarbiai bendrauti su Dievu – negainioti jo į medį, nekeikti jo, pačiam iš medžio iškritus, nežeminti jo garbinimu ir maldomis, nieko neprašyti, dažniau atsiprašinėti negražiai pasielgus, dėkoti jam už pasisėkusį puslapį, gražų posakį, nenusilaužtą koją, negautą gužą, – kasdien stiprinti sveikatą, šiandien elgtis taip, kad rytoj būtum kūrybingesnis, energingesnis, negu šiandien, o porytdiena darbingumu pralenktų vakardieną – toks mano kredo, ir iš jo ilgumo galite suprasti, gerokai perdėtas ir nerealus.

Klausime paminėta modernioji drama, ir ne kokių nors zulusų ar papuasų, bet

lietuvių Modernioji drama. Kas tai? Dėl pirmųjų XX a. Europos modernistų nesiginčijama. Dar teberusenant Antrojo pasaulinio atšvaitams, nauja, to meto dvasią atitinkančia scenine kalba prašneko Samuelio Beketo, Eženo Jonesko absurdo dramoms, Antoneno Arto žiaurumo teatras. „Norėti pasakyti, nežinoti, ką nori pasakyti, nesugebėti pasakyti to, ką manai norįs pasakyti ir niekad ar beveik niekad nesiliauti sakius – štai ką svarbu laikyti atminty kūrybos įkarštyje“, – taip apibrėžė savo metodą S. Beketas, kurio pjesė „Belaukiant Godo“ (1953) į teatro istoriją įėjo kaip absurdo dramaturgijos šedevras. „Nuplikusios dainininkės“, „Pamokos“, „Kėdžių“, „Pareigos aukų“ autorius E. Jonesko pasigiria, kad minimos pjesės davusios postūmį „naujo stiliaus“ absurdui. Bet koks realistinis teatras – sukčių ir apgavikų teatras, sako E. Jonesko, netgi, ir ypač, jeigu autorius nuoširdus. Tikras nuoširdumas kyla iš sąmonės gilumų, iracionalių, sapniškų. Pasaulis – tai idioto papasakota triukšminga įtūžėlių istorija, neturinti nei prasmės, nei reikšmės, mėgsta cituoti Viljamo Šekspyro personažą E. Jonesko. Tik žiaurumas gali realiai paveikti žmogų, tvirtino A. Arto. Teatras turi būti atnaujintas kaip tik pasiremiant tokio veiksmo idėja, išplėtota iki kraštutinumo, iki logiškos galimybių ribos.

Kai rašiau pirmąsias dramas, apie šiuos novatorius mažai ką žinojau. Mane domino ne tai, ką ir kaip kiti rašo, o tai, ką man knietėjo pasakyti. Tačiau, parašius ir pastačius „Grasos namus“, „Pasivaikščiojimą mėnesienoj“, „Kingą“, išspausdinus „Baltas lelijas“, paaiškėjo, kad viskas daug sudėtingiau. Teatrologai pastebėjo Lietuvoj atsiradus naują, nematytą, „Glinskio teatrą“, kuri įmanoma atrakinti tik pasitelkus modernistų terminologiją. Gražina Mareckaitė pateikė tokį raktažodžių sąrašą: modernizmas, siurrealizmas, sąmonė, deheroizacija, konstrukcija. Irena Aleksaitė įžvelgė tragišką groteską, tragišką balaganą, hiperbolizuotą grimasą. Antanas Vengris – agresyvių poetiškumą, arogantišką atvirumą. Algirdas Landsbergis, į anglų kalbą vertęs „Pasivaikščiojimą mėnesienoj“, pastebėjo, kad J. Glinskis naudoja A. Arto žiaurumo teatro įrankius. (J. Glinskio „žiaurumo teatrą“ pirmas apibrėžė Jonas Lankutis.) Išorinį bjaurumą, Fransua Rablé šiurkštų juoką, markizo de Sado ritualus akcentavo Ilona Gražytė-Maziliauskienė. Jono Griniaus pateikti pagrindiniai J. Glinskio dramų atpažinimo žodžiai: siurrealizmas, nihilizmas, sarkazmas, ironija, panieka, karikatūra, košmarinės vizijos, sapnų, sąmonės pasaulis. Valdonė Kučinskienė, aptardama „Baltas lelijas“, rašė: J. Glinskio dramoms pasaulis – be iliuzijų, dominuoja žiaurūs vaizdai, farsas, groteskas čia artėja prie absurdo, personažai šokiruoja nužmogėjimu, žiaurumu, iškrypimais, aukščiausiu vertybių degradacijos laipsniu. Štai jums ir „Glinskio teatras“. Prieš jį joneskai, beketai, net pats A. Arto – nykštukai. Kitaip ir negalėjo būti: J. Glinskis rašė bent dvidešimt trisdešimt metų vėliau, kažkokiu mistiniu būdu perimdamas ir patobulindamas visa, ką šie dramaturgijos genijai buvo pasiekę.

Iš viso esu parašęs dvidešimt pjesių: šešias dramas, dvi komedijas, dvi tragi-komedijas, tris farsus, tris antiutopijas, vieną groteską, tris pasakas. Pradėjau šokiruojančia antiutopija, o neseniai pabaigiau gana butišką draminių pasakojimą meilės tema. Esu pastebėjęs, kad vadinamasis modernas atsiranda vaizduojant sutrikusią, žiaurią, dvasinę pusiausvyrą praradusią visuomenę. Kai jos nariai abejingi amžių patikrintoms vertybėms. Matyt, tokioj visuomenėj ir gyventa, ir iki šiol gyvenama. Iš dangaus sumanymai nekrinta. Įprastos realistinės formos per silpnos. Kad trinkteltum, kaip sakoma, iš peties, reikia ir tų pačių sąmonės gilumų, tų pačių įtūžėlių, to paties žiaurumo, tačiau nereikia palaidos idėjų balos, kuria puikavosi modernizmo klasikais, o šiandien joje išdidžiai brai-

do mūsiškiai postmodernizmo paaugliai. Išeitis – aiškiai apibrėžtas žanras. Ką gali tragedija, to negali komedija, ką pasakysi grotesku, to nepasakysi lyrine drama. Dabar dažniausiai rašomos *pjesės*, režisieriai stato *scenarijus*. Kartais atsitinka ir taip, kad autorių nurodyti žanrai virsta scenarijais. Žinoma, tokia žanrų niveliacija teikia ir pranašumų: dramaturgas ar režisierius gali žongliruoti prieštarais, šokiruojančiais, vienas kitą neigiančiais vaizdiniais, kurie patraukia, pribloškia neišrankius žiūrovus. Dažnai apsiribojama destruktiniais sceniniais pareiškimais ir sekso imitacija. Teatras virsta itin atvira, tariamai meniškai kalbančia, bet iš tikrųjų nieko nei protui, nei širdžiai nesakančia tribūna. Taip kuriamas beveidis, chaotiškas, primityvus teatras, kurio šūkis – per *šokingą* į šlovę. Kuo toliau nužengsime atgal, tuo toliau būsime prieky!..

Sukrėtė Vytauto Pociūno žūtis. Jaučiasi profesionalų ranka. Reikėtų kažką sukurti scenai. Nuojauta sako, kad tai galėtų būti labai reikšminga. Deja, nė viena iš iki šiol naudotų dramos formų netinka. Tai turi būti kažkas visai nauja. Nesugebu kurti klasikinio tipo herojų. Geriau sekasi jau sukurtus deheroizuoti. Tad ir tenka kyboti tarp dangaus ir žemės, to paties Godo pagalbos belaukiant...

– Kokie dramaturgo ir režisierių santykiai? O cenzūra?

Kaip sviestu patepta...

– Mano pjeses statė režisieriai Jonas Jurašas, Povilas Gaidys, Jonas Vaitkus, Juozas Ivanauskas, Gytis Padegimas, Viktoras Valašinas, Vytautas Balsys, Rimas Morkūnas. Kokių nors nesklandumų nebuvo. Pagarbiai elgdavosi su tektais, į repeticijas nekviesdavo, parodydavo pastatytą spektaklį. Daugiausia bendrauta su J. Jurašu, kuris statė „Grasos namus“. Pati pjesė atsirado štai kaip. Parašiau „modernišką“ pjesę „Lenciūgėlis“. Iš senių globos bando ištrūkti į laikraščius suvynioti jaunuoliai... Pjesę perskaitė Aldona Liobytė. Jei susidomės, tai tik J. Jurašas, pasakė. Teatru pjesė neįtiko. Parašyk, ką galėtume pastatyti, pasakė Jonas. Ruošias rašyti romaną apie suspenduotus dvasininkus. Vienas jų buvo poetas Antanas Strazdas. Dvi vasaras pėsčias vaikščiojau jo keliais. Peržiūrėjau archyvinius dokumentus. Suradau dar du personažus – archyvarą Rylą ir vyskupą Orlovskį. Parašiau A. Strazdo sugyventinės Pikulienės monologą, daviau paskaityti režisieriui, nubrėžiau šiokių tokių galimos pjesės apmatų. Statau, pasakė J. Jurašas. Ir pastatė. Ir taip, kad jokiam sapne tokio savo pjesės vaizdo nebūčiau susapnavęs. Peržiūroj parodytą spektaklį entuziastingai pasitiko žiūrovai, gerų žodžių negailėjo teatrologai. Kitokia buvo kultūros ministro Liongino Šepečio nuomonė. Ministras nurodė perrašyti kai kuriuos posakius, išimti Generalgubernatoriaus sceną su žiurke ir pakeisti Kražių skerdynes primenantį finalą. L. Šepetys buvo kategoriškas: arba taisot, arba nerodot. Teatras pateko į keblią padėtį: įvykdyti reikalavimus reiškė atsisakyti to, dėl ko spektaklis buvo kuriamas, nerodyti irgi buvo neįmanoma – tiek darbo ir vilčių sudėta! Susikirto režisieriaus principai ir aktorių interesai. Grįžęs namo, ėmiausi pertvarkos. Kai po kelių dienų ne itin optimistiškai nusiteikęs Jonas atvažiavo į Juodšilius, kur tuomet dirbau ir gyvenau, turėjome naują finalą: ant tvoros sėdinčių mužikėlių dialogas buvo toks netikėtas, kad spektakliui pasibaigus, žiūrovai imdavo ploti tik po ilgokos pauzės. Po „Grasos namų“ pastatęs Č. Aitmatovo „Motinos lauką“, režisierius ėmėsi J. Grušo „Barboros Radvilaitės“. Prasidėjo J. Jurašo pergalingas žygis link *personos non grata* viršukalnės. Pasididžiudamas turiu pasakyti, kad minimą statusą įgyti padėjau ir aš. Kai Jonas, gavęs šios pjesės tekstą, sudvejojo – statyti ar ne (jo impulsyviame charakteriui tai nebūdin-

ga), vyresnio kolegijos autoriteto slegiamas nepasakiau „ne“, nors pjesė man atrodė gerokai už manąsias prastesnė. Spektaklis pralenkė visus lūkesčius: po kelių aršių peržiūrų buvo uždraustas kaip „ideologiškai ydingas“. Jonas įsigudrino Barbaros ir Žygimanto meilės liniją išvystyti iki apoteozės: finale, skambant Giedriaus Kuprevičiaus sukurtam himnui, iš dangaus nusileido Aušros vartų Madonos paveikslas. Trečio karto nebuvo. Jonas nebeišlaikė. Jis parašė Atvirą laišką, adresuotą visiems teatro cenzoriams. Pridėjau savo ranką ir aš. Šįsyk tiesiogine prasme. Susitikom Šventojoj, toliau nuo visa reginčiųjų ir visa girdinčiųjų akių bei ausų. Skaitau: prirašyta visa paklodė, daug skambių žodžių ir nieko konkretaus. Sakau: palik man. Porą valandų padirbėjau. Ir taip padirbėjau, kad, kai Laiškas pasiekė L. Šepetį, Kauno valstybinio dramos teatro vyriausiasis režisierius J. Jurašas buvo iššluotas kaip neužtikrinęs „idėjinio-meninio vadovavimo“. Metus paskaldęs akmenis, iki soties prisivalgęs tarybinės rūkytos menkės, Jonas surašė antrą laišką. Šįsyk be mano taisymų. LKP CK ideologijos sekretoriui Antanui Barkauskui. Ir paprašė laikinai išleisti jį su žmona Aušra Marija Sluckaite į užsienį. Kas už kulisų vyko, nežinia. Bet vieną penktadienio vakarą, kaip šiandien prisimenu, Jonui buvo pranešta iki pirmadienio atvykti vizos ir iki nurodytos datos išvažiuoti. Pagal procedūros standartą tai reišė tremtį. Išlydėjome. Krito šlapdriba. Perone draugai su šeimomis. Šmižinėja „gazelčikai“. Jei prisimenantieji neklysta, atsisveikindamas pasakiau: grįšite po penkiolikos metų. Visažinis Juozas Petkevičius, LTSR KGB pirmininkas, pranešime apie „ideologiškai žalingas inteligentijos pažiūras“ 1973 m. vasario 3 d. vykusiame operatyvinių darbuotojų susirinkime kalbėjo, kad „Jurašas nebūtų galėjęs taip aktyviai reikštis, jei nebūtų užmezgęs glaudžių ryšių su dramaturgais Saja ir Glinskiu, kurių kūrybai trūksta idėjiškumo ir partiškumo. Dar daugiau, jie savo pjesėse, kaip ir Jurašas, į tarybinę tikrovę dažniausiai žiūri pro juodus akinius“.

Su dramaturgu, į tarybinę tikrovę žiūrinčiu pro juodus akinius, užmezgė ryšį ir Jonas Vaitkus. Užmezgė ir vos neatsikando – pastatęs populiarųjį „Kingą“, režisierius pateko į saugumiečių sekamų inteligentų nomenklatūrą. Buvo apribotos spektaklio gastrolės, nuplaukė užsienis. J. Vaitkus – atkaklus žmogus. Gavęs iš J. Glinskio „Baltų lelijų“ rankraštį, sumanė pastatyti ir jas. Šįsyk saugumiečiams už akių užbėgo kultūriečiai. Sargusis Lozoraitis J. Vaitkui pasakė „ne“. Motyvai? Komentarų nebus. Tada ėmėsi veikti pjesės autorius. Kreipėsi į patį ministrą Joną Bielinį. Minučių tikslumu suderinęs vizito laiką, namie palikęs kepurę ir ambicijas, lygiai 9.00 pasibeldė. Ir atsitik tu man taip: tą pačią akimirką durys atsidarė ir jose, kaip paprastai tokiais atvejais sakoma, išdygo pats pats. Čiuplutis, neišvaizdus, bet galingas. Lygiosios truko akimirką: ką tik paskambinę iš CK, ir „Volga“ jau laukianti. Kito vizito nebuvo. Ministras iškeliavo ten, kur jam ramybės nedrumstė nei dramaturgai, nei režisieriai. Nebuvo ir spektaklio.

Spaudos cenzūra buvo ne tokia akivaizdi. Ten tvarkėsi vyriausieji redaktoriai ir jų klapčiukai. Grožinės literatūros spaudos monopolį turėjo „Vaga“. Pastatytos pjesės keblumų nesudarydavo: sykį jau cenzūruotos. Kebliau dėl nestatytų ir prozos. Mano pjeses redagavo Donata Linčiuvienė. Iškilus ideologinėms abejonėms, šios redaktorės talentas apginti kūrinių buvo nepranokstamas. Bet pirmosios mano prozos knygelės redaktorė A. M. Sluckaitė, „nepastebėjusi“ J. Glinskio vieno apsakymo idėjinio ribotumo, gavo vyr. redaktoriaus Kazio Ambraso papeikimą.

– Sajūdžio pradžioje aktyviai jame dalyvavote. Kaip tai veikė kūrybą? Ar nenusivylėte tolesnių politinių trajektorijų eiga?

Kai per daug nenori, į svetimą saują nesidairai, tada ir nenusivili.

– Vilniaus rajone kaip Sąjūdžio atstovas balotiravaus į LTSR Aukščiausiąją Tarybą. Triuškinamai pralaimėjau Ryšardui Maciejkianiecui. Įvairiuose renginiuose dalyvavau kaip statistinis vienetas. Į pirmas eiles nelindau, pasitenkindavau tarpduriu. Sąjūdžio aktyvistai tryško pasitikėjimu ir išmintim. Nė vieno nebuvo abejojančio savo pašaukimu gelbėti Lietuvą. Nelindau. Žinojau: tokiam vaidmeniui tikrai netikęs. Kai nebebuvo kam, redagavau „Sąjūdžio žinias“. Prasprūdo nelemtas paskvilis apie rusus, aukštesnė instancija Virgilijaus Čepaičio asmeny inicijavo užsidarymą. Užsidarėm. Nelabai kas ir pastebėjo. Išlenkėm butelį ir išsiskirstėm. Vytautas Landsbergis pakvietė į atkuriamą Valstybės laikraštį vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoju. Gramatiką neblogai mokėjau, sakinius irgi suregzdavau, stengėmės, dirbom kaip išmanydami. Vyriausiasis sėdo kalėjiman, paskyrė kitą. Neįtikau. Buvau mandagiai išprašydintas. Pastarasis nesėdo, užtat pasipildė kišenės, o laikraštis strimgalviais pasileido į bankrotą. Laimei, Algirdas Pilvelis pasitaikė. Supirko ir „smulkiųjų žuvelių“ akcijas.

Kaip dalyvavimas Sąjūdyje veikė kūrybą? Jei neveikimą laikysime veikimu, veikė visai neblogai: per kelerius metus nė vienos eilutės. Labai malonus klausimas apie tas „politines trajektorijas“. Provokuojantis. Žodį *malonus* suvokiant kaip *nemalonus*. Arba priešingai. Iš esmės tie du žodžiai mažai kuo skiriasi. Priklauso nuo padarinių. Jei, atsakinėdamas į minimą klausimą, pridarysi nemalonumų kitiems, viskas OK, jei pats sau jų prisidarysi – bus prastai. Kad to neatsitiktų, pasinaudosiu Ezopo kalba, kurią kadaise visai neblogai mokėjom.

Žiogai, svirpliai, šarančiai ir mutantai

Zoologijos vadovėliuose yra aprašyti nariuotakojai vabzdžiai: žiogai, svirpliai ir skėriai keleviai. Dėl pirmųjų dviejų viskas daugmaž aišku – nė vienas iš mūsų per daug neišsižeis, jei pavadinsim žiogu ar svirpliu. Tam tikru atžvilgiu tokie ir esame: jei ne svirpliai, tai bent žiogai. Kitaip išeina dėl skėrių (*locusta migratoria*). Anglų kalbos žodis *locust* reiškia dar ir goduolį. Taigi skėrys goduolis. O rusų *saranča* skamba panašiai kaip sanskrito *saranja*, t. y. *judrus, vienoje vietoje neužsibūnantis*. Šiaip liaudis nėra išminties šulinys, tačiau krikštazodžius parinkti ji moka. Ypač jeigu jie susiję su reiškiniiais, atėjusiais iš Rytų. Taip, matyt, ir *šarančiaus* sąvoka atsirado. Kaip kitaip pavadinsi tuos godžius migrantus, kurie, keliaudami didžiuliais spiečiais ir viską pakeliui rydami, derlingiausius laukus paverčia apdergtomis dykumomis? Kas juos skatina migruoti? Ar tik alkis? Mokslininkai padarė išvadą, kad pagrindinis jų psichosistemos variklis – baimės pojūtis. Pirmyn juos gena ne alkis, bet baimė sustoti, kad nesuėstų iš už nugaros paskubom viską griebiantis tos pačios nariuotakojų šeimos atstovas. Jie net negali pakeisti krypties: jei vienas kuris, bandydamas tai padaryti, tyčia ar netyčia paliečia kitą, visi kiti, įtarę kėslą, tuoj pat jį puola doroti. Taigi ir skuta visi vienan galan. O apetitai jų tikrai stulbinantys: šie rajūnai šlamščia viską, kas auga ir neauga, kas šlama ir nešlama, kas genda ar visai sugedę. Gali iškilti klausimas – iš kur Lietuvoje tie *šarančiai*? Tarakonų – taip, visose blokinėse dėžutėse rasi, bet tie skraiduoliai *šarančiai*... Atsakysiu: iš niekur. Amžini. Visada buvo. Visada keliavo. Semiotikos specialistų aiškinimu – iš Rytų į Vakarus. Istorikai mini keletą etapinių antplūdžių. Vienas jų, gal pats pragaištingiausias – palaimingaisiais didžiosios girtuoklystės metais. Viskas, kas ėdama, buvo suėsta, kas dergiama, apdergta, bet nei muzikai, nei bajorija diskomforto nepajuto. Dauguma žiogų taip pat prisitaikė, ir tik svirpliai, lietuviškų molinių krosnių *bičiai*, seną muzikėlę čirpino, blavių laikų prisiminimą žadino. Kitas, gal net pragaištingesnis už aną, pragaištingąjį, prasidėjo Naujosios saulės atvežimo ir Se-

nųjų žibintų išvežimo metais. Vežė tai vežė: mainais į 1460 smetoninių žibintų dvidešimt iškiliausių, ką tik iškeptų *kvislingų* Stalino saulę iš Maskvos parbogi-
no. *Šarančiai* ėmė veistis kaip velniai. Žiogams ir svirpliams tikrai nelinksmos dienos atėjo: pievose dūmais spjaudėsi „belorusai“, molines krosnis keitė ketiniai Podolsko radiatoriai. Lietuvai liko trys išeitys: viena – pagaliau visiškai nusigerti, kita – pagaliau pakeisti tautinį statusą, trečia – kartu ir tai, ir anai. Taip ir būtų atsitikę, jeigu... Jeigu ne stebuklas. Nesu mistikas, bet kitaip tai pavadinti, kas įvyko, neįmanoma. Sykį po kruvinos puotos visi *šarančiai* dingo, lyg smegte prasmego. Į pievas pasipylė žiogai, jie miklino kojas, šokinėjo, ant kupstų užgrojo svirpliai. Šį reiškinį žmonės pavadino dainuojančia revoliucija. Kas vis dėlto atsitiko? Kodėl pabėgo *šarančiai*? Atsakymas gali būti tik vienas: baigėsi Stalino saulės resursai, ji ėmė gesti, ji užgeso, *šarančiams* teko kraustytis ten, kur tikėjosi prasidėsiant minimo reiškinio renesansą, – į Šarančiją.

Istorija – tai toks krokodilas, kuris, kad ir koks būtų delikatus, vis vien palieka pėdsakus. *Šarančiai* išėjo, palikdami *mutantus*. Pastariesiems būdinga slepiamoji spalva, tačiau skrisdami jie patraukia dėmesį specifiniu tarškimu. Tada galima nesunkiai nustatyti jų tapatybę. Nusileidusius ant žemės išaiškinti sunkiau. Jie sumaniai naudojasi tuo, kad išore yra identiški žiogams ir svirpliams, o iškilesnieji puikiai sugeba šiuos pamėgdžioti. Bet jų psichosomatika visai kitokia. Skirtumus lemia klausos organų padėtis: žiogų ir svirplių klausos organai yra priekinių kojų ir krūtinės, o *mutantų*, kaip ir *šarančių*, – pilvelio srityje. Tad į aplinkos dirgiklius reaguoja irgi skirtingai. Žiogai – šokuodami, svirpliai – muzikuodami, o *mutantai* – pilvo funkcijų pakitimais. Žiogų muskulatūra nėra ideali, tačiau užpakalinės kojos gerai išvystytos. Gerai išvystytas ir svirplių čirpimo instrumentas. Tačiau *mutantams* dėl pilvų amžinos bėdos. Jie gali būti ir ką tik paėdę, netgi persiėdę, bet vos pajunta maisto kvapą, kaipmat juos apima nepasotinamas alkio jausmas. Jų psichika iš esmės keičiasi, jie tampa irzlūs, nesivaldantys, grėsmingi. Tokiu momentu, aišku, būtų lengviausia atskirti, kas yra kas, kas – *mutantas*, o kas – žiogas ar svirplys... Deja, dėl nesuvokiamų priežasčių, o gal tiesiog dėl minkšto lietuvio būdo tokia proga dažniausiai nepasinaudojama, o gavęs papildomą porciją aptariamasis nariuotakojis tampa toks storas, toks mielas, toks šiltas, taip gražiai užčirškia, kad niekam nebekyla letenėlė kaip nors jį skriausti. Priešingai, pasigirsta balsų, jog tai ir yra patys tikriausi žiogai ar svirpliai, netgi žiogesni už žiogus ir svirplesni už svirplius: jie esą ne tik labai draugiški, labai dosnūs, bet ir muzikos nesibodi. Tokia nuomonė nėra iš piršto laužta. *Mutantų* elgesys tai netrunka patvirtinti: jie nepuola draskyti į gabalus žiogų, kaip tai darydavo jų pirmtakai, kai anie grauždavo pievose paliktus žolių stimbų likučius, šitie priropoja iš lėto, sukiojasi greta, džiaugiasi, kaip gerai, kokie jie esą dosnūs, kiek daug stiebelių palikę, ir kokių minkštų, siūlo nesidrovėti, ragauti ir šio, ir ano, ne, apie lapelius jie nešneka, lapeliai jau seniai virtę tuo, kuo ir turėjo virsti, jie neprieštaraus, jei žiogeliai, sugrauzę stiebelius, ir šaknelių pasikasios. Atsirado šimtai patiklių žiogų, kurie, svirpliams vieningai griežiant metalą, šiuos geradarius paskelbė išskirtiniais nariuotakojais ir pavedė tvarkyti visus visų nariuotakojų reikalus. Sostuose įsitaisę seniai *mutantai* glostė pilvus, meiliai žvilgčiodami į jų pasparnėse kaip ant mielių augančius jaunuosius. Visas meilumas dingo, kai šie tapo tikrais, subrendusiais *mutantais* – veikliais, energingais, žiauriais *mutantų mutantais* – ir įsigėidė vyresnius kolegas suvalgyti. Ir suvalgė. Savaip, mutantiškai – savivalgos būdu. Marinant badu. Toks išvirkštinis genocidas buvo didelė jaunųjų *mutantų* gudrybė. Žinoma, jie buvo kanibalai. Jie mieliai ir gentainių mėsytės paskanauđavo.

Bet šiuo atveju panaši metodika netiko. Jaunieji *mutantai* nemėgo garsintis. Turėjo būti taip suvalgyta, kad net ir patys suvalgytieji būtų tikri, jog ne kas nors kitas, o patys save susivalgė. Kaip tai padaryti? Savivalgos proceso metodika remiasi trimis principais. Pirmas – nesiviešink, antras – nesiviešink ir trečias – nesiviešink. Visa kita – improvizacija. Kaip jau minėta, mūsų aptariami nariuotakojai, turiu galvoj eilinius žiogus, mitybos atžvilgiu nėra išrankūs. Jie gali pasitenkinti sudžiūvusios žolės atliekomis. Prisikemša pilvus ir tam kartui sotūs. Riebalų čia daug nesukaupsi, bet ir nepadvėsi. Nors *mutantams* toks maistas pagadintų visą virškinimo sistemą. Nors ir jiems ne tas pat, ką graužti. Viena – prikimšti pilvą žalumynų, visai kas kita – pričiupti po kojom pasimaišiusį gėtinį ir jį sudoroti. Problema iškyla, kai po kojom niekas nebesimaišo, kai tupi atkišęs pilvą ir išsižiojęs lauki, kol aptarnautojai, daugelis jų – jauni *mutantai*, ką nors įmes ypač gardaus, tai yra kokio nors nariuotakojų kulšį ar kitokią detalę. Čia subjekto ir objekto interesai susikerta. Tiesą pasakius, jie jau seniai susikirte, bet dabar iškyla akivaizdus antagonizmas. Kaip tokiu atveju elgiasi jaunas mutantas? Jis, pavyzdžiui, taria: iki šiol valgėt, ką norėjot, nuo šiol būsit valgomi, nors to ir nenorėsit. Tai pasakęs, nurauna vyresniojo ūsą ir jį sukramtęs išspjauna, tuo parodydamas, koks šlykštus bei neišvengiamas likimas jo laukia. Tokiu būdu objektas priverčiamas įsivaizduoti, kad yra valgomas. Tai daug baisiau, nei tada, kai iš tikrųjų esi valgomas. Jei iš tikrųjų valgo, tai valgo ir suvalgo, tuo viskas ir baigias. Tačiau jei tik įsivaizduoji, tai tas „valgymas“ gali be galo tęstis. Ir ne šiaip kramtymas ir rijimas, o ištisas košmaras. Ir pradedi laukti, kad pradėtų tave valgyti iš tikrųjų, kad pagaliau suvalgytų. Ir kaip nelauksi, jei tiesiai tau iš panosės stveria gardžiausius kąšnius, o tu toks išsekęs, toks bejėgis, kad pasiryžęs sugrauzti bet kokį šiaudą ar stimbą, deja... Ir kai tau pasiūlo užkąsti nuosavos, pavyzdžiui, kojos, tu nebegali atsisakyti... Ir užkandi, nors žinai, kuo tai gresia. Ir nieko negali kaltinti. Jei ir pabandytum tai padaryti, vargu ar kas iš to išeitų. Paprastas dalykas: iš šalies niekas negalėjo to nei išgirsti, nei kitaip pastebėti, – taip uždarai, taip natūraliai vyko savivalgos ritualas. Netgi itin jautrią klausą turį svirpliai ir tie nieko nei girdėjo, nei matė. Niekas ir nenorėjo, netgi patys valgytojai-valgomieji, kad tai būtų pastebėta: suprato, į kokį neiškopiamą š. įlipę. Taip žiogijoje prasidėjo naujųjų *mutantų* era.

Tai maždaug tokios tos „politinės trajektorijos“, mielas Juliau.

Kaip jaučiasi dramaturgas, kai jam 75-eri?

Ką tik Glinskių šeimos parengtos ir išleistos naujausių Juozo Glinskio pjesių knygos viršelyje išspausdintas tekstas, kuriame papasakota apie du prie vartų atsidūrusius personažus: asilą ir tos knygos autorių. Asilas laukia, kol juos kas nors atidarys, gal net pats Godo pasirodys. Tačiau antras personažas laukti nenusiteikęs: jis pabandys pats juos atverti.

2008

Požiūriai

1. Artėja 2009-ieji – Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmetis. Kokia mintis žadina Lietuvos nueitas kelias? Koks ir kas esu aš, lietuvis, dabar?

2. Kokie esame Europos kultūroje ir literatūroje? Ar turime dvasinių resursų būti saviti, įdomūs patys sau ir kitiems? Ar pačios Europos dvasia tebėra didinga?

3. Kaip gyvenate kiekvieną savo dieną? Ar kūrybinį darbą lydi socialinio saugumo jausmas, o gal atvirkščiai – baimė ir nerimas dėl ateities?

RIMANTAS VANAGAS

1. Rašydamas kai kokius dalykėlius iš Lietuvos praeities, šiek tiek plačiau praskleidžiau istorijos širmą, pirmiausia pats sau. Susirasti šaltiniai, ypač šviežiausi, šokiravo: bravūra, cinizmas, tyčiojimas iš žymių asmenybių, pigūs šou elementai, tokie būdingi šiandienos žiniasklaidai, kultūrai ir apskritai bendravimui, prasiškerbę ir į šią, sakyčiau, patriotinę, netgi šventą sritį. Žeminama, išjuokiama visa, kas susiję su mūsų protėvių buitimi, morale, papročiais, tikėjimu, raštu... Kas mes buvome? Apskretę, bedančiai, beraščiai pagonys, mažaūgiai sausumos piratai, žiauresni už kaimynines gentis, amžinai alkani – neturėję net kuo kačių išpenėt...

Koks pražūtingas tas noras žūt būt atkreipti į save dėmesį! Jam neatsispiria net garbūs mokslininkai – ko jau benorėti iš šmaikščialiežuvių, aštriadančių literatų ar storaodžių, godžiai į asmeninį krepšį „grybaujančių“ politikų!..

Gera žinia iš istorijos nereikalinga, kaip ir iš dabarties – ji neperkama...

Galimas daiktas, čia pagalius vis dar kaišo ir marksistinė istorijos mokykla, įkalusi kietą mieta, jog pasaulis vystėsi tik viena kryptimi – nuo primityvaus iki tobulo, t. y. nuo akmens amžiaus iki visuotinai idealaus komunizmo. Šitaip galvojančiant (ir pamirštant, jog dažnas istorijos tarpsnis nestokojo savų vertybių, nebūtinai menkesnių už šiandienines), iš tiesų visa, kas buvo praeityje, tėra apgailėti ni mažmožiai...

Antrasis liūdnokas mano „atradimas“ – tekstai apie Lietuvos praeitį putoti, slenkstėti, duburiuoti – ir nepaprastai nenuoseklūs, ypač lietuviybės požiūriu. Painiojamos elementarios, iš principo skirtingos sąvokos: su lietuviybe mažai ką bendra turėjusi LDK – ir tarpukario Lietuva, ne iš gero gyvenimo modeliavusi vientautę, vienkalbę valstybę... Netiesusi stipriai sukniedytų tiltų tarp abiejų valstybių, tik priaudusi romantikos, geidžiamybės gijų, kaip ugnies vengiant pačių opiausių temų, problemų – ir palikusi kelių šimtmečių spragą mūsų kultūroje, savimonėje. Nes juk nepatriotiška, ideologiškai nepriimtina pripažinti net ir tai, kas matoma ir plika akim – kad nei Gedimino, nei Algirdo, nei Vytauto, nei juo labiau vėlesnių laikų Lietuva tautiniu požiūriu nebuvo vienalytė!

Dėl elementarios logikos nepaisymo susivelia, žvejų terminu tarus, baisios „barzdos“ – ir pabandyk jas, vargšas skaitytojau, išpainioti! Pvz., Vytautas „tradiciskai“ vaizduojamas kaip amžinas perbėgėlis, žemaičių pardavikas, nors bėgti lyg ir nebuvo nuo ko. Taip, bėgo pas kryžiuočius, kad kartu sumuštų sužūlėjusius gentainius ar Rytų kaimynus, bet lygiai taip pat bėgo pas Rytų kaimynus, kad su šių parama „pamokytų“ lenkus ar kryžėivius. Vytauto genijus – diplomatinės manipuliacijos, žarijų žarstymas svetimomis rankomis, pergales panaudojant savo bei artimųjų interesams. Ir taip elgėsi ne jis vienas! Tokia buvo anų laikų taktika, tokia ir visa LDK, sudurstyta iš to, ką pavyko nugvelbti ne tik lietuviams, bet ir jų laikiniams sąjungininkams.

Ir juo toliau brendi į istorijos tankmę, juo daugiau tyko žabangų! Kol ganėtinai prisikankinęs supranti, kad lietuvių „okupantų“ kilniadvasiškumas užkariautose šalyse – vien gražus mitas, nes lietuviškai kalbančių lietuvių LDK teritorijoje – lašas jūroje! Lietuvos ekspansija vyko visai kitom formom, kitu lygmeniu. O jei šitaip, kaip galima priekaištauti, girdi, mūsų kunigaikščiai nesugebėję „deramai“ kolonizuoti svetimų kraštų, skleisti savo kultūros ar juo labiau kalbos – nes buvę pernelyg užsiėmę karyba?.. Švelniai tarus, keistas, lengvapėdiškas toks priekaištas!

Fenomenalusis kalbos brangakmenis blyksi netikėčiausiais kontrastais, paradokais. Rimti vyrai rimtais veidais įrodinėja, kad kalba – tautos egzistencijos, tapatumo pagrindas, ir aš jais tikiu. Netgi istorikai nepraleidžia progos nepriekaišti Algirdui, Daumantui, kitiems lietuvių kunigaikščiams dėl jų surusėjimo, „su pravoslavėjimo“. Bet kodėl pro teoretikų pirštus kaip vanduo praslysta ano meto realybės suvokimas? Gal, sakau, šitie mokslo vyrai žino paslaptį, kaip saujelės saviškių kalba susišnekėti su tūkstančiais, milijonais kitakalbių žmonių, valdyti juos? Tėra tik vienas įrodymas, jog Vytautas ir Jogaila dar mokėjo lietuviškai – kai Lucko pilyje 1430-aisiais persimetė žodžiu kitu, kad jų nesuprastų lenkai...

O į kokį „stalčiuką“ sukišti LDK didikus, kurių daugelis jau nuo XV a. nebe kalbėjo tėvų kalba, bet jautėsi esą dideli Lietuvos patriotai ir laikė save lietuviais? Kokiai tautai priskirti tuos LDK piliečius, kurie kalaviju ir išminties, intelekto galiom gynė Lietuvą, dalyvavo sukilimuose prieš Rusijos imperiją? Antai po 1863-ųjų pralaimėto sukilimo iš pabėgėlių Paryžiuje susikūrusioje lietuvių atstovybėje (oficialiai – „Lietuvių delegacijoje“) iš dvidešimt dviejų narių tik keletas bemokėjo lietuviškai... O Adomas Mickevičius, Czesławas Miłoszas, Oskaras Milašius, didžia vęsi savo „lietuvišku krauju“, laikę save lietuviais, tačiau dėl kalbos mūsų pačių priskiriami kam tik nori – lenkams, prancūzams, tik ne lietuviams...

Ir štai mes prieiname liepto galą. Nes tauta (nekalbant jau apie valstybę!), jos kultūra, pagaliau pati tautiškumo samprata – ne iš dangaus nuleista formulė, marmurinis stulpas, bet gyvas, kintantis organizmas ir procesas. Na, žydų tuo neapkalbinsi: kad ir kokioj pasaulio šaly jie gyventų, kokia kalba kalbėtų – žydas

yra žydas! Šį pavyzdį ypač aktualu prisiminti dabar, kai vis daugiau lietuvių, vos iškėlusią koją iš tėvynės, nebenori, net gėdijasi prisipažinti esą lietuviai. Gi tam tikrų apklausų duomenys (jie kažkodėl per daug neviešinami) byloja, jog šiandieninę Lietuvą kritiniu atveju labiau pasiryžęs ginti ne lietuvių, o kitakalbis Lietuvos jaunimas...

Aktualizuoti Lietuvos istoriją, lanksčiau vertinti daugelį ginčytinų dalykų, drąsiau apsispręsti verčia ir kitos realijos, kiti „iššūkiai“. Jau akivaizdu, jog net senųjų laikų istorija rašoma mūsų dienomis, ir su įkarščiu! Tuo nesunku įsitikinti, kai pavartai naujausius kaimyninių šalių (lenkų, gudų, rusų, ukrainiečių) istorikų darbus. Tautinis atgimimas, Rytų Europoje laužu išpiplieskęs vos prieš dvidešimt metų, pakurstė naujus interesus ir naujas aistras. Įsijaučiama (nusivažiuojama) iki nesąmonių, tačiau bendra tendencija aiški: mes būsime tokie, kokius save apginsime kovodami jau nebe ietimis ar kalavijais, bet aštriu protu ir gerai nusmailintomis plunksnomis! Mūsų istorinės erdvės ir dvasinės teritorijos bus tokios, kokias sugebėsime argumentuotai apibrėžti ir pateikti solidžiose enciklopedijose, istorijos vadovėliuose, įteigsime jaunajai kartai.

Mes patys, ir niekas daugiau, turime ir privalome nuspręsti, kas buvome, esame, būsime: tik Lietuvos žiedadulkės, sėklos kitų kraštų sodams ir laukams apvaisinti, patręšti? O gal, kukliai pakraipę galvas, vis dėlto pastebėsime ir tai, jog didžiausia, reikšmingiausia, dramatiškiausia, herojiškiausia Lietuvos ekspansija įvyko ne viduramžiais, bet XIX a. pabaigoje–XX a.? Nors pasaulio enciklopedijos nurašyti kaip mirštanti tauta, prisikėlėme iš mūrų ir sielos griuvėsių, išsi-veržėme iš galingų kaimynų letenų ir tapome nepriklausoma, moderni Europos valstybė? Su lietuviškai kalbančiais didmiesčiais ir mažais miesteliais? Vakarykščiai artojai žemėtomis panagėmis atsiėmė patį brangiausią, gyvybiškai svarbiausią savo istorinį, etninį paveldą, nors ir su baisiais nuostoliais bei kančiomis (okupacija, tremtis, pokaris) pagaliau „sukomplektavo“ šalį su amžinąja sostine ir vartais į Baltiją – dabar jie kaip niekad savi, lietuviški!

Tik vis mums kažko gėda, nedrąsu, negana, ką turėjome ir turime, laimėjome ir laimime...

Galbūt tūlas istorikas, perskaitęs šiuos pamąstymus, tik pasiraukys: paistalai, publicistika! Kaišioja kas netingi snapus į specialistų tvenkinį ir tik drumsčia vandenį, klaidina visuomenę... Tačiau kas nuginčys, kad istorija – ne vien kaulų, šukių ir metraščių (daugiausia, beje, svetimų) menas? Kad istorikas taip pat kūrėjas ir daug ką lemia jo pozicija, nuojauta, meilė ar nemeilė, išankstinis nusiteikimas, asmeniniai įsitikinimai? Kad kiekvienas mūsų tam tikru atžvilgiu taip pat istorikas, nes turi savo supratimą apie praeitį, o gera idėja ar įžvalga amžių ūkanose gali tapti ir idėja, įžvalga ateičiai?..

Kodėl šia proga neprisiminus iš ūkanotų Šveicarijos viršukalnių ir lietuviškų pievų miglos išnyrančio Juozo Ereto:

Turime veikti vietoj tų, kurie tapo gyvi palaidoti; kurie tapo vergais pinigų, malonumų ir geidulių, kuriems dingsta gimto krašto ateitis.

Nes jei nenušviesime pasaulio tikinčios ir mylinčios širdies šviesa, tai paliksime jį griuvėsių tamsoje.

Neužtenka tyrinėti, privalome mąstyti...

Kartu su protu turi būti lavinama ir mūsų siela, ir charakteris...

Mažoms valstybėlėms, tegu ir garsioms praeitimi, tačiau tik besipainiojančioms po galingųjų kojom, nūnai vis primenama: demokratinei valstybei netinka

liaupsinti savo imperinių užkariavimų bei jų herojų, skleisti faktų, skatinančių tautų nesantaiką, valstybių priešpriešą... Tačiau patys pasaulio galiūnai ir šiandien mėgaujasi, didžiuojasi kadais smurtu užgrobtom teritorijom bei neįkainojamais trofėjais, tuos laikus įvardija kaip aukso amžių. Nesenų viešnagių Prancūzijoje ir Maskvoje metu netikėtai įsitikinau, jog netgi šios daugeliu požiūrių tolimos šalys vis dėlto yra ir smarkiai panašios, būtent: kovinės šlovės muziejais ir paminklais, pompastiškais veteranų paradais, pergalėms skirtomis šventyklomis ir arkomis, maršalų kultu...

Tai gal, sakau, šiame fone ir lietuviui ne gėda būtų prisiminti, kad ir prie jo protėvių kojų nuolankiom pozom klūpojo kitų šalių princai ir kunigaikščiai, karaliai ir karvedžiai?

Netgi visiems laikams nukėlę savąją kovinę šlovę į nenumaldomai tolstančią praeitį, ar turime teisę ją pamiršti? Manau, jog tikrai ne. O jeigu šitaip, kas pasakys, kodėl iki šiol nepastatėme monumento net deimantinei savo šlovei – Žalgiuriui – įamžinti? Kodėl mes beveik ničnieko nežinome apie kitas stambias savo protėvių pergalės, net filmų, istorinių romanų, dramų apie jas taip mažai teturime? Štai ukrainiečiai pleškina sakmes dideliems ir mažiems apie lietuvių pilis ir kunigaikščius, pirmiausia apie Švitrigailą, o gudai plėšia iš mūsų rankų net LDK, net Vytį...

Ukrainoje, Ostroge, mačiau viduramžių pilies liekanas. Jos šeimininkas didysis etmonas Konstantinas Ostrogiškis Oršos mūšyje su 30 000 LDK karių sutriuškino 80 000 maskvėnų! Iš Anykščių kilęs istorikas Tomas Baranauskas šį mūšį apibūdina kaip „didžiausią Lietuvos karinę pergalę prieš Rusiją“, „užmirštą rytų Žalgiurį“ ir 1514 m. rugsėjo 8 d. linkęs priskirti prie svarbiausių Lietuvos istorijoje datų...

Dar legendinis 1605 metų Salaspilio (Kirchholmo) mūšis, kurio aidai nusirito per visą XVII a. pradžios Europą? Tai buvo tikras karo meno šedevras, sukurtas Lietuvos didžiojo etmono, vieno žymiausių Europos karvedžių Jono Karolio Chodkevičiaus: 4000 lietuvių (jų pulkuose buvo tik 200 lenkų) sutriuškino 14 000 švedų kariuomenę! Mūšio baigtis buvo tokia: žuvo apie 9000 švedų ir... 100 Rygos gynėjų lietuvių.

O to paties didvyrio vadovaujamų 70 000 Žečpospolitos karių apgintas Chotinas, kai juos puolė 220 000 turkų? Net pačiame Chotine šandien kažkodėl niekas neskuoba aiškinti, kas iš tiesų atrėmė tą grėsmingą laviną – paminklas vaizduoja ką nori, tik ne LDK karį ar karvedį...

O dabar? Pasauliui pelningai demonstruojame sovietmečio paminklus, tačiau kaip savo valstybės svečius supažindiname su pokario rezistencija – visoje Europoje unikaliosiu, dešimt metų trukusiu žūtibūtinu pasipriešinimu sovietų okupantams?..

2. Kultūros, literatūros savitumų, apskritai dvasios resursų, potencijų, galimybių turime kur kas daugiau, nei kartais manome, įsivaizduojame. Deja, pernelyg lengvai pasiduodame svetimoms įtakoms, menkaverčiams standartams, norui greitai užsidirbti, liokajaus įpročiui patikti, įsiteikti... Metas susivokti, kad kultūros turime ne tiek, kiek jos nusiperkame, bet kiek patys joje dalyvaujame, ją kuriame. Netgi tikrai nemažas kultūrai skiriamas lėšas mieliau atiduodame atvažiuojančioms „žvaigždėms“, vienkartiniais renginiais, fejerverkams, „paukščiukams“, užuot nuosekliai rėmę kasdienį darbą, kūrybą, geranoriškai, pasiaukojamai kultūros procesui įtaką darančius žmones. Jie dabar labai dažnai paverčiami prašinėtojais, apgailėtiniais skurdžiais – tiesiogine prasme. Tai ypač akivaizdu gyvenant mažame miestelyje.

Nežinau, gal ir nėra geresnės formos kultūrai palaikyti kaip projektai, bet dabar įgudusios rankos neretai pasinaudoja jais nelyg pieno melžimo aparatais... Didžiulės sumos nueina ne gabiesiems, darbštiesiems, o gudručiams ir apsukruoliams.

3. Gal greičiau atvirkščiai...

JONAS MIKELINSKAS

1. Tūkstantis metų! Tai daug ar mažai? Kai tau pačiam jau kone devyniasdešimt metelių, kurie prašvilpė tarsį per trumpą – tik marga įvykių – sapną, tas tūkstantis atrodo juokingai menkas. O amžinybės požiūriu tiesiog pasigailėtina menkas. Tik tuomet jis įgyja tikrąjį savo dydį, reikšmę, prasmę ir veidą, kai suskirstomas įvykiais – karais, badais, marais. Gimimais, gyvenimais ir mirtimis. Ir ypač tomis fatališkais klaidomis, kurių galima buvo išvengti. Galima buvo išvengti ir arkivyskupo Šv. Brunono Bonifaco žūtį 1009 m. kovo 9 dieną, ir Lietuvos gimimas mūsų ir pasaulio sąmonėje nebūtų susietas su mirtimi. Be abejo, šis kraupus įvykis turėjo įtakos ir Lietuvos istorijos pradžiai. Juo labiau, kad jis netrukus aplipo ir kitais garsiais, bet vargu ar vien garbę ir šlovę darančiais faktais – tarpusavio kovomis, sąmoksmais, nužudymais, išdavystėmis, svetimų žemių užkariavimais... Ir jie, tie įvykiai ir faktai, šiandien iš naujo domina mūsų istorikus. Ypač tuos, kurie, vadovaudamiesi vakarietiška istorijos mokslo metodologija, pasišovę tą istoriją ne tik patikslinti, bet ir perkurti. Todėl, kai kurių piliečių nuostabai, o kai kurių ir džiaugsmui, atsiranda ir tokie istorikų-novatorių iš praeities gelmių ištraukti perlai – „lietuvių niam-niam tauta“, o „Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas šunsnukis“.

Pabrėždami senovės lietuvių agresyvumą, negabumą, tamsumą, žiaurumą, atsilikimą, jie, atrodo, siekia ne tik apvalyti istorijos mokslą nuo romantinių šiukšlių, kiek įrodyti savo mokslingumą bei atkreipti Vakarų ir kaimynų dėmesį.

Kai susiduri su tokiais ir panašiais ne tiek tiesos, kiek naujo žodžio istorijos moksle ieškotojais, su panieka ir įtarumu žvelgiančiais į mūsų praeitį, maga jų garsiai paklausti: „Ponai naujo žodžio istorijos moksle ieškotojai, ar esate kur nors pasaulyje suradę kitą tautą, kuri galėtų jums pasiūlyti Knygnešių ir Vargo mokyklos Epopėją? Epopėją, kuri kruviniausiuose carinės spaudos draudimo gniaužtuose išsaugojo mūsų gimtąjį žodį, Lietuvos dabarties ir ateities garantą. Paklauskite, išgirskite, susimąstykite ir įsisąmoninkite – tauta, kančiose sukūrusi tokią Epopėją, kuri liudija nemarią jos dvasią, yra bene vienintelė po saule.“

Tokias ir panašias mintis man žadina Lietuvos nueitas kelias. O į klausimą: „Koks ir kas esu aš, lietuvis, dabar?“ galiu drąsiai atsakyti: esu tas, kuris niekada nesigėdijo ir dabar nesigėdija, jog yra lietuvis, kaip gėdijosi ne vienas mūsų seimūnas. Ypač 1992 metais, pralaimėjęs rinkimus į Seimą. Ir ne tik nesigėdiju, kad esu lietuvis, bet ir stengiuosi pagal išgales tai patvirtinti. Ir ne tik žodžiais, bet ir darbais. Įsitikinęs, kad ir mano daug darbo, laiko ir atsidavimo pareikalavusi studija „Teisė likti nesuprastam, arba Mes ir jie, jie ir mes“, publikuota 1996 m. žurnale „Metai“ ir ypač 2004 m. išleista knyga „Kada KODĖL taps TODĖL“, tai įrodo. Beje, čia turiu prisipažinti, jog kartais sunerimstu, kad tasai mano patriotizmas neišsigimtų į šovinizmą. Ypač tada, kai, kažko suirzęs ar net susipykęs pats su savim, kiaušinu Gedimino prospektu ar kuria kita Vilniaus

miesto gatve ir mane iš visų pusių apstoja anglicizmai, dygstantys it nuodingi grybai po lietaus. Tada aš linkęs net pateisint bulvarinį dienraštį „Lietuvos rytas“, kuris skrupulingai fiksuoja ne tik rasistinius lietuvių išpuolius, bet ir demaskuoja britų turistus, atvykusius į Vilnių nusišlapinti prie Prezidentūros arba tam pačiam gamtos reikalui panaudojančius Latvijos Laisvės paminklą Rygoje. Iš minėto dienraščio puslapių sužinojęs, kad Rygoje prie Laisvės paminklo buvo policijos sučiupti net devyni sugyvulėję anglai, liežuvis neapsivertė pasmerkti Latvijos krašto apsaugos ministro M. Sieglinio, pratrūkusio žodžiais: „Kiaulės tie anglai. Tiesiog nevalyva, kiauliška tauta.“

Žodžiu, angliškoji demokratija, kur pabrėžiama žmogaus teisė, o pamirštama jo pareiga ir atsakomybė, išlaisvina ne tik žmonių iniciatyvą, bet ir gyvuliškus instinktus.

2. Europos kultūroje ir literatūroje kol kas vargu ar esame didesni, garsesni nei pavėlavę Sigmundo Freudo LIBIDO iliustratoriai. Bent jau toks susidaro įspūdis, kai susipažįsti su tais mūsų rašytojų kūriniais, kurie jau pateko į Europos Sąjungos knygų rinkas. Todėl abejotina, ar tų kūrinių meninė vertė gali būti didesnė už geresnius socialistinio realizmo metodu sukurtus opusus, iliustruojančius pagrindinius marksizmo-leninizmo postulatus.

Kita vertus, kažin ar tokia jau didelė garbė būti žinomam Europos kultūroje ir literatūroje, kurias ilgą laiką darkė ir žemino jos žymiausių kūrėjų bei kritikų liaupsės Sovietų Sąjungai ir ypač tironui Stalinui. O ir šiuo metu, kai ten įteisintas žmogaus išsigimimas ir estetizuojami iškrypėliška liudijantys faktai (pvz., gėjų ir lesbiečių judėjimai bei santuokos), ir kai visa tai atsispindi literatūroje tarsi pažangus reiškinys, kai viską lemia nežabota reklama ir nieko bendra su menu neturintys šou, Europos kultūra ne tik nebeatlieka ankstesnio vaidmens, bet ir atsidūrė avantiūristų valdžioje. Nedidelė garbė ten įsitvirtinti.

O galvodami apie dvasinius resursus, leidžiančius būti savimi bei įdomumą patiems sau ir kitiems, turėtume įsisąmoninti, kad pirmiausia būtina stengtis save sudominti. Jei būsime įdomūs sau, sudominsime ir kitus. Kūrėjas, kuris nusi-gręžia nuo savo šalies būties, jo problemų, ignoruoja savo tautiečius, jų gyvenimo būdą, negali tikėtis ilgalaikės sėkmės. Apie dvasinius resursus būti savimi, atrodo, negali būti rimtos kalbos, kai kone kiekvieną dieną susiduriame su besaikiu lietuvių pataikavimu užsieniui, abejingumu gimtajai kalbai ir kultūrai, kai jaunimas kraustosi iš galvos dėl menkaverčio popso ir visokių eurovizijų. Jeigu taip elgsimės toliau, nesusitupėsime ir turėsime tokią valdžią, kuriai daugiau rūpi užsienio reikalai negu nešvarūs savi marškiniai, mūsų laukia liūdna ateitis.

Dabar, kai Briuselis ir Strasbūras išdidžiai nususuka nuo amžiais patikrintų ir patvirtintų krikščioniškųjų vertybių, garsiai kalbėti apie didingą Europos dvasią tas pats, kaip pakaruoklio namuose užsiminti apie virvę. Beje, prie tos didingos Europos dvasios laidotuvių leliamai prisidėjo ir suabsoliutinta pagrindinė liberalizmo nuostata – žmogus turi teisę. Teisę, kurioje it akmuo vandenyje dingsta atsakomybė ir pareiga.

3. Kaip gyvenu kiekvieną savo dieną? Gyvenu galvodamas ne tiek apie dabartį ir ateitį, kiek apie praeitį, vis sunkiau keltis rytais iš lovos, kovoti su nieko gera nežadančiomis mintimis bei skepsiu ir pasodinti save prie rašomojo stalo. O ir įsitačius prie balto popieriaus lapo – kompiuteriu pasinaudoti neleidžia inercija – rašiklį dažnai iš rankų išmuša nenumatyti rūpesčiai, nepadaryti darbai, neatsakyti laišakai. Na, žinoma, komforto nesuteikia ir šuniškai prisitaikantys

prie kintančio mentaliteto, bet neprognozuojami sapnai. Šitokioje buitinėje ir mentalinėje atmosferoje ne taip lengva ir paprasta ridenti kasdienybės akmenį į kalną ir nepulti į paniką, kai tas akmuo tau iškrečia eilinę šunybę. Visa laimė ir paguoda, kad galva, ačiū Dievui, dar nestreikuoja, neišeina iš rikiuotės. Net ir tada, kai viename inkste pabunda akmuo ir pareikalauja didesnio dėmesio sau. Ir, ko gero, toji galvelė man tarnauja neblogiau nei prieš dešimtmetį ar dvidešimt metų. Neretai dar pakiša mintį, kad tie pagarsėję nūdienos žodžio ir tulžies meistras, kuriems neduoda ramiai miegoti ir seksą medžioti agresyvus senių marazmas, Dievo padedami sulauktų mano metų ir savu kailiu įsitikintų, kad ir iš suvaikėjusio senio galima daug ko pasimokyti. Na kad ir taip visiems šiuo metu reikalingos kantrybės eiti savo keliu ir būti savimi, nors ir lieki nesuprastas. O tokia dalia seniems tenka neretai. Neišvengiau ir aš jos. Pagalvojau apie tai ir prisiminiau, kaip prieš kelerius metus padariau bene reikliausią ir teisingiausią išvadą: jeigu save laikai geru, ištikimu Lietuvos patriotu, neplanuok savo ateities, nes nežinai, kokią staigmeną ar išdaigą likimas tau iškrės ir visus tavo planus sudarkys ar net privers juos atidėti neribotam laikui. Taip man atsitiko su žydais. Dar pačioje mūsų Atgimimo pradžioje, kai visa Lietuva springo džiaugsmo ašaromis bei laisvės euforija, Wiesenthalio instituto iniciatyva po pasaulį buvo paleista skraidyti „antis“ – „Lietuva žydšaudžių tauta“. Girdžiu arba skaitau ir netikiu nei savo ausimis, nei akimis: tauta, kurioje vokiečių okupacijos metu atsirado šimtai žydų gelbėtojų, nors už tai jiems grėsė mirties bausmė, – žydšaudė. Baisu, klaiku net pagalvoti. Tarsi Lietuva pati būtų tą žydų naikinimą parengusi ir organizavusi. Per pasaulį eina garsas, o mūsų valdžios viršūnėse – tylą. Baili tylą. Kur Sąjūdžio, kur Nepriklausomybės dvasia? Man, kaip to meto liudytojui, ir žinant, kad iš gausaus mano draugų bei pažįstamų būrio neatsirado nė vieno lietuvių, susitepusio žydų krauju, išskyrus vieną kitą kerštu apsikrėtusį prašalaitį, kraupu ir nesuprantama buvo tai girdėti. Bet kraupiausia ir keisčiausia, kad šis absurdiškas kaltinimas niekam neužkliuvo. Nei valdžiai, nei kokiai partijai, nei Bažnyčiai, nei kam nors kitam. Bent viešai. Tiesa, kartais jautresnėje tiesos žodžiui spaudoje tuo klausimu pasirodydavo vienas kitas straipsnis, bet jis būdavo ne tiek polemishnis, pagrįstas faktais, blaiviais teiginiais, moksliskomis išvadomis, kiek pasižymintis sovietinei spaudai įprastais „atkirčiais“. Tokie straipsniai „atkirčiai“ negalėjo turėti rimtesnės įtakos bei vertės svarbiai problemai aiškinti bei analizuoti. O norint lietuvių–žydų santykius aiškinti iš esmės, rimtai polemizuoti, moksliskai pagrįsti vieną ar kitą teiginį, savo teisumu įtikinti skaitytoją, būtinas ir rimtas pasirengimas, atitinkamos studijos, reikalaujančios daugelio dienų ir savaitių moksliniam akiračiui plėsti. Kas viso to galėjo imtis? Ryztis aukoti savo laiką, ramybę, sveikatą, lėšas? Dar ir kokia rizika būti nesuprastam. Juk polemizuoti su Wiesenthalio institutu yra tas pat, kaip polemizuoti su pasauliniu sionizmu. Tad sunku buvo tikėtis, ar kas tuo jautriu, sudėtingu, pavojingu darbu užsiims, ar ryšis per praeities ir dabarties prizmę parodyti, kokie iš tikrųjų buvo mūsų ir šios dinamiškos, talentingos, įtakingos diasporos santykiai. Ir ne tik parodyti, bet ir pabandyti, užuot keikus, anot kinų patarlės, tamsą, uždegti šviesą. Tai buvo sunkus ir rizikingas darbas, tenka tai dar kartą pabrėžti. Juo labiau, kad vokiečių okupacijos metais dėl įvairių priežasčių tų žydšaudžių lietuvių atsirado nemažai. Kai kas net teigia, kad toks darbas, kai šurpauš holokausto problematika iki kraštutinumo visame pasaulyje užaštrinta, tolygus galvos kišimui į giljotiną. Ir vis dėlto kamikadze turėjo atsirasti, nes to reikalauja tautos orumas. O jeigu neatsirado ir iki šiol neatsiranda, kas tada? Ogi grėsmė ir likti pasaulio opinijoje bei sąmonėje

žydšaudžių tauta, nors ne vienas lietuvis gelbėjo žydus savo gyvybės kaina. Tad ką daryti, kai visi tyli arba tik piktinasi, negrabiai spaudoje atsikerta, valdžios viršūnės kapituliuoja arba bailiai atsiprašinėja? Ir baisiausia, kad tiems kaltinimams galo nesimatė. Net ir tada, kai 1991 m. spalio 31 dieną šviesaus atminimo rašytojas Jokūbas Josadė televizijos laidoje garsiai ir aiškiai leido suprasti, kad čia negali būti vienpusiškumo, būtina ne tik konstatuoti, bet ir aiškinti kiekvieną konkretų atvejį, kaltinimų banga nesumažėjo. Kulminacinį tašką ji pasiekė žinomo istoriko Liudo Truskos straipsnyje „Mano broliai buvo žudikai“. Pasvarstymas daugeliui jau įkyrėjusia „žydų tema“ buvo publikuotas 1996 m. sausio 5 d. dienraštyje „Lietuvos aidas“. Tasai gana lėkštas, vengiantis esmės, stereotipinis L. Truskos straipsnis mane ne tiek papiktino, kiek nuliūdino. Juo labiau, kad jame neradau net užuominų į pagrindinį klausimą: kodėl taip atsitiko? Kodėl iš viso galėjo taip atsitikti? Ir nedavė ramybės klausimas: „Nejaugi tuo nesidomėjo ir 1993 m. spalio 11–16 d. vykusios tarptautinės konferencijos, skirtos Vilniaus geto sunaikinimo 50-mečiui, dalyviai, kurių pranešimais, publikuotais knygoje „Atminties dienos“, ir rėmėsi L. Truska“? Vargais negalais susiradau tą knygą, kuri kažkodėl iš pradžių buvo įslaptinta, ir buvau priverstas padaryti nelinksmą išvadą – deja, taip: problemai aiškinti ten niekas neskyrė rimtesnio dėmesio. Žodžiu, pagrindinė dilema: žydų genocido aiškinimas Lietuvoje vokiečių okupacijos metu liko už borto. KODĖL? Atrodo, vien todėl, kad tai itin keblus, sunkus, sudėtingas, reikalaujantis didelio pasirengimo ir gana pavojingas darbas. Beje, šią nuomonę patvirtina ir prieš mirtį persekioto savo tautiečių rašytojo Jokūbo Josadės atvejis.

Kai susipažinau su šitokia liūdna situacija, teko padaryti ir išvadą: niekas nesiėmė holokausto aiškinti iki šiol, nesiims ir toliau. O tu? Negali? Staiga kažkas paklausė. Juk pasaulis tau prasideda nuo tavo, bet ne nuo kieno nors kito slenksčio. Aš, kuris jau įpusėjęs ant kupros nešti aštuntą kryželį? – bandžiau prieštarauti. Dar turiu užbaigti svarbiausią savo gyvenime darbą – trilogiją „Kur lygūs laukai“. Tą trilogiją, apie kurią viename susitikime su skaitytojais pasakiau, kad jos nepabaigęs negalėsiu ramiai kape gulėti. Tad ko dar? O be to... galva pilna ir kitokių rūpesčių, bėdų, kompleksų, apie kuriuos tikri vyrai kalbasi tik patys su savimi.

Tad kas tau svarbiau, Jonai, ramus miegas kape ar tavo tautos neapginta garbė? Dar dieną kitą nešiau sunkią galvą ant linkstančių kojų, kol apsisprendžiau – atidėjau į šalį visus sau ir kitiems patikėtus planus ir sėdau prie apmąstymais ir faktais persunktos studijos, iš anksto pavadintos „Teisė likti nesuprastam, arba Mes ir jie, jie ir mes“. Ši studija, kurioje ne tik analizuojami lietuvių–žydų santykiai, bet ir daug dėmesio skiriama tautos ir rašytojo Jokūbo Josadės garbei bei orumui ginti, pasirodė žurnale „Metai“ 1996 m. ir iš karto susilaukė didelio susidomėjimo. Pirmasis mane pasveikino gatvėje sutiktas rašytojas Jokūbas Skliutauskas tokiais žodžiais: „Mikelinska, šedevrą parašei! Visą naktį skaičiau ir atsitraukti negalėjau.“ Vėliau daugelis skaitytojų raštu ir žodžiu lyg susitarę tvirtino, kad tokio rimto, solidaus žodžio, kuris galėtų būti pagrindas tolesniam dialogui su žydais skaudžia jiems ir mums tema, dar nebuvo. Tačiau dar vėliau, ypač pasirodžius žurnalisto Lino Vildžiūno straipsniui „Nuoširdžios pastangos „išsiaiškinti iki galo“, kaip iš gausybės rago pasipylė priešiškos kalbos, daugiausia asmeniškai kaltinimai – net antisemitizmu ir rasizmu. Baisiausia ir skaudžiausia buvo tai, kad tų kaltinimų autoriai, jausdami savo nepakankamą pasirengimą su manimi polemizuoti iš esmės sudėtingu, reikalaujančiu apsiskaitymo, klausimu, be ceremonijų darkė, klastojo mano autorinį tekstą, kad

įstengtų daryti jiems palankias, o autoriui – priešiškas išvadas. Žinoma, ir aš nelikau skolingas, ištiesiems mėnesiams ir metams atmetęs į šalį svarbiausius, netgi suplanuotus darbus, iki ausų pasinėriau į polemiką, nors aiškiai jaučiau šio darbo, kuriame vyrauja išankstinis nusistatymas prieš mane, bergždumą. Tegul, sakiau sau, ir esu mazochistas ar net kamikadzė, bet gyvenu tam, kad ieškočiau teisybės. Ieškočiau tegul ir kaip adatos šieno vežime. Polemizavau, gyniausi, pats puoliau ir rašiau vieną po kito straipsnius, kol viską sudėjau į knygą, pavadintą „Kada KODĖL taps TODĖL?“

Deja, ši knyga, daug darbo, laiko, pastangų bei lėšų iš manęs pareikalavusi, ne tik nesurado vietos mokyklų bibliotekose, bet ir buvo kone nutylėta. Nors anksčiau išėjusi Saliamono Vaintraubo knyga „Subliūškę mitai“, kurioje grubiai ir sąmoningai klastojamas, iškraipomas mano studijos „Teisė likti nesuprastam...“ tekstas bei mintys, kurioje apstu niekuo nepagrįstų kaltinimų, įrašyta į Nacionalinę „Holokausto švietimo Lietuvoje programą“. Šiuo opiu klausimu nusiunčiau pareiškimus Lietuvos žydų bendruomenės pirmininkui Simonui Alperavičiui, Lietuvos prezidento patarėjui žydų klausimais Juliui Šmulksčiui, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro generalinei direktorei Daliai Kuodytei, tačiau nė iš vieno jų jokio atsakymo negavau. Supratęs, kad ir pagal demokratinius principus gyvenančioje valstybėje gali egzistuoti tabu, kakta sienos nebedaužiau. Man pačiam buvo svarbiausia, kad radau savyje jėgų bei laiko ir atlikau pareigą Lietuvai. Beje, tai liudija Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos Kauno skyriaus laiškas, pavadintas „Lyg stiprus vėjo gūsis“, publikuotas 2004 m. lapkričio 18 d. savaitraštyje „Tremtinys“. Laikau garbe ir pareiga paskelbti jį visą.

„Didžiai gerbiamas rašytojau p. Jonai Mikelinskai, Jūsų knyga „Kada KODĖL taps TODĖL?“, nušviečianti lietuvių ir žydų santykius, lyg stiprus vėjo gūsis praskaidrino ilgus metus tvyrojusį šešėlį, kritusį ant mūsų tautos. Jūs sugebėjote atskleisti tiesą, kurios niekas iki šio laiko nebuvo įrodęs.

Knyga pasirodė tuo metu, kai Lietuva įsijungė į Europos bendriją. Tai tinkamas laikas nušviesti pasaulio tautoms skaudžią ir sudėtingą lietuvių ir holokausto istorinę dramą.

Mes, buvę Lietuvos politiniai kaliniai, ne vienas esame patyrę žydų „malonę“ sodinant mus į kalėjimus, tremiant į GULAG'o lagerius. Tik Jūs, mūsų tautos rašytojas klasikas, intelektualus žmogus, savo knygose aiškiai, moksliskai pagrindėte tai, ko lig šiol niekas nėra padaręs. Kitaip tariant, pažvelgėte tiesai į akis. Manytume, kad ši Jūsų knyga turėtų būti įtraukta į Švietimo ir mokslo ministerijos sudaromus mokymo planus, kad jaunoji karta teisingai suprastų istorinę tiesą, susiklosčiusią tarp lietuvių ir žydų per daugelį metų.

Mes, buvę Lietuvos politiniai kaliniai, esame Jums labai dėkingi, džiaugiamės, kad Jūs esate, ir linkime dieviškos palaimos gyvenimo ir kūrybos kelyje.

LPKS Kauno skyrius“

Ir vis dėlto, nepaisant to, kas buvo gera ir bloga dienų ir metų tunelyje, kartais klausiu savęs: na, Jonai, tu savo planą grožinės literatūros srityje sužlugdei. Juk vargu ar baigsi savo kelionę per tą trilogijos „Kur lygūs laukai“ trečiąjį tomą. Ir ne tik dėl to, kad ant savo kupros jau neši aštuoniasdešimt šešis kryželius, bet ir dėl to, jog silpstančia ranka vis sunkiau sulaikai galvotrūkčiais bėgantį laiką. Tad nesigaili? Negaila prarasto laiko? Juo labiau, kad tavo priešai ir nedraugai to tik ir laukė, to tik ir norėjo. Jiems svarbiausia buvo, kad tu per savo naivumą ir

patiklumą įsiveltum į bergždžius, nepabaigiamus ginčus ir liktum ne tik nesu-
prastas, bet ir apkaltintas antisemitizmu, nors ne kartą žodžiu ir raštu įrodei ir
patvirtinai, kaip gerbi šitą daug iškentėjusią ir dinamišką žydų tautą. O tam, ką
gerbi ir myli, negali nesakyti ir tiesos. Tegul ir abejotinos, tegul ir privilegijuotai
tautai.

Ne vienas slapta ir atvirai pasišaipė iš tavo naivaus ir uolaus patriotizmo iš
sugebėjimo be laiko ir reikalo susirasti kiekvieno žmogaus laukiančią negandą.
Jeigu jau šitaip, nedraugai tegul ir žino, kad pasišaipyti moka ne tik tie, kurie,
užuot atlikę pilietinę pareigą, sprunka į krūmus.

Ką dar būtų galima apie sukriošusio, bet dar karingo pensininko gyvenimą
pasakyti? Daug ką, tačiau gyvenimas byloja, kad šiuo metu reikalingiausias
pasaulyje dalykas yra saiko jausmas. Ypač kai ČIA IR DABAR žmoniją spar-
čiausiai varo į pražūtį ne kas kitas, o visagalė REKLAMA. Todėl tokioje situaci-
joje būtina dar ištarti, prisipažinti, kad kiekvieną sekmadienį einu į Šventųjų
Jonų arba Šventųjų Petro ir Povilo bažnyčias. Nešu ten pagal pensininko jėgas
kuklią duoklę ir vis tvirčiau įsitikinu, kad šiuo visuotiniu žmonių gyvulinimo
metu tik Bažnyčia yra pagrindinis bastionas kovoje su daugiaveidžiu blogiu.
Nors pats nesu neabejojantis krikščionis, juo labiau katalikas. Todėl tikrojo savo
Dievo, kuris ištirpdytų visas mano abejones, aš vis dar ieškau. Ieškau net ir ne-
besitikėdamas Jį surasti. Juk pagaliau žmogaus gyvenimą šioje ašarų pakalnėje
įprasmina ne tiek suradimas, kiek ieškojimas. Dievo ar paties savęs Jame. Pa-
liauji ieškoti, paliauji ir gyventi.

O apie socialinio saugumo jausmą, kuris lydi ar turėtų lydėti kūrybinį darbą,
galiu pasakyti tik tiek, kad ši problema man bent šiuo metu nėra aktuali, nes kas
mėnesį gaunu „Sodros“ ir valstybinę pensijas. Žodžiu, dėl „gardaus valgio šaukš-
to“ sau galvos nekvaršinu.

Baimė ir nerimas mane ėda ne tiek dėl savęs, kiek dėl Lietuvos dabarties ir
ateities. Juk ką mes šiandien pasiekėme ir ką turime? Argi ne tokią keistą vals-
tybę, kurioje, jei nori gražiai, patogiai įsikurti ir turtingai, pagarbos bei šlovės
apsuptam gyventi, pirmiausia reikia išmokti jai kultūringai, rafinuotai kenkti.
Argi ne tokią išvadą padarysi, įsigilinęs, kaip mūsų valdžia sugeba tarnauti Ka-
pitalui ir planingai, sistemingai tolti nuo savo mylimų tautiečių? Faktų daugiau,
negu reikia.

Pagaliau argi galima ramiai ir abejingai stebėti, kaip ČIA ir DABAR vis pla-
čiau ir įtakingiau įsigali liūdno atminimo šlėktiška moralė ir savimonė. Tai, beje,
liudija ir skubotas prioritetas Valdovų rūmų atstatymas. Tų rūmų, kuriuose ne-
buvo vietos gimtajai lietuvių kalbai. Juk šiandien Valdovų rūmai, kone švent-
vagiškai užgožiantys Arkikatedrą, tarsi bylote byloja: ponai tautiečiai, žiūrėkite,
grožėkitės ir žinokite, kad buvo Lietuvoje toks nuostabus, palaimingas metas,
kai mes puikiai galėjome išsiversti ir būti laimingi be gimtosios kalbos. Tad kam
ji mums dabar, kai sėkmingai įstojome į Europos Sąjungą, kurios visagalė
Konstitucija sparčiai išsivaduoja iš... buržuazinių prietarų?

Vilnius, 2008 m. gegužė

LEONAS GINEITIS

„Savęs užteks iki galo...“

Literatūrologas filologijos mokslų daktaras Leonas Gineitis (gimė 1920 m. Krūminių kaime, Zarasų rajone, mirė 2004 m. Vilniuje) dirbo Lietuvių literatūros ir tautosakos institute, kuriame daugelį metų tyrinėjo K. Donelaičio kūrybą. Svarbiausi darbai: „Kristijono Donelaičio „Metai“ (1954), „Klasicizmo problema lietuvių literatūroje“ (1972), „Kristijonas Donelaitis ir jo epocha“ (1964), „Lietuvių literatūros istoriografija“ (1982).

L. Gineitis save vadino „viešu mokslininku ir slaptu kūrėju“, tačiau, tik Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, ryžosi atskleisti „slaptąją“ savo gyvenimo pusę, ėmęs leisti filosofinio turinio knygas: „Vienovė“, „Išeitis“, „Istorinis kelias į universalią pasaulėžiūrą“, „Užuominos apie svarbiausia“, „Gyvybės metai“, „Būties vienovė“, „Žybsniai“, „Siekis“. Išleido ir du ketureilių rinkinius „Ketureiliai“.

Dienoraštį, kurio apimtis – trylika storų sąsiuvinų, L. Gineitis nuo 1943-ųjų gegužės su ilgesnėmis ar trumpesnėmis pertraukomis rašė visą gyvenimą. Paskutinis įrašas padarytas 2003 m. gruodžio 31 dieną, likus beveik mėnesiui iki mirties.

L. Gineitis – nepaprastai autobiografiškas autorius. Tai liudija ir gyvenimo pabaigoje užbaigta išpažintis, gyvenimo ataskaita „Ateivio autobiografija“. Ir dienoraštyje, ir autobiografijoje jis siekė aprašyti savo „dvasios augimo istoriją“, tikėdamas, kad jo patirtis gali sudominti kitus ieškančiuosius.

Dienoraščio turinys nėra vientisas. Iš pradžių esama kasdienių įvykių aprašymų, filosofinių samprotavimų, vėliau išivyrėja miniatiūros, vaizdeliai, aforizmai, filosofinės replikos, etiudai, ketureiliai, o paskutinį dešimtmetį vėl grįžtama prie tradicinio dienoraščio. Savo užrašuose autorius akcentuoja pasaulėžiūros svarbą, dar studijų Vilniaus universitete metais supratęs, kad nori įgyti ne konkrečią profesiją, bet „pasaulėžiūros specialybę“. Didelę įtaką jo pažiūroms padarė Vydūnas, J. W. Goethe, L. Tolstojus, B. Spinoza, senoji kinų ir indų išmintis.

Dienoraščio autoriui buvo svarbu tapti savo gyvenimo organizuotoju, kūrėju, o ne plaukiančiu pasroviui potraukių ir instinktų įkaitu. Matome kryptingą ir vieningą asmenybę, kurios esminis siekis – nuolatinis savęs ugdymas. Pirmiausia jis buvo reiklus sau pačiam, tačiau kritiškai vertino ir

aplinką, nesitaikstė su kitų silpnybėmis, ragino nevergauti dvasiniam snauduliui, žalingiems įpročiams. Kritikavo materialistišką, vartotojišką požiūrį į pasaulį, praktikavo sveikuolišką gyvenimo būdą. Matyt, dėl to iki gilos senatvės išsaugojo skaidrų protą, pastabumą, atmintį, kūrybiškumą.

L. Gineitis mėgo stebėti žmones, daryti išvadas ir kai ko iš jų pasimokyti. Norėjo tapti rašytoju, todėl lavino atidumą detalėms, žmonėms, reiškiniams, stengėsi tai vaizdingai užrašyti dienoraštyje. Bet savitas stilius jam buvo ne techninių įgūdžių, greičiau dvasinės brandos rezultatas. Metams bėgant, „filosofijos paguodos“ taisyklės jį išmokė atsiriboti nuo aistrų, skirti energiją savęs ir pasaulio pažinimui, kūrybai.

Sielos atgaivą L. Gineičiui teikė gamta. Joje jis pajusdavo „aukštesnės esybės kvėpavimą“, „amžinybės dvelksmą“. Gamtos, kosmoso didybės regėjimai virsdavo poetinėmis meditacijomis, „nušvitimais“. Tokiomis akimirkomis jam atsiskleisdavo nematomi ryšiai, parodantys, kad „viskas visatoje nuostabiai susiję“.

Šiuolaikinio žmogaus akimis žiūrint, L. Gineičio gyvenimas gali atrodyti nepraktiškas ar naivus, o jo bandymas atsakyti į amžinuosius klausimus – keistuolio užsiėmimas. Tačiau galbūt „nepraktiško gyvenimo idealai“ ir leido šiam mąstytojui-mintytojui su nepaliaujama nuostaba sekti Žemės ir Dangaus įvykius, nepaskęstant „praktiško gyvenimo verpetuose“.

Apie L. Gineitį galima pasakyti žodžiais, kuriais knygoje „Būties vienvė“ jis apibūdino persų filosofą Al-Farabi – „kuklus, vienišas, mėgstas gamtą žmogus“. Išmintingo gyvenimo kelias, kuriuo jis tikėjo einas, mokė ne sudegti „aistrų ir chaotiškų siekių sūkuryje, o įaugti kaip medžiui į būtį, ramiai subrandinant ir išbarstant vaisius“.

RIMANTAS GLINSKIS

1943 08 31

Dėl pačių niekų susipykau su motina. Vakare prisiverčiau atsiprašyti, sakydamas: „Jeigu Dievas žmogui atleidžia, žmonės turi susitaikyti.“ Staiga pajutau begalinę savo menkystę ir pasiryžimų trapumą. Susigraudinau iki ašarų ir, „išėjęs“ į laukų tamsą, ilgai mąščiau apie reikalavimus ateičiai, mano paties statomus sau, ir apie tą kietasprandiškumą dvasiniame tobulėjime, tą nerangų, aistrų nukamuotą ir trukdomą žingsnį į svajojamą pilnutinį žmogiškumą. Daviau pasiryžimą visur save nusigalėti, nors sąlygos būtų kuo sunkiausias. Nes piktas būdas pamažu sėda į vidų ir daro piktą ir sukempėjusią dvasią. Man gi reikia galingos dvasios! Kilo mintis apie ribotą žmogaus pasaulį, dydžio ir laiko supratimą, apie skendėjimą gyvenimo paviršiaus smulkmenose, po kuriomis slypi neaprėpiama gelmė ir dvasią skaidrinanti platybė. Kitą dieną ėmiausi rašyti tuo reikalu (str. „Apie mažus ir didelius daiktus“), tačiau su apmaudu turėjau pausti, kaip sunkiai, neaiškiai ir net juokingai tegaliu išsireikšti. Kovą už žodį vedu ir žadu vesti su visu pajėgiu įniršimu. Savo žodžiais prašau Dievą išryškinti mano kelius ir leisti širdies ugniai, kuri tikrai manyje dega, tinkamai objektyvuotis. Poterius seniai bekalbėjau, nes jie neleidžia laisvai pasireikšti mano jausmams ir norams. Vengdamas maldos mechaniškumo pastebėjau, jog ir sa-vaip meldžiuosi ne visada su įkvėpimu.

1943 11 14

Paskaičiau, kaip Giovanni Papini jaunystėje degė nepasiekiamų aukštybių aistra, kaip dar prieš 20-us metus puolė rašyti universalią enciklopediją, pramoko hebrajų kalbą, kad sugriautų Bibliją, ir t. t. Paskaičiau, ir nepakeliamas sunkumas prislėgė dvasią, sunkumas po savęs su juo palyginimo. Siaubas, kad tesu vienas eilinių numerių, rodos, sustabdė širdies plakimą. Panašūs žygiai man niekuomet neatėjo į galvą. Tiesa, buvo kilęs geismas iš kelių žodynų surašyti sau vieną pilną rinkinį, išbraižyti visų istorijos vadovėliuose aprašytų imperijų ir valstybių kitimo žemėlapius nuo pat Babilono (jau keletas kontūrinių žemyno blankų buvo pagaminta) ir t. t. Tačiau visa tai teturėjo tarnauti kažkuriam mano paties tikslui, kurio ryškiai nepažinojau tuomet ir dabar dar nematau. Mokiausi daugiau, negu reikėjo, ir niekuomet pažymiui, o tam pačiam kažkam. Sudariau kelių romanų turinį, bet buvau pradėjęs tik vieną: kitus iš karto ir sąmoningai atidėjau ateičiai. Kartais degdavau kelionių aistra, bet ne dėl jų pačių. Jeigu visi pasaulio didieji išgyveno į Papini panašią jaunystę, – aš žuvęs padaras. Aš neturėjau nuolatinio pamišimo sukurti naują sektą ar pakeisti žemės rutulį: buvo kas panašaus, bet tik trumpi ankstyvo amžiaus sapnai. Bet aš daug dirbau ir tebedirbu kažkam. Skaitant biografijas mane degina pavydas dėl kitų gabumo greitai išmokti kalbas: man tas sunkiai vyksta, nors niekuomet neturėjau gero metodo ir mokytojo. Protas kartais įgelia mintimi, kad tas mano kažkas yra niekas arba labai maža. Tačiau širdis to nė iš tolo neprisileidžia. <...> Plaka vienas nesugriaunamas dėsniš: kur pigu, nebus tiesos versmės. Juntu, jog dar pasibaisėtinai didelę rolę manyje vaidina valgis, lova ir aistros.

1944 01 02

Mano dienos taip panašios viena į antrą, jog vargu ar kada nors praeityje panašaus laikotarpio būta. Įkritęs į veltinius ir apsimaukšlinęs kailiniais, sėdžiu dienų dienas, nuo ryto iki vakaro sutemos, nekūrenamoje kamaroje ir skaitau. Įskaitant vasarą, lektūrai tenka minimum po 6 val. Kasdien, taigi per 90 parų į metus. Stebiuosi, kaip savo naštą atlaiko akys. <...> Be lektūros, pasirenkamos savo nuožiūra (beje, po valandą kasdien skaitau beletristikos), malu vokiečių ir rusų kalbas. Šis pastarasis reikalas liūdnei atrodo. Gal kalboms trūksta gabumo, nes jaučiu, kad gana sunkiai prisimenu žodžius ir taisykles (pvz., ir istorijos smulkesni fakteliai neužsi-laiko); esu linkęs daugiau į galias ir plačias erdves negu į smulkmenas.

Vakarais, kaip sakiau, nueinu paeiliui radijo klausytis ir pas mergytę. Grįžtu 21–22 val. Tuomet pradėdau naktines meditacijas. Iki gilaus vidurnakčio sėdžiu tamsoje po langu, vienas ir nurimęs. Tai įdomiausioji mano dienos dalis. Apkeliauju pasaulį, panardau filosofinėse sferose, pasiginčiju su dienų skaitytais autoriais. Čia gimsta kaip žaibai literatūrinės temos, svaigina šviesios ir juodai kruvinos ekstazės, griūva triuškinančios abejonės. Kartais nueinu gulti nejausdamas lyg pamišėlis nei laiko, nei aplinkos.

1944 03 12

Perskaičiau „N. Romuvoje“ A. Baliūno str. „Asmeninio darbo organizacija“. Daug laimėjau, ypač naudingas pasirodė skyrius apie rašytojų darbo organizaciją, paremtas keletu daug sakančių pavyzdžių. Kūrinys nėra fantazijos produktas. Kad jis būtų artimas gyvenimo tikrovei, kartu ir suprantamas, rašytojas privalo nuolat stebėti tą tikrovę ir žymėti sau charakteringas, visai atsitiktinai sušvitusias jos apraiškas. Aš nebe nuo šiandien nešiojuosi užrašų knygutę. Tačiau rašy-

„Savęs užteks iki galo...“

davau daugiau savo mintis, bet kuriuo metu gimusias. <...> Nuo šiol stačiomis ausimis eisiu per gyvenimą ir visa, kas bus verta, turės atsидurti bloknote. Juk kartais iš mažmožio atsispindi didelė idėja, paryškinanti gyvenimo prasmę. Nuostabu, bet man pastaraisiais laikais daug kas naudingo supuola.

1944 03 22

Užėina gaivalingas susidomėjimas kuria nors gyvenimo ar gamtos sritimi ir tada esu panašus į pamišusį žmogų. Ši savaitė yra skirta žvaigždynų ieškojimui. Savaiame išsilapojo aistra pažinti dar senųjų graikų vardais išskirtas žvaigždžių grupes. Kelintą vakarą žibinu žvakę ties skliauto žemėlapiu ir, eidamas laukan, iki vidurnakčio dairausi po žėrinčius skliautus. Pamirštu visa kita. Radęs vis naujus žvaigždynus, pajuntu panašų pietizmą, koki, įsivaizduoju, išgyvenčiau amžiais mindytoj Egipto piramidės papėdėj. Gėriuosi Jupiteriu, kuris jau iške-liavęs iš Leo ir spaudžia maždaug Geminos link. Jau išskiriu 16 žvaigždžių grupių ir išmokau lotyniškų jų vardus. Dangaus skliautas giedrių naktį dabar tapo kažkaip artimas, savas, pažįstamas ir kalbą tarsi gimtinės laukai. Bijau, kad tik racionalizuotas stebėjimas neužmuštų jausminės žvaigždžių įtakos. Atrodo, iš dalies taip ir galės būti. Tačiau vis neša kažkokia nuo manęs nepri-klausanti liga: juk pati tyrimo aistra užniko savaiame ir nelauktai. Namiškiai tik stebisi mano „žvaigždžių skaitymu“. Ryt parašysiu straipsniuką „Atsinaujini-mas“, kur pagrindinė mintis bus mokėjimas stebėti gamtą, ja džiaugtis ir per ją atsigaiivinti, kuriame, bet to, tilps abzacas apie žvaigždes.

1944 03 28

Rusų pabėgėliais apkrovė nemaža ūkininkų. Šiandien liepta visus, su visa manta, vaikais ir seniais, nugabenti į Daugailius, prie vokiečių barakų. Kilo riksmas: veš? šaudys? kars? Per tris mėnesius apsirato; kiti su nemažu slavų ant-spaudu atžymėtai mūsų kaimiečiais (turiu galvoj pasyvumo, rytietiškos gal-vosenos, susitaikymo ir kit. žymes) gana artimai susigyveno. Valkatos ėmė remti samagono pramonę. Nudžiugau: išveš karo užkrėstus skarmalus, bent pavyzdžių mažiau bus. Taigi viską sugabeno į Daugailių barakus. Ūkininkai visą dieną su-gaišo. Ir... vokiečių komisija išsirinko iš kelių šimtų vos apie 40 vyrų ir merginų Reicho pramonei. Visa kita – zুরুk! Štai ir vokiška organizacija! Kuriam galui trankyti mažus, senus ir mantą, jei visi sąrašuose įtraukti iš anksto? Dar vienas reiškinys labai pažymėtinas. Daugelį išvežti surinktųjų mūsų gerieji „šeiminin-kai“ atpirkto lašiniais, kiaušiniais. Ką gi, neblogas daiktas: tarnauja tau, mokėti nereikia. Tuo tarpu lietuviai samdiniai teeina sau po velnių, į frontą ar į vokiečių šachtas! Grubus, prakeiktas piniginis išrokavimas! Daugiausia šituo pasižymi stambesnieji – grįžę iš Amerikos ir ūkius nusipirkę juodnugariai, pinigą pavergti žmonės.

1948 06 16

Aš ėjau klausinėdamas, ką mąsto paprasti eiliniai žmonės apie svarbiausius žmogaus gyvenimo klausimus. Tyriau, ką jie kalba apie mirtį, apie žmogaus kū-ną ir sielą, apie pastarosios nemirtingumą, apie kančių kilmę bei prasmę ir apie daugelį kitų panašių dalykų. Ir ką gi patyriau? Pasirodo, šie klausimai tik man buvo svarbiausi, ne jiems. Daugybė jų atsakinėjo bažnytiniiais terminais, visiškai šių nesuprasdami ir nereikšdami noro suprasti. Kiti visai nekėlė sau panašių klausimų: gyveno kaip žolė, kad tik lietaus ir saulės būtų. Jiems aš pasirodžiau

keistas, nevisaprotis. Beveik visi jie mišo ir varžėsi kaip vaikai, klausinėjami apie suaugusius. Niekas jų, girdi, panašiai nekalbinęs, nežiną ką ir atsakyti.

1948 08 17

Yra du žmogaus gimimai: fizinis ir dvasinis. Dauguma linkę pripažinti tik pirmąjį: gimimo dieną švenčia pagal tai, kada kūdikis pasirodė iš motinos iščiaus. Dauguma žmonių iki mirties pasilieka tik fiziškai gimę. O yra kitas – dvasinis žmogaus užgimimas, kai žmogus savo dėmesio centrą nuo biologinių – vitalinių reikalų perkelia į moralinius – dvasinius. Nuo to momento įvyksta lemiamas posūkis žmogaus buityje: ego nusilenkia Dievybei. Meilė yra šiuo atžvilgiu tikras termometras, rodąs dvasinio įkarščio laipsnį. Fizinio gimimo eigoje ji tėra geismas. Turėti, pasipildyti trūkumą, gėrėtis, gi įvykus dvasiniam gimimui, meilė tampa geismu duoti, atsiduoti, net mirti už kitus; ji tampa auka, ne malonumu, caritas pakeičia erosą.

1948 09 01

Miškas...Vieni jo visai nepažįsta, nemato. Kaip alkani vilkai, sutelkę viską – dėmesį, uoslę, akis ir judesius – vien kąsnis medžioklei, jie lėkte pralekia mišku. Kiti ateina čia su kirviu ir pjūklų – šalčio, reikalo spiriami, ne šitiems kurmiams paslaptis. Dar kai kas atsėlina į mišką ieškoti ramybės, pabėgti nuo išorės pasaulio ženklų. Kaip jonvabalis, nusigręžęs į savo paties žibį, jis šliaužioja tarp spyglių ir samanų. Kas tariasi užtenkęs savęs, tam žmonės, juo labiau miškas, nebylūs. O ateik į šią paslaptį ošiančią karaliją taip sau, atvira širdimi, atidėjęs pilvo ir proto rūpesčius. Ateik viską užmiršęs, viską, ypač save, savo išdidų aš. Užtikrinu: nereikės Alpių. Alpės tik stebina lygumų piligrimą, daugiau nieko. Paprasčiausias kumpas beržas, rausvas žydinčių samanų plaiskas, keistai grojanti nukarusi eglė ar kas panašaus išstirpins tave, kaip niekas niekuomet. Tau bus neįmanoma nulaužti nors mažą šakelę, nes jausi, lyg laužtum sau pirštą. Ir paaiškės tau miško prasmė. Ta prasmė sutilps viename žodyje – įsišaknyti. Įsišaknyti ne tik žemėje, kaip moki tu, bet ir ore: kiekvienu lapu, spygliu tiestis vis toliau, plačiau, aukščiau, susiliesti su vis didesniu Begalinio paviršiumi, – Begalinio, kurio kvėpavimas neša gyvybės lietų, o akys žėri saule. Štai gyvenimo išmintis, nuolat miškų skelbiama žmonėms.

1948 11 03

Viename gatvės, kurią man kasdien tenka praeiti, pusrūsyje gyvena kurpius – lopikas, sušiuręs žemų akių pusamžis žmogus. Gyvena jis ten vienų vienas, miega kampe tarp savo senų odagalių, niekada, atrodo, nesiprausia ir nekeičia savo baltinių, o valgo kas ir kada kliuvo. Kai tik einu, šiokiadieniais ar šventadieniais, jis amžinai lopo prie savo durų senus varguomenės batus. Jis renka iš atsargų ir derina sunešiotų puspadžių gabalus, mėšluotus odagalius, raižo, siuva ir kala, prikišęs prie pat rankų nosį. Jo veidas liesas, aprūkęs, rūbai – suplyšę. Man graudu į jį žiūrėti, bet mintis, kad žmogus verčiau šitaip užsidirba duonos kąsnelį, užuot valkatavęs po prekyvietes ir vogęs, sukelia pasididžiavimą juo. Vis rengiuosi užkalbinti kurpių, susipažinti, sužinoti jo gyvenimo filosofiją, bet nepakanka drąsos, o be to, – kokia skaudi kliūtis! – nemoku laisvai rusiškai, o jis, atrodo, nekalba mano kalba. Praeitą sekmadienį pasakiau jam: „Kaip tamsta kaliai taip kiauras dienas... Šventė: atsikvėpti reikia!“ „Ką darysi? Sunkūs laikai“, – meiliai atsakė jis nepertraukdamas darbo. Aš neberadau ką jam atsakyti ir nu-

„Savęs užteks iki galo...“

ėjau. O tu kurpiaiu! Šitie „sunkūs laikai“ tęsiasi jau 10 ar daugiau metų... Kada jie pasibaigs? Ar tu tik ne visą amžių lopysi šitaip varguomenės batus, misdamas duona ir vandeniu? Ar tie „sunkūs laikai“ nėra tik visas tavo gyvenimas? Kažkas juk turi lopyti batus tų, kurie negali naujų nusipirkti. O, kiek kartų pagriaudėja tavo butis, jeigu ji nuolatinė ir būtina!

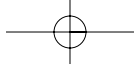
Asmenybės galimybių (potencijų) išsivystymas iki paskutinių ribų, – štai pagrindinis žmogaus gyvenimo uždavinys. Jis išplaukia iš tam tikros pasaulėžiūros. Geriausiai šį uždavinį suprato ir išsprendė Goethe. Laikydamasis indiškojo panteistinio požiūrio į pasaulį, jis tarė, kad žmogus esąs ne kai kas šalia Pasaulio ir Dievo, bet pats Pasaulis – Dievas, taigi jo uždavinys – išvystyti, praskleisti save, savo dieviškumą iki galimybių ribos. Ką tai reiškia? Tai reiškia niekada nepasitenkinti savimi tokiu, koks esamu laiku pasirodai, bet nuolat ieškoti naujų, tobulesnių, labiau atsakančių į iškeltus reikalavimus savęs reikimosi formų. Kai Goethe'i tam tikru metu atrodė teisinga pasiduoti savo vitaliniams poreikiams, jis pasidavė visas ir viskuo; kai jam pasirodė, jog tik darbe visuomenės naudai atsiskleidžia pilniausiu būdu asmenybės galimybės, jis metėsi visas ir viskuo į šį naują kelią. Svarbu nesustingti, nepasilikti pirmykštėje būsenoje, kaip išaugtuose vaiko drabužiuose. Iš pasakyto aiškėja, kaip neteisinga smerkti, niekinti mūsų požiūriu žemo elgesio žmones, jei tasai elgesys juos visiškai patenkina. Ne smerkti reikia, o auklėti, t. y. parodyti naujus gyvenimo siekius ir uždavinius, pažadinti žmogiškąją ambiciją; veiksmai pasikeis patys.

1949 01 25

Keista. Kai kiti jauni žmonės mokosi specialybės, studijuoja chemijos, agronomijos, istorijos vadovėlius, aš kuriu pasaulėžiūrą, skaitau pasaulėžiūros temomis, o visus kitus klausimus laikau pašaliniais ir gailiuosi tik egzaminų verčiamas... Aš siekiu pasaulėžiūros „specialybės“; kuriai kitai, nors baigiu universitetą, nesijaučiu kaip reikia pasiruošęs. Bet koks mokymo darbas, kaip mėgstama sakyti, mane baido: gi neišvengsi šablono, vadovėlių, programų jungo, įv. „polit. linijų“... Kad taip būtų lemta susidaryti naują, savitą, jaunimo klasę – pasaulėžiūros „specialybės“ klasę. Kai aš kalbu apie tai kambario bičiuliui, mano akių obuoliai išyla, jos, matyt, pradeda švisti. Šitaip bent galima būtų išskleisti savo individualybės galias, realizuoti save tokį, kokiai esi, kokias potencijas savyje turi! Deja, sunku šiai svajonei įsikūnyti.

1949 08 27

Pirmą kartą taip galingai ir aiškiai suvokiau beasmenį žmogaus nemirtinumą gamtoje. Ėjau į darbą negrįsta savo gatvele palei kapus. Sodri, bekylanti saulė skverbėsi pro senų pušų liemenis ir aštrias kryžių, antkapių briaunas. Dygūs, gyvybingi jos spinduliai, rodos, smogė į kapinyną, skrodė kiekvieną dulkekūną, šokdino ir suko savo ugningame verpete. Viršum buvo parimęs žydras, begalinis dangaus skliautas su rausvais pakilusio rūko debesėliais. Ir staiga supratau, kad šitame saulės, žydrinio ir žalumos vienyje jie visi gyvena. Mirties paslaptis tolydžio pereina į gimimo paslaptį... <...> Yra gyvas, vientisas žmogus, kaip begalinės Gamtos, visatos sukūrys – žiedas, kaip sąmoningos valios aukščiausio išipavidalinimo riba, kaip paskutinė neribotos Būties egzistavimo galimybė. O iš kur piktas? Iš netobulumo, tai yra ribotumo, tos būtinos egzistencijos sąlygos. Būties pilnyje telpa ir piktas. Žmogaus tikslas – tolydžio taurinti savo pradą, versti vis labiau tinkamu tobulesniems pavidalams. Kūno žmogus miręs

tarnauja medžiaga kūnams (jo kapo sultimis užauga medis ar gėlė); dvasios žmogus miręs tarnauja medžiaga dvasiniams naujų gemalų branduoliams.

117

1951 04 29

Kiek prisimenu, iki šiol nesu niekam keršijęs ar su kuo sąmoningai kovojęs. Neturiu nė vieno priešo. Aš žmogus nuolaidus ir silpnas – negaliu pykti, keršyti. Daugelis į tokius žiūri su užuojautos šypsena, kaip į gyvenimo nusmerktuosius pražūti. Gyvenime kas žingsnis reikia išsikovoti sau teisę, darbą, duoną. Vos kiek užsižiopsosi, suminkštėsi – tave tuojau kiti nustums, apeis, atims ir tą, ką turėjai. Dauguma žmonių kovos parengtyje praleidžia savo nykų amžių. O aš esu visiškai niekam nepasiruošęs, su niekuo nevedu sąskaitų. Ir iki šiol negaliu skūstis – gyvenimas nenušlavė. Gal negalima šitokia taktika užkopti į turtuolius, bet visiškai, atrodo, įmanoma kukliai pragyventi. Štai čia ir iškyla visa paslaptis: priešai atsiranda ėmus gyventi kitų sąskaita. Daugelis lengvai įsisuka tarytum į užburtą ratą, juo daugiau kovoji, tuo daugiau priešų, o juo daugiau priešų, tuo daugiau reikia kovoti. Ir atvirkščiai: kuo mažiau imi kovoti, tuo mažėja pavojai ir priešai.

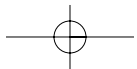
1951 04 29

Indų filosofija daro man didelę taurinančią įtaką. Į mane srūva rintis. Vis labiau suprantu, kad tai, kas anksčiau rodėsi reikalinga, neišvengiama, tėra muilo burbulas. Siek visų pirma savęs tobulumo, nieko kitiems neprimesdamas prievarta, pasitenkink būtinuoju minimumu, neleisk gyvenimo paviršiaus reiškiniams išvesti iš pusiausvyros, išlaikyk dvasios harmoniją ir kūno saiką – štai kur labiausiai mane patenkinanti gyvenimo programa.

1951 08 12

Mirė senas pensininkas Isenflamm. Daugelį metų jis dėstė vokiečių kalbą ir literatūrą. Labai kuklus, darbštus žmogus. Mokiniai, kurių vienas kitas išliko, gerai atsiliepia apie jo darbą. Išėjęs į pensiją, žmogus užsidarė savo bute, savo bibliotekoje, ir ilgai, tyliai seno. Kai jis mirė, pradėjo įvairūs mėgėjai pirkti jo knygas. Kažkokia tolimesnė senutė, globojusi karštinčių, pardavinėjo jas pigiai „laidotuvių išlaidoms padengti“. Kartą kitą ir aš buvau ten apsilankęs. Paskui toji senutė mirė, bute apsigyveno svetimi žmonės. Senojo Isenflamm neliko nė pėdsako. Jis neturėjo šeimos, vaikų, kurie saugotų jo atminimą. Jis mąstė ir rašė, bet rašė knygų parašėse, ant atsitiktinių lapelių. Pirkęs kelias knygas, radau labai išmintingų įrašų. Bet jo dvasinis pasaulis sudužo į skeveldras drauge su atsitiktiniais žmonėmis išparduotomis knygomis. Joks biografas neatstatys to pasaulio visumos, nors ji galėjo būti be galo vertinga. Taip dingo žmogus. Jis padarė tai kaip mokytojas. Tačiau ir čia neturėjo tikrų dvasinių pasekėjų, kurie būtų neleidę jo knygoms, jo minčių palikimui žlugti. Niekas neatsiliepė jam mirus. Jį pamini kai kas kaip „gerą mokytoją“, bet nė vieno širdyje neliepsnoja ryškūs jo dvasios bruožai. Per kuklus buvo žmogus, per tylus. Neišryškino savęs niekam, šiuo ar kitu būdu. Gal nenorėjo savęs kitiems primesti. Bet kas kita būti fanatiku, o vėl kas kita, rodos, sau žmogumi, ryškiu savimi. Mokytojas turėtų savimi uždegti mokinius – tiek čia galimybių! Tiek problemų kiekviename žingsnyje! Stok, parodyk, kaip viskas nėra paprasta, ir tegul kankinasi, tegul bręsta. Sudaužyk dvasinį nepaslankumą, miesčionišką nuotaiką. Jei dvasia gyva, tegul tai pajunta visi aplinkui! Pagaliau užrašyk, pakelk savo mintis ir patyrimą. Tai visai nėra fanatizmas. Tegul užmiršta, bet būsi nors iš savo pusės padaręs ką galėjęs. O jeigu teigiamai paveiksi nors vieną žmogų, tavo bus ne

„Savęs užteks iki galo...“

veltui gyventa. Po kuklumo žiedu kartais slapstosi ištižimas. Tegu nors šitai prime-na senąjį Iseflamm. Aš jo nepažinau. Tik jo užmarštis mane sujaudino. Nuostabu: ir tokia tamsa, kaip užmarštis, štai veikia skatinančiai.

1952 02 17

Visose kryžkelėse skelbiama, kad vadinamasis mokslinis pasaulėvaizdis yra vienintelis teisingas. Galimas daiktas, kad idealistinė filosofija yra tik mūsų proto klaida. Galimas daiktas, kad Dievybė yra vaizduotės sapnas. Kodėl ne? Tačiau kiek su tuo netenkame poezijos! Kaip suvaržomi kūrybinės vaizduotės polėkiai. Mokslinis pasaulėvaizdis, su visu jo istorizmu, sendina ir slegia. Čia būtina apsiri-boti. Pačiais gyvybiškiausiais klausimais šis pasaulėvaizdis tyli: jis pataria lauk-ti, kol mokslas pasakys savo žodį. O kokia prasmė tikėtis po šimtmečio atsakymo? Žmogus čia pat trokšta įsiveržti į begalybės paslaptį... Štai kodėl gimsta idealis-tinė filosofija, religija (suprantant šiuo žodžiu vidinę sielos būseną). Tai reiškiniai, kurie neišnyks, kol bus bent viena jauna, veržli siela. Tai žmogaus sielos poreikis, tolygus poreikiui palaikyti kūno gyvybę. Kalba tegali būti apie troškimų ir vaiz-duotės realizavimosi formas. Idealistinę meninę jausmo religiją galime aukščiau vertinti už dirbtinę filosofinę sistemą, panašią į proto gimnastiką.

1952 03 02

Žmonių būrys lūkuriavo autobuso. Ėjau pro šalį. Staiga iš kažin kur atsiradęs juodas šuniukas metėsi lodamas man po kojų. Lyg ir žaisti, lyg ir įkąsti. Apsisukau kaip žaibas ir spyriau gyvulėlį. Nekliuvo. „Taip ir reikia! Užmušk! Kam leidžia į gatvę!“ – pasigirdo balsai iš būrio. Kai įerzintas šuniukas vėl metėsi po kojų, spy-riau jam į galvą su tokia jėga, kad gyvulėlis strimgalviais nuriedėjo vaitodamas. Kai atsipeikėjau, nuobodžiaujantis žmonių būrys, gėrėjęsis mano „didvyriškumu“, jau sėdo į privažiavusį autobusą. Likau vienas po pergalės mūsų lauke. Ir ūmai supratau, jog mane buvo užvaldžiusi ta pati aistra, kurios nešamas brolis perske-lia galvą broliui. „Taip ir reikia! Užmušk!“ – sušuktų galbūt ir tuomet įsisiūbavusi minia. Supratau, ir begalinė gėda kaip ugnis apėmė visą mano būtybę.

1952 03 23

Profesorius G. pedagogikos specialistas, žmogus vidutinio amžiaus, apskrita-veidis, nedidukas, ramaus, lėto būdo. Šeimos tėvas. Turi žymiai už save stambes-nę, prakaulę, labai energingą žmoną – šeimninę ir trejetą vaikų. Retkarčiais susitinkame ir persimetame po žodį. Buvęs mano profesorius.

– Ką gero veikiate, ką rašote? – klausiu aną dieną. Grįžome, atsitiktinai susi-tikę, namo.

– Ką čia rašyti... Ir taip jau daug parašyta... – atsakė jis su pastebimu ironi-jos šypsniu. – Knygų kalnai. Kas jas skaito?

Nesusigaudžiau, ką pasakyti. Ėjome tylėdami.

– Pareini namo – šeima, – po ilgakos tylos lėtu balsu tęsė jis. – Reikia su vai-kais pažaisti... Kada gi žmogus gyvena? Dirbu nuo dešimtos iki dvyliktos, kai su-minga. Ruošiu rytdienos paskaitas...

Jis ištare šituos žodžius keista, dvilype gaida. Tarsi būtų norėjęs pasakyti: „Tu, broliuk, dar jaunas suprasti. Argi knygoje gyvenimo laimė? Deja, ir nuolat žaisti su vaikais įkyru... Lyg kažko gaila, lyg kažkam pavydu... Et, gyvenimas – supaisysi tu jį.“

Ir iš tikrųjų: į mane padvelkė kažkokia šalta pralaimejimo nuotaika. Man dar

visiškai svetimas kvapas. Pagailo šito žmogaus. Bet ką aš jam galėjau pasakyti? Savo profesoriumi! Aš dar gyvenimo nepatyręs mokinys... O taip norėjosi kalbėti... Jis pakeitė mūsų pašnekesio temą kažkokiu nereikšmingu klausimu.

1953 02 25

Vakar universiteto aktų salėje įvyko viešas Visuomeninių mokslų Mokslinės tarybos posėdis, pripažinęs man už disertaciją „K. Donelaičio „Metai“ filologijos mokslų kandidato laipsnį. Iš 18 mokslinės tarybos narių 17 balsavo „sutinku“, 1 – „nesutinku“. Paskui plojo, sveikino, bendradarbiai kišo į rankas gėlių puokštę... Už laipsnį (vien už laipsnį!), kai jį galutinai patvirtins, man bus mokama visu tūkstančiu didesnė alga, negu moka tiems mano bendradarbiams ir bendramoksliams, kurie dirba čia pat šalia manęs lygiai tokį pat darbą, bet neturi laipsnio... Kokia likimo ironija! Tiek daug mąstau apie parazitizmą visuomeniniame gyvenime, pridengtą laipsniais ir titulais, o štai nejučiomis, pats nesiverždamas, einu šiuo keliu. Šis kelias turi žavų vardą – mokslinio darbo kelias... Dar nebaigiau universiteto, profesorius jau numatė kandidatū į mokslinę aspirantūrą. Nemačiau prasmės priešintis, nes nieko taip nebijoju, kaip apsamanoti kur nors užkampyje. <...> Esu „pašvęstųjų“ kastos narys, parazitinės viršūnės atstovas. Kas čia nuostabaus, kad tokie tokį pripažino! Fu, kokia gėda man bus atsiimnėti savo alga, kai kiti už lygiai tiek pat darbo gaus žymiai mažiau – kiti mano draugai, bendradarbiai. Vienintelė išėitis – niekuo nepakeisti savo asmeninės padėties, atiduodant kas pervirš kitų – saviškių ar svetimų reikalams. Prisiekiu tatai vykdyti visą gyvenimą, neatšaukiamai ir be išimčių. Jokios prabangos, daiktų, skanėstų sau! Išskyrus gal vieną daiktėlį (mikroskopą gamtos tyrinėjimams), mano dabartinis rengimosi, maitinimosi, daiktų kiekis yra užtenkama norma, kurią prašokti būtų nusikaltimas savo sąžinei.

1953 03 02

Žingsnis po žingsnio įsigilinau į Rytų filosofiją. Apsipažinau su Rigvedomis ir tariuosi suvokęs jų filosofinę esmę, kiek iš viso europiečiai galėjo perteikti savo vertimuose ar nagrinėjimuose. Naujai domiuosi Gotamos Budos mokslo esme. Reikės dar pastudijuoti Upanišadas – rytų išminties perlą. Veriasi toks tyras, toks gilus, toks nuostabiai raminantis pasaulis, tarsi žvaigždėta naktinio dangaus erdvė. Apriboti troškimus – štai kelias į dvasinę laisvę, į sielos pilnatvę. Gelmių kelias... Sunkus mums suprasti, dar sunkesnis vykdyti. Visiška priešingybė gyvenimui, kuris verda aplinkui mane – kupinas nerimo, pamišėliško skubėjimo nežinia kur ir kam, gobšumo, savimeilės, iškilimo per kitų galvas, pinigų medžiojimo. Visiška priešingybė gyvenimui, kuris primena žmogų, ištiktą visiško bankroto ir neturintį nieko veikti, kaip tik svaigintis – pigia prabanga, efektais, laiko lėkimu, įspūdžiais, dydžiais, tempais, meniniu plepumu – viskuo svaigintis.

O ten, iš Rytų, – tyla ir ramybė, vienovė, su iškiliai ramiu amžinosios gamtos ritmu – gyvenimas kaip saulėje dunksantis miško slėpinys... Vis giliau neriuosi į šitą slėpinį, ir į mane srūva palaiminga ramybė. Gyvenimas toks gražus, viskas viduje ir aplinkui – taip nuostabu! Ir tiek užtenkamai laiko! Kai mažiau geidi, kai paniekini savo norus – kuo daugiau apžioti, apgobti, suvirškinti, kai pasižiūri Rytų išminčiaus – menininko žvilgsniu. Įkvėpimo žvilgsnis! Tik iš visiškai nesuinteresuoto, nesavanaudžio akto gimsta tikrasis menas. Jaučiu, kaip mane apglėbia, persunkia nerūpestingoji, ramioji Rytų dvasia.

„Savęs užteks iki galo...“

1953 07 15

Gyvulys savo organų vergas; žmogus savo organus gali pajungti aukštesniems tikslams. Ši Goethe's mintis ateina į galvą stebint karą mūsų kieme. Čia yra kalaitė, kuriai atėjo rudeninės rujos metas. Iš viso priemiesčio renkasi šunys – stambūs ir smulkūs, naminiai ir benamiai – slankioja pakiemiais ir visais įmanomais būdais skverbiasi pro tvorą, pro vartus. „Nuotakos“ šeimininkas – lakią vaizduotę turįs keistuolis – prigalvoja nekviestiems svečiams įvairiausių pinklių ir įviliojęs mušas be pasigailėjimo lazda. Tačiau šunys taip „apakinti“ meilės, kad visiškai nekreipia dėmesio į tykantį senį. Daugumos jų kailiai suplėšyti, brukantis pro spygliatvorę, kiti šlubuoja – jiems ne kartą kliuvo lazda. Bet nė vienas nebijo labiau už kitus ir veržiasi į kiemą, traukiamas aklausio instinkto. Jie, rodos, veržtūsi ir per ugnį. Organų vergai, anot Goethe's.

1953 08 01

Nepaprastai pamilau augalus, gėles... Negalėčiau be būtino reikalo išrauti, laužyti. Tarp manęs ir augmenijos, juo labiau ją pažįstu, mezgasi kas kartą gilesnė artuma. Kur kas giliau kartais myliu augalėlius negu gyvulius, žvėris, o gal net ir žmones... Kodėl taip yra? Nežinau! Gal ir dėl to, kad augalas – švariausia, nekalčiausia būtybė. Tobulas vegetaras... Dar daugiau: savo maistui nenužudęs (išskyrus menkas išimtis) nieko gyva. Šis tylus mineralais mintęs asketas visiškai pasiaukoja kitiems – savo kūnu išlaiko begalybę plėšriųjų gyvių. Pirmoji ir tauriausia gyvybės pakopa: nuo jos „aukštyn“ – imama ryti vienas kitą ir „žemesnius“ už save. Net kūdikio akys, plėšrybės veldinių sudrumstos, nepajėgia užkrėsti tokiu tyru nekaltumu kaip menkiausio pakelės augalo žiedas.

1953 09 14

Šiandien tarnybiniais reikalais buvau užėjęs pas žymų „valstybinio masto“ visuomenės veikėją. Tarnaitė nepatenkintai susuktu veidu atidarė poliruotas duris. Iš gretimo kambario, išgirdusi šneką, išėjo sausa nervinga dama šilkinė suknia ir storai nugrimuotu veidu, tarsi būtų pasiruošusi žengti į sceną. Paklaususi, kas aš toks, pakartojo, ar aš būtinai norįs matyti jos vyrą, ar galinti ji pranešti mano reikalą. Kai patvirtinau, jog niekaip negaliu be asmeniškios audiencijos, ji suraukė nosies viršų kaip pykstanti kalė ir užtrenkė duris. Po kurio laiko grįžusi burbtelėjo, jog vyras mane priimsiąs. Įžengiau į didžiulį puošnų salioną, išklotą raštuotais kilimais; iš jo, pro atviras duris, matėsi miegamasis su aukštomis lovomis ir veidrodinėmis spintomis, toliau – dar kažkoks šviesus kambarys. Damos nurodomas įstrižai salioną pasukau į didžiulį veikėjo kabinetą, pilną odinių fotelių, žvilgančių spintų su brangiai įrištomis knygomis. Veikėjas, šiugždėdamas šilkiniais marškiniais, pakilo nuo sofos, kurioje gulomis skaitė oficiozą. Bukai pakišo ranką – jaudinantis demokratizmas! – ir, virpindamas nukarusiomis pažandėmis, išklausė keletą mano žodžių. Kai sakinio vidury buvau akimirkai nutilęs, jo dešinė nervingai kilstelėjo atsisveikinti ir vėl nusileido. Išėjau. Paskui mane skubiai užrakinio duris. Prie vartų laukė aukščiausios markės nuosavas veikėjo automobilis. Šoferis miegojo atmetęs galvą ant gėlėto sėdynės atlošo...

Kas šisai veikėjas? Laisvas literatas, poetas, rašas propagandines eiles, deputatas, eilės tautinių ir tarptautinių komitetų narys, delegacijų atstovas. Aptukęs, tingiai orus, iškilios pozos, plačiu mostu žvilgčiojās į auksinį laikrodį ant purios rankos, pabrėžtinai tariās kiekvieną savo žodį.

1966 01 01

Dėsniai

1. Laikas bėga. Juo toliau, tuo greičiau. Į mirtį.
2. Svaigintis, kaip dauguma, ar ieškoti sąlyčio su būties esme? Aukštesnei prigimčiai – antrasis kelias.
3. Kai niekas nepatikima, net meilė, atramos tašką surask savyje. Savęs užteks iki galo.
4. Žiūrėk į aplinkos žmones kaip į likimo žaislus. Jie gali būti ar nebūti, keistis, juoktis – iki valios.
5. Nesileisk į ginčą ar barnį. Kitas turi teisę galvoti savaip. Jeigu ne – iš kur tavo teisė?
6. Tu teisus, o kitas klysta? Tegul. Tu tikrai neteiskus, primesdamas tiesą. Kiekvienas vaisius bręsta savo laiku.
7. Viską priimk iš anksto: nesusipratimus, panieką, nelaimės, mirtį tų, su kuriais riša kraujas ar įprotis. Žemės galą. Kai iš dulkių tveriasi nauji kūnai ar pasauliai, kas tikras, kad neprireiks medžiagos?
8. Teneištinga, kas turi ištikti, kaip aklo šunyčio. Tevyrauja rimtis, susimąstymas, įkvėpimas, vasaros laukų gėris.
9. Siaurumas, kasdienybė – pralaimėjimas mirčiai. Papildomai išplėsta pusiausvyros valandėlė – gyvenimas.

1972 12 31

Kol buvau nešamas laiko tėkmės, paskutinė metų valanda keldavo siaubą. Kaip greit bėga laikas! Kur aš plaukiu? Ar ten plaukiu?!

Dabar, kai suleidau šaknis į absoliučią kranto uolą, tėkmė ramiai sklyja pro šalį... Ar svarbu, kiek jo pratekėjo? Kiek pratekės? Ar svarbu, kuri paskutinė valanda? Tėkmės, ne uolos valanda!

1980

Jubiliejus

Man – 60 metų. Senovės Rytų išminčiai nustatė tris žmogaus amžiaus ribas: žemutinę, vidutinę ir aukštutinę. Žemutinė riba – 60 metų. Iki jos prisikasa ir stichiškas žmogus – vėjo botagas. Vidutinė riba – 80 metų. Ją pasiekia protingas žmogus, besilaikantis higienos taisyklių ir kitų mokslo patarimų. Aukštutinė riba – 100 metų. Prie jos artinasi išminčius – žmogus, kurio dvasinės galios įvaldo kūną, nugali nerimą, mirties slogutį... Taigi man – tik vėjavaikio riba. Prieš akis – nuostabiausi pastangų, potyrių metai. Laikas ir dėmesys kūno grūdinimui. Laikas ir dėmesys šių komponentų vienovei.

Taip yra

Kas gražiai kalba ir rašo, bet pagal tai negyvena, tampa publikos numylėtinis; kas bando gyventi pagal tai, ką sako ir rašo, tą žmonės laiko keistuoliu ir palieka vienut vieną. Taip yra. Deklamatorius garbinamas, o išminčius – badomas pirštais. Pirmuoju galima žavėtis svajojant, antruoju reikia sekti keičiant gyvenimo būdą!

1993 04 03

„Savam krašte pranašu nebūsi, – pasakė duktė. – Idėjas išversk į kurią didžiąją kalbą ir išplatink pasaulyje, tik tada sulauksi joms dėmesio.“ – „Aš kukliau galvoju“, – atsakiau, ir kalba pasibaigė. O štai skambina telefonu filosofas (akademikas!)

„Savęs užteks iki galo...“

J. Minkevičius, žinomas iš straipsnių spaudoje, ir sako: „Rudeniop Varšuvoje vyksta tarptautinė konferencija, rengiama universalistų. Jūsų knygos turinys tiktų pranešimui kuria nors didžiąja kalba. Dar yra savaitė laiko pareiškimui dalyvauti“. – „Kas tie universalistai?“ – paklausiau. O jis paaiškino: „Tai visą pasaulį apimanti organizacija, kurios siekiai yra: bendrų pasaulėžiūrinių pagrindų ieškojimas (kaip atsvara mokslinei specializacijai) įvairių rasių ir tautų draugystės stiprinimui, gamtos globojimas (ekologija) ir kt. Argi ne puiku!“ Kai suabejojau, kad esu neįgudęs prie šnekamosios didžiosios kalbos, jis nuramino: „A, suvažiuoja visokių negrų, manai, kažin kaip kalba.“ Ir dar pridūrė: „Tik kelionė savo lėšomis.“ Tai, žinoma, įdomiausias reklamos punktas, nes dabar užsienio valiutos vienetą atitinka mūsų šimtai. O mano pajamos tokios, kad netrukus gali net maistui nepakakti...

Vis dėlto skambutis sukėlė minčių. Galbūt pranešimo tekstas būtų kur nors išspausdintas ir tai, be abejo, išeitų reikalui į naudą. Bet greičiausiai viskas nuskęstų žurnalistinės iškalbos jūroje. O ir dauguma idėjų, kaip parodyčiau knygelėje, nuo seno gvildentos, tik kas jų paisė? Vyrauja visuomeninių aktualijų triukšmas. Tie universalistai tikriausiai smarkiai politikuoja, nes ir mane raginantis dalyvauti yra labai permainingas politikas (jis jau ne pirmą kartą važiuos į tokias konferencijas). Mudu psichologiškai prasilenkiame: jis pagal save taria, kad aš ištroškęs pasirodyti, „sužvilgėti“, o mano gyvensena spinoziška. Negaliu prieštarauti tam, ką rašau savo leidiniuose, o ir materialia prasme nesu tinkamas reprezentacijai; tam reikėtų per daug rūpesčiais užteršti sąmonę.

Pasakiau: „Pagalvosiu, teigiamu atveju paskambinsiu.“ Nepaskambinau. Paraiškos terminas, matyt, jau praėjo. Tai ir gyveniu toliau kaip gyvenęs. Kas nekelia triukšmo, to naudai dirba laikas. Ar ne taip buvo su mano aprašomais išminčiais? Jie nesitrunkė po konferencijas.

1995 08 12

Mano dvasinėje biografijoje aiškiai matyti dvi iliuzijos. Pirmoji – tai tikėjimas, kad turi būti žmogus, išminčius, kuris galėtų neginčijamai atsakyti į esminius būties, gyvenimo prasmės klausimus. Jaunystėje, gyvendamas kaime, tokio išminčiaus atkakliai ieškojau tarp žilų gamtažmonių. Pasitaikys įspūdingesnis senis ir užkalbinu apie svarbiausia. O jis į tai – apie orą, derlių, žento eibes ar skriaudas. Ir taip visi, kuriuos kalbinau. Paskui studijos, knygų pasaulis. Godžiai stvėriau į rankas filosofus, moralistus. Jie, žinoma, rašo apie svarbesnius dalykus, negu kaimo seniai kalba, tačiau rezultatas panašus: moralistika esmės nesiekia, o filosofinės pažiūros – kuo prieštaringsiausias; kitų netgi keistuoliškos. Taigi abiem atvejais tikėtis, kad kas nors kitas ims tau ir atsakys į visas graužiančias problemas, buvo tikra iliuzija. Ir neįtikėtina! Dabar, kai esu senyvas ir tariuosi susiformavęs savo pažiūras į gyvybinius gyvenimo klausimus, ištiko antroji iliuzija. Susidėjo, kad esu kažkoks naujo požiūrio pranašas, kad būtina ir kitiems „atverti akis“ į tiesą. Tuo paaiškinamas įkarštis, su kuriuo bandžiau pažįstamiems dalyti savo „Vienovę“. Ir štai – jokie rimtesnio reagavimo! Niekas nepasistengė užmegzti su „pranašu“ ryšio, pasigilinti, padiskutuoti. Kitų knygelių jau nesinorėjo niekam kaišioti (išskyrus artimiausius žmones). Išleidžia, platina kažkur kažkas, o man pačiam nemalonu ir prisiminti pradinį entuziazmą. Tikėti „brolių atvertimu į tikrąjį kelią“ – antroji, ne mažesnė negu jaunystės laikų iliuzija.

1996 12 31

Prasideda 1997-ieji mūsų eros ir 77-ieji mano asmeniniai metai. „Kas aš? Sukriošėlis? Ar dar ne?“

Fizinė pusė. Pažįstami tarsteli: „Puikiai atrodo.“ Iš tikrųjų kone jaunystės

savijauta. Širdies kaip nėra. Jokių įtartinų skausmų. Nekankina nemiga. Tęsiasi dešimtmečiais praktikuota gyvensena. Be jokių narkotikų. Saikingas valgis. Kasdien, kone be išimties, mankšta. Atsikėlus ir gulant prieš atvirą langą 15–20 min. (hantelis, pritūpimai ir kt.). Per pietų pertrauką bėgimas ir pritūpimai Vingio parke. Sekmadieniais be atodairos į orą 10–15 km. žygiai pėsčiomis po Vilniaus apylinkes. Taip diena iš dienos. Judėjimo vidurkis per parą – maždaug 2,5 val. Apetitą tenka tvardyti. Įdomu, kiek metų dar užteks jėgų šitaip gyventi?

Psichinė pusė. Juo toliau, tuo lengviau suvaldyti impulsus. Matyt, veikia nuovoka. Kad vis mažiau lieka metų, todėl kvaila plėšytis dėl buitinių nesusipratimų. Nervai ramėja ir dėl kasdienių apsiplovimų rytais šaltu vandeniu. Kartais švysteli jaunystės ekstazės, kai viską regi kiaurai – kaip dievaitis. Bet jos nebeįskelia siužetų, galimų parašyti. Tam jau, matyt, per senyvas amžius. Dar vienas pavyzdys. Vis labiau miela pasijausti dabartyje. Net ir tai, kas bus rytoj, atrodo toli – nekalbant jau po savaitės. O mėnuo, metai – jūra! Įdomu. Ištiesai dirbu (rašau tarnyboje numatytą knygą, kitu laiku skaitau ar mąstau), ir dienos lekia nepastebimai. O dabarties belaikybė – vis tikresnė! Jeigu taip eisis, gal ji visiškai pakeis laiko slogutį. Tuomet – ar svarbu, kas man atsitiks?

1997 05 28

Reprezentacinis knygynas sostinės centre. Palei didžiulės erdvės sienas – lentynos, prikimos knygos. Pasiūla tūkstantinė, o pirkėjų – vienas kitas. Dar ir tas pavartęs nueina. Salės gale, kamputyje, kiurkso ir mano „Gyvybės metų“ krūvelė. Knygelė nedidukė, šimtas su trupučiu puslapių, o kaina – nemaža (4,80 lt.). Kas ją pastebės? Kas nupirks? <...>

Iš knygyno liūdnei nusiteikęs užėinu į Centrinę biblioteką pažiūrėti naujai gautų knygų! Ir štai į rankas patenka nedidelis leidinys „A Still Forest Pool“ – budistų mokytojo Achaan Chah minčių fragmentai. Vienas jų – kaip tik šiandien man! Atlik, ką privalai, nesirūpindamas rezultato likimu. Tinkamai pasodink medį, bet nenorėk tučtuojau iš jo vaisių. Negi pagreitinsi augimą?! Tavo nerimas tuščias: medis augs pagal savo dėsnius. Tu padalyvavai priežasčių–pasekmių sraute, ir tavo misija atlikta. Poveikių dėsniai veiks be tavo pagalbos. Ji nieko neduos, išskyrus kančią tau pačiam. O kančia sužlugdo dvasios ramybę ir pusiausvyrą. Ar tai nėra tiesa? Ir ar neveikia savaiminis poveikių mechanizmas. Štai kad ir šiuo atveju. Kažkoks nežinomas budistų vienuolis iš kito žemyno per raštą, kažkieno išverstą ir išleistą, nuramino mane. Grįžau namo šviesus ir džiugus.

1997 12 24

Kas yra laimė? Dirbti mėgstamą darbą ir nesikišti į kitų reikalus.

1997 12 31

Ir vėl Naujųjų metų išnakčiai. Sproginėja kiemuose petardos, už langų žėri eglaitės. Šiomet jų ypač daug žuvo: stūkso vitrinose, balkonuose... Apkartos blizgučiais taip, kad net šakų nematyti: bet koks karkasas tiktų. Ne, reikia žūties, aukos. Žmogui, matyt, maloniau sunaikinti kas nebūtina, negu kas būtina, labiau tenkina gamtos karaliaus ambiciją.

Taigi vėl prabėgo metai. Man laikas buvo, galima sakyti, išnykęs. Triūsiau prie savo darbo stalo užsimiršdamas. Nespėji pamatyti dienos, nekalbant jau apie valandą. Amžino belaikiškumo pojūtis. Tik kartais kokia negerovė, pavyzdžiui, galvos sukimasis, primena, kad nereikia persitempti. Kiek sustoju, pra-

eina, vėl įlinku į darbą. Traukia kaip vienintelė prasmė. Kitaip – neišmanyčiau, ką veikti. Institutui rašau monografiją apie K. Donelaičio aplinką. Gal, atsiradus laiko, susiformuos kokių „Apmąstymų“ rinkinėlis. O vėliau laukia dienoraščių sąsiuviniai, iš kurių gal pavyks „išsunkti“ filosofinę autobiografiją („Siekis“). Taigi yra perspektyva ir toliau nugalėti laiką. Iki ateis galutinė pergalė...

1998 02 06

Išorės žmogus – išorės ir Dievas, vidaus žmogus – vidaus ir Dievas.

1998 06 07

Kai karštą vasaros popietę išsimaudai vienas nuošaliame ežero kampe, ištin-ka nušvitimas. Kaip aprašyti šitą būvį?! Saulė – nebe saulė, o stebuklas! Jos atspindžiai vandens žaisme – taip pat! Eini taku iš lėto, nejausdamas savęs. Tai, kas tave buvo apglobę, kai maudeisi, dabar – išplitę į viską aplinkui. Tarsi praregėjai aklas. Koks pievos, medžių lapų žalumas! Koks dangaus žydris! Kokios skaisčios žolių žiedelių spalvos! Stabteli priešais patakės krūmą – lyg artimiausias tavo bičiulis. Glostai jį, glamonėji. Rieškučiomis apgobi kvepiančius builio žiedynus ir paskandini juose veidą. Vėl sustojus, išskleidi rankas, tarsi norėtum kažką apkabinti, prispausti prie ribų netekusios krūtinės. Sutiktas žmogus palaikytų pamišėliu... Kai atitoksti, ar veikia sugrįžti į kasdienybę, sunku net patikėti tuo, kas dėjosi. Vienovės patirtis! Visi žodžiai apie tai – blausūs šešėliai.

2000 04 21

Vartau snaigių fotoalbumą. Beveik 2500 *nesikartojančių* pavyzdžių pateikia H. Bentley! Gūščioju pečiais ir mąstau. Laisvės kūrybai žmogus bando ieškoti chaose. O gamta – geometriniame heksaedre moka sutalpinti neišsemiamas kombinacijas. Fantastiška detalių įvairovė. Štai iš ko reikėtų žmogui mokytis! Deja, jis to nenori ir gausina chaosą. O chaosas negali būti naujas; buvo ir lieka chaosu.

2000 04 30

– Tokia tikrovė, tokia tikrovė... – mąstau sukdamas namo iš kapinių. – Dulké esi, dulce pavirsi...

– Ne dulké, gyva ląstelė! – taria vidinis balsas. – Absoliučios esamybės savi-būva! Argi nepatyrei? Koks džiaugsmas būti! Koks veržimasis pažinti!

– Taip, – ginčijasi protas, – bet visa tai akimirka. Neįžiūrimos ląstelės neap-čiuopiama akimirka!

– Be laikina, nebūtų amžina, – atsiliepia vidinis balsas. – Iš esimo akimirkų – buvimo amžinybė. Surask, kad gali, tobulesnį kelią.

2001 10 08

Antikos dievai, talkindami priešiškomis stovykloms, kariavo už vienos ar kitos interesus. Nuo tų laikų praėjo du tūkstantmečiai. Kai rašau šias eilutes, taip pat vyksta karas. Arabai, keršydami amerikiečiams dėl brovimosi į jų regionus, ėmėsi teroro veiksmų. Islamo tikėjimo savizudžiai užėmė reisinius lėktuvus ir jais smogė į Pasaulio prekybos centro dangoraižius bei karinę citadelę (Pentagoną) Niujorke ir Vašingtone. Du apie 150 aukštų statiniai įsiliepsnojo ir sugriuvo, palaidodami apie 3000 žmonių. Tatai buvo padaryta Alacho vardu, tikintis pomirtinio atpildo. Skelbdami, kad iniciatyva kilo iš islamiškojo Afganistano, amerikiečiai, remiami anglų ir palaikomi prancūzų, vokiečių, šiandien pradėjo

bombarduoti tos šalies miestus. Krikščioniškojo Dievo vardu visur vyksta pamaldos už Europos civilizacijos gynėjų pergalę. Taigi Alachas kariauja su Dievu. Pasakyk man, būsimasis šių eilučių skaitytojai, kiek tikėjimo srityje žmonija pažengė į priekį per du tūkstančius metų?

2001 12 19

Kokia yra didžiausia keistenybė ar paradoksas Žemėje? Tai žmogus! Jis ilgisi rojaus, kurį tikisi nusipelnyti maldomis, karitacija, o savo Žemę laiko tremties vieta, „ašarų pakalne“. Užuoat atkakliai vertęs rojumi tai, ką turi. Ar ne keistuo-
lis? Iš kur tokia jo „logika“?! Kodėl Žemė negalėtų tapti rojumi, jei visos materialinės ir dvasinės žmonijos pastangos būtų (ir būtų buvę praeityje) telkiamos į tokį tikslą? Įsivaizduokite: Žemę alinti grobuoniška gyvensena, daužyti karais ir – melsti rojaus kitur! Ar tai sveiko proto įrodymas. Dar beprotiškiau religijų požiūriu. Jeigu žemė – Dievo kūrinys, kodėl ji galėtų netikti rojui? O jeigu netinka, kaip gali būti absoliučios tobulybės kūrinys?! „Ašarų pakalnė...“ Vadinasi, velnio padaras. Tai turime du valdovus, ir abu jie nevisagaliai, neabsoliutūs! Jeigu tatai Žemės keistuolių įtikina, daugiau nėra ko nė kalbėti...

2001 12 31

Naujųjų metų išvakarės. Po kelių beveidžių žiemų – tikroji: gausu šviežio sniego, nuo jo linksta medžių šakos...

Ryškiai baigiasi aštuoniasdešimt pirmieji ir man. Keičiasi visuomeninis statusas. Po pusės šimtmečio nuolatinio tarnybinio darbo laukia rezoliucijos mano prašymas būti atleistas. Vadovybė ir aš pats pajautėme, kad buvimas tokio amžiaus tarnyboje yra kelianti nuostabą išimtis ir būtina ją likviduoti. Taigi su metų pabaiga lieku privačiu žmogumi – rentininku. Įprotis kelia graudumą, bet atsveria psichologinė nuovoka, kad padariau lituanistikoje ką galėjau ir esu išsisėmęs. Toje srityje, kurią tyrinėjau, nebeturiu nieko daugiau pasakyti, o imtis naujo dalyko – iš anksto aišku: su veržliais jaunaisiais nepasivaržysi.

Laiku prisidėjo ir akių būklė – katarakta. Uoliai praktikuoju fizioterapiją, ir regėjimas pamažu taisosi. Mečiau nešiojęs akinius (darbo metu); kartais dar tenka pasinaudoti lupa. Tvirtai tikiu, kad gal ir jos nebereikės. Tačiau gyvenimo būdas keičiasi. Ryžtuosi daugiau stebėti pasaulį ir žmones, mąstyti, gal kai ką dar ir sukurti, bet labai pasirinktinai ir nedaug skaityti – tausoti akių galios likučius. Nepasiduoti atlyžiui fizinės kultūros, higienos srityse. Bene tai ir bus *gyventi* tikrąją to žodžio prasme. Taigi nenusimenu, priešingai, įsijausdamas į naują gyvenimo etapą, nors ir, deja, paskutinį, kai kada pasijaučiu net laimingas. Kad ne kokie įvykiai ar saviškių bėdos, gal ir visai bus gerai. Svarbiausia – nepasiduoti! Taigi – sveiki, Naujieji!

2002 07 30

Jis – Bernardas Brazdžionis – guli atvirame karste Arkikatedros altorinėje dalyje tarp žvakių ir vainikų. Jo rankose – rožančius. Aplinkui suka lankytojų vora. Kiti budi klauptuose, gieda... Lakūs Vytės Nemunėlio posmai mane lydėjo vaikystėje, paauglystėje: biblinis patosas darė įspūdį dievoieškos dešimtmečiais. Pasitraukęs į Vakarus, jis nedaug kam buvo girdimas. Vėliau sužinojau, iki kiek jo eilės buvo virtusios politine agitacija. Religinės psalmės ir himnai taip manęs nebejaudino – dvelkė bažnytiniais kvapais. Taip ir pragyvenome savąjį šimtmetį... Beje, iki šiol instinktyviai vengdavau žvelgti į numirėlio veidą, o šį kartą, eidamas voroje, smalsiai jį apžiūrėjau. Geltonas, liesas, tik stori antakiai juoduo-

„Savęs užteks iki galo...“

ja... Keista: kodėl manyje tokia permaina? Gal tai reiškia, kad nebetoli ir man tokia povyza?

2002 12 31

Grimzta į praeitį dar vieni metai. Sunkių, beveik tragiškų patirčių metai. Dėl grėsmės apakti, reiškinių nepažinimo, natūralaus priešinimosi mechaninei intervencijai į organizmo vienovę buvau priėjęs pesimizmo slenkstį, už kurio vaizdavosi išsigelbėjimas nebūtimi. Po krizės kulminacijos dvasinis akiratis laipsniškai ėmė šviesėti. Pereinamajam etapui labai pasitarnavo atsitiktinė pažintis su amerikietiška akių mankštos metodika. Rezultato ji nedavė, bet pakurstė valią nepasiduoti ir fiziškai šiek tiek parengė kitam įvykių raidos etapui. Prie jo teko skausmingai priaugti psichologine prasme. Iš lėto brendo tikrumas, kad techninė intervencija – taip pat natūralus aktas, gamtos vyksmo seka. Šis etapas įpusėjo. Teks jį praeiti iki galo. Gyvenimas – fizinis ir dvasinis – laipsniškai keičia merdėjimą. Svetimkūnių asimiliacijos procesai ilgi ir varžantys fizinę bei dvasinę laisvę, tačiau juos išgyventi darosi vis lengviau – stiprina viltis grįžti į man įprastą būseną. Viltis jau net realizuojasi atsinaujinančiu kūrybingumu – vieni po kitų veržiasi į gyvenimą nauji ketureiliai. Atgyja svajonė išleisti antrą jų rinkinį – žinoma, pačių prasmingiausių. Svarbu, kad būtų auksingos rūdos. Svajonių rikiuojasi ir daugiau: suredaguoti ir šiek tiek multiplikuoti išpažintį saviškiams „Ateivio autobiografija“, prie jos ir atskirai parašyti filosofinį credo „Kuo gyvas“... Juk pasiteisina išmintis, kad nėra to blogo, kas neišeitų į gera: tragiškoji būseną apvalė nuo pagundos vaikytis spaudos sensacijų, lektūros kiekio vietoje kokybės. Prievarta susilaikyti, jaučiu, virsta įpročiu, radikaliai keičiančiu senąjį. Vyksta ne tik fizinis, bet ir dvasinis atsinaujinimas. Tikiu, kad jis formuos ateinančius Naujuosius metus. Tvirtai žengiu į juos.

2003 05

Dėl Lietuvos stojimo į Europos Sąjungą (po patirties Tarybų Sąjungoje) įvyko referendumas. Prieš apsispręsdamas „taip“ ar „ne“, gerokai svarsčiau. Valdžia varė intensyvią propagandą „už“, o balsus „prieš“ slopino. Nors kompiuterio era, objektyvių, mokslinių šalies ateities ES pavyzdžių nesigirdėjo. (O tokių dalykų reikalaujama iš kaimiečių ūkių!) Užuoat teikę informaciją, galvas išūžė tikinimai apie ES dotacijas, investicijas ir kitokias gėrybes, girdėtas ir ankstesnėje Sąjungoje. Betgi kapitalistinės ES principas – konkurencija. Ką gi! Tokiomis aplinkybėmis nieko veltui nemėtoma: kaupti sau – gyvybinė išlikimo sąlyga. Taigi vilionės įnašais, europine erdve prekybai – apgaulė. Ekonominės nišos bus užkariautos galingesnių, šalpos atsigriebtos su dideliais procentais. Kur kas realesnė grėsmė ir tautiniam savitumui – kūrybos sąlygai. Rytams buvo lengviau atsipirkti, jie į mus žiūrėjo kaip į pranašesnius vakariečius, o dabar bus atvirksčiai: būsime mažyčių mokinukų vietoje. Mūsiškiai plūs „ieškoti laimės“ į Vakarų kraštus (jau 200 000 išvykę); makaronės kalba, gausės mišrių šeimų. Vakariečiai turtuoliai varvina seilę, matydami mūsų gamyklas, geresnes žemes; įstatymai grindžiami kėlimosi, judėjimo laisve. Visa tai gresia mažlietuvių Rytų Prūsijoje likimo pasikartojimu. Taip svarsčiau... Gundė neiti prie urnos. Bet taip elgtis lyg ir primityvu, prasčiokiška. Pasirinkau abejojančiojo išraišką: balsavimo biuletenyje vietoj „taip“ ir „ne“, įrašiau klaustuką, o kitoje pusėje trumpomis tezėmis sužymėjau čia išvardytus motyvus. Tegul pasiskaito.

2003 06 16

Prieš akių epopėją man pasaulis laipsniškai temo: jo kontūrai, spalvos, ne-

kalbant jau apie atspalvius, grimzdo į rūką. Nuotaika darėsi vis tragiškesnė (kūno ir sielos vienovės įrodymas). Ir staiga tarsi gimiau iš naujo! Koks spalvų ryškumas! Kokia tyrybė! Negaliu atsižiūrėti. Kur tik nukreipiu žvilgsnį – į gamtą ar į žmogų – užplūsta pasigėrėjimas. Užmirštu, kad mano akyse dirbtiniai lęšiukai, kad kelio į savus nebėra ir nebebus iki pabaigos.

2003 08 25

Kastos Indijoje – natūralus visuomenės raidos rezultatas. Tatai patvirtina ir mūsų šalies visuomeninis gyvenimas. Didėjant laisvėjimui, čia taip pat ryškėja kastų užuomazgos. Daugiau ar mažiau monolitinė visuomenė diferencijuojasi pagal funkcijas ir vykdytojus. Valdžios viršūnės bei aukščiausio rango intelektualai sublimuojasi į elitą. Elitas užsitikrina prabangą iš vidurinių sluoksnių. Čia įeina maitintojai – žemdirbiai, verslininkai, smulkesnieji valdininkai – aptarnautojai. Yra ir žemiausias sluoksnis: tarnai, pusiau ar visai bedarbiai, vos besiverčiantys pensininkai ir panašūs. Beje, karių kasta – savaime suprantama. Laisvos rinkos, konkurencijos sąlygomis kastų skirtumai gilėja, auga antagonizmas. Elitas vis labiau užsidaro savo kiaute, tolsta nuo kitų kastų. Pūtimasis žeidžia varginguosius „prasčiokus“. Pastariesiems vis sunkiau savo reikalus tvarkyti be kyšių, o ištekliai – riboti. Valdininkai vis neprieinamesni tiems, iš kurių nėra pagrindo tikėtis naudos. Kastos įžeidžiamai traktuoja viena kitos atstovus: prognozuojama bankrotai, būtinybė sumažinti žemdirbių skaičių, nesiskaitoma su parijų kastos interesais: senimas ignoruojamas jaunimo. Visa tai kelia skaudulius ir įtampą. Idealas įsitvirtinti gyvenime virsta brutalumu, kultūriniu ir moraliniu cinizmu. Įsigali kovos dėl būvio herojaus – chamo tipas, kuriam spjauti į mokslą ir meną. Knygų leidyba merdi, išskyrus literatūrą magijos temomis. Į antrą po biznio vietą kyla sekso kultas. Bizniui tarnauja narkomanija. Šlageriai baigia išstumti klasikinę muziką. Toks tad kastų pasaulio gyvenimas. Sparčiai didėja tarpusavio žudymosi, savižudybių procesas. Pamažu artėjama prie totalinės savižudybės slenkščio.

2003 12 31

Po valandos kitos baigiasi 2003-ieji, brūkšnys, žmogaus įbrėžtas visuotinio buvimo slinktyje... Brūkšnys galėjo būti ar nebūti, o slinktis – neišvengiama: egzistencinės absoliučios esamybės sąlyga. Aš vienas iš būties atomų – įrašiau ir savo dalį į bendrą turinį. Per visus šiuos metus mane valdė keistas įkvėpimas. Prikūriau netikėtai daug filosofinės tonacijos ketureilių. Rašiau jų ir metais kitais anksčiau, bet vėlesnieji man pasirodė esą gilesni. Ėmiausi rengti antrąjį šių aforistinių miniatiūrų pluoštą spaudai. Smarkiai dirbau, nes iš didesnio skaičiaus sunkiau atsijoti, o ir kritiškesnis pasidariau. Formuojasi 322 vienetų rinkinys. Kartu su pirmuoju („Ketureiliai“, Vilnius: Pradai, 2000) susidaro 600 tokių kūrinėlių. Laukia jų leidimo etapas. „Pradai“ subankrutavo, teks ieškoti naujos leidyklos. Mano Antanas Rybelis persikėlė dirbti į „Margus raštus“, apie kuriuos beveik nieko negirdėti. Bandysiu kreiptis į Universiteto leidyklą. Taip ir prašliaužė metai – nė nepajutau. O kūrybinis potvynis taip netikėtai užplūdo, lygiai taip ir prašniokštė. Net sunku įsivaizduoti, kad jo būta. Iš tikrųjų žmogus – nuostabus padaras... Laukia manęs ir Naujieji metai. „Ateivio autobiografijai“ (rankraštis) teks parašyti baigiamąjį skyrių „Kuo gyvas“, po to rūpintis surinkimu kompiuteriu... Būkite palankūs, manieji metai!

Parengė RIMANTAS GLINSKIS

„Savęs užteks iki galo...“

DORIS LESSING

Neapmąstytos nuostatos, paliktos komunizmo

Iš anglų k. vertė LAIMANTAS JONUŠYS

Regis, išvydome komunizmo mirtį, bet komunizmo pagimdyta arba jo sustiprinta mąstysena mūsų gyvenime tebeviešpatauja. Pirmiausia tai matome mūsų kalboje. Mintis, kad komunizmas nuskurdino kalbą, o su ja ir mąstymą, anaip tol nenauja. Esama komunistinio žargonu, atpažįstamo iš vieno sakinio. Kas gi jaunystėje nejuokavo apie konkrečius žingsnius, prieštaravimus, priešybių vienybę ir visa kita? Kad sąmonę bukinantys šūkiei turi galią išskleisti sparnus ir nuskristi toli nuo savo ištakų, pirmą kartą supratau, kai [XX a.] šeštame dešimtmetyje juos pamačiau „Times“ vedamajame: „Šeštadienio demonstracija nenuginčijamai įrodė, kad konkreti situacija...“ Žodžiai, kurie it aptverti gyvuliai laikydavosi tik prie kairiųjų, išplito į visuotinę vartoseną, o kartu su jais ir idėjos.

Doris Lessing (g. 1919) – praėjusių metų Nobelio premijos laureatė. Labiausiai išgarsėjo romanu „Aukštinis sąsiuvinis“ („The Golden Notebook“, 1962), turėjusiu įtakos feminizmo sąjūdžiui. Taip pat ryškų pėdsaką paliko vienas nuo kito labai skirtingi romanai „Nusileidimo į pragarą instrukcija“ („Briefing for a Descent into Hell“, 1971), „Išsigelbėjusiosios memuarai“ („The Memoirs of a Survivor“, 1974), „Penktas vaikas“ (1988, liet. 1995) ir kiti.

XX a. penktame dešimtmetyje D. Lessing buvo aktyviai įsitraukusi į komunistų partijos veiklą ir gerai susipažino su partine ideologija. Ši esė („Unexamined Mental Attitudes Left Behind By Communism“) publikuota įvairių autorių straipsnių apie politinį korektiškumą rinkinyje „Mūsų šalis, mūsų kultūra“ („Our Country, Our Culture“), kurį 1994 m. išleido garsaus amerikiečių literatūrinio žurnalo „Partisan Review“ leidykla.

Konservatyvioje ir liberalioje spaudoje galima perskaityti ištisus straipsnius, kurie yra marksistiniai, tik jų autoriai to nežino.

Yra vienas šio palikimo aspektas, kurį sunkiau išvelgti. Dar prieš penkerius ar šešerius metus „Izvestija“, „Pravda“ ir tūkstantis kitų komunistų laikraščių buvo rašomi kalba, regis, sukurta tam, kad užpildytų kuo daugiau vietos nieko tikro nepasakant – kadangi, aišku, buvo pavojinga reikšti požiūrius, kuriuos galėtų prireikti apginti. Dabar visi tie laikraščiai atgavo kalbos galimybes. Bet kai kuriose akademinėse srityse dar galima rasti negyvos ir tuščios kalbos paveldą, ypač kai kuriose sociologijos, psichologijos srityse ir dalyje literatūros kritikos.

Neseniai mano draugas iš Šiaurės Jemeno vargais negalais susitaupė pinigų, kad galėtų atvykti į šią tobulybės versmę, Britaniją, ir studijuoti sociologijos šaką, mokinančią skleisti Vakarų patirtį ir kompetenciją neapsišvietusioms šalims. Jam tai kainavo 8000 svarų, ir tai buvo prieš penkerius metus. Pasakiau, kad norėčiau pamatyti studijų medžiagą, ir jis parodė man storą tomą, parašytą taip blogai ir tokiu tuščiu žargonu, kad sunku buvo susigaudyti. Jį sudarė keli šimtai puslapių, o pačias idėjas galima buvo nesunkiai sudėti į dešimt puslapių. Tokią knygą parašė žmonės, kurie buvo marksistai arba išmokyti marksistų. Iš „atsilikusių“ ir uždarų šalių atvyksta studentai ir yra mokomi rašyti šia nuskurdinta kalba. Esu sutikusi žmonių – šiuo atveju Zimbabvėje, – kurie per šį pedantišką tuščią žargoną susipažįsta su anglų kalba. Jie manys, kad tai yra tikroji anglų kalba ir šitaip jie turėtų rašyti bei kalbėti.

Taip, aš žinau, kad akademiniai raizginiai prasidėjo ne nuo komunizmo, kaip mums liudija, pavyzdžiui, dar Swiftas, bet komunizmo pedantiškumo ir daugiažodiškumo šaknys yra vokiečių akademinėje raiškoje. O dabar tai tapo pelėsiu, aptraukusiu visą pasaulį. Galima praleisti visą rytą knygyne, prekiaujančiame studentų vadovėliais, ir tik per vargus rasti knygų, kurios būtų gairės ir gyvybingos. Kaip sustabdyti šią nuolat atsikuriančią minties bukinimo mašiną? Mat kartais man ji atrodo kaip mechanizmas, sukurtas taip, kad be galo suktųsi hermetiškos stiklinės dėžės vakuume. Kaip sudaužyti tą stiklą ir įleisti oro? Galbūt tai gali padaryti pačios idėjos, glūdinčios negyvoje kalboje, nes jos gali būti naudingos ir kupinos išvalgų. Kaip esu kalbėjusi anksčiau, universitetų mokslo tyrimo padaliniuose atliekama darbu, kurie galėtų, mums leidus, pakeisti visuomenę. Ten gausu išvalgų apie tai, kaip žmogus iš tikrųjų elgiasi, o ne kaip jis mano elgiąs. Neretai jos pirmą kartą pateikiamos nepaskaitoma kalba. Tai – vienas iš mūsų laikų paradoksų.

Galingas idėjas, veikiančias mūsų elgesį, galima išvelgti trumpuose sakiniuose ar net vienoje frazėje. Visi rašytojai yra gavę tokį interviu klausimą: „Ar jūs manote, kad rašytojas turėtų...?“ Šis klausimas visada susijęs su politine laikyse. Atkreipkite dėmesį, kad šiuose žodžiuose slypi prielaida, jog visi rašytojai turėtų daryti tą patį, kad ir kas tai būtų. Už to glūdi ilga istorija. Užtenka atsigręžti į devyniolikto amžiaus Rusiją, kur būta įžymių kritikų: Belinskis, Dobroliubovas, Černyševskis ir kiti. Jie norėjo, kad rašytojai gvildentų socialines problemas. Visiems didiesiems rašytojams, kuriuos dabar laikome rusų literatūros auksinės tradicijos dalimi, teko patirti kritiką – kartais labai aukšto lygio – iš šio požiūrio taško. Donaldas Fangeris akcentavo, kad pačiame rusų romane galima rasti visas sociologijos ir visuomenės kritikos sritis. Bet aš manau, jog taip yra todėl, kad patys autoriai to norėjo, o ne todėl, kad taip kalbėjo kritikai. Kaip sakoma, neragavęs skonio nepažinsi. Visų tų didžiųjų rašytojų kūryboje nėra nė vienos vietos, kur pasigirstų tas duslus bilsnojimas, atsirandantis, kai rašytojai ima rašyti todėl, kad mano, jog taip reikia. Visi tie rašytojai sėmėsi iš daug senesnės tradicijos, negu jų

kritikai. Jeigu rašytojas rašo teisingai iš asmeninės patirties, tai, kas parašyta, neišvengiamai byloja apie kitus žmones. Tūkstančius metų pasakotojai vadovavosi suvokimu, kad jų patirtis universali. Jiems niekada neatėjo į galvą, kad galima atsiriboti nuo gyvenimo arba „gyventi dramblio kaulo bokšte“. Pamatysime, kad šis požiūris į istorijų pasakojimą užbaigia nepalaužiamą diskusiją dėl formos ir turinio, kuri vis dar vargina literatūrą kai kuriuose provincialiuose universitetuose. Jeigu tie rusų rašytojai nebūtų naudojęsi teise vadovautis asmenine, o ne kolektyvine sąžine, mes dabar neprisimintumėm ir neskaitytumėm Gogolio, Tolstojaus, Dostojevskio, Čechovo, Turgenevo ir kitų tos stulbinančios plejados autorių.

Matėme, kas atsitiko, kai šis receptas – kad autoriai turi rašyti apie socialinę neteisybę – 1917 metais įsigalėjo. Jis tapo socialistiniu realizmu. Visi, kas turėjo nelaimės prisiskaityti tokių rašinių (o man tai teko daryti komunistų leidyklai Londone šešto dešimtmečio pradžioje), žino, kad socialistinis realizmas kūrė romanus, parašytus tokia pat negyva kalba kaip ir akademinės srities knygos. Kodėl? Rašytojai instinktyviai jaučia, kad tiesiausias kelias į negyvų knygų rašymą yra rašyti todėl, kad reikia. Niekada nepamiršiu vieno interviu su rašytoju per televiziją. Klausėjas teiravosi:

– Ar sakytumėt, kad iš tų įtakų, kurios formavo jūsų kūrybą, Heideggerio buvo svarbiausia?

Rašytojas atsakė:

– Jūs nesuprantat. Aprašydamas veiksmo vietą, tarkim, pusryčių stalą, turi žinoti, ką tavo herojus valgo. Kiaušinienę su kumpiu? Blynus? Ar rytas šaltas? Ar pro langą šviečia saulė? Ar jaučiasi degančių lapų kvapas? Ar naktį jis miegojo su žmona? Ar ji myli jį? Kokios spalvos marškiniais jis vilki? Ar ten yra šuo, laukiantis kąsnelių? Visa tai turi žinoti, net jeigu visko neaprašai, nes tik šitaip veiksmo vieta tampa gyva.

– A, suprantu, tai jūs save apibūdintumėt kaip realistą?

Vienas apie miltus, kitas apie tiltus. Kitaip ir negali būti, nes čia kalba dvi skirtingos sąmonės dalys. Viena dalis yra kritinė, o kita – holistinė, įsikūrusi galbūt kur nors saulės rezginyje. Dvi lygiagrečios linijos: rašytojas kalba apie „tą tyrą džiaugsmą, kurs gimdo mintį“, tariant nuostabia Hopkinso fraze. Kritikas kalba ta pačia dvasia, kuri buvo perėmusi socialistinį realizmą, o anksčiau – XIX amžiaus rusų kritikus. Aš neabejoju, kad komunistiniai mąstymo modeliai struktūruoti pagal religiją – krikščionybę ir judaizmo dialektiką. Cervanteso biografija liudija, kad jis visą gyvenimą jautė inkviziją lipant jam ant kulnų. Šie klausimai – „Ar rašytojas turėtų?“, „Ar rašytojas privalo?“ – turi ilgą istoriją, regis, nežinomą tiems, kurie taip lengvai jais žarstosi. Ir dar „angažuotumas“ – visai neseniai labai madingas. Ar toks ir toks yra angažuotas rašytojas? Ar jūs angažuotas rašytojas? „Angažuotas kam?“ – galėtų rašytojas klausti.

„Na, jeigu jūs nežinot, aš negaliu jums pasakyti“, – pasigirsta priekaištas, kupinas moralinio aplombo. Angažuotumo įpėdinis yra „sąmoningumo žadinimas“. Tai yra lazda su dviem galais. Žmonėms, kurių sąmoningumą siekiama žadinti, galima suteikti žinių, kurių jiems kuo labiausiai trūksta ir reikia, galima suteikti reikalingą moralinę paramą. Bet šis procesas beveik visada pasižymi tuo, kad mokinys gauna tik propagandą, kuriai pritaria mokytojas. Sąmonės žadinimas, kaip ir angažuotumas, kaip politinis korektiškumas, pratęsia tą patį muštrą – partinę liniją.

Labai įprasta literatūros kritikos mąstysena nelaikoma komunizmo padariniu, bet tokia yra. Kiekvienas rašytojas yra susidūręs su aiškinimais, kad jo

romanas ar apsakymas yra „apie“ tą ar kitą dalyką. Aš parašiau pasakojimą „Penktas vaikas“, ant kurio tuoj pat imta lipdyti etiketes – esą jis „apie“ palestiniečių problemą, genetikos tyrimus, feminizmą, antisemitizmą ir t. t. Žurnalistė iš Prancūzijos įėjo pas mane į svetainę ir dar neatsisėdusi tarė: „Juk aišku, kad „Penktas vaikas“ yra apie AIDS.“ Tai veiksmingai užkemša burną, patikėkit. Bet įdomi ta galvosena, kuri verčia kaip tik šitaip analizuoti literatūros kūrinį. Gali pasakyti: „Jeigu aš būčiau norėjusi rašyti apie AIDS arba palestiniečių problemą, būčiau parašiusi poleminę esė“, – bet tave veikiausiai pasitiks suglumę žvilgsniai – štai kaip neįprasta tai pasidarė. Mintis, kad vaizduotės kūrinys „iš tikrųjų“ turi būti apie kokią nors problemą, taip pat yra socialistinio realizmo ir nelemtojo Ždanovo palikimas. Rašyti pasakojimą dėl paties pasakojimo negana – tai esą lengvabūdiška ir juolab reakcinga. Šios mąstysenos gniaužtuose atsidūrė ištisos literatūros katedros tūkstantyje universitetų, o juk pasakojimo ir literatūros istorija byloja, kad niekada nebuvo tokio pasakojimo, kuris vienaip ar kitaip nenušviestų žmonių patirties. Reikalavimas, kad istorijos būtų „apie“ ką nors, rodo komunistinį mąstymą, o dar toliau praeityje kyla iš religinio mąstymo ir jo siekio skleisti tobulinimo knygas, naivias kaip didaktiniai pamokymai. „Paukšteliai lizduose nesipeša.“ „Geri vaikai bus be ožių, darys, kas liepta, kas gražu.“ Tai radau ant sienos viename Vello viešbutyje.

Jeigu, tarkim, rašytojas droviai tars: „Mano knyga „Amžinos versmės“ visai ne apie vandens stygių Artimuosiuose Rytuose“, – pasigirs atsakymas, kad jis pats nesuvokia, apie ką „iš tikrųjų“ rašo. Apie politinį korektiškumą daug prikaltėta ir dar kalbama, bet aš manau, kad būtų pravartu suvokti, jog tai reguliuoja apsišaukę budrumo komitetai, įkvėpti ideologijos. Žinoma, nenoriu pasakyti, kad komunizmo deglas perduotas politinio korektiškumo diegėjams. Noriu pasakyti, kad perimta tam tikra galvosena, dažnai to nesuvokiant. Akivaizdu, kad kartais labai knieti nurodinėti žmonėms, ką daryti. Aš tai išreiškiau tomis vaikiškais eilėmis, o ne intelektualės kalba, nes manau, kad tai vaikiškas elgesys, labai primityvus. Žmogaus sąmonės gelmėse glūdi poreikis įsakinėti, kontroliuoti, nustatyti ribas. Menas – visi menai – yra nenusipėjamas, keistas ir, geriausiai atvejais, nejaukus. Ypač literatūra visada kaitindavo namų komitetus, ždanovus, budrius aktyvistus jeigu ne persekioti, tai bent išsijuosus moralizuoti. Man neramu, kad politinio korektiškumo diegėjai, regis, nežino, kas yra jo pirmavaizdžiai ir pirmakiai; man kur kas labiau neramu, kad jie gal ir žino, bet numoja ranka.

Ar politinis korektiškumas turi gerą pusę? Taip, turi, nes verčia mus pergalvoti savo nuostatas, o tai visada naudinga. Bėda ta, kad, kaip ir visuose populiaruose sąjūdžiuose, ekstremistinis pakraštys labai greitai liaujasi buvęs pakraštys – uodega ima vizginti šunį. Kiekvienai moteriai arba vyrui, kuris ramiai ir logiškai naudojasi šia idėja, kad atidžiai pažvelgtų į mūsų prielaidas, tenka dvidešimt kurstytojų, kurių tikrasis motyvas – galios valdyti troškimas. Tai, kad jie patys atrodo kaip rasizmo priešininkai, feministės ar dar kas nors, anaiptol nereiškia, kad jie nėra kurstytojai.

Nepakantumas universitetuose atsirado ne su politiniu korektiškumu – tai yra aiškus komunizmo vaikas. Nepakantumas, beje, ir despotizmas, viešpatavo komunistinių šalių universitetuose, o dabar ta pati mąstymo nuostata užkrėtusi kai kurias sferas Vakaruose, ir dažnai universitetuose duoda toną. Pavyzdžiui, mano draugas profesorius pasakojo, kad, studentamas išeinant iš genetikos užsiėmimų ir boikotuojant kviestinius lektorius, kurių pažiūros nesutampa su studentų ideologija, jis pakvietė juos į savo kabinetą padiskutuoti ir pasižiūrėti vaizdajuostės, faktais paneigiančios tokią ideologiją. Sugužėjo keletas jaunuolių, vilkinčių savo

uniforma – džinsais ir marškinėliais, tylėjo jam bandant juos įtikinti, sėdėjo nuleidę akis, kai buvo rodoma vaizdajuostė, o paskui visi kaip vienas iškiūtino. Tuos studentus gal ir būtų sukrėtęs teiginys, kad jų elgesys vaizdžiai iliustravo uždara jaunų komunistų sąmonę.

Britanijoje nuolat matome, kaip miestų tarybose ir mokyklų tarybose raganu medžiotojų grupės ir klikos pjudo mokyklos direktorius arba mokytojus, naudodami purviniausia ir neretai žiauria taktiką. Jie teigia, kad jų aukos esą rasistai arba kokie nors reakcionieriai. Apeliacija į aukštesnę valdžią dažniausiai įrodo, kad kampanijos taktika buvo nesąžininga. Taip atsitiko Keiptaune jauni mano draugei, kurią, sutelkę jėgas, išstūmė musulmonų fanatikai ir kietakakčiai komunistai. Anksčiau jie taip pat pasielgė su jos pirmtaku ir, be abejo, dabar ėmėsi jos įpėdinio. Aukos yra baltaodžiai. Ar jie buvo rasistai? Ne. Susidėję su tokiais? Visai ne. Neabejoju, kad milijonai žmonių, kuriems iš po kojų išmuštas komunizmo pagrindas, žūtubūtinai ieško kitos dogmos, gal ir patys nesuvokdami. Kai kurie jau rado prieglobstį tarp musulmonų fanatikų.

Dar vienas aspektas iš pirmo žvilgsnio mažai susijęs su kitais, bet manau, kad jis sudaro visų jų pagrindą. Tai yra stiprių įspūdžių keliamas jaudulys ir malonumas, vis stipresnių stimulų paieškos. Trečiame gyvenimo dešimtmetyje, – tokiam amžiuje, kai milijonai jaunų žmonių kankino arba žudė žmonijos pažangos labui, – kas gali būti maloniau už džiugesį, kad jūs vieninteliai žinote tiesą? Revoliucinė politika, namų komitetai, budruolių šūkių – tai svaiginantys narkotikai. Prieš kurių laiką Ispanijoje buvau sutikusi jaunuolį iš tokio pat molio kaip Byronas, jis sakė, kad labiausiai gyvenime gailisi to, jog būdamas per mažas negalėjo dalyvauti 1968-ųjų Paryžiuje. Aš paklausiau kodėl – juk ta revoliucija nelaimėjo? Jis nusistebėjo, kad aš klausiu. Juk ten buvę taip nuostabu, – sakė jis. Palaima toj aušroj gyventi¹. Palaima čia yra esmė – apsvaigti, užsivesti, *pagauti kairę*, apsi- nešti. Tokią pasaulėjautą apibendrino vienas mūsų politikos apžvalgininkas – jis kalbėjo apie demonstracijas, kurios neatrodo labai prasmingos, bent tuo požiūriu, kad nieko iš tiesų negali laimėti. Jis teigė: „Šiais laikais kairioji politika dažnai neturi nieko bendra su tikslais. Tikslai – ne esmė. Esmė yra priemonės.“

Turbūt yra šimtai tūkstančių žmonių, dabar jau vidutinio amžiaus, užimančių valdžios postus, kurių gyviasi potyriai yra iš 1968-ųjų įvykių. Kaip kareiviams karas, 1968-ieji buvo jų gyvenimo apogėjus. Ne, demonstracijas, riaušes, žygius, peticijas ar net revoliucijas išrado ne komunistai. XIX amžiuje jų buvo apstu, ir ne vien 1848-aisiais, o prieš tai dar Prancūzijos revoliucija – daugybės mūsų pažiūrų didžioji motina. Ir tikrai negalime kaltinti Rousseau. Ne jis išgalvojo pajautas, jaudulį ir palaimą; ne jis išrado jausmingumo ir polėkio garbinimą. Jis tiesiog atspindėjo šias idėjas knygoje, kurios ir dabar yra pamokomos. Jaudinančios idėjos visada skriete skriedavo per šalis, valstybes, pasaulį. Visada būdavo žmonių, apsvaigusiu nuo idėjų. Tai būdavo religiniai jausmai, ir šio fakto nereikėtų pamiršti. (Kai kuriose srityse jie ir tebėra religiniai, ir sparčiai plinta.) Bet mūsų galvose visada būna neapmąstomų, elgesį valdančių schemų.

Dar visai neseniai buvo laikoma savaime aiškiu dalyku, kad revoliucija – kilnesnis sprendimas negu balsadėžė. Buvo ir dažnai tebėra laikoma savaime aiškiu dalyku, kad rimtam jaunam žmogui dera būti su revoliucionieriais Kuboje arba Nikaragvoje, su disidentais, arba protestuoti dėl beturčių kančių ar apskritai būti bet kokiose barikadose. Matėme, kaip ištisomis bangomis jauni žmonės iš Vakarų

¹ Williamo Wordsworth'o Prancūzijos revoliucijos įspūdžiai iš autobiografinės poemos „Preliudas“: „Palaima toj aušroj gyventi, / O būt jaunam – tiesiog dangus.“

keliauja į naujų revoliucijų arenas – į Gdanską arba Čekoslovakiją, arba į Berlyną griūvant sienai, – bet kur, kur dar masiškai liejasi stiprūs jausmai. Nors pusė tam tikro jaunimo sluoksnio danginosi ieškoti virpulių kelyje į Katmandu, kita pusė svaiginosi vienokiom ar kitokiom revoliucijom. Jiems nė į galvą nešauna sėdėti namie ir darbuotis savo šalies labui – vien toks pasiūlymas skamba nuobodžiai ir kelia žiovilį. Be kita ko, savo tėvynę jie laiko neverta net paniekos ir juolab dėmesio. Šitaip radosi paradoksas, kad, tarkim, Vakarų Europos valstybes, kurios komunistinę priespaudą kenčiantiems žmonėms atrodė kaip nepasiekiamas laisvės ir gerovės rojus, jauni vakariečiai, gėrio ir tiesos ieškantys kitur, nuolat vaizdavo kaip nepakenčiamas. Įvairūs politiniai sąjūdžiai dėl šio nepripažįstamo noro patirti kančias, persekiojimus, priespaudą išsigalvojo arba išpūtė priespaudą Vakarų šalyse.

Kita mano mintis yra pastarosios plėtotė. Ji yra tokia – labai daug žmonių mėgsta smurtą ir žudymus. Žinoma, jų visada buvo ir bus, bet, manau, idealiomis sąlygomis tai tik mažuma. Du šimtmečius trukusių revoliucijų, t. y. smurto, pateisinamo aukštais siekiais, istorijos vienas iš padarinių yra tas, kad žudė ir kanokino daug žmonių, iš kurių šiaip to nesitikėtum. Europoje tokio tipo žmogus, sociologų priskiriamas „minkštos širdies“ tipui, – kuris neapkenčia mirties bausmės, rykščių, ilgų kalėjimo bausmių bei beturčių kančių ir nuolat agituoja prieš šiuos dalykus, – neretai pritaria terorizmui dėl gerų tikslų. Smurto romantika, mūsų laikais atėjusi iš Prancūzijos revoliucijos, buvo sustiprinta Rusijos revoliucijos, o paskui – Kinijos revoliucijos. Išdava tokia, kad kairieji ir liberalai – milijonai žmonių – serga šizofrenija. Ji reiškiasi tuo, kad toleruojami, o kartais ir garbinami IRA žudikai arba italų Raudonosios brigados. Italijoje tam tikroje amžiaus grupėje mažai kas nėra turėjęs draugų Raudonosiose brigadose. Tai buvo madinga. Šimtai jaunų žmonių, išpažįstančių kuo kilniausius idealus, pritarė žudymui dėl politinių priežasčių. Dauguma Raudonųjų brigadų narių nebuvo skurdžiai. Žinoma, jiems buvo bendras vienas dalykas – praėjęs karas. Juk Italijoje buvo žiaurus ir bjaurus karas, nors mes linkę tai užmiršti, – o karas mus visus daro brutalesnius. Bet šie žmonės buvo „minkštos širdies“, jie svajėjo apie švelnią, vaisingą, nesuterštą ateitį. Tie, kurie šioje organizacijoje pasiliko, tapo negailestingi, brutalūs žudikai, nors dabar dauguma yra atsivertę ir pasidarę gerais piliečiais. Bet jais buvo ir kartais yra gėrimasi kaip tik dėl jų brutalumo. Kairėje tebėra žmonių, kurie juos pateisina. Kodėl? Manau, kad priežastis ir čia yra revoliucinė romantika.

Ir štai mano paskutinė mintis, bet aš praleidžiu dešimt kitų būdų, mūsų vargu ar suvokiamų, kuriais mūsų protai, manau, buvo paveikti komunizmo. Mano nuomone, Europos kairieji, socialiniai, net liberalieji sąjūdžiai yra nepataisomai sugadinti dėl to, kad pažangos vaizduotė buvo užvaldyta sovietinės patirties. Rusijos revoliucija ir Sovietų Sąjunga tapo etalonu – nesvarbu, ar vertinama kaip sėkmė, ar kaip nepavykęs eksperimentas, kurią mes galėtumėm patobulinti. Ištisus dešimtmečius – pusę šimtmečio, tris ketvirčius šimtmečio – visi „minkštos širdies“ žmonės, trokštantys, kad būtų geriau, orientavosi į Sovietų Sąjungą. Nepaisant jos visų nužudymų, masinių žudynių, parodomųjų teismų istorijos. Nesėkmės istorija – tai, neabejoju, galų gale yra svarbiausias dalykas. Viso „pažangiojo“ Europos judėjimo vaizduotė buvo užkerėta sovietinės patirties – patirties, kuri iš tikrųjų Europai neaktuali.

Būtų visai įmanoma sukurti alternatyvią tikrovę – Europos istoriją, kurioje nuspręsta plėtoti socializmą arba netgi teisingą visuomenę be mažiausios sąsajos

su Sovietų Sąjunga. Manau, turime nepamiršti, kad dėl Sovietų Sąjungos tapo neįmanoma galvoti apie teisingą visuomenę, kuri nebūtų nei socialistinė, nei komunistinė. Mes neprivalėjome tapatintis su Sovietų Sąjunga, su septyniasdešimčia metų logikos kapojimo, idiotiškos retorikos, žiaurumų, koncentracijos stovyklų, antižydiškų pogromų. Kur tik žiūri – nesėkmė. O mūsų pusėje svarbiausia – tūkstantis protą laužančių būdų, kaip ginti nesėkmę. Manau, kad Europos istorija būtų buvusi visai kitokia. Socializmas dabar nebūtų taip diskredituotas ir, svarbiausia, mūsų sąmonė neturėtų automatinio reflekso „kapitalizmas arba socializmas“.

Daugiau kaip septyniasdešimties metų Sovietų Sąjungos istorija buvo tragedija – Rusijai ir kitoms komunistinėms valstybėms, kurios dabar laisvos. Tai buvo ir Europos tragedija – žinoma, šiek tiek mažesnio masto. Europą ji pagadino akivaizdžiais ir ne visai akivaizdžiais aspektais – koku mastu, dar per anksti spręsti. Pagadino, nes mes dėl kažkokių priežasčių leidomės, kad mūsų vaizduotė visiškai užimtų ne mūsų, bet kitų tautų patirtis. Regis, jau daug kartų sakyta, kad kai kurios iš tų priežasčių liko neapmąstytos. Daryčiau išvadą, kad kol nepažinsime mūsų mąstymą valdančių schemų ir neatpažinsime įvairių pavidalų, kuriais jos pasireiškia, būsime bejėgiai ir neturėsime realaus pasirinkimo. Mums reikia išmokti stebėti savo sąmonę bei elgesį. Reikia kai ką permąstyti. Manau, kad metas ieškoti aiškumo.

GAUTA PAMINĖTI

Jonas Aistis. Chimeros akys. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008. – 270 p.

Žymaus poeto geriausių eilėraščių rinktinė, išleista serijoje „Lietuvių literatūros lobynas. XX amžius“.

Sudarė J. Riškutė. Įžangos straipsnį „Kaip vienas kraujo lašas“ parašė R. Keturakis.

Algimantas Bučys. Barbarai vice versa klasikai. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008. – 558 p.

Žinomo literatūros tyrinėtojo studijinis straipsnių rinkinys, prisodrintas netikėtų intelektualinių intrigų.

Evaldas Ignatavičius. Laikinių reikalų patikėtinis. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008. – 56 p.

Lietuvos ambasadoriaus Vokietijoje naujų eilėraščių rinkinys.

Romas Daugirdas. Suklijuotos gegutės. – Kaunas: Kitos knygos, 2008. – 111 p.

Modernaus, savito poeto naujų eilėraščių ir miniatiūrų rinkinys.

Leonas Peleckis-Kaktavičius. Jurgis Jankus. – Šiauliai: Varpai, 2008. – 304 p.

Monografinė studija apie išeivijoje gyvenusį prozininką, romanų „Naktis ant morų“, „Paklydę paukščiai“, „Anapus rytojaus“, „Pušis“ ir kt. autorių.

Valentinas Sventickas. Autorinių teisių bumerangai. – Vilnius: UAB „Logotipas“, 2008. – 120 p.

Žinomo kritiko publicistika autorių teisių temomis: straipsniai, kalbėjimai, laiškai.

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ

„Ką čia gali veikti literatūros kritikas?“

Klausimas, įrašytas Valentino Sventicko monografinės studijos „Šitas Aidas, šitas Marčėnas“ 55 puslapyje; kai prieina ribą, prie kurios stabteli. „Apie lyrikus, kuriems pavyksta išreikšti *kažką*, žmonės paprastai sako: tikras poetas. Šie žodžiai irgi reiškia *nežinia ką*, bet visgi jie sakomi, yra.

Ką čia gali veikti literatūros kritikas? Ar įmanoma suprantamai kalbėti apie nežinia ką? Kaip kalbėti? Ir ar reikia?“

Įdomi sandūra, atskleidžianti poezijos ir jos tyrėjo, aiškintojo, interpretatoriaus susitikimą. Pasirengimas pralaimėti poezijai, netgi Jai, apie ką bus prasitarta vėliau. Nebūtų susitikta, jei

Valentinas Sventickas. ŠITAS AIDAS, ŠITAS MARČĖNAS. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008. – 195 p.

kritikas (toks, koks yra V. Sventickas, reiklus, įdėmus, išlavintos estetinės pagavos) tos ribos, kur Aido Marčėno poezijoje jau veriasi *kažkas*, nebūtų pajutęs. Gal ir knygos nebūtų pradėjęs; neįdomu, nesirašytų. Bet juk V. Sventickas nėra kritikas intuityvistas, metaforistas, o blaivus, kritiškas vertintojas, kartais net racionalus pozityvistas. Tad jam reikia suderinti abu momentus – tai, ką kritikas kaip „specialus skaitytojas“ (toks apibūdinimas) gali A. Marčėno poezijoje aptarti, įvertinti (netgi kritiškai paabejodamas), ir tai, prie ko verta tik sustoti, suklusti, nebent prasitarti, kad matė NSO. Kad *tikrai* matė; kas *tikrai pamatyta*, nebeišnyksta. Kaip raudonas vėžys iš nukirstos obels kelmo vaikystėje. Kritikai kartais irgi *mato* – atrodo, kad dzūkų matymo ekspresijos yra itin ryškios (ir per Albiną Žukauską, Sigitą Gedą, ne kartą ir pacituotą).

Pamatinė sandūra tarp to, kas mato ir apibūdinama, įvertinama, ir to, kas *yra*, o nesileidžia kaip nors persakomas, lemia ir V. Sventicko monografinės sandarą (kompoziciją) bei stilių: ir draugišką, pokalbišką (kartais ir kiek familiarų) ir ramų, siekiantį objektyvumo, pasiremiantį ir literatūros mokslu ar filosofija (universitetinės filologijos pamokos), svarstantį prieigos prie poezijos problemas. Vykęs knygos pavadinimas – kaip reta; pasirinkta frazė ir netikėta, ir tikslinga. Pavadinimas tarsi nustato studijos programą – atskleisti, kas yra *šitas Aidas, šitas Marčėnas*; dar daugiau – įspėti, *kas yra Aidas* (knygos pradžia), kas yra poetas, kuriantis save (ką prieš gerą dešimtmetį pastebėjo Marcelijus Martinaitis) iš savęs, iš savo vardo, aidų, aidėjimų ir ataidėjimų.

Nors studijoje apie tai ir nekalbama, bet įdomu, kad *aidėjimais* A. Marčėnas savaip pratęsia jau nutolusią Fausto Kiršos *aidu aidužių* poetinę programą, nors ir siauresnę, susijusią su lietuviškojo simbolizmo siekiais. Du intensyvūs kūrybos dešimtmečiai, išskėlę A. Marčėną kaip savitą poetą, yra rimtas argumentas jo kūrybos analizės studijai. Bet tai, kad poetas gyvena intensyviausią savo laiką, ir trikdo – reikia eiti ne tik paskui, bet ir bandyti užbėgti į priekį.

V. Sventickui tai jau trečia *monografija*, kurios žanrą paprasčiausia suprasti kaip rašymą apie vieną autorių. *Monografinės studijos* žanras išbandytas „Keturiuose portretuose“ (apie Gintarą Patacką, Antaną A. Jonyną, Almį Grybauską, Vytautą Rubavičių). A. Marčėnas lyg ir nebuvo numatytas kaip knygos objektas (labiausiai prognozuotas – Alfonsas Maldonis, apie jį rašyta pirmojoje knygoje „Eilėraščio keliais“, 1978). Tad monografinė studija apie A. Marčėną – po trisdešimties metų, praėjusių nuo pirmosios knygos; ir vėl – *eilėraščio keliais*. Atrodo, kad knyga iš tikros nuostabos, galbūt ištikusios leidžiant naujais poeto knygais, stebint rinktinės atsiradimą. Jaučiamas, kad rašyta (bent iš pradžių) laisvai, pasiduodant poezijos gundymui; prievartos dalis neišvengiama, kai jau reikia struktūrinti, dėlioti, užbaigti, patikrinti ir pasitikrinti.

Kas sudaro aptariamą studijos struktūrą? Klausimai, iškilę iš A. Marčėno ir išsikelti sau, mąstant apie poeziją, kasdien susitinkant su jos praktika (V. Sventickas pastaraisiais metais yra parašęs itin vykusią anotaciją, sunkaus kritikos žanro pavyzdžių; „Pasaulių“ anotaciją, išspausdintą galiniame knygos viršelyje, gali ramiai pasitelkti ir į knygą, ir dar pasidžiaugti, kad panašiai apie A. Marčėną rašė ir M. Martinaitis). Poeto gyvenimo štrichai (nelengvai grumiantis su noru pasakyti ir būtinybe laiku sustoti, išvengiant tikrai dar per ankstyvo *bronzinimo*, bet ir nesupaprasti-

nant), „Metrikų“ akcentas, *kažko* pasirodymas, poetikos ypatumai (gal pats bendriausias). Pamatuoti keliama „Metų be žiogo“ problema (tikrai, rinkinys atrodo lyg atsiskyres), aidai, aidėjimai, *banalybės* (be jų neįmanoma nei gyventi, nei kurti), poezijos būtis („Kas poezija man?“ – klausimas, kuris A. Marčėnui tebėra svarbus), apibendrinimo pastangos, prasidedančios savita ištarne „Pažiūrėkime užsimerkę“, sujungta su apibendrinimo siekiu, – „Bendrinkim“. *Bendrinimo* pastanga svarbi, kritika dabar dažniausiai yra padrika, bet numeravimas (nuo pirmo iki septinto) palieka pernelyg aiškių spūdžių pėdsaką. Nei žodis, nei poezija nėra visai apibrėžiami; apibrėžimas tuoj pat sąmonėj pasislenka į neapibrėžiamumą, apčiuopia tarpą, pajuda jo linkui. Bet gal kaip tik dėl to judesio ir verta apibrėžinėti. Juk sutiksime, kad A. Marčėną išskiria ritmai, intonacijos, kalbos melodija, kad jis savitai jungia konkretybes ir apibendrinimus, kad sugeba individualizuoti pačius bendriausius motyvus, kad suderina tradiciją ir modernumą, kad siekia harmonijos. Kartu su monografinės studijos autoriumi gal paabejosime dėl poezijos apie poeziją pertekliaus, dėl kai kurių familiarumų. Pasitikėsime paties poeto pateikta ir kritiko priimta poetinio kelio slinktim – iki „Dulkių“, iki „Vargšo Joriko“, iki „Dėvėtų“ ir „Pasaulių“. Naujausias rinkinys „Šokiai“ veria naują perspektyvą, ir tai pasakyta; taip, jungtis tarp *sankabos* ir *sankalbos* yra esminė. Nuo sintaksės – į platesnę *gramatikos* lauką.

Bet „Priedai“ neatrodo itin vykęs sprendimas – apie rinkinį „Šokiai“ (tik pamanykite – kūrybingoji Juzefa Čeičytė savo tekstų ir piešinių rinkinį *jau* pavadino „Šokis po šokio“, 2008) pasakyta pakankamai, nors ir fragmentiškai. Fragmento nereikia bijoti, gyvenimas, poezija, mąstymas, – viskas fragmentuota. „Apie autorių“ (taip pat *priedas*) iš esmės nepasakyta nieko, tik bibliografija, bet Antano Sutkaus nuotrauka iškalbi – atidus, pastabus,

kiek pašaipus *šitas Valentinas, šitas Sventickas*, prasitaręs, kad kritiškas mąstymas yra žmogaus bėda. Tai, ką šis kritikas daro lietuvių literatūros labui, leistų pridurti – ir jėga.

Nuotrauka, žinoma, taip pat tekstas. A. Marčėno nuotraukos monografinė studijai parinktos įdomios, bet labiausiai ne tos, kur Aidas mažas arba gražus, išsiskiriantis, bet tos, kurios tikrai liudija, kad šitas žmogus turėjo iš ko augti, kam augti, turėjo ir turi kur grįžti. Jei augino tokio gero, šviesaus, mylinčio veido moteris kaip tetukė Adelė (nuotrauka 31 p.), taip glaudė nedaug (tik dvidešimt metų) vyresnė, labai graži mama (p. 11) ar į viršų rizikingai kėlė tėvas Vaidas (p. 174), tai niekur nesidėsi, turi būti žmogus, jei net esi poetas, daug ką pabandęs ar išbandęs.

Monografinės studijos autoriaus nuopelnas – A. Marčėno poezijos žmogiškumo pėdsakas ryškus; neatsiskirti nuo žmonių, nuo tradicijos, nuo klaidų, nesėkmių, praradimų, rizikų, meilės, tėvo mirties, skaudžiai grįžtančios motinos ironijos. Neužmiršti, kad eilėraščius pastebėjo Vytautas Kalinauskas, kad kažkas ypatingo buvo dailininko Kampo (Rimvydo Jankausko) laikysenoje ir kūryboje. Kad pro žemą langą senamiestyje kartą matei praeinančio Antano Ramono kojas. Kad esi sutikęs ir tokių, kuriuos belieka tik pakviesti į dvikovą – kaip XIX amžiuje...

Įpareigoja žmonės, įsipareigojame žmonėms, o per juos ir tam, kas yra už mus bendriau, aukščiau, svarbiau. Reikia sutikti su šiais V. Sventicko teiginiais: *kūrybos kaip misijos deklaravimas A. Marčėną išskiria* (p. 131), *A. Marčėnas susieja save su poezija, dar išpažįstančia kūrybą kaip žmonėms ir tautai reikšmingą veiksmą* (p. 115). Taip, susieja ir deklaruoja (gerai tai daro), bet išvelgia ir to aukštumo antrąją pusę. Kitaip viskas pakiltų, atplyštų nuo šaknų ir išsaustų. V. Sventickas tikrai yra dabartinės lietuvių poezijos žinovas, užtat taip lengvai ir patraukliai išsisukinėja, kai nenori poeto autokomentaruose atskleisti to,

kas lyg ir savaime matyti, sako nesugebąs: „Po A. Marčėno autokomentarus, nors jie atrodo ganėtinai atviri, irgi galėtų panardyti ir psichoanalitikai, ir genetinės kritikos meistrai. Nesugebėčiau to padaryti“ (p. 153). Kritiku, kuris kai ko *nesugeba* arba ir nenori sugebėti, galima labiau pasitikėti. Tik kritikas, kuris nuolat mato, lyti ir gerąją, ir išvirkščiąją poetinio gyvenimo (neatskirsi jo nuo kūrybos, ypač nuo tokios kaip A. Marčėno) pusę, gali suvokti, kad poeto autobiografijoje (šešios eilutės), pateiktoje stojant į Rašytojų sąjungą (1993), yra puikus, gyvenimo ir poezijos santykių dramatiką aiškinantis sakiny: „Nuo 1982 metų galutinai apsisprendžiau tapti poetu, ir tada mano gyvenimas pasibaigė.“ Komentuoti sunku, V. Sventickas to ir nedaro, bet, kad toks sakiny yra, per visą knygą ir neužmiršta. Neužmiršta, kad A. Marčėnas ne tik *kanonistas*, parašęs puikių sonetų, bet ir *džiazistas*, improvizatorius, vaikštantis „rimtumo ir žaismės paribiais“ (p. 139). Galintis pasakyti: *negeriu, nes esu alkoholikas; esu poetas, todėl nerašau eilių*. Susitelkus į tokius branduolius (verta tai daryti), monografinę studiją rašyti būtų sunku, tad autorius teisingai elgiasi laisvindamas apmąstymų lauką, keisdamas rašymo registrus: analizuodamas, interpretuodamas, vėl pereidamas prie pokalbių (su pačiu Aidu, su jo bendrakeleiviais – itin su Edmondu Kelmicku), remdamasis savo, rašytojų būstinės K. Sirvydo gatvėje senbuvio, patirtimi. Atskirai pagirtina už *Gorkynės* epizodus: kavinė „Vaiva“ ir jos didesni ar mažesni „satelitai“ (parduotuvės ir „taškai“); maždaug nuo 1970 m. yra buvusi svarbi antikonformistinio jaunimo telkimosi, pažinčių, bendravimo formų erdvė. Matyti A. Marčėno vieta – netoli dramatiško likimo Rimo Buroko, Boriso Lazukino, tarp *tamsaus tipo*, nuo kurio dvelkė kriminalais, ir, kaip tai neatrodytų keista, tarp Vaidoto Daunio (iškalbi Onos Pajėdaitės nuotrauka iš 1987 metų – skirtingi abu – beveik viskuo, bet kar-

tu). Vaidotas domėjosi tų, iš *Gorkynės*, likimais, leido jų poezijos rinkinius, vertino Rimą Buroką, Borisą Lazukiną. Ir Aidą pakvietė į „Regnum“ – su rinkiniu „Metai be žiogo“. V. Sventicko tyrinėjimai, klausinėjimai (ir eilėraščių, ir poeto) atkuria ir kartu sukuria įdomią socialinę-kultūrinę terpę, kuri poezijai neabejotinai yra svarbi. Svarbi ir istorijai, ypač mažosioms jos formoms, iš esmės kūniškoms.

Truputį grįšime atgal, kaip tai ne kartą daro ir V. Sventickas, visada skaitytoją perspėdamas. Grįšime prie sakinio iš autobiografijos: „Nuo 1982 metų galutinai apsisprendžiau tapti poetu, ir tada mano gyvenimas pasibaigė.“ Stebina, kad šiame sakinyje parašytas kablelis; kur jis pagal klasikinę sintaksę ir turėtų būti. Sudėtinis sujungiamasis sakinytis, nors ir sunku būtų įrodyti, kad *aš ir mano gyvenimas* yra skirtingi veiksniai. Bet tą žinojo jau Antanas Strazdas. Tas *pastebėtas kablelis* veda gilyn. V. Sventickas specialiai paklausia apie „Metus be žiogo“ (1994). Atsakymo fragmentas: „Kur aš esu su to rinkinio eilėraščiais? 1993-aisiais. Būsenos gal ir nebuvo labai tragiškos, prisimenu tą laiką šviesiai, bet problemų buvo. <...>

Gal ir keista, bet kai kas atėjo per sintaksę. Atsiranda kablelis, taškas. Kai rašiau eilėraščius, patekusių į „Metus be žiogo“, jau buvau apsisprendęs dėti visus kablelius, taškus. Laikytis taisyklių, nors nelabai žinojau, kas tai yra“ (p. 108). Autobiografijos sakinytis iš to paties laiko; sintaksės pajautimas ima persmelkti. Kol nepersmelkia, tol ir neveikia. Kai persmelkia, ima keisti, derinti ritmą, alsavimą, pauzes. Atsiranda ir kablelio, taško poreikis.

Paprastais dalykais paaiškinami sunkūs ir sudėtingi. Reikia pripažinti, kad V. Sventickas kaip kritikas tai daro talentingai, veikia dideliame reikšmių plote, reikiama kryptimi stumdo daug įvairiausių figūrų, tarp jų nepasimeta, o jei pamato kiek nuklydęs, grįžta atgal. Ir prisipažįsta skaitytojui. Nemano pasakęs galutinę tiesą, gal ir

apskritai tokiomis tiesomis nepasitiki. Yra vietų, kuriomis galima paabejoti, bet kur jų nėra ir ar gali nebūti. Daugiausia mes klaidžiojame lygindami tikrovę, kurią įsivaizduojame esant, su eilėraščio tikrove, poetą – su žmogum, kuri matome, pažįstame. Eilėraščio Aidas yra *šitas*, bet ir *kitas*. Kalba apie *save*, bet apie *save kitą*, tą, kurio be eilėraščio ir nėra. V. Sventickas tai žino – puse lūpų prasitaria: „Kaip kritikai, teko *gastroliuoti* su A. Marčėnu Lazdijų rajone. Išklė vieną sąlygą: turėsime privažiuoti ir pabūti prie sodybos Maišymuose. Nuėjo, pabuvo, ką jis ten matė?“ (p. 35). Poetas paliekamas *vienas* – prie sodybos, kur vasaromis augo tarp mielių, savų žmonių, išlaikė dzūkų intonacijų, žodžių, pasaulio pajautimo spalvų.

Bendrinkime, kaip pats sau yra paliepęs monografinės studijos apie Aidą Marčėną autorius. Pasisekusi kritikos knyga; rašyta iš palankumo tikrai geram poetui, iš bendrų laukų ar bent dangaus Dzūkijoje artimumo. Kartais džiaugsmingai nusistebi – *gerai, gerai parašo šitas Aidas, šitas Marčėnas*. Bet išlieka ir kritiškas, netgi priekabus: yra banalybių, praslysta paviršium, pakartota, gal tekstų ir per daug. Išryškina tai, kas labiausiai būdinga poetui, nesubanalina jo žmogiškojo portreto. Suima daug ryšių, atitikimų, sąskambių, paralelių, įtakų (jas ir konkretizuoja). Dar sykį pasirodo kaip itin *tvarkingas* kritikas, tiksliai cituojantis, skaičiuojantis (iš tiesų įdomu, po kiek eilėraščių iš kiekvieno rinkinio poetas sudėjo į didžiąją rinktinę), pateikiantis bibliografines nuorodas.

Didžioji kritikos dorybė – knyga įdomi, nenuobodu net, kai kritikas narsio vidines eilėraščių struktūras. Įdomu atpažinti kritiko stilių – jei sakinio kelias lygus, tai lyg tyčia pakiša kokį akmenuką, kad sudardėtų, redaktorys tės išstobulintą rašymą pakreivina kokiomis *gastrolėmis*. Nesislapsto, *tyčia nekraipo tapatumo* (priešpaskutinės knygos pastraipos sakinio parafrazė).

Valentino Sventicko monografinė

studija apie *šį Aidą, šį Marčėną* įtikinamai parodo, kad kritikui yra ką veikti.

Kad kritikas gali veikti.

ALFREDAS GUŠČIUS

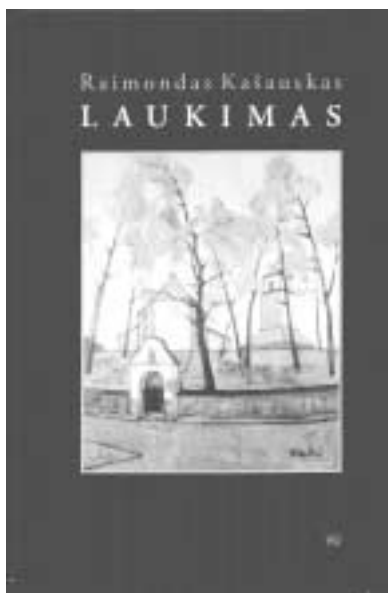
Esantis ir laukiantis

Prozininkas Raimondas Kašauskas romanu „Laukimas“ signalizuoja, kad pasišovė apibendrinti nueitą gyvenimo kelią, o geriausias būdas tokiam tikslui pasiekti yra autentiškas rėmimasis savo sielos istorija, kurios pradžia – vaikystėje.

Romano žanrinis pavidalas gana „slidus“ – pakeitus dabartinio, ne viename R. Kašausko kūrinyje pagrindiniu personažu pasirodančio, Vytauto Norvaišos vardą ir pavardę, sakykim, koku Raimiu ar Raimondėliu, atkodavus Džiu-

gus į Telšius, o Juodsodę – į Alsėdžius, išėmus iš teksto gausius dešimtmečio berniuko pasvajojimus apie Svajonių Keleivį, Svajonių Draugą, apribojus pafilosofavimus apie Kelią, Laukimą ir susitelkus prie itin sodrios, etnografiškai raiškios ir tik šiam rašytojui būdingos realistinės medžiagos, prie autentiškų, kaip „iš akies luptų“, tėvo, motinos, babos, giminaičių bei prie kitų gimtojo krašto žmonių charakterių tipų, turėtume vieną gražiausių memuarinių kūrinių lietuvių literatūroje. Taigi, nedaug tereiktų – tik kai ko atsisakyti, kai ką apgenėti, kai ką pakeisti.

Tačiau R. Kašauskas, matyt, nepasitiki memuariniu žanru, tikriausiai nuogaustauja dėl jo nuostatose esančių griežtesnių stilistinių ar kompozicinių reikalavimų, galinčių pasikėsinti į rašytojo užmojų parašyti laisvą, platų, „be krantų“, kūrinių, geriausiai atskleidžiantį šiandienines autoriaus talento, intelekto galimybes. R. Kašauskas sumanytajai trilogijai „apie savojo amžininko likimą 20-me šimtetyje“ pasirinko „prustiškąjį“ pasakojimo būdą, medžiagos komponavimo kelią, kuriuo einant siekiama kuo skrupulingiau, smulkiau pavaizduoti protagonisto jausmus, pojūčius, mintis, aplinkos, buities detalėse, daiktuose, smulkmenose, spalvose, šviesos mirgėjime, kvapuose ieškoti amžinų, nepraeinančių dalykų, ieškoti to pagrindinio ir žmones, ir žemę, ir pasaulį į vieną universalų vyksmą jungiantį fenomeną – Laiką. Neatsitiktinis šiuo požiūriu yra ir romano pavadinimas, duodantis gana aiškų kodą kūrinio meninei koncepcijai suvokti. Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti keistoka, kad į romantiško, bet neretai širdį gnaužiančio laukimo vyksmą įtraukiamas dešimtmetis berniukas. Ar gali šitaip giliai filosofuoti, laiko ir erdvės pokyčius, gamtos permainas, žmonių santykius, jų dvasines būsenas taip subtiliai jausti vaikas, „Laukimo“ Vytis Norvaišas? Visų pirma pasakykime – vaikas nelygus vaikui. Nei Jonas Biliūnas, nei Vincas Mickevičius-

Raimondas Kašauskas. LAUKIMAS. – Vilnius: Vaga, 2007. – 416 p.

Krėvė, nei Antanas Vienuolis, nei Juozas Baltušis, nei Ieva Simonaitytė, nei kiti mūsų rašytojai, vaizdavę vaikus, nerašė apie standartinius, pilkus ir nemąstančius mažuosius individus. Beje, dažnas vaikas yra kuo natūraliausias mažasis mąstytojas, užduodantis sudėtingus klausimus, į kuriuos atsakant teks palaužyti galvą ir senam filosofui. („Bobule, o kam dievulis duoda žiemą, kad ji tokia šalta ir negera? <...> Ar kad ant žmonių supyksta?“ – klausia gal penkiametis V. Mickevičiaus-Krėvės Antanukas.)

Autobiografinis autentiškumas uždėjo ryškų antspaudą visai „Laukimo“ struktūrai, stiliui. Jeigu Gustave'as Flaubert'as galėjo pasakyti, kad „ponia Bovari – tai Aš“, tai tokią pat teisę turi ir R. Kašauskas, – Vytautas Norvaišas yra šimtaprocentinis autoriaus atspindys. Stebina ne pats principas ar metodas – sugebėjimas atsigręžti į savo praeitį, prisiminti vaikystę (tai pasiekama visiems, kam atminties nesugadino sklerozė), – bet R. Kašausko atkurtas vaiko vidinio pasaulio turtingumas, spalvingumas ir jį supančio istorinio laiko, etninės aplinkos reljefiškumas. Visada linkęs vaizduoti į normalius ar tipiškai „padorius“ rėmus netelpančius, aukštų idealų, „užburto kalno“ siekiančius, neretai savo vietos visuomenėje nerandančius personažus, R. Kašauskas ir šiame autobiografiniame romane nepabūgsta jaunojo Vyčio Norvaišo parodyti prie bendraamžių nepritampančiu, vienatvėje giliai kontempliuojančiu, dažnai su saviimi ir daiktais besišnekančiu... somnambulu. Save, savo tėvus ir giminaičius Vytis pajėgus suvokti ne tik tradiciniame „genealoginio medžio“ šakų vainike, bet daug platesniame erdvės, laiko, dangaus ir kosmoso kontekste. Turbūt pirmą kartą lietuvių prozoje regime vaiką, turintį asociatyvinių sugebėjimų pajauti savo trumpaamžę būtį net ir nebūties stadijoje, iki savo gimimo, pergyventi paties dar nepatirtą istorinį-kultūrinį laiką – iš moti-

nos dainos, iš tos bioenergetinės auros, kuria buvo pripildyta jo būsimų tėvų, senelių apgyvendinta Vidurio Žemaitija. Išgirdęs senos dainos posmą, kurį kartais uždainuoja jo motina Stapūnė – „Tamsioj naktelėj, / Žalioj girelėj, / Kalbino mane / Jaunas bernelis“, – Vytis pradeda ilgą šių žodžių prasmės kontempliaciją: „Visada, kai tik jis išgirsta arba prisimena motiną dainuojant, jam dingojasi, tarsi būtų atsidūręs tenai, toje didelėje, tamsioje girioje, dunksančioje toli šiaurėje, ne dabar, labai seniai, kai dar nė jo paties nebuvo, bet jau buvo jo dvasia, gal – *žinojimas*, sakytum, sapnuoji miglotą, neaiškų sapną, žinai, kad pats *esi*, tačiau nieko negali, nė pasakyti žodžiais to, ką matai ir jauti, todėl ir pravirksti iš tokio negalėjimo“ (p. 9). Vyčio genetinėje atmintyje („ar sapne, ar savo paties dvasios, be kūno, buvime“) išskyla ir toji dainos giria, ir svetimas vyras, kalbinantis jauną, gražią merginą, kurios Vytis ima pavydėti, o to vyro nekęsti. Jam kelia mįslę ir ilgesingas, liūdnas motinos balsas, dar labiau tai, kad dainavimo metu ji darosi jam svetima, neatpažįstama... Augalijos grožis, spalvingumas sukelia jo sieloje estetinį katarsį, prikelia atminty Maironio eilėraščių „Pavasaris“, kurį, atrodo, parašė pats Vytis. Užtenka tik pamatyti ant voko kokį nepažįstamą ženkliuką ar knygoje išvysti tolimos šalies kultūrinį simbolį, ir Vyčio kontempliacijų žemaitišką akiratį natūraliai praplečia tolimos geografinės koordinatės. Analitinės psichologijos atstovai, manau, „Laukimą“ galėtų pasitelkti archetipams, besiformuojantiems vaikystėje, tyrinėti.

Skyrių pavadinimai – „Žalia“, „Mėlyna“, „Balta“, „Juoda“, jais pabrėžiamas mažojo protagonisto Vyčio sugebėjimas jausti vasaros dienos laiko slinkimą žemės, augalų, medžių, dangaus spalvomis, sugebėjimas reaguoti į jų sukeltas nuotaikas. Galėjo autorius keletą skyrių pavadinti ir geografiniais žemės platumų terminais, kadangi Vytis Norvai-

šas kaip paukštis jautrus saulės ėjimui dangaus skliautu, žvaigždynų išsidėstymui, net savo tėvus ir giminaičius charakterizuoja pagal tai, kurioje Juodsodės pusėje jie gyvena, kokia jų šnekta, balsas, akių spalva.

R. Kašauskas pavaizduoja tik vieną dešimtmečio berniuko gyvenimo dieną 1944-ųjų rugpjūčio mėnesį. Beje, pažymėtų datų romane niekur nerasite, bet jas gana nesunku pačiam skaitytojui išsiskaičiuoti, kadangi pasakojime gana daug autentiškų karo metų įvykių, faktų, – pirmas ir antras „rusų atėjimas“, nugriauto kaimo vietoje rusų statomas aerodromas, vokiečių ėjimas į Rytus, pasukui traukimas į Vakarus, Šiaulių, Telšių (Džiugų) išvadavimas, Rainių kankinių likimas ir kt. Romano apimtis gana didelė, vadinasi, vienoje dienoje turėtų tilpti daug įvykių, nuotykių. Bet taip nėra, toji vaizdavimui pasirinktoji rugpjūčio diena gana skurdi, sakykime, eilinė, nieko ypatinga per jos tėkmę neatsitinka.

Praėjo tik viena diena, tačiau joje visa dešimtmečio berniuko dvasinio gyvenimo istorija, jo gimtojo kaimo, jo tėvų, giminaičių, kaimynų gyvenimas ypatingu, dramatišku, istoriniu laikotarpiu. „Laukimas“ – ne veiksmo, ne aštraus, intriguojančio konflikto, ne nuotykių, bet intensyvios retrospekcijos, žmogaus gyvenimo mokyklinį etapą poetizuojantis, apskritai žmogaus būties ankstyvuosius, jo likimą nulemiančius, prigimties, pasaulėjautos, charakterio pamatus apmąstantis, kūrinys. Gražus ir prasmingas tasai talentingo berniuko veržimasis į šviesą, į aukštumas, noras suvokti save, tėvus, giminaičius, kaimynus, bandymas išsiaiškinti sielą jau pradedančio gelti tekančio laiko, nerimo, laukimo priežastis. Tokiais sunkiais psichologiniais atvejais mąslusis Vytis jau žino, kad ieškoti paguodos, paramos reikia ne tik motinos ar tėvo prieglobstyje, bet ir už juos aukštesniame vilties, tikėjimo matmenyje; taip į jo sąmonę darniai įsikomponuoja religinis-metafizinis pradai, šviesinantis jo romantišką pa-

saulėjautą, stiprinantis tikėjimą ateitimi.

R. Kašauskas yra įsitikinęs, kad „nuo pirmutinių savo žingsnių iki pačios gyvenimo kelio pabaigos žmogus iš tiesų teneina ne taip jau toli, – visos jo mintys, potyriai, pajautos išlieka tokie patys, tik jis pats ilgainiui išmoksta juos įvardyti, išreikšti tikslesniais žodžiais“ (p. 52–53).

Remdamasis tokia nuostata, jis ir kūrė „Laukimą“ – labai skaidrų, spalvų, garsų, vaizdų turtingą ir nuojautomis, mintimis, svajonėmis išmintingą kūrinį. Jo centre – mažametis berniukas, turintis menininko sielą, savo ir suaugusiųjų pasaulius matuojantis ne standartiniais, bet buitinių-socialinių lygmenį pranokstančiais prasme, tiesos, grožio kriterijais. Mažasis romano herojus jau turi tikrovės modelavimo nerealistiniais masteliais sugebėjimus, todėl taip noriai fantazuoja, pasineria į sapnų, vizijų interpretacijas. „Žmogus negali gyventi tarsi po pneumatiniu varpu – jis vis tiek pasiduoda minčių ir prisiminimų asociacijoms“, – teigė Marcelis Proustas. Toks, minčių ir asociacijų nelaisvei mielai pasiduodantis, rašytojas ir yra R. Kašauskas, anksti suvokęs savo meninę individualybę, polinkį į subtilią psichologinę prozą, kurios esmę sudaro ne pojūčių, bet jausmų analizė. Psichologizmas, lyrika ir epika gražiai dera „Laukime“. Į vidinį dešimtmečio berniuko pasaulį, pripildytą vizijų, svajonių, gražiai įterpiami pasakojimai apie objektyvią karo metų tikrovę. Karo aukos – kareivio Vacio – likimas greta pasakojimo apie Svajonių dviratininką, Svajonių draugą sudaro visos romano istorijos apie jaunojo protagonisto dvasinį brendimą, apie jo simbolinį Laukimą pagrindą. Karas, kaip ir gamta, kaip ir kosmosas, tėra tiktai fonas romano įvykiams. Bet tas fonas originaliai įprasmina pavaizduotus kaimo žmones – kaimyną skundiką Žylę, protingą, bet dažnai išsigandusį Jucių, apsuksuolį dviveidį Viktorą. Vieni ryškiausių ir giliausiai atskleis-

tų charakterių romane – Vyčio tėvai ir ypač niekaip sau vietos nerandantis, vis iš Juodsodės į savo gimtinę besiruošiantis išsikraustyti buvęs Lietuvos Nepriklausomybės kovų karys, nuo kaimyno Žylės nukentėjęs, puikiojo eržilo Kaštanio netekęs, jau spėjęs pelnyti ir rusų valdžios nemalonę, tėvas. Efektingai pavaizduotos giminių, baptistės Basės, gražuolės siuvėjos Zinos figūros.

Autorius romaną dar plečia pasakojimais apie kortininką Danusą, klumpdirbį Teresių, knygų nešiotoją („Vakarų žmogų“). Atskirai paimti šie epizodai įdomūs, bet romano architektonikoje jie nėra būtini. Kaip nebūtini ir dirbtinokai plečiami epizodai apie Zinos „griekus“, Vyčio išlaužtą jos laiškų skrynelę, tėvo kontrabandinį spirito vežimą jaunystėje. Įsijautusiam į platų, asociatyvinį, kupiną patoso pasakojimą autoriui nelengva sustoti, suderinti romano skyrių, dalių tarpusavio simetriją. O vertinant romaną stiliaus vieningumo požiūriu keisčiausia tai, kad kai kurių skyrių preliudijos, prabylančios į mus pirmuoju asmeniu, t. y. Vyčio Norvaišos vardu, jau praranda pasakojimo psichologinį įtaigumą, būdingą tekstui, kai pasakoja, kalba objektyvusis naratorius, laisvai manevruojantis ir objektyviomis, ir subjektyviomis pasakojimo formomis. Pasakojimo stilistinių registrų kaitaliojimas visada turi būti pagrįstas psichologiškai, o naujų siužetinių linijų ar „istorijų“ įtraukimas turi paklusti meniniam saikui, kurį išreiškia ir žodžių tikslingumas, ir sakinijų, periodų intonacinis skambėjimas, ir kompozicijos vieningumas. Antroje „Laukimo“ dalyje tekstas nebeatitinka meninio saiko reikalavimų, – čia meniškai nepagrįsto teksto yra per daug, vadinasi, atsiranda balastinių priemaišų... Raimondo Kašausko romane išsunktas vaikystės „pienių vynas“ yra gardus, aukštos kokybės; be minėtų stilistinių-kompozicinių priemaišų jis būtų dar gardesnis.

REGINA ČIČINSKAITĖ

Pokalbis be nudėvėtų daugtaškių

Balta knyga. Sauganti sąmonė. Įspūdinga garsų ir spalvų dermė. Tylos garsas *s* – lyg prie lūpų būtų pridėtas pirštas – tsss, tyliau, nebijok, esi saugus (-i): „Sąmonėj saugu. Būsenoj nurimusioj ir būdraujančioj.“ Atviras *a*, derantis prie balto knygos viršelio: „Baltas yra atviras. Kaip balsis.“ „Tiems, kuriuos mąstau, kurių esu mąstoma, kurie yra man, kuriems esu.“ Tai – knygos dedikacija. Formuluojęs, primenančios fenomenologo Michailo Bachtino sąvokas „kitas – man“, „aš – kitam“, tik trūksta „aš – sau“. Nėra ir vyriškojo „aš“. Moters rašymo ženklai: esu tol, kol kažkas yra man, kol esu kažkam. Trumpi sakiniai, glaustos formuluojęs. Vieši užrašai. Labai jautrūs. Tylūs, bet iškalbingi. Nejučiomis pagaunu

Viktorija Daujotytė. SAUGANTI SĄMONĖ. LITERATŪRA IR PATIRTIS: UŽRAŠAI. – Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2007. – 489 p.

save taip pat parceliuojančią, dalijančią tekstą. Šitaip, pasirodo, lengviau susikaupti. Ir saugiau rašyti. Lengviau išvengti pagundos užbėgti į priekį, miglotai formuluoti mintis, nepastebėti to, kas svarbiausia. Bandau suprasti autorės stilių derindamasi prie jo. Pasikartosiu, nes tai man svarbu: labai jautrus tekstas, nepasiginčysi, nenuginčysi kito patirties. Gali tik prisiliesti ir atsitraukti. Pripažinti pranašumą, teisę kalbėti ne apie save, o iš savęs. Atkreipiau dėmesį į jautrų autorės judesį jaunos kūrybingos asmenybės, kuriai reikia palaikymo, paskatinimo, link: „Kur buvau užčiuopusi tą ryžtą – rašyti iš to, kas esu. Taip, atrodo, kad iš Giedrės Kazlauskaitės.“ Bandoma sinchronizuoti skaitomą literatūros tekstą ir patį suvokimą. Toks sinchroniškumas įmanomas tarpininkaujant rašančiojo patirčiai – gyvenimo ir kultūros, gyvenimo kultūroje. Savo patirtyje atrandami mėgstamo literatūros (dailės, muzikos) kūrinio ženklai. Tokias fenomenologines išvalgas autorė vadina *atitikmenimis*, *atitikimais*, atmesdama madingą moderniosios literatūrologijos terminą „intertekstualumas“. Atmetimas suprantamas. Kūno sąmonėje išispaudžia asmens patirtis, o ne signifikantai. Suvokiame tai, kas „užkabina“, o užkabina labai konkretaus, turinčio kūną, kenčiančio, mylinčio, miršančio ar jau mirusio, bet gyvo kūniškos sąmonės ekrane žmogaus žodžiai. Tik jie palieka išpaudą kito sąmonėje, tik jie yra patirties ženklai. Skausmingos dvasinės patirties atitikmenys kūne – raukšlės nebūtinai sename veide, išplėtos vaiko akys, sugniaužti kumščiai, suspausti ir nulėisti pečiai. Signifikantai nerodo patirties, jie priklauso objektyvumo, niekieno asmeniškai ir visų patyrimo sferai. Sąmonės ekrane nėra *apie*, nėra asmens sudaiktinimo, nuasmeninimo, autorius čia gyvas tol, kol gyvas žmogus, galintis liudyti, norintis liudyti, mokantis liudyti; kol gyva kultūra, gyva tiesiogine prasme, t. y.

kol ji palieka išpaudus mūsų kūno sąmonėje, kol mes randame atitikmenis jų neieškodami, savaime, *dykinėdami* (taiklus autorės pastebėtas žodis, kuriuo poetas Donaldas Kajokas pavadino būsenas, kai savaime paaiškėja tai, ko negali pasiekti didelėmis pastangomis).

Knygos žanras – fenomenologiniai užrašai: „Užrašai, jei jie neimituojami, iš principo yra fenomenologiniai – juk užrašinėjamas sąmonės darbas, fiksuojama tai, kas vienu ar kitu būdu pasirodo *sąmonės ekrane* (Vytauto Mačernio metafora, o gal ir sąvoka, įvaizdinanti suvokimą).“ Rašoma tarsi bandant susivokti, bet jau suvokus. Autorei artima Hanso-Georgo Gadamerio mintis, jog suvokiame jau suvokę, suprantame jau supratę. Mintys pasižymimos, vienur jos daugiau išplėtos, kitur tik pažymėtos, tarsi sau duodama užduotis jas apmąstyti. Autorei nestinga saviironijos, nors ji pati mano, kad stinga. Sąvokas, citatas ji nuskaito nuo atminties ekrano, todėl kartais pristinga tikslumo, cituojama ir čia pat apsidraudžiama: *tiksliai neprisimenu, negaliu rasti, kur tai buvo parašyta*. Kai tai perskaitai, jautiesi tarsi kviečiama išitraukti į pokalbį, padėti rasti, gal ir patikslinti. Todėl recenziją ir pavadinau pokalbiu. Pokalbiški užrašai. Autorė susimąsto, ar pokalbis skiriasi nuo dialogo. Mano, kad nelabai skiriasi, gal tik tuo, jog dialogas daugiau sietinas su specifinėmis temomis, pokalbiui tinka bet kas, net ir banalūs kasdieniai dalykai. Graži, beje, autorės mintis apie *kasdieniškujų banalybių fenomenologiją – tinklą, kuriuo*, pasak autorės, *labiausiai galima būtų pagauti žmogaus sąmonę*. Į pokalbį su autore norėčiau įtraukti artimo jai mąstytojo fenomenologo Merabo Mamardašvilio bičiulį, pašnekovą Aleksandrą Piatigorskį, kuris mano, kad pokalbis ir dialogas – tai iš esmės skirtingi dalykai. Knygoje „Nenutrūkstamas pokalbis“ jis užsimena apie amerikiečių filosofą Robertą Brandomą, kuris, paklaustas, ko labiausiai

bijo, atsakė: nutrūkusio (gal nutraukto) pokalbio. To paties bijo ir Londone gyvenantis rusų filosofas A. Piatigorskis. Dialogas jam – objektyvus intencionalumas, savotiškas susitarimas kalbėti apie bendrus dalykus, įtvirtinti malonų abiem pusėms supratimą. Pokalbis žavi netikėtumais, minties šuoliais, spontaniškumu, jame nėra prievartos, prievolės įtikti pašnekovui. Man atrodo, kad ši mintis tinka autorės pokalbiškiems užrašams suprasti.

Autorės pašnekovai – artimi jai kultūros žmonės, gyvieji ir mirusieji. Ji kreipiasi į juos: „Daug kartų esu klaususi savęs, bet kartu ir Žemaitės, kaip ji priėjo tą tašką, kai vieną vakarą ėmė ir atsisėdo prie popieriaus lapo, pradėjo rašyti – pasakoti. Kaip pasiryžo?“ Arba pagarbiai išklauso sunkiai sergančią Juditą Vaičiūnaite, kalbėjusią, anot autorės, *su tokiu atvirumu, kurio ji niekad nebuvo patyrusi iš kuriančių žmonių, nebuvo pasiruošusi*. Po to mums, *ją mąstantiems*, prasitaria, *jog negali apie ją* (pokalbį) *visko pasakyti – ne tik dėl pasitikėjimo ribos, bet ir dėl situacijos, nepasakomos*. Negirdžiu to pokalbio, bet tarsi ir girdžiu, stebiu dvi besikalbančias moteris – norinčią išsikalbėti ir galinčią suprasti, bet negalinčią padėti. Taip paprastai ir šnekasi artimos moterys: viena guodžiasi, kita guodžia, jautriai išklaudydama. Moterų pokalbio fenomenologija. Autorė kalbasi su išėjusiomis kūrėjomis – Judita Vaičiūnaite, Janina Degutyte, Nijole Miliauskaite, One Baliukone, Jurga Ivanauskaite, Danute Paulauskaite, Birute Baltrušaityte – tik prasitardama, neaptarinėdama jų išsineštų paslapčių, netrikdydama jų ramybės, ištardama: amžinatilsį. Su gyvaisiais šnekasi apie mirusiuosius, įkalbinėja rašyti apie išėjusiuosius, leisti jų rinktines, išsaugoti, kad išliktų.

Fenomenologinės įžvalgos autoriui tarsi leidžia (nenušiengiant mokslėškumui, juk ji – akademinis žmogus, profesorė) prisiliesti prie kūrėjų patirties

išvengiant skaudžių ideologinių vertinimų. Įtikinamai ji pateikia Salomėjos Nėries moteriškos patirties vertinimą: *sumedžiota, o ne suvedžiota*. Pritariu autoriui, kad svarbu ne kūrėjo biografią, bet patirtis, kurią gali suvokti, kai randi atitikmenų savo patirtyje.

Autorė žavisi kūrybinėmis žmogaus galiomis, interpretuodama tekstus tarsi juos pratęsia. Liudydama savo vaikystės patirtį, ji netikėtai atskleidžia savo poetinį talentą. Gražiai skamba netaisyklingi norminės literatūrinės kalbos požiūriu vaikystėje vartoti žodžiai; *sodnas, lelijavas, babunėlė, rūžavas*. Vienkiemio vaikas, ji vis sugrįžta į savo vaikystės erdvėlaikį, pasavuosių, romantizuodama, poetizuodama, atrasdama vis naujų spalvų.

Sąmonė saugo tai, kas gražu, graudu, gailu. Žemaitėi, Salomėjai Nėriai, V. Mačerniui ir daugybei kitų autorės mąstomų kūrėjų tinka apibūdinimas *ekologinės sąžinės žmonės*. Tinka jis ir autoriui, įsipareigojusiai klasikinės kultūros tikrosioms vertybėms. Kai išgyvenama, pergyvenama, gimdoma, gimstama ir mirštama, o ne simuliuojama realybės šou balagane.

„Pabaigoje nereikia daugtaškio – ir taip atvira, daugtaškis dabar atrodo nudėvėtas.“ Viktorija Daujotytė. Sauganti sąmonė.

KRISTINA KUČINSKAITĖ

Klaidžiojant po nupigintą Ulro dykumą

Ulras – tai iš Blake'o pasiskolintas žodis. Jis reiškia kraštą dvasios kančių, kurias kenčia ir privalo kentėti kiekvienas suluošintasis (Cz. Miłoszas).

Pirmoji Kristinos Jokštaitės knyga „Karta SOS“ drąsiai spraudžiasi į lentynas ne tik dėl solidžios apimties, bet ir dėl pavadinimo. Jis plika akimi regimais lynais mėgina prisitraukti prie pagarbą jau užsitarnavusių daugelio kartų – X, P ir kitų.

Karta, išdrįsusi turėti vardą, neišvengiamai nurodo į maištą. Į atsiskyrimą nuo kitų kartų, kurios, pasyviai tekėdamos gimimo/mirties trajektorija, susilieja į vieną amorfišką masę. Karta, turinti vardą, – gyva ir aktuali, dažnai jos kūnas išraižytas sužalojimų, o siela kupina neviltilies. Tokia karta nebūtinai iškels ginklus kovodama su édančia dabartimi, bet ji būtinai išrėks savo skausmą ir įniršį. Gal beribėse erdvėse atsiras kažkas, kas jį išgirs. Kas toliau? Nežinia, svarbu, kad kas nors pamatys pasaulio žvėries išmėsinėtą vidujybę.

„Karta SOS“ (tai galima nuspėti iš autorės pasiekimų jaunųjų filologų konkurse bei jaunumo) išsiskleidžia kaip beveik epinė lietuviškai meksikietiška istorija, kurioje susigrūda visas įmanomas emocijų spektras. Tekstas lyg negailestingai perpjauta arterija plūsta įvykiais ir aistromis. Užsienyje dirbantys tėvai, vaikai, palikti nu-

kvaišusių senelių priežiūrai, sužvėrėjusi mokykla, kurioje visi trokšta tik vieno – dulkintis, dulkintis ir dar kartą dulkintis. Visoje šitoje beprotybėje lyg trapi gelė skleidžiasi meilės istorija. Bet juk vien meilė būtų pernelyg įprasta, tad siužetas kaip alkanas demonas dosniai pašeriamas brutalia žmogžudyste, ankstyvu nėštumu, beprotnamio palata, kalėjimu. Desperatiškai braunantis per įvykių džungles, artėjama prie finišo tiesiosios, kuri kyla aukščiau, nei leidžia įsivaizduojami įtampos matai. Aukščiau, aukščiau ir aukščiau, kol skaitytojui, kaip kokiam maitėdai, bloškama paskutinė griozdiška akimirka: „Tik kampe, prie spintelės šluotoms ir kibirams mėtėsi nuotrauka. Dar negimusio kūdikio“ (p. 263).

Autorė pirmajam romanui pasirinko aktualią ir skaudžią temą. Vietniškų vaikų karta su daugybe skaudžių problemų tikrai egzistuoja. Pro eilines turčių pagyras ar nuolatines tų pačių skandalų variacijas žiniasklaidoje prasiūša ir tos kartos balsas. Tad mėginimą į knygą sudėti šiandieninę šalies tragediją turbūt galima vadinti sveikintina intencija. Vis dėlto autorė, imdamasi tokios temos, turėtų jausti didelę atsakomybę už savo žodžius.

Galima ginčytis dėl to, koks yra gyvenimo gylis, ar išvis svarbu mėginti jį pajusti, bet aišku tai, kad būtinas jautrumas ir atsakomybė, kai jis išsileidžiamas į tekstą. Kūrėjas, remdamasis tikrovės peripetijomis, konstruoja personažus ir jų gyvenimo linijas, tad knyga skaitytojui atsiveria kaip realaus pasaulio atspindys. Kokios emocijos kyla skaitytojui vertinant jam pateikiamą pasaulio vaizdą, priklauso nuo autoriaus kompetencijos.

„Kartos SOS“ veikėjai, deja, lėkštoki. Prieš akis jie pažyra kaip apipešiotos lėlės. Jų kalba kupina tolimųjų Vakarų atsainumo ir cinizmo. Skaitytojau, juokis iš visų tų frazių, kurias paprastai girdi skambant animaciniuose, bendruomenės sugedimą demaskuojančiuose filmukuose!.. Gaila, juoktis nebesinori, kai iš po visų kalbų

Kristina Jokštaitė. KARTA SOS. – Vilnius: Baltos lankos, 2008. – 263 p.

prasimuša su niekuo nesupainiojamos ponios – tuštuma ir banalybė. Ir nesvarbu, kad po savo keistą pasaulį klaidžiojančių personažų širdys pripildytos neapsakomos meilės ir didelio švelnumo troškimo. Ir nesvarbu, kad jie su-triukę, kankinami vienatvės ir kupini skausmo. Per didelis dramtizmas, kai kur iš įtampos kaip seni karoliai trūkinėjantys sakiniai, kurie lieka įkalinti puslapiuose be jokios vilties patekti į skaitančiojo širdį. Kad ir toks kančios paveikslas:

Bet dažniausiai Roberta jausdavo viską iš karto. Tada čiupdavo peiliuką popieriui pjauti. Raudoną. Ryškiai. Bet ne tamsų, o beveik oranžinį. Ir raizydavo vidinę dilbio pusę. Odą prie pat alkūnės linkio. Skausmas. Plyštančios odos vaizdas, tekantis kraujas išlaisvindavo Robertą nuo kančių ir jį penkiolika minučių jausdavo palengvėjimą (p. 71).

Arba vyriškų minčių kūdra:

Deja, toji pupa uoga rūta lelijėlė buvo tikra nevėkšla. Visų pirma, nutaškė mane krauju. Antra, visą laiką raugėjo. Trečia, ji buvo kaulėtesnė net už Sigą. Nuėmęs jai liemenėlę radau tik vatos. Net neižiūrėjau spenelių (p. 9).

Kūrėja, piešdama kuo gyvesnius ir aštresnius personažų paveikslus, atrodo, mėgina į juos sukrauti viską, ką aprėpia žvilgsnis, nuklydęs į televizijos dykumas, ar ką jis užgriebia slysdamas mokyklos programa. Dėl to jie atrodo labiau suluošinti vakarietiško simbolių ir televizijos, nei juos vienus palikusius tėvų. „Karta SOS“ netikėtai atskleidžia dar vieną šiuolaikinio jaunimo problemą. Tai – prarasta galia įsigilinti (kita vertus, gal per daug reikalauti to iš jaunos autorės?). Komercinių, madingų smulkmenų debesis, tuščiavidurės frazės taip tankiai nukloja personažus ir įvykius, kad skaitant apima ne tik susierzinimas dėl beribės jų gausos, bet ir siaubas, kad galbūt po jomis iš tiesų nieko ir nėra. Nuolatinis slydi-

mas paviršiumi, kartu tikint, kad pasiekta žmogaus jausmų gelmė. Toks yra dar vienas šiuolaikinės kartos veidas. Taip pat pažymėtas SOS ženklu.

Kai mėgini perprasti knygos struktūrą, sulauki dar vieno akibrokšto. Siužetui, kuris pinga kartu su įvykių tėkme, perteikti pasirinkta didelė stilių įvairovė: dienoraščiai, laišškai, sąžmonės srautas – tad knyga atrodo kaip karinių (literatūrinių) pratybų laukas. Nesunku suprasti, kad stilistinę įvairovę lemia personažai, kurių kiekvienas nori kalbėti savo balsu – kaip tik tokiu, kuris geriausiai atspindi jų dvasią. Todėl Tadas kalba šnekamąja kalba, kurioje gausu slengo, Rūta – pabrėžtinai „mergaitiškai“, kartkartėmis įleisdama tarptautinių žodžių „karosiukų“, o Roberta prabyla sąžmonės srautu (nes juk toks geriausiai atskleidžia bepročio mąstymo procesus). Deja, skirtingos išraiškos ne išlaisvina herojų asmenybes, bet izoliuoja juos kaip atskiras salas.

Laiko transformacijos taip pat gana įvairios, bet nelabai vykusios. Pasakojimas prasideda nuo pirmojo istorijos epizodo ir sąžiningai baigiamas pasakutiniu. Erdvėje tarp šių dviejų polių užverda rašančiojo rankos visiškai nevaldoma maišatis. Teksto ritmas kaitaliojasi, blaškosi tarp įvykių ir būdų, kuriais jis pateikiamas. Vis labiau tolstama nuo darnaus kūrinio idėjos. Iš pradžių autorė pasirenka nuoseklią pasakojimo manierą, tačiau, knygai įpusėjus, jos atsisakoma ir metamasi į retrospektyvų įvykių fiksavimą, tuo pat metu tekstą dar ir defragmentuojant. Gal tikimasi sukurti didesnę įtampą? O gal tai dažnam rašančiajam būdinga pretenzija į „rimtumą“? Deja, toks padrikumas ir stilistinis blaškymasis demonstruoja tik viena – nesugebėta kaip reikiant suvaldyti pasakojimo.

Mėginant panaudoti kuo daugiau išraiškos priemonių, sukurti kuo margesnį pasaulį ir tą darant persistenten-

gus, atsiduriama prieš groteskišką melodramą, kurioje po blizgančiais niekučiais sunku pajusti tikrumo kibirkštį.

Jau minėtas Cz. Miłoszas ne be

ironijos yra sakęs, kad „norima nustebinti pasaulį arba jį gelbėti, tačiau pasaulio nei nustebinsi, nei išgelbėsi“. Atrodo, tai puikiai tinka reziumuojant „Kartos SOS“ užmojų.

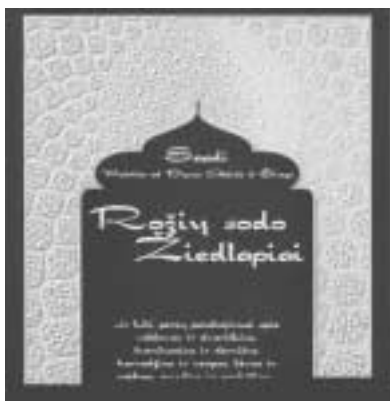
Anotacijos

MINDAUGAS PELECKIS

Dvasinių tradicijų žiedlapiai

Kaune įsikūrusi leidykla „Mijalba“ Lietuvos skaitytojams suteikia galimybę susipažinti su Rytų išmintimi. Šįkart pristatysime kelis dviejų sudėtingų filosofinių sistemų – sufizmo ir budizmo – tekstus (www.mijalba.com).

SAADI. „Rožių sodo žiedlapiai ir kiti persų pasakojimai apie valdovus ir dvariškius, šventuosius ir dervišus, karvedžius ir vergus, tėvus ir vaikus, gyvulius ir paukščius“ (Kaunas: Mijalba, 2005, 112 p.).

Šioje knygelėje – 73 žymaus persų poeto ir pasakotojo Saado trumpi pa-

sakojimai ir pamokymai. Juos iš anglų kalbos vertė Mantas Paliukas ir Algirdas Randomanskis.

Knygos vertimas ir dizainas – vykę. Kišeninio formato „išminties knygelė“ gali būti pravarti įvairiais gyvenimo laikotarpiais.

Daug kuo turtinga persų kultūra, deja, Lietuvai dar mažokai pažįstama, keliautojai tik pradeda atrasti Iraną ir jame slypinčią senąją Persiją (galima sakyti, ledus pralaužė neseniai per Lietuvos televiziją rodytas dokumentinis serialas „Šilko kelias“).

Šeichas Saadas (tikrasis vardas – Muslih-ud Din Mušrif ibn Abdula; 1184–1283/1291?) gimė Persijos mieste Širaze, kurį paliko dar ankstyvoje jaunystėje ir išvažiavo į Bagdadą studijuoti arabų literatūros ir islamo. Jam teko daug klajoti – po Anatoliją, Siriją, Egiptą, Iraką, Indiją, Centrinę Aziją. Yra duomenų, kad jis buvo netgi patekęs į vergiją.

Saadas lyginamas su žymiuoju pirkliu ir keliauninku iš Venecijos Marcu Polu (1254–1324), kuris panašiu metu (1271–1294) klajojo šiame regione (gal ir susitikę buvo?). Tiesa, M. Polą labiau domino įtakingi asmenys ir geras gyvenimas, o Saadas bendravo su mongolų vykdyto genocido aukomis, paprastais žmonėmis. Jis sėdėdavo visokiuose užkampiuose, gerdavo vakarais arbatą su pirkliais, žemdirbiais, šventikais, keliautojais, klajo-

jančiais sufijais. Saadas tokį gyvenimą gyveno daugiau kaip dvidešimt metų. Iš čia ir jo įžvalgos, dėl kurių Saadas vadinamas vienu svarbiausių persų poetų ir mąstytojų, vertinamų ne tik dėl rašymo kokybės, bet ir dėl giliamintiškumo, nebijojimo kalbėti apie socialinius dalykus.

Būdamas jau brandaus amžiaus, Saadas grįžo į Širazą. Jį sutiko kaip įžymybę. Gimtajame mieste poetas ir mąstytojas nugyveno savo ilgą gyvenimą. Širaze jam pastatytas mauzoliejus.

Nors Saadas daug kam Vakaruose asocijuojasi su panegirikų, odžių rašytoju, tačiau tikroji jo kūrybos šerdis – trumpi eilėraščiai, aforizmai, humoristiniai vaizdeliai, parodantys žmogiškosios egzistencijos absurdiškumą. Beje, Saadą cituoja Aleksandras Puškinas „Eugenijuje Onegine“ („Kaip dainavo Saadas senovėj gilioj, kai kurie jau nutolę, kiti mirę nūnai“, – *M. P.*).

Saado stilius vadinamas paprastu, bet neįmanomu pakartoti. Jo paprastumas pagrįstas specifinėmis teksto išraiškomis – sinonimika, homofonija, oksimoronais, vidiniu ritmu ir išoriniu rimu.

Saadas parašė keliasdešimt knygų, iš kurių garsiausia – poetinių pasakojimų ir pamokymų rinkinys „Rožių sodas“ („Gulistan“), surašytas 1258 m. „Rožių sodo žiedlapiai“ – laisvai perpasakoti šio kūrinio fragmentai.

Saadas skaitytoją nuteikia nesitikėti „išminties perlų“, kaip dabar įprasta sakyti „elito“ susibūrimuose. Ir ši knygelė nėra „išminties knyga“, kokias parduoda knygynuose šalia atvirukų bei užsienio oro uostuose. „Dėkoju [Viešpačiui], kad ši knyga gimė anksčiau, nekaip išsikvėpė mano dienos“, – rašo Saadas (p. 5), įtraukdamas skaitytoją į savo pasaulį.

„O ryto giedantis paukšti! Pažvelk į drugelį – jis tylėdamas nuskrido į liepsną. Apsimetėliai nenutuokia, kur Dievo ieškoti. O Jį radusieji tyli“, – įkvėpimo ir vilties kupiniais žodžiais kreipiasi į skaitytoją poetas.

Žinodamas nacionalines lietuvių charakterio ypatybes (pagieža, pavydas, nevisavertiškumas, trumparegiškumas), dar noriu pacituoti Saado miniatūrą „Pikto žmogaus skonis“: „Tas povas buvo nuostabiausias iš visų povų. Kai jis išskleisdavo žavingą margaspalvę uodegą, visi aplinkui apstulbdavo – visi, išskyrus vieną piktavalią žmogėną. „Kokios bjaurios šio paukščio kojos“, – burbėdavo tada jis pats sau po nosim.“

NIGEL WATTS. Meilės kelias. Įkvėpanti sufijų mistiko Rumio gyvenimo istorija (Kaunas: Mijalba, 2003, 184 p.).

Šią knygą vertė Andrius Rondomanskis ir Jonas Vitkūnas supažindina mus su bene žymiausiu sufijų mistiku, poetu, islamo teisės ir teologijos žinovu Rumiu („Romėnas“ – jis didžiąją gyvenimo dalį praleido Ar Rūmo miestelyje, kažkada priklausiusiam Bizantijos imperijai). Mawlana Jalal ad-Din Muhammad Balkhi (1207–1273) gimė dabartinio Afganistano teritorijoje, Balche. Kaip ir Saado mauzoliejus, Rumio kapas ir šalia jo pastatyta šventykla tapo piligrimystės objektas. Po Rumio mirties jo sūnus sultonas Waladas ir mąstytojo sekėjai įkūrė Mawlawiyah sufijų ordiną, dar žinomą kaip „Besisukantys dervišai“. Tai – vienintelis pasaulyje sufijų ordinas, atliekantis šventojo sufijų šokio

ceremoniją, kuri išgarsino jį ne tik Turkijoje, kurioje jis atsirado, bet ir visame pasaulyje.

Rumio eilėraščiai versti į įvairias kalbas. BBC yra pripažinusi Rumį „populiariausiu poetu Amerikoje“.

Tačiau „Mijalbos“ išleistoje knygoje aprašomi mažiau žinomi dalykai. Kai Rumis buvo trisdešimt septynerių, jis jau buvo imamas ir turėjo tūkstančius sekėjų. 1244 m. jo gyvenime įvyko pokytis – Rumis susipažino su dervišu Šamsu iš Tabrizo (dabar – Azerbaidžanas). Jis tapo Rumio dvasiniu mokytoju, supažindino jį su islamo misticismu, dėl kurio Rumio poezijos rinkinys „Diwan-e Šams-e Tabrizi“ („Šamso iš Tabrizo darbai“, daugiau kaip 40 000 eilučių) tapo nemirtingas, laikomas ne tik persų, bet ir viso pasaulio literatūros šedevru. Mokinys su mokytoju iki šio mirties ketverius metus kartu gyveno Konijoje (dabar – Turkija), kartu keliavo į Damaską.

Paveiktas mokytojo, Rumis užsidarė savyje, žengė, kaip jis pats tai vadino, širdies mokymo keliu. Knygoje „Meilės kelias“ aprašoma jo prieštaringa draugystė su Šamsu iš Tabrizo – nuo pirmosios akimirkos iki tragiškos atomazgos.

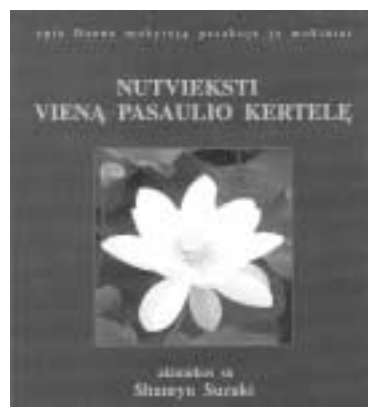
Rumis – tuo metu revoliuciją sukėlęs mąstytojas, derinęs kreacionizmą su evoliucijos bei reinkarnacijos teorijomis. „Miriau kaip mineralas, tapau augalu. Miriau kaip augalas, tapau gyvūnu. Miriau kaip gyvūnas, tapau Žmogumi. Kodėl turiu bijoti? Kada mirdamas aš buvau prastesnis? Kai mirsiu kaip Žmogus, tapsiu angelu. Tačiau ir angelai neamžini. Tik Dievas. O, leiskite man neegzistuoti! Pas Jį mes sugrįšime“, – rašo Rumis.

„Bedieviškas“ idėjas skleidęs, laiką aplenkęs Rumis rašė, jog Dievo ieškojo įvairių religijų šventovėse, tačiau rado jį tik savo širdyje. 2007-uosius Iranas ir Turkija prašė UNESCO paskelbti Rumio metais, tačiau šis sumanymas nebuvo patvirtintas. Tačiau 800-ųjų Rumio gimimo metinių proga UNESCO įsteigė jo vardo medalį, skirtą tiems,

kurie įgyvendina idealus, sutampančius su pacifistiniais UNESCO idealais.

Knygoje „Meilės kelias“, parašytoje romano forma, remiamasi istoriniais šaltiniais. Tačiau, anot jos autoriaus N. Wattso, „žodžiai, net išmintingi ir skambūs, neveda pas Dievą, o tik primena apie Jo buvimą, tą kelionę mes turime baigti tylėdami, nes sufijų kelias yra meilės kelias, o tikra meilė nebyli“ (p. 8).

DAVID CHADWICK. Nutviekti kiekvieną pasaulio kertele: nutikimus su Dzeno mokytoju pasakoja jo mokiniai (Kaunas: Mijalba, 2004, 152 p.).

Šiunriu Suzukis (1904–1971) – iš Japonijos kilęs soto dzenbudizmo pakraipos mokytojas. Beje, jį dažnai painiodavo su kitu garsiu budistu, bendrapavardžiu Daisecu Teitaro Suzukiu (1870–1966). Tokiais atvejais Šiunriu sakydavo: „Ne, tai ne aš, jis – didysis Suzukis, aš – mažasis.“

D. Chadwicko parengtoje knygoje atsispindi ir Š. Suzukio humoro jausmas, būdingas dzenbudizmui, ir paprastos, bet gilios išvalgos.

Šis žmogus, nors jau senokai miręs, iki šiol daro didelę įtaką tūkstančiams žmonių. Vakarų dvasiniame pasaulyje jis paliko neišdildomą pėdsaką. Į JAV 1959 m. atvykęs Š. Suzukis įkūrė dzeno centrą San Franciske, Tasadžaro-

je – pirmąjį budistų vienuolyną vakariečiams.

Knygą iš anglų kalbos vertė Aida Mikalauskaitė. Joje yra ir kai kurių budizmo terminų paaiškinimas, rekomenduojamos literatūros sąrašas, leidinys nedidelio formato (kaip ir Saado knyga), todėl gali tapti „kišenine knyga“. Kita priežastis, dėl ko ją gali pamėgti daugelis intelektualų ir tiesiog minties atgaivos ieškančių žmonių – Š. Suzukio minties aiškumas, lakoniškumas, minimalistinis išminties užtaisas.

Kartą per paskaitą Suzukis Rošis (taip pagarbiai mokytoją vadino jo mokiniai) pasakė: „Pragaras yra ne bausmė, o ugdymas“, – rašoma knygoje.

S. Rošis, kurio paskaitų įrašus sunkiai galima rasti „YouTube“, yra sakęs, kad „dzenas – sunkus dalykas, kaip kad ir mesti rūkyti“.

SOGJALAS RINPOČĖ. Tibetiečių gyvenimo ir mirties knyga (Kaunas: Mijalba, 2007, 408 p.).

Ši knyga – revoliucinis veikalas, tapęs gyva klasika, ji įtraukta į įvairių medicinos ir religijos mokyklų, grupių bei organizacijų mokymo programas, ja naudojasi daug medicinos seserų, gydytojų ir sveikatos priežiūros profesionalų. Leidinys pasirodė penkiasdešimt šešiose šalyse trisdešimčia kalbų, parduota du milijonai šio kla-

sikinio veikalo egzempliorių. Tačiau tai nėra komercinis leidinys. Jį vertė vienas pirmųjų Lietuvos budistų, tibetiečių kalbos žinovas Algirdas Kugevičius ir Aivaras Mockus.

Sogjalas Rinpočė (g. 1947; tib. *Rinpočė* – „brangenybė, brangusis“) gimė rytiniame Tibete. Vienas žymiausių XX a. dvasinių mokytojų Džamjangas Kjencė Čokji Lodro jame atpažino XIII Dalai Lamos mokytojo Lerabo Lingpa Tertono Sogjalo inkarnaciją. Berniuką D. Lodro mokė dvasinių pratybų, 1971 m. Sogjalas atvyko į Angliją, kur Kembridžo universitete studijavo lyginamąją religijotyją. Be šio universiteto, baigė mokslus ir Delyje.

Vienuolis Sogjalas Rinpočė įkūrė religinę organizaciją „Rigpa“ (www.rigpa.org). Ji priklauso tibetietiškojo budizmo *njingma* kryptčiai, kurioje nereikalaujama celibato. Sogjalas jau tris dešimtmečius keliauja po visą pasaulį ir moko budizmo, rengia vadina muosius „užsisklendimo seminarus“.

Solidžios apimties veikalas, pasirodęs prieš šešiolika metų, yra nemažiau svarbus (tačiau daug aiškesnis, nes Sogjalas sudėtingus dalykus moka paaiškinti paprastai) nei žymioji „Tibeto mirusiųjų knyga“. Jam įvadą 1992 m. parašė pats XIV Dalai Lama. „Ši knyga pateikia skaitytojams ne vien teorinę mirties ir mirimo aprašymą, bet ir praktines priemones, leidžiančias geriau suvokti tuos procesus ir padėti sau bei kitiems mirti ramiai ir laimingai“, – rašo Tibeto budistų vadovas.

Knygą būtina perskaityti kiekvienam. Vienas žymus lietuvių psichoterapeutas yra sakęs, kad nebijančių mirties žmonių nėra, tačiau skaitant Sogjalo Rinpočės mintis darosi aišku, jog kai kurie žmonės mirties bijo mažiau. Išmokti to iš žymaus mokytojo – geras vaistas. „Nėra dosnesnės dovanos už pagalbą žmogui laimingai mirti“, – rašoma Sogjalo knygoje. O Lietuvoje skausmingų mirčių yra tikrai daug...

Iš redakcijos pašto

Apie žmones, kuriems neapsimoka gyventi

Tenesutrikdo nepažįstamos moters laiškas – pretekstu rašyti tapo pašnekesys „Metuose“ (Nr. 6) namų ir benamystės literatūroje tema.

Sudomino požiūris į istoriją – ikikapitalistinę ir dabartinę, nomadų, vartotojų civilizaciją. Argumentų prieš tokį bekompromisinį dabarties vertinimą tarsi neturiu, bet vis tiek norisi protestuoti: negali viskas būti vien juoda, o ir kapitalizmas ne amžinas, neišvengiamai išryškės kas nors pozityvaus. Visuomenėje nyksta kova tarsi dviem lygmenim: už išgyvenimą ir už prabangą, tik pastaroji per daug sureikšminama, o pirmoji ignoruojama, nutylima.

Kokie Jūs, ano pašnekesio dalyviai, skirtingi – desperatiškas Arvydo išeities ieškojimas, pykčiu dangstomas bejėgiškumas, nusivylimas; Regimanto plaukiojimas minčių vandenyne nesiekiant apibendrinti; tykus, ramus Vytauto kalbėjimas, nesirūpinant, ar kas išgirs, ir Viktorija – mūsų tautinės ir bendražmogiškosios savasties saugotoja, vaidilutė.

Mane skaudina Marcelijaus Martinaičio paminėjimas – ne pirmą kartą: jis iš tėvų namų sienojų pasistatė namelį kolektyviniame sode, ir tai traktuojama kaip sakralinė meilė namams. Manau, jis paprasčiausiai pabėgo iš kaimo, nes buvo per silpnas, kad ryžtųsi jame likti ir išlikti savim, ir per silpnas, kad neatsigręždamas išeitų į bauginantį miestą; jis kaip sraigė su visu namu nurėplino ten, kur geriau, tais sienojais mėgino susikurti saugančią erdvę. Bet tai nėra namai, tai – priebėga. Kažkur skaičiau, kad Marcelijus, žiūrėdamas į brolių, su siaubu galvojo, kad ir jis būtų tapęs toks, jei būtų likęs kaime, gimtuosiuose namuose (žudantys namai? Ar tik žudanti vieta?). Koks? Žmogus yra ir išlieka toks, koks yra, jei jis stiprus. Nenužmogėjo gi Tėvas Stanislovas ar monsinjoras Kazimieras Vasiliauskas (o ir daugelis kitų) gyvendami ekstremaliomis sąlygomis. Jei Viktorija ir Marcelijus būtų susitikę abu kaip paprasti žemdirbiai, ar jų draugystė būtų mažiau prasminga? Knieti paklausti: kokią savo lemtį mato Viktorija, jei būtų likusi kaime? Ir kaip po tokių savo pareiškimų jaučiasi Marcelijus, važiuodamas į kaimą skaityti savo poezijos? Juk važiuoja?

Beje, Marcelijų kaip rašytoją ir poetą mėgstu.

Kita, siejanti su namais, tema. Bandau suprasti, kaip čia atsitiko, kad iš Lietuvos visuomenės išnyko bent pora socialinių grupių. Miesto gyventojai dabar suvokiami kaip verslininkai, valdininkai, tarnautojai, inteligentai, dar visuotinė neišvengiamybė pripažinti *bomžai*. Kada paskutinį sykį girdėjot žodį darbininkai?

Atitinkamai kaime: šaunūs stambieji šiuolaikiniai ūkininkai (tai apie juos kuriami siužetai išskirtinai retoms radijo ir TV laidoms apie kaimą) ir dar yra tokia neapibrėžta kategorija – prasigėręs kaimas. Tiesa, dar kažkur, tarsi virtualioj erdvėje lyg egzistuoja, lyg vegetuoja kažkokia neapčiuopiama kaimiečių kategorija – smulkieji ir vidutiniai ūkininkai (beje, skaičiumi skaitingiausia), bet

jai tarsi nebeprisitaikyti būti, nes Briuselis pasakė, o Vilnius *prituravojo*, kad ūkis, turintis mažiau 300 ha, šiuolaikinės laisvos rinkos sąlygomis yra nerentabilus, pasmerktas žlugti. Tas baisus žodis – *neapsimoka*, laužantis žmonių likimus. Neįsivaizduojama, kaip laisvoji rinka yra savitiksli, neįsivaizduojama dėl jos verta aukoti lietuvišką kaimą? Kokia prasmė, jei dėl tos laisvos rinkos didėja žemės ūkio gamybos rentabilumas, deja, pasaulyje, nemažėja badu mirštančiųjų skaičius, negelbsti jokia labdara?

Pastaruoju metu mūsų žiniasklaidoje netiesiogiai visi kaimiečiai (gal išskyrus tuos šauniusius naujajietuvius kaime ar pavienius egzempliorius iš smulkiųjų ir vidutinių, kurie laiku išmoko auginti spanguoles ar veisti kanarėles) vaizduojami kaip šiek tiek nevisaverčiai (amerikiečiai tokius švelniai vadina „nepilnais doleriais“), nesuprantantys, kaip pagal laiko dvasią balsuoti rinkimuose, neįsivaizduojantys dėkingumo ES už pagalbą ir nesugebantys ja pasinaudoti. O už ką jie turėtų dėkoti, jei pagal statistiką (duomenys iš A. Paleckio pranešimo) 95 proc. paramos kaimui gauna 5 proc. ūkininkų, žinoma, – stambieji, nors ir tie garsiai rėkia, kad jei nesikeis kainų politika, jie bankrutuos! Tai kas tada gresia tiems 95 proc. smulkiųjų? Juk jie ir yra tie, kurie tvirčiausiai išgyvenę savo namuose, sodybose, Lietuvoje, tebekalbantys autentiškiausia lietuvių kalba. Jie neišvengiamai taps benamiais: vaikai išklysta į pasaulį, senoliai – į kapus. Nes taip liepia laisvoji rinka, tam pritarė valdžios galingieji ir nei žodeliu neužtarė intelektualai. Niekam tai neparūpo, niekas to nė nepastebėjo.

Atsirado nauja vis gausėjanti grupė žmonių, paveldėjusių ar nusipirkusių senas sodybas kaime, kur atvažiuoja poilsiauti, bet tai nėra tikri namai, nes namuose gyvenama, o ne retsykais atvažiuojama.

Grįžkim į praeitį. Kas per visus karus, marus, okupacijas, rašto draudimo metus išsaugojo lietuvių kalbą, tautinį identitetą, namus, sodybas? Kaimas. Kas nesenoje praeityje, kai rusų, vokiečių okupacijų metais pirmiausia buvo puolama inteligentija, kai tiek daug šviesių protų baigiantis karui pasitraukė į Vakarų, žuvo pokary, tremty ar užsisiklėdė, nedalyvavo kultūrinėje veikloje, – ar ne kaimas vėl buvo tas pagrindinis genofondas, iš kurio atsikūrė mūsų mokslas, menas?

Tai kur dabar, taip staiga, per tokį trumpą laiką, per tuos aštuoniolika nepriklausomybės metų prašapo doras, darbštus, šviesus, išmintingas, blaivus, gyvybingas lietuviškas kaimas? Beje – ir raštingas. Ar tikrai jo neliko, ar tik nenorima matyti, ar, dar blogiau, – nuosekliai siekiama sunaikinti? Nemato valdžia, kai tos pačios ES programoms smulkiąjam ir vidutiniam verslui vystyti tarsi nesuranda adresatų kaime, nemato ir intelektualai, jei mano, kad kaime likęs Marcelijus tik girtas, dviračiu varinas, šleivotų kaimo keliais, o Viktorija pravažiuotų pro šalį taip ir neatpažinusi didžio žmogaus.

O tas kaimas vis dar yra: kažkur tarp naujajietuvių ūkininkų ir prasigėrusio kaimo. Jis nyksta, jis skaudančia širdim palieka namus – be kaltės kaltas, be diskusijų savos ir svetimos valdžių paaukotas laisvajai rinkai, apspjaudytas intelektualų. Ir užmirštas. Tarsi jo ir nebebūtų. Nevertas būti.

Nenuostabu, kad, keičiantis gyvenimui, keičiasi ir namų sąvokos turinys – buities ir būties. Iš jų, buvusių būtinybe – gyvenimui, ramybei, saugumui, šeimai, galimybei kurti, dabar atsišakoja nauja namų kategorija – namai prabangai. Pavadinčiau juos – namai-sandėliai, namai-slėptuvės, namai-investicijos, namai-šiuolaikinio kičo etalonai. Tai dažnai dvasinio skurdo, tuštybės, besaikiškumo, ne itin švrios sąžinės priedanga, savo noru pasirinktos atskirties oazės. Į tokius namus ne kiekvienam leidžiama įeiti, o ir pakviestieji retai būna dvasiškai artimi, dažnai tik „reikalingi“ žmonės, ar tokie, prieš kuriuos norima pasipuikuoti. Kam kiltų mintis tokius namus pavadinti sodyba ar kad ir tuo

paprastu, bet šventu namų vardu? Apie tokius dabar sako – *jo namas, ne namai*. Pastebėjot? Tik materialinė vertybė, tik turtas.

Ar matėt, mieli intelektualai, veidus kaimo žmonių, vasaros pradžioj žvelgiančių į sodriai želiančias pienes, kurių nebereikia, į nesėtus laukus. Ir kaimynas vengia susitikti kaimyną – lyg būtų kuo prasikaltęs, ir namai ne namai – lyg svečiuose, lyg laikinai.

O aš matau – kasdien. Man skauda.

Dabar jau daugelis nieko nebesodina ir nebesėja, – kas nulūžo žemdirbio sie-loje?

Jei jau žmogaus veiklą reikia matuoti žodžiu „apsimoka“, jei žemė liovėsi auginusi duoną, o prievartaujama gimdyti pelną, pinigus, nenuostabu, kad turi keistis žmogaus požiūris į žemę – ji tampa tik įrankiu. Ar galima mylėti, pvz., stakles?

Seniai, vos ne prieš pusę šimtmečio, poetas, politinis kalinys Leonas Brazdeikis susižavėjęs kalbėjo, kad žemės ūkis taps fabrikinė gamyba ir pasauly neliks badaujančiųjų. Grįžę iš lagerių svajoto, kad visiems užtektų duonos. Į klausimą, koks tada bus žmogaus santykis su žeme, jis taip ir nerado atsakymo. Gal ir gerai, kad jo nebėra.

Bandau suprasti, kaip susiformavo tokia dabartinių intelektualų, tarp jų ir rašytojų pažiūra, kad tai jie, tik jie ir niekas kitas išsaugos kalbą, tautiškumą, meną, tik jie žina, kaip ir ką rašyti, tapyti, kokią muziką kurti. Tebus man atleista, jei per aštriai pasakysiu, iš atminties cituodama vienos mokytojos lituanistės žodžius, kad dabarties intelektualai visai nekelia susižavėjimo, nes tarp jų beliko pavieniai pasišventėliai, o daugiausia nevykėlių, nesugebėjusių išeiti į verslą, ir taip pat daugybė paskui ilgesnį litą nuėjusių į popsą (plačiaja prasme). Visi jie blaškosi, depresuoja, neturi ateities vizijų, jaučiasi neįvertinti, atstumti, aplenkti dalijant pinigus, o čia dar ir bohema pasiima savo duoklę. Norisi pasakyti: žmonės, išėję iš namų.

Kaip dažnai žmonės, išmokę amato taisykles ir turintys kūrėjo licenciją, deja, neturi ką pasakyti. Šiuolaikinės Žemaitės, dar nepamėginusios išeiti į viešumą, apšaukiamos grafomanėmis, o poviliukai, sekdami gerb. Prezidentu, bijo bendrauti su kaimu, kad netyčia neapsikrėstų alkoholizmu ar silpnaprotyste – jie saugo save dideliems pasaulinio masto darbams. Ką ten kaimas, jei net nušalesniuose miestuose ar rajonuose gyvenantys menininkai vadinami „neišsipildžiusiais talentais“ (Elena Mezginaitė, Danutė Paulauskaitė). Su potekste, – jei būtų gyvenę Vilniuj!.. Kalbėdama su kaimo žmonėmis ne kartą pagalvoju, kaip toli šaukia daugeliui intelektualų iki mano kaimo „deimančių“, tegu kar-tais net su įtartina mėlyna nosimi.

Mane stebino ir žavėjo paprastų kaimo žmonių elgesys Sajūdžio ir pirmaisiais Nepriklausomybės metais. Sąlygiškai jį įvertinčiau blaiviu įvykių, veikėjų vertinimu. Nepamiršiu, kaip verkė moteris, kai V. Landsbergį išrinko AT pirmi-ninku – galas Lietuvai, muzikantą išrinko. Nuo seno kaime žinoma nuomonė – muzikantas į ūkį, ūkis nusigyvens, o čia visą Lietuvą muzikantui atidavė.

Keitėsi daug santvarkų ir valdžių, o lietuviškas kaimas išliko. Manė – išliks ir ši kartą, suklestės. Deja! Kapitalas pakirto šaknis. Tai neišvengiamai keičia ir asmenybę.

Yra toks kaimelis tarp miškų ant Nemuno kranto – Viešvilė. Jis jau buvusioj Prūsijos žemėj. Po karo jis buvo visiškai ištuštėjęs. Netrukus sugrįžo viena kita „šišioniškių“ šeima, bet daugelyje namų apsigyveno atklydę žmonės. Kaip patys viešviliškiai sako – žmonės, kuriems savam kaime vietos neužteko. Ar netampa

dabar lietuviai žmonėmis, kuriems savam kaime neužteko vietos? Dar blogiau – žmonėmis, kuriems neapsimoka gyventi?

Dėl namų – manau, kad žmogaus namai yra jis pats, svarbu tik savam gyvenime jaustis namie.

Su pagarba

DALIJA KILIESIENĖ

Kartena, Kretingos r.

In memoriam

„MIRTIS YRA KVAILA MINTIS“

ROBERTAS DANYS

1963. VIII. 2–2008. IX. 15

Esu prasitaręs, kad poezija, meilė ir mirtis turi tą patį, ironiškai besišypsantį, veidą. Tikra poezija. Tikra meilė. Ir tikra mirtis... Po pasaulių ribas trinančios, tiek į anapusybę, tiek iš anapusybes bylojančios Rimvydo Stankevičiaus poezijos knygos „Laužiu antspaudą“ pristatymo Rašytojų klube šmaikštavome su Arnu Ališausku. Na matai, visai neblogas tas mūsų draugas poetas, be ypatingos distancijos, maždaug kaip Širvys, – pasakiau aš. Kažkur tarp Širvio ir Danio, – atitarė Arnas. Ir, suprantama, nusijuokėm. Žinoma, vėl abu išvydome Robertą Danį, „Filologijos rudens“ vakare, nepamainomu akinamai baltu Jesenino stiliaus šaliku, deklamuojantį nepamainomas naivias eilutes, pavyzdžiui, *mes einam iš darželio / po du po du už rankų / tavo žydra suknelė / man panaši į dangų* – ir dar kartą (kaip pernai, užpernai ir t. t.), dideliausiam būsimų nobelistų siutui, tampantį Filologijos rudens laureatu ir absoliučiu publikos (kurios devyniasdešimt nuosimčių sudaro merginos) numylėtinui...

O po trijų dienų paskambino jaunystės draugas ir pranešė – Roberto nebėra. Numirė plaukdamas baseine, numirė taip, kaip ir gyveno – gražiai ir viešai, nelyg olimpietis: dalyvauk ir pamėgink nugalėti! Neatlaikė širdis. Antras infarktas, pirmo – nepastebėjo, „pravaikščiojo“. Iš Roberto to ir reikėjo tikėtis. Jis išdalijo savo širdį – ir tai šiuo atveju nėra romantiškai banalus frazeologizmas, tai pats tikriausias realizmas. Šitai puikiai žino jo draugai ir netgi pažįstami. Ir tos visos mergaitės bei moterys, kurias Robertas trumpai,

bet iš **tikrųjų** mylėjo. O Roberto Danio mokiniai turėtų likti visą gyvenimą laimingi, sutikę tokį mokytoją, kurio dėstomas dalykas galėjo vadintis ne „lietuvių kalba ir literatūra“, o „atsakingos laisvės pagrindai“. Antra vertus, žinau, kad yra nemažai, vien dėl to, kad turėjo šį mokytoją, filologijos fakultetą pasirinkusių merginų.

Kas jau kas, bet Robertas tikrai atleis man už visas trivialybes. Todėl ramiai sakau taip, kaip yra. Raktinis žodis šiam žmogui apibūdinti, mano giliu įsitikinimu, yra **dosnumas**. Tik pora į galvą šovusių smulkmenų: retą tomelį Josifo Brodskio (tais senais laikais) ar „Rolling Stones“ plokštelę atiduoti draugui, nes „jam labiau reikia“ – dar galima suprasti; bet į draugo krepšį perdėti beveik visus savo baravykus ir raudonviršius, kad draugas sugrižęs namo „nepasišiuokšlintų“, – šito tai jau per daug!

Apie mirusį tik gerai arba nieko? Nežinau, ar tai gerai, ar nieko: esame susimušę, ir ne kartą; pavyzdžiui, kai, dirbdamas Universiteto botanikos sode, neleidau nuskinti norėto padovanoti tuo metu įsimylėtai mergaitėi vienintelio ten pražydušios orchidėjos žiedo. Buvo vikrus, kaudavosi aršiai ir beato-dairiškai. Kokioj šeimoj išaugo toks herojus? Paminėsiu tik porą detalių. Tėvas, dailininkas, – priverstas iškabose paišyti Leninus, paišydavo savo autoportretus. Roberto mama – medikė; dar sovietmečiu per ją ir Robertą susipažinau su monsinjoru Kazimieru Vasiliausku, per Velykas su jais teko lankytis pas vėžiu sergančius, paskutines savaites gyvenančius žmones. Štai tokios pamokos, gal vertingiausios gyvenime...

Apie poeziją su Robertu beveik nekalbėdavom. Būdami protingi žmonės supratome, jog mūsų požiūriai, daugmaž sutapę prieš tris dešimtmečius, laikui bėgant radikaliai išsi-skyrė. Manau, jog į lankas nukeliau aš, man parūpo siaubingas poezijos beširdišku-

mas, Robertas liko ten, kur ir buvo – vaikystėje ir paauglystėje, o galutinai įstrigo kažkur romantiškoje devintojo dešimtmečio pabaigoje. Jam visą gyvenimą svarbiausias liko poezijos nuoširdumas. Be menkiausios distancijos, tarp gyvenimo ir kūrybos nebrėžiant jokios ribos. Tai veikia. *Delfi* komentatoriai, atsiprašydami, kad citatos gali būti netikslios, cituoja ištisus Roberto eilėraščius. Vadinasi, cituoja atmintinai! Jo tekstai, jau beveik virtę naujosiomis, miestietiškomis „liaudies dainomis“, skamba atliekami iškiliausių Lietuvos bardų. Ir dar ilgai skambės. Kol tų bardų bus. O kas nežino iki šiol Povilo Meškėlos giedamo Roberto Danio bei Fausto Latėno dvidešimtojo amžiaus pabaigos „megahito“ „Dar ne vakaras“? Kas gi neniūniuoja tos fantastiškos kūbu pakeltos tautologijos: *apsiverkusios verkia ašaros!*

Štai ir mano brolis po Roberto (manau, kad visai neatsitiktinai dar kartą atsidūrusio greta Vytauto Kernagio) laidotuvių padėklamavo vieną iš mėgstamų R. Danio eilėraščių. Pacituosiu. Kadangi čia taip pat beveik „liaudies daina“, gali būti kokių sintaksės netikslumų:

*Tą dieną aš baisiai pyrago norėjau,
bet draugo palaukiau ir pats pakentėjau.
O kai savo draugo atėjus sulaukiau,
aš visą pyragą atidaviau draugui.*

*Tas draugas prisėdo, pyragą suvalgė
ir štai jau per pietus nebejaučia alkio.
O aš? Ką čia aš, man juk draugo reikėjo,
taurus, nuoširdaus, o juk toks ir atėjo.*

Čia visas Robertas Danys: naivus, tiesus ir ironiškas. Su tais kipšiukais rudose akyse. O štai šakninė R. Danio poezijos savybė: eilėraščio adresatas – vaikas, gyvenantis kiekviename iš mūsų. Ir adresantas – vaikas. Vaikas mumyse kreipiasi į vaiką mumyse – štai kur esmė. Ribos tarp vaiko ir suaugusiojo trinašios taip pat, kaip ir tarp gyvenimo bei kūrybos. Tąją „daniškos“ poetikos ypatybę mėginau ataidėti, eilėraščiais iliustruodamas Šarūno Leonavičiaus piešinių knygą „Žmogaus žvaigždė“. Lieku ir čia Robertui skolingas.

Kai mokėsi universitete ir dalyvavo Marcelijaus Martinaičio *poetų kalvėje*, modernesnių kolegų ne be pagrindo buvo kaltinamas retrogradiškumu, perdėtu jausmingumu, galų gale prierašumu silabotonikai. Ir štai tie kolegos vieną rytą randa įtaigiu verlibru parašytą, kaip girdėjau, ganėtinai aukšto meninio lygio anonimo poemą ir ilgai svarsto, minėdami įvairias toje aplinkoje iškilias pa-

vardes, mėgindami nustatyti autorystę... Atspėjote, kas buvo autorius? Dabar pagalvojau, jog Robertas nėra tuo faktu kada gyrėsis, sužinojau tai iš kitų.

O štai ką dažnai matydavau pats: sėdint *Bačkoje* (tokia kavinė, oficialus pavadinimas „Ugnelė“, dabar tas stebuklų rūšys priklauso Švedijos ambasadai) Robertas per kelias minutes „pripildydavo“ bet kokį jam pateiktą akrostichą. Ir eilės būdavo ritmiškos, metriškos, nepriekaištingai surimuotos, o – svarbiausia – gražios ir netgi prasmingos. Beje, kur tos eilės dabar, mergaitės? Kur dabar jūs?

Kur dingo „Vaiva“, „Rotonda“, „Žibutė“? – kai liepos mėnesį matėmės Nidoje, retoriškai klausė Robertas. O aš prisiminiu tą žvalų devintoką, rodantį man, taip pat bandančiam šį tą rašinėti vienuoliktokui, parkeriu eilių prirašytą sąsiuvinuką ir tą neišdildomą įspūdį, kad pirmą kartą gyvenime susidūriau su tikru poetu. Štai to sąsiuvinio eilėraštkas, kurį taip pat cituoju atmintinai – po vienu atodūsiu pralėkusių trisdešimties metų:

*Grįžom tiesiai į palaukę,
Kur paklaikę vėjai kaukia,
Kur praleisdavom naktis
Ir palikdavom mintis.
Grįžom vėl save surasti
Ir tikėjimą suprasti,
Kad paskui kiti galėtų
Mūsų pasakas skaityti!*

Prisimeni, kaip plaukdavom (tiesiogine žodžio prasme – A. M.) Gorkio gatve? – klausė Robertas per tą paskutinį mūsų pasimatymą... Taip, Robakai, prisimenu. Buvai braso meistras! Man labiau sekėsi peteliške, V. V. varydavo krauliu... Mes buvome laisvieji plaukikai, tokiais ir likome. Tu savo distanciją įveikei ir joje esi nugalėtojas. Dabar pailsėk „Žibutėje“. Ten jau rasi mūsiškių. Temstant susirinks visi. Ateisiu ir aš, atnešiu Tau skolą.

AIDAS MARČENAS

„LITERATŪROS SALOS“ UŽVENTYJE

Akademinis vasaros seminaras „Literatūros salos“ vyko liepos 30–rugpjūčio 1 dienomis. Jis organizuojamas jau trečią kartą Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedros, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bei VU Filologijos fakulteto Studentų mokslo draugijos. Šiemet nemaža filologų – profesionalių literatūrologų ir stu-

dentų iš įvairių šalies vietų (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių) – telkėsi Užvenčio malūne (Kelmės r.). Susitikimo vieta pasirinkta neatsitiktinai – stengtasi tęsti mąstymo liniją, pradėtą pernai Kėdainiuose, ir taip apibrėžti literatūros seminaro temas. Užventis yra neatsiejamas nuo Šatrijos Raganos, Žemaitės, Povilo Višinskio asmenybių. Taigi dėmesio centre atsidūrė XIX a. ir XX a. pradžios žemaitiškosios literatūros klasika. Formulotus su šia tematika susijusios ir bendresnės, dabartyje aktualios problemos: literatūros klasikos vaidmuo kintančiose kultūros ir gyvenimo situacijose; atmintis ir tradicijos komentarai šiuolaikinėje literatūroje; literatūrinės komunikacijos ryšiai ir neformaliosios literatūrinės bendruomenės; laiškas kaip kultūrinės komunikacijos forma; literatūros antropologijos galimybės.

LLTI direktorius Mindaugas Kvietkauskas, pradėdamas renginį, svarstė, ar trečius metus vykstantį seminarą jau galima vadinti tradicija, ir kartu džiaugėsi, kad susiklostė literatūra besidominčiųjų bendravimas, kylantis iš gyvo intereso bei rodantis, kokiomis idėjomis šiandien gyvena lituanistika. Aki-vaizdu, kad „Literatūros salose“, ieškant naujų kūrybinių formų, vystomas dialogas tarp jaunosios kartos, studentų ir profesionalų, skatinamas Lietuvos universitetų bendradarbiavimas.

Įsijausti į energetiškai veikiančią vietos dvasią kvietė geriausiai savo gimtąjį kraštą, neatsiejamą nuo didelės lietuvių literatūros klasikos dalies, pažįstanti Viktorija Daujotytė-Pakerienė, skaičiusi pranešimą „Literatūros klasika ir vietos dvasia“. Literatūros klasikos vaidmenų temą pratęsė ir europinės kultūros komponento savoje kultūroje ieškojo antikos kultūros ir literatūros tyrinėtoja Dalia Dilytė („Pragiedrulių“ kova dėl kultūros šiandien“). Besiremddama Vaižganto pateiktu išsilavinusio kultūros žmogaus įvaizdžiu, D. Dilytė teigė, kad šiuolaikinėje lietuvių literatūroje labiausiai pasigendanti suvokimo ir išmanymo apie egzistuojantį Europos kultūros kontekstą. Sigitas Narbutas Joną Basanavičių apibūdino kaip intelektualų ir išsilavinusį lietuvių kultūros atstovą, XX a. trečiame dešimtmetyje turėjusį didžiausią ir įspūdingiausią asmeninę biblioteką (pranešimas „Nepažįstamas Jonas Basanavičius: asmeninės bibliotekos liudijimai“). Lietuvių literatūros ir tautosakos institute saugomų asmeninės J. Basanavičiaus bibliotekos knygų sąrašas pateiktas neseniai pasirodžiusioje knygoje „Jonas Basanavičius: asmeninės bibliotekos katalogas“.

Kita seminaro dalis, pavadinta „Kalbant

su tradicija“, buvo skirta studentų ir doktorantų pranešimams ir savajam santykiui su literatūros klasika nusakyti. Šalia Užvenčio malūno pievelėje susirinkusius klausytojus į diskusiją įsitraukti ragino Mindaugas Grigaitis, bandydamas apibrėžti „Tradiciono galias ir ribas“. Apie pastišą, kaip tam tikrą kultūros tradicijos maišto formą, pasakojo Laura Auksutytė („Pastišas šiuolaikinėje lietuvių literatūroje: žaidimas klasikų kaukėmis“). Rima Babelytė provokavo auditoriją, temą formuluodama klausimu „Ar Alfonsas Nyka-Niliūnas – klasikas?“ Vieningai nuspręsta, kad, norint atsakyti į šį klausimą, dar reikia palaukti šimtmetį. Apie „Šeimos tradiciją Juozo Apučio kūryboje“ kalbėjo Sigita Sipavičiūtė. Tam tikrus vietas, laiko, daiktų, kalbos ir kraujo „Atminties tipus Birutės Baltrušaitytės „Lieptuose“ išskyrė Edvardas Balika.

Seminaro programa, įgavusi simbolinį pavadinimą „Nauji apsilankymai „Senam dvare“, buvo tęsiama Užvenčio memorialiniame muziejuje ir skirta Šatrijos Raganos apysakos skaitymams, asmeninėms interpretacijoms. Impulsą kalbėti kiekvienam „Literatūros salų“ dalyviui suteikė Eugenijaus Žmuidos ir Jūratės Čerškutės pranešimai. Pirmasis, besigilindamas į laiko, atminties temą Šatrijos Raganos kūrinyje, įžvelgė kelias paraleles su Marcelio Prousto romanu „Prarasto laiko beiėskant“. J. Čerškutė gana netikėtai sugretino skirtingų laikotarpių rašytojas – „Pasakojimo galimybės: Šatrijos Ragana ir Laura Sintija Černiauskaitė“. Klasikos, vietos dvasią padėjo sukurti smuiku griežęs Lietuvos muzikos ir teatro akademijos dėstytojas Dainius Puodžiukas.

Didelio susidomėjimo sulaukė antrosios seminaro dienos pranešimai, skirti literatūros ir patirties sąveikai. Gintautas Mažeikis pasakojo apie didžiųjų (Eduardas Mieželaitis, Lionginas Šepetys) ir mažųjų (Juozas Keliuotis) propagandos subjektų autobiografijas („Paskutinieji propagandos subjektų dienoraščiai“). Giedrė Šmitienė klausytojams aiškino apie kalbos, kaip judėjimo medžiagos, o kinestetikos – kaip judesio jutimo, judesio estetikos suvokimo galimybę („Kalbos kinestetika“). Apie „Literatūrinę ir religinę patirtį“ kalbėjo Dalia Jakaitė.

Studentų ir doktorantų pranešimai buvo skirti literatūrinės komunikacijos tyrimams. Tomas Andriukonis bandė nuspėti, „Kaip Baranauskas tėvo laišką rašė“ (sueiliavo, datavo, pasirašė). Apie „Rašytojo ir literatūros sampratą Povilo Višinskio laiškuose“ Žemaitėi ir Šatrijos Raganai pasakojo Aurelija Stankutė. Edita Skopič skaitė pranešimą „Literatūrinės komunikacijos ryšiai ir nefor-

malios literatūrinės bendruomenės: kelias į „Trečią frontą“. Žemaitės ir Gabrielės Petkevičaitės-Bitės susitikimą, bendravimą, laiškais ir abiejų rašytojų sudarytą sandėrį literatūros ir kultūros labui aptarė Birutė Maumėnaitė („Laiškas kaip kultūrinės komunikacijos forma. Žemaitės ir Bitės duetas“). Į Europos literatūros kontekstą leidosi Ramūnas Čičelis, skaitė pranešimą „Atpirkimo aukos mitas Franco Kafkos „Metamorfozėje“.

V. Daujotytė ir Vigmantas Butkus vadovavo išvykai žemaičių keliais ir aplinkkeliais. „Literatūros salų“ dalyviai aplankė Kražių miestelio įžymias vietas, prie laužo Kolainiuose vakarojo. Vėlų vakarą su seminaro dalyviais bendravo ir ištraukas iš savo naujo romano „Benedikto slenksčiai“ skaitė L. S. Černiauskaitė.

Baigiantis trečiajam „Literatūros salų“ seminarui, mąstyta apie kitų metų susitikimo vietą ir tematiką. Dėmesys krypo į vis dar gana mažai tyrinėjama sovietmetį. Svarstyta plėsti renginio mastą, bendruomenės pojūtį – pasikviesti užsienio lituanistikos centruose dirbančius žmones. Akivaizdu, kad jau pirmaisiais šio seminaro rengimo metais užmegztas aktyvus, gyvas akademinis bendravimas ir bendradarbiavimas labai reikalingas literatams, kasmet noriai besiburiantiems į vieningą *literatūros salą*.

GINTARĖ PETUCHOVAITĖ

ATODANGOS: NUO DANTE'S REABILITACIJOS IKI G. ORWELLO DIENORAŠČIŲ INTERNETE

Dante's rehabilitacija. 2008 m. vasarą Florencijos municipalitetas nutarė oficialiai reabilituoti Dante'ę Alighieri'į, nors penki kairiosios opozicinės grupuotės valdininkai iš 24 dalyvavusiųjų prieštaravo tokiam sprendimui.

Poetas 1302 m. buvo išvytas iš Florencijos ir neleista jam grįžti į gimtinę. Dante mirė Ravenoje 1321 m. Tremtyje parašė garsiąją „Dieviškąją komediją“.

Anot laikraščio „The Guardian“, Dante's palikuonis grafas P. S. Alighieri vos neverkė skaitydamas Florencijos municipaliteto valdininkų debatus: „Ten buvo visko, tik nebuvo kolektyvinės atgailos ir simbolinės tremties pabaigos...“ Tai paskatino grafą nedalyvauti savo didžiojo protėvio reabilitacijos ceremonijoje.

Poezijos dienos Latvijoje. Latvijos rašytojų sąjunga nuo 1965 m. rengia Poezijos die-

nas, kurios siejamos su J. Rainio gimimo ir mirties datomis. Šių metų Poezijos dienos vyko rugsėjo 4–15 dienomis. Buvo surengta per 40 literatūrinių susitikimų. Ši poezijos šventė prasidėjo debiutuojančių autorių pristatymu O. Vaciečio memorialiniame muziejuje. Vienas pagrindinių renginių – infliacijai skirta poezijos disko „Inflatio poesis“ pristatymas SEB banke. Per J. Rainio gimtadienį (rugsėjo 11 d.) Esplanadėje buvo įteiktos 2008-ųjų Poezijos dienų premijos. Šiomet dėl originaliosios poezijos varžėsi 17 kandidatų – apdovanojimą pelnė Karlis Verdinis (Kārlis Verdiņš) už rinkinį „Aš“. Penkis meninio vertimo srityje nominuotus leidinius vertė Leonas Briedis – jis tapo poezijos vertimų laureatu. Skaitytojų premiją pagal balsavimą tinklalapyje „Delfi“ pelnė Ontonas Slišanas (Ontons Slišāns).

O. Pamuko „Nekaltybės muziejus“. Rugsėjo 29 d. Turkijos knygynuose pasirodė naujas 2006 m. Nobelio premijos laureato Orhano Pamuko (g. 1952 m.) romanas „Nekaltybės muziejus“ – turtingo vyro ir vargšės mergaitės meilės istorija. Pernai gegužę turkų rašytojas prasiarė, kad šią knygą rašė dešimt metų. Interviu laikraščiui „Sabah“ O. Pamukas pabrėžė, kad „Nekaltybės muziejus“ – mano švelniausias romanas“. Jau pirmomis dienomis buvo parduota apie šimtas tūkstančių naujo romano egzempliorių.

O. Pamuko kūriniai (romanai „Juodoji knyga“, „Mano vardas – Raudonas“, „Baltoji tvirtovė“, „Sniegas“, atsiminimų knyga „Stambulas, prisiminimų miestas“) išversti ir išleisti 40 valstybių daugiau kaip 7 mln. egz. tiražu. Lietuviškai serijoje „Garsiausias XX a. pabaigos knygos“ išleista „Juodoji knyga“.

Britų laikraštis „Observer“ įrašė O. Pamuką į „21 geriausių XXI amžiaus rašytojų“ sąrašą.

A. Čechovo kūryba vokiškai. Peteris Urbanas, žymus rusų literatūros žinovas ir vertėjas Vokietijoje, užsibrėžė išversti visus A. Čechovo kūrinius, kurių apimtis per puspenktą tūkstančio puslapių.

Kaip skelbia „Deutsche-Welle“, P. Urbanas susipažino su A. Čechovo kūryba studijų metais. Po to pradėjo dėstyti slavų literatūrą, o nuo 1989-ųjų ėmėsi rašytojo ir vertėjo kūrybinės veiklos. Išvertė A. Puškino, N. Gogolio, I. Turgenovo, I. Bunino, I. Babelio ir kitų rusų klasikų kūrinių. Verčiant A. Čechovo dramaturgiją, P. Urbanui kilo mintis vokiškai prakalbinti visus A. Čechovo kūrinius. Artimiausiais metais leidykla „Diogenes-Verlag“ rengiasi išleisti A. Čechovo rinkinius raštus (15 tomų).

Žurnalistika G. G. Márquezui – geriausia profesija. 81 metų rašytojas susitikime su stu-

dentais Monterėje (Meksika) pareiškė, kad žurnalistika yra geriausia profesija pasaulyje: „Mes laimingi, kai randame perlą (siužetą), ir labai išgyvename, kai istoriją blogai parašome.“ Suprantama, juk pats G. G. Márquezas debiutavo kaip žurnalistas: XX a. viduryje rašė reportažus apie Pietų Amerikos gyvenimo kasdienybę.

Kai G. G. Márquezo paklausė, kokia bus jo paskutinė knyga, jis atsakė: „Paskutinė? Niekada!“ Ir pranešė, kad iki metų pabaigos baigs rašyti naują knygą. Nors 80-ojo gimtadienio išvakarėse buvo pareiškęs, jog liovėsi rašęs.

Rasti priešmirtiniai Akutagawos Ryūnosuke's laiškai. Tokijo mieste rasti keturi priešmirtiniai žymaus XX a. pradžios japonų rašytojo Akutagawos Ryūnosuke's (1892–1927) laiškai. „Associated Press“ praneša, kad jie perduoti Šiuolaikinės japonų literatūros muziejui.

Literatūrologai žinojo, kad savižudybės išvakarėse Akutagawa parašė šešis laiškus. Du laiškai ištirti ir paskelbti. Buvo manoma, kad kiti keturi laiškai (du adresuoti žmonai, vienas vaikams ir vienas artimam draugui) rašytojo prašymu buvo sunaikinti. Pasirodo, juos išsaugojo rašytojo anūikai.

Akutagawa Ryūnosuke laiško vaikams pradžioje rašė: „Atsiminkite, kad gyvenimas – kova.“ Toliau po žodžio „kova“ įterpė „kuri veda į mirtį“.

Bus atkastas F. G. Lorcos kapas. F. G. Lorcos giminaičiai sutiko atkasti brolišką kapą, kuriame palaidotas 1936 m. frankistų nužudytas poetas su dviem matadorais ir mokytoju. Apie tai interviu laikraščiui „El Pais“ papasakojo Laura Garsia Lorca.

F. G. Lorcos šeima ilgai neleido kapo atkasti, nenorėjo, kad tai taptų šou. Mat netoli šio broliško kapo palaidota per tūkstantis kitų aukų, tad nereikia suteikti daugiau dėmesio poeto kapui nei kitiems palaidotiesiems. Broliško kapo atkasimo reikalauja sušaudyto mokytojo anūkė: per ekshumaciją ji nori įsitikinti, kad kaip tik šioje vietoje ilsisi jos giminaitis.

F. Castro – rašytojas. Pasirodžius F. Castro atsiminimų knygai, kurią parašė kartu su „Le Monde Diplomatique“ redaktoriu I. Ramone, buvo paskelbta, kad Kubos lyderis rašęs memuarus. F. Castro užsibrėžė tikslą – jamžinti svarbiausius savo gyvenimo įvykius popieriuje. 81 metų politikas revoliucionierius apgailestavo, kad anksčiau nieko neužsirašęs, tad dabar nebegali nuodugnai prisiminti kai kurių įvykių. Būsimos knygos honorarą F. Castro ketina atiduoti Kubos sveikatos apsaugai skirtų knygų leidybai.

Bus leidžiamos „neskaitomos“ W. Scotto

knogos. Edinburgo universiteto leidykla planuoja išleisti du W. Scotto kūrinius, parašytus paskutiniais rašytojo gyvenimo metais jam sunkiai sergant. Anksčiau vyravo nuomonė, kad šie kūriniai yra „neskaitomi“, tačiau redaktoriai, pagal „The Guardian“, rengiasi kūrinius parengti spaudai.

1831–1832 m. W. Scotto po insultų parašė romaną „Maltos apsuptis“ ir apysaką „Bizarro“. W. Scotto kūrybos tyrinėtojų žiniomis, rašytojas prašė, kad šie kūriniai liktų archyve.

G. Orwello dienoraščiai internete. Rašytojo George'o Orwello dienoraščiai, rašyti 1938–1942 m., tapo internetiniais dienoraščiais. Pirmasis įrašas internete pasirodė rugpjūčio 9 d., lygiai po 70 metų, kai G. Orwello padarė pirmą įrašą savo dienoraštyje. Rašytojas dienoraštyje aprašė kelionę į Maroką po dalyvavimo Ispanijos pilietiniame kare ir grįžimą į Didžiąją Britaniją.

Parengė ARVYDAS VALIONIS

„MANĖS TU NEAPGAUSI, VOVERIE!“

Tarp kitataučių šiuolaikinių švedų rašytojų labiausiai išgarsėjęs Theodoras Kallifatides. Jis taip integravęsis į Švedijos kultūrą, kad seniai laikomas savu rašytoju, tik pavardė išduoda graikišką jo kilmę.

T. Kallifatides gimė 1938 m. Peloponese, Graikijoje. Į Švediją atvyko 1964 m. ir čia pasiliko. Jis nemokėjo nė žodžio švediškai, dirbo įvairius pagalbinius darbus. Kalbą išmoko su žodynu skaitydamas Augusto Strindbergo „Freken Juliją“ ir kasdien dar papildomai iškaldamas 75 žodžius. „Septintojo dešimtmečio Švedija nebuvo tokia palanki atvykėliams kaip dabar. Daugelis darbą siūlančių skelbimų baigdavosi žodžiais: „...užsieniečiai gali nesivarginti“. Vis dėlto paprastą darbą – lėkščių plovėję ar bulvių skutėję – galėjai gauti“, – sako rašytojas. Anot jo, kalbą išmokti skaitant knygą – geras būdas. „Pirmiausia man būdavo smalsu, kaip ten bus toliau, be to, skaitydamas A. Strindbergą pajutau švedų kalbos grožį ir turtingumą.“ Po poros metų jis jau studijavo ir dėstė praktinę filosofiją Stokholmo universitete.

1969 m. T. Kallifatides debiutavo eilėraščių rinkiniu „Prisiminimas tremtyje“, kuris parašytas švediškai. Nuo tol jis rašo švediškai. Jau yra sukūręs per trisdešimt prozos kūrinių. Švedų kritikų ir literatūros tyrinėtojų laikomas itin geru stilistu, puikiu pasako-

toju. Jo knygos išverstos į kelias kalbas, pelnęs ne vieną literatūros premiją. Rašytojas dirbo įvairiuose laikraščiuose ir žurnaluose, vadovavo Švedijos PEN klubui. 2000 m. Švedijos vyriausybė už reikšmingą kūrybą jam suteikė profesoriaus vardą.

Šiais metais leidykla „Gimtas žodis“ išleido jo romaną „Heraklis“. Tai jau antroji autoriaus knyga, sukurta remiantis graikų mitologija. Ankstesnė vadinosi „Afroditės ašaros“.

Rašydamas „Heraklį“ T. Kallifatides dažnai pagalvodavęs apie Heraklio paralelę su Kristumi. „Dievai sukūrė pasaulį, o mes jį turime tvarkyti“, – sako Heraklis ir imasi darbo. Jo žygiai pavers jį didžiausiu žmonijos istorijos didvyriu. Heraklis išvaikščios pasaulį, palikdamas jame savo fizinės jėgos pėdsakus. Po poros tūkstančių metų Kristaus mokymas paliks kitokį pėdsaką, tai bus dvasinis pėdsakas. Heraklis, rašytojo nuomone, tarsi koks kuniškas Kristus. Jo vardu bus pavadinti miestai, iki šiol Kretoje tebėra Heraklejonas. Jo garbei bus statomi paminklai ir net šventyklos. Ant Gadeiros uolos (dabartinis Gibraltaras), ženklusios tuometinio pasaulio kraštą, iškils didžiulė statula Herakliui atminti. Už tą neišdildomą pėdsaką Heraklis sumokės savo laisve, teisybe ir meile. Toks pagrindinis šio romano motyvas, kurį autorius perteikia labai išradingai, su humoru, pasitelkdamas daug kitų graikų mitologijos faktų ir įdomiai juos siedamas su nūdiena.

Rašytojas prisipažįsta, kad jį patį toks Heraklio palyginimas su Kristumi gerokai šokiravo. „Jų gyvenimas turi nemažai panašumų. Abu – dievo sūnūs, abiejų motinos – žemiškos kilmės. Kai jie gimė, danguje pasirodė keistų ženklų, kūdikystėj abiejų tykojo pavojai, suaugę abu suburdavo aplink save minias, abu mirė baisia mirtim, bet galiausiai pateko į dangų. Šių iškilių asmenybių panašumas atspindi žmonijos vystymąsi. Iš pradžią žmonės tesirūpino savo kūnu ir darbu, Heraklis buvo kuniškasis veikliųjų herojus. Tik gerokai vėliau, jau su Kristumi, Dievo žmogumi, radosi dvasinis poreikis.“

Iš Dievo gauta antgamtinė Heraklio jėga tampa jo praeiksmu, amžinu jungu. Romane Heraklis, rodos, stengiasi daryti gera, bet jam vis nepasiseka. T. Kallifatides mano, kad tai apskritai būdinga žmonijai, deja, ir mūsų lai-

kams. „Daugelis mūsų pastangų duoda priešingą rezultatą. Pvz., aplinkos tarša. Mes daug pasiekėme priversdami sau tarnauti gamtą. Dvigubi derliai, dirbtinis drėkinimas, kenkėjų naikinimas įveikė Europoje badą. Bet sykiu mes baisiai užteršėme aplinką.“

Rašytojo nuomone, gėris visada turi antrašą pusę. Heraklis, žiūrint šių dienų akimis, nėra labai patrauklus herojus: jis nužudo savo vaikus, prievartauja moteris, naikina ir siaubia, žudo be atvangos. Tačiau autorius nelinkęs Heraklio nuteisti pagal šių dienų vertybes. Juk ir nūdienos žmonėms reikalingi herojai, kuriems dažnai nesvetima prievarta ar besaikis jėgos demonstravimas.

Kitas reikšmingas šio romano motyvas – kančia, susitaikymas, atleidimas. Kai Heraklis, pasibodėjęs destruktine savo jėga nuvyksta į Delfus prašyti orakulo pagalbos, jis tegauti trumpą aiškiaregės atsakymą: „Išmok pažinti pats save.“

Kurdamas šį romaną T. Kallifatides rėmėsi tradiciniais senaisiais graikų mitais. Šie mitai iki šiol gajūs graikų kultūroje ir kasdieniniame gyvenime. Rašytojas prisimena, kaip vaikystėje, kai jis ką nors norėdavo pameluoti, motina sakydavo: „Manęs tu neapgausi, voverie!“ Kodėl ji taip sakydavo, kodėl vadindavo jį vovere? T. Kallifatides, kai rašė šį romaną, suprato, jog tai – seno mito reminiscencija, kurią jis žaismingai panaudojo savo knygoje.

Hera, Dzeuso žmona, supykusi dėl vyro neištikimybės su žemiška moterim Alkmene, pasiuntė tris likimo deives, kad tos sėdėtų sukryžiausias rankas ir kojas ir neleistų Alkmenei pagimdyti būsimą Heraklio. Deivės šitaip sėdėjo devynias dienas ir naktis, o Alkmene turėjo kentėti baisingus skausmus. Galiausiai jos tarnaitė, nebeištvėrusi tokios žiaurybės, dešimtos dienos rytą išbėgo iš gimdyvės kambario ir sušuko: Alkmene pagimdė! Likimo deivės pašoko, o kūdikis tą pat akimirką išvydo pasaulį. Tačiau Hera tarnaitę nubaudė – pavertė ją vovere.

Rašytojo motina, aišku, to mito nežinojo, bet jis buvo tarsi joje gyvas, perduodamas iš kartos į kartą: voverėm graikai vadina apgavikus.

ZITA MAŽEIKAITĖ

DANIELIUS MUŠINSKAS, vyr. redaktorius

Redakcijos kolegija:

JUOZAS APUTIS

ALGIMANTAS BALTAKIS

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ

PETRAS DIRGĖLA, vyr. redaktoriaus pavaduotojas

REDA GRIŠKAITĖ

LORETA JAKONYTĖ

ANTANAS A. JONYNAS

HERKUS KUNČIUS

MINDAUGAS KVIETKAUSKAS

JUSTINAS MARCINKEVIČIUS

MARCELIJUS MARTINAITIS

JŪRATĖ SPRINDYTĖ

RENATA ŠERELYTĖ

PIETRO U. DINI (Italija)

VIOLETA KELERTIENĖ (JAV)

VALDAS PETRAUSKAS (Kanada)

REGIMANTAS TAMOŠAITIS, skyriaus redaktorius

RYMUTĖ AKSTINAITĖ, stilistė-korektorė

ROMA ZMITRAVIČIENĖ, techninė redaktorė

Kompiuteriu rinko ALDONA GRYGELIENĖ

Redakcijos nuomonė nebūtinai sutampa su žurnalo autorių nuomone.

Redakcijos adresas:

K. Sirvydo 6, 01101 Vilnius

Telefonai: vyr. redaktoriaus – 261 73 44; vyr. redaktoriaus pavaduotojo, literatūros skyriaus – 261 61 00; kritikos, meno, eseistikos skyriaus, techninės redaktorės, korektorės – 262 55 79; buhalterijos – 262 61 84. Faksas – 261 73 44, el. paštas: metai@takas.lt

© „Metai“, 2008. Eina nuo 1991 m.